

Ville Sarkamo

Karoliinien soturiarvot

Kunnian hallitsema maailmankuva
Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun
alussa

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 167

Ville Sarkamo

Karoliinien soturiarvot

Kunnian hallitsema maailmankuva

Ruotsin valtakunnassa

1700-luvun alussa

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston vanhassa juhlasalissa S212
joulukuun 16. päivänä 2011 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2011

Karoliinien soturiarvot

Kunnian hallitsema maailmankuva

Ruotsin valtakunnassa

1700-luvun alussa

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 167

Ville Sarkamo

Karoliinien soturiarvot

Kunnian hallitsema maailmankuva
Ruotsin valtakunnassa
1700-luvun alussa

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2011

Editors

Petri Karonen

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover picture: "Karl XII:s likfärd" by Gustaf Cederström, (1884)

URN:ISBN:978-951-39-4533-6

ISBN 978-951-39-4533-6 (PDF)

ISBN 978-951-39-4532-9 (nid.)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2011, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2011

Faijalle

ABSTRACT

Sarkamo, Ville

Carolean Warrior Values: An Honour-Dominated Worldview in Early-Eighteenth-Century Sweden

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2011, 216 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 167)

ISBN 978-951-39-4532-9 (nid.)

ISBN 978-951-39-4533-6 (PDF)

English summary

Diss.

Military honour and commitment to serve king and country played a central role in the lives of the veteran officers of the Caroline army, known as the Caroleans (*karoliner*), who had fought in the Great Northern War (1700–1721). These two factors strictly controlled their whole way of life. The imagined ideal of the noble-minded warrior on the one hand and the harsh brutal reality of life in the field armies on the other created a contradictory military culture under which the Caroline officers lived their dramatic lives.

In this dissertation, my first aim is to show the ways by which and the elements out of which military honour was constructed. Secondly, I will show the significance of honour for officers and the relationship between honour and society. My main empirical primary sources include committee records from the Age of Freedom 1719/1721–1772 (*frihetstidens utskottshandlingar*). They contain the records of the Placement Committee (*placeringsdeputations handlingar*) from the 1723 Swedish Diet, which comprise 8 200 pages of material; these contain mostly about 950 claims (*memorialer*) from individual veterans.

The connection between honour, masculinity and the body was significant in the military culture of the Caroline officers. This ideal was manifested most visibly by the warrior king Charles XII, who embodied the masculine ideal of the Caroline warrior. An appeal to one's merits in battle was also the best way of defending a claim to a post because bravery in combat was the most respected quality in military life. A secondary option for an officer was to invoke his role as a patriarchal father figure or he could appeal to the principle of equality between officers.

The appeal to honour and merits clearly emphasises the fact that the warrior code of honour was not just a system for admitting individuals to society or excluding them from it; the warrior code of honour rather required activity on the part of the individual. In order to maintain his position in society, the individual officer had to be active and repeatedly perform actions connected with honour.

Keywords: 18th Century, Honour, Violence, Masculinity, Emotions, Nobility, Officer, Charles XII, Cultural history of war, Military history, Warrior

Author's Address Ville Sarkamo
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland
P.O.BOX 35 (H),
FIN 40014 University of Jyväskylä
Finland

Supervisors Professor Petri Karonen
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland

Professor Kustaa Vilkuna
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland

University Researcher Doc. Ph.D. Jari Eilola
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Professor Kimmo Katajala
Department of Geological and Historical Studies
University of Eastern Finland

Professor Nils Erik Villstrand
Department of History
Åbo Akademi University

Opponent Professor Kimmo Katajala
Department of Geological and Historical Studies
University of Eastern Finland

ESIPUHE

Kun kasvaa historiakirjojen keskellä ei liene ihme, että laiskempikin lukija päätyy tutkimaan historiaa. Päädyin opiskelemaan "Suomen Ateenaan" vuonna 1998, jonka jälkeen Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen yhteisö on tarjonnut minulle hyvät olosuhteet tieteen tekemiselle. Elämä on pitänyt minut myös liikkeellä ja asuminen monissa paikoissa on värittänyt näitä vuosia. Myötävirtaan, poikkivirtaan ja vastavirtaan uivalle tulee paljon vastaan. Minulla onkin ollut ilo tutustua hyvin erilaisiin ihmisiin. Kiitos Teille kaikille!

Suuri kiitos tästä väitöstyöni valmistumisesta kuuluu pääohjaajalleni professori Petri Karoselle, joka on järjestänyt työskentelylleni puitteet, sekä antanut sopivassa suhteessa sekä vapautta että potkua työni kansiin saattamiseksi. Petrin laaja asiantuntemus on ollut käytettävissäni läpi väitöskirjaprosessin. Professori Kustaa Vilkuna ja yliopistotutkija, dosentti Jari Eilola ovat erityisasiantuntijoina ja ohjaajinani kommentoineet, kannustaneet ja opastaneet minua työni eri vaiheissa. Professori Kimmo Katajalan ja professori Nils Erik Villstrandin asiantuntevat lausunnot auttoivat loppuvaiheessa työni laajempien kontekstien tarkentamisessa.

Kiitän neuvoista, kuuntelusta, hyvistä ja huonoista elämänohjeista, tieteofilosofisista keskusteluista ja irvailusta koko laitoksen huumorintajuista väkeä sekä muita "humboldttilaisia." Erityisesti haluan kiittää Dosentti, FT Jukka Jouhkia, Ph.D. Ere Nokkalaa, FT Timo J Tuikkaa, FL Jari Peltolaa, PsM Antti Kauppia, FM Tuomas Laine-Frigreniä, FM Antti Malista sekä FM Olli Turusta. Samojen esiaikojen jakamisesta ja neuvoista kiitokset FT Janne Haikarille, FT Marko Hakaselle ja FM Antti Räihälle. Haluan myös kiittää, toivottaa onnea ja pyytää jupinoitani anteeksi kaikilta työhuonetovereiltani. HELAn johtajalle professori Jari Ojalalle ja Suomen historian oppiaineen pääedustajalle professori Pirjo Markkolalle kiitokset sivistyneen ja kannustavan ilmapiirin luomisesta.

Väitöskirjatyöni ohessa sain kahden vuoden ajan viivytystä työni valmistumista yliassistentin opetusvirassa, joka tosin antoi arvokasta näkökulmaa asioiden suhteuttamiselle yliopisto-organisaatiossa. Työtäni on muuten rahoitettu Jyväskylän yliopiston, sekä Historian ja etnologian laitoksen tutkijakoulutusmäärärahoista. Säätiöistä työtäni ovat tukeneet apurahoin Emil Aaltosen säätiö, Suomen Kulttuurirahasto, Oskar Öflunds stiftelse, Otto A Malmin säätiö sekä Vera och Greta Oldbergs Stiftelse pohjoismaisesta kulttuurirahastosta. Arkistotyöskentely Tukholmassa on mahdollistunut Suomalais-ruotsalaisen kulttuurirahaston matka-apurahoilla. Kiitokset myös Historiatieteiden tutkijakoululle matka-apurahoista sekä tietysti VR:lle ja Fiat Puntolle.

Erityinen kunnia minulla oli viettää vuosi 2007 Suomen Akatemian tutkijavaihdossa Upsalan yliopiston Historian laitoksella. Kiitokset laitoksen johtajalle, professori Lars M Andersonille, yliopistonlehtori György Novákylle, FD Andreas Åkerlundille sekä FD Anne Bergille ja koko laitoksen väelle vieraanvaraisuudesta ja lämpimästä hengestä.

Tutkimuksessani hyödyntämäni työkokemusta minulle on kertynyt purjehdusharjoittelijana eri meriltä, varusmieskouluttajana Kainuun korvista, oppaana Pohjanmaan museosta Vaasasta sekä tutkijana Kansallisarkistosta Helsingistä. Väitöskirjatyössäni olen myös saanut hyvää ja asiantuntevaa palvelua Ruotsin Valtionarkistossa, Ruotsin Sota-arkistossa ja Ruotsin kuninkaallisessa kirjastossa sekä Helsingissä Kansallisarkistossa ja Kansalliskirjastossa. Haluan kiittää myös Jyväskylän maakunta-arkiston väkeä sekä Jyväskylän yliopiston kirjaston henkilökuntaa tärkeästä avusta.

Kiitos vanhemmilleni Jaakolle ja Riitalle, joiden elämäkokemus on opettanut, että työ kannattaa saattaa loppuun, vaikka sillä ei lopuksi ole niin väliä mitä, missä ja milloin ihminen tekee. Lauralle kiitos terävyydestä ja ennen kaikkea kärsivällisyydestä.

Historicalla 1.11.11.

Ville Sarkamo

KUVIOT

KUVIO 1 Upseerin elämänpolku ja vaikuttava ympäristö	30
--	----

KUVAT

KUVA 1 Kaarle XII:n palsamoitu ruumis	17
KUVA 2 " <i>Ardua Virtuti Via</i> " - Vaikean miehuuden tiellä.....	29
KUVA 3 Soturi kunnian " <i>Parnassolla</i> "	32
KUVA 4 Karoliiniupseeri Carl Frestaren memoriaali	35
KUVA 5 Armfeltin karttapiirros Isonkyrön taistelusta 1714.....	61
KUVA 6 Venäläisten piirros Isonkyrön taistelusta.....	62
KUVA 7 Kaarle XII David von Krafftin maalaamana 1700.	136
KUVA 8 Kaarle XII Narvassa.....	143
KUVA 9 Tukholman Ritarihuone 1600-luvulla.....	155

TAULUKOT

TAULUKKO 1 Kunniallisuuden adjektiivit	88
TAULUKKO 2 Ruotsin armeijan vahvuus eri vuosina	149

LYHENTEET

HH	Historiska handlingar
JyMA	Jyväskylän maakunta-arkisto
KA	Kansallisarkisto
KKD	Karolinska krigares dagböcker
PK	Pedagogiska källskrifter
RA	Riksarkivet, Sverige
SAOB	Svenska Akademiens Ordbok
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SHPT	Suomen historian perustutkimustoimikunta
SHS	Suomen Historiallinen Seura
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
SLS	Svenska litteratursällskapet i Finland
S.R.A.P	Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll
WSOY	Werner Söderström Osakeyhtiö

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KUVIOT, KUVAT JA TAULUKOT

LYHENTEET

1	KAROLIINIEN SOTURIKUNNIA TUTKIMUSKOHTENA	11
1.1	Karoliinien suuri sota	12
1.2	Karoliinit ja sota historiankirjoituksessa	15
1.3	Soturikunnan määrittely	24
1.4	Lähteet ja metodi	31
1.5	Tutkimuskysymys	39
2	TAISTELEMINEEN JA SOTURIKUNNIA	41
2.1	Sodankäyntistrategia ja kenttätaistelut 1700-luvulla	41
2.2	Taistelukenttä	45
2.3	Karoliininen taistelutaktiikka	47
3	URHOOLLISUUS JA PELKUURUUS SOTAKENTILLÄ	50
3.1	Taisteluissa kunnostautuminen	50
3.2	Komentajien rooli taistelupäätöksissä	57
3.3	Tappion kirkastaminen kunniaksi	62
4	RUUMIILLISUUS, SYMBOLIT JA RITUAALISUUS KAROLIINIARMEIJASSA	66
4.1	Vala esivallan ja yksilön välisenä rituaalina	66
4.2	Miekat, aseet ja liput kunnian symboleina	69
4.3	Vuodatettu veri ja taisteluhaavat	73
4.4	Nuoruuden antaminen kuninkaalle ja valtakunnalle	77
4.5	Kaatuneiden ja vankien kohtelu	79
4.6	Rituaalisuus taisteluissa	81
5	UPSEERI JA YHTEISÖ - ARVONTUNTO JA KUNNIA KANSSAKÄYMISEN PERUSTANA	87
5.1	Kuin isä lapsilleen? Upseeri patriarkaalisenä esimiehenä	87
5.2	Suku, perhe ja naiset sotilaskulttuurissa	94
5.3	Sotaan tähtäävä upseerikoulutus ja -kasvatus	98
5.4	Upseeriuran riippuvaisuus patronus-klientti-verkostoista	104
6	KONFLIKTIT UPSEERIKUNNASSA	109
6.1	Upseereiden toteutumaton yhdenvertaisuus	109
6.2	Eriarvoisuus virkasijoittelussa, urakehityksessä ja palkkauksessa	111
6.3	”Vanhojen” ja ”nuorten” karoliinien ristiriita	116

6.4	Omanarvontuntoiset koleeriset upseerit.....	122
6.5	Suhtautuminen upseereiden kaksintaisteluihin	124
7	SOTURIT, TAISTELEMINEN JA ESIVALTA	130
7.1	Esivalta, sotalaitos ja soturikulttuuri	130
7.2	Kaarle XII:n rooli karoliiniupseeriston maailmankuvassa	134
7.3	Soturiuteen perustuva muuttuva Jumalasuhte.....	143
8	VUODEN 1723 VALTIOPÄIVIEN VIRKATAISTELU	149
8.1	Upseeriston ahdinko Suuren Pohjan sodan jälkeen	149
8.2	Valtiopäivät ja sijoitteludeputaation synty	152
8.3	Soturikunniasta murjova virkasijoittelu.....	156
8.4	Kunniaan vetoaminen virkasijoittelussa	160
9	KUNNIA YHTEISÖSSÄ PYSYMISEN JÄRJESTELMÄNÄ KAROLIINISELLA AJALLA	164
9.1	Soturikulttuuri yhteiskunnassa	164
9.2	Taistelukeskeinen ja fyysinen soturikulttuuri	165
9.3	Vetoaminen ja julkisuus kunniakulttuurin julkilausumana	168
	SUMMARY	173
	LÄHTEET	184
	LIITTEET	203
	Liite 1. Vuosipalkat Ruotsin armeijan jakopalkkaisessa jalkaväessä (1680- luvulta)	203
	Liite 2. Sijoitteludeputaation aatelissäätyiset jäsenet	204
	Liite 3. Memoriaaliaineisto rykmentteihin jaoteltuna	205
	Liite 4. Suomen historian perustutkimustoimikunnan mikrofilmit.....	207
	Liite 5. Upseereiden ja rivimiesten vala Kaarle XI:n sota-artikloissa.....	208
	Liite 6. Sotilasarvot Suuren Pohjan sodan aikana	210
	HAKEMISTO.....	211

1 KAROLIINIEN SOTURIKUNNIA TUTKIMUSKOHTENA

Karoliinisoturin elämänkohtalon määrittä sota, sotaisuus ja sotilaallisuus. Hänen maailmankuvansa rakentui näistä aineksista ja niiden vaikutuksessa. Sotilaalliset kunniavaatimukset tahdistivat erityisesti upseerien eleitä, ilmeitä, kielenkäyttöä, äänenkäyttöä, pukeutumista, tapoja ja tekoja.

Aatelitaustainen upseeri ja hänen toimintaansa jäljittelevä aateliton säätyläisupseeri esiintyi Jumalaa pelkäävänä soturikuningas Kaarle XII:n palvelijana. Hän oli myös sukunsa ja säätynsä edustaja sekä rykmenttinsä upseerikorporation jäsen. Soturivalansa vannonut karoliiniupseeri joutui lunastamaan valansa taistelukentällä. Sotilaallinen kunnia hallitsi koko elämää, minkä vuoksi karoliinisoturi oli yhtä kunniansa kanssa.

Soturiarvot vaikuttivat erityisesti upseeriston elämässä, mutta ne läpäisivät koko ruotsalais-suomalaisen yhteiskunnan alimmasta ylimpään. Rivimiesten keskuudessa soturiutta arvostettiin, vaikka miehistön kunniakäsitykset, tavat ja roolit armeijassa poikkesivat suuresti säätyläisupseereista. Yhteiskuntarakenteen huipulla soturikuningas itsevaltaisena hallitsijana ympäröi itsensä sotilailta ja johti valtakuntaansa sotaleiristä. Vallankäyttö oli laajalti satureiden käsissä. Yhteiskunnan militarisoituminen ja soturihyveet näkyivät hallintotavassa ja poliittisessa kulttuurissa, niin valtakunnallisella kuin paikallisella tasolla.

Kunnia kytkeytyi viime kädessä kaikkeen kanssakäymiseen. Se ei ollut käsin kosketeltavissa, mutta se oli alati läsnä – yleensä ääneen lausumattomana, mutta silti aina jostakin yksityiskohdasta pääteltävissä, esimerkiksi vaatetukselta, eleistä tai puheista. Kunniavaatimus määrittä tapaamisen luonteen, oli sitten kyseessä kahden upseerin tai vaikkapa upseerin ja rahvaan edustajan kohtaaminen. Kunnia näkyi siinä, miten puhuteltiin, kumarreltiin, liikehdittiin tai muutoin elehdittiin. Kunnia oli ennen kaikkea tunnetta, joka leijui ilmassa kun ihmisen asema ja suhde muihin määrittyi. Kunnian voi määrittää yhteisön käsitykseksi jäsenestään, sekä hänen käsitykseksi omasta itsestään, mikä kuitenkin muodostuu yhteisön käsityksen vaikutuksessa.

Kunnia nousi näkyvästi esiin vasta konflikteissa. Näitä syntyi taistelukentillä ja kenttäarmeijoiden raskaissa olosuhteissa, kuin myös arkisemmissä riidoissa. Tällöin ihmisten välisten sosiaalisten suhteiden tasapaino horjui. Kunnia velvoitti sankaruuteen, mutta raskaat olosuhteet ajoivat pelkuruuteen. Tämä kunnia taakkanaan karoliiniupseeri marssi taisteluun. Kuoleman läsnä ollessa, tovereidensa vieressä ja vihollisen kohdatessa hänen kunniansa ja arvonsa lopulta punnittiin.

Tässä väitöskirjassa tutkitaan, mistä asioista ja millä tavalla soturikunnia rakentui sekä mitä kunnia merkitsi karoliiniupseereille ja miten se vaikutti yhteiskunnassa. Oli olemassa kunniaavaatimus, joka oli täytettävä. Mikä oli karoliinien keskuudessa kunniallista ja arvostettua ja mikä puolestaan oli kunniatonta, halveksuttua ja vähäteltyä? Ja mikä kunnian merkitys kokonaisuudessaan oli?

1.1 Karoliinien suuri sota

Suursota ravisteli Pohjois-Eurooppaa parikymmentä vuotta. Tämän myllerryksen keskiössä karoliinit taistelivat vihollisiaan vastaan. Ruotsin valtakunnan kimppuun hyökkäsi Venäjän, Saksi–Puolan ja Tanskan muodostama liittouma. Suuressa Pohjan sodassa (1700–1721) taisteltiin Itämeren alueen herruudesta. Sotaa käytiin Itämerellä, Virossa, Liivinmaalla, Kuurinmaalla, Tanskassa, Karjalassa, Inkerinmaalla, Puolassa, Liettuassa, Saksassa, Venäjällä, Ukrainassa, Suomessa, Norjassa sekä Ruotsissa. Sota oli enimmäkseen voittoa Ruotsille vuoden 1709 Pultavan taisteluun asti. Tämän jälkeen sota muuttui etupäässä tappiolliseksi.¹

Sodan kasvot olivat monet. Sotapropagandassa Suuri Pohjan sota oli sodan alkupuoliskolla soturikuningas Kaarle XII:n henkilöitynyttä glorifioitua voittoa vihollisten kurittamista. Sotaonnan käännyttyä tappiolliset taistelut selitettiin Jumalan rangaistukseksi armeijassa pesivästä synnistä.² Valtaosalle ihmisistä sota oli kauttaaltaan muuta kuin kuninkaallisten armeijoiden yhteentottoja. Elintarpeita metsästävä sotilaat kohtelivat siviiliväestöä julmasti. Käynnissä oli sotatilan vallitessa laajoja rajasotia, kahakoita ja sissisotaa eri puolilla valtakuntaa. Rajasota eli ruutuuri loi levottomuutta ja kostomielialaa esimerkiksi Karjalassa.³ Karoliinisotureille itselleen sodan arki oli päivämarsseja, elintarpeiden haalimista, eloa sotaleireissä, partiointiretkiä, kahakointeja jotka eivät

¹ Tuoreimpia yleisesityksiä Suuresta Pohjan sodasta ja karoliineista: Kujala 2001; Ullgren 2008; Larsson 2009. Keskeisistä taisteluista ja sotaretkistä Suuren Pohjan sodan ajalta: Hannula 1929; Hornborg 1952; Petri 1958; Englund 1988; Takamaa 1989; Laidre 1996; Hansson 2003; Sjöström 2008; Konovaltjuk–Lyth 2009. Laajemmissa esityksissä: Villstrand 1993 ja 2005; Lappalainen 2001, 171–208; Vilkkuna 2005; Karonen 2008a, 307–326; Kuvaja 2008, 130–241.

² Sotapropagandasta esimerkiksi Kort berättelse om then härliga seger och framgång - - - öfwer Düna-strömen, den 9. julii, anno 1701; Relation om then härliga seger, wid Helsingborg den 28 febr. 1710; Ilolaulu Narvan taistelun voitosta. Sodasta synnin rangaistuksena esimerkiksi Westerlund 1951; Ericsson 2002, 91–103; Vilkkuna 2005.

³ Kujala 1955, 137–176 ja passim; Kokkonen 2002, 128–179; Vilkkuna 2005, 31–39; Katajala 2008, 141–164.

jääneet historiankirjoihin, sekä niitäkin harvinaisempia piirityksiä ja kenttätaisteluita. Sota tarjosi kuitenkin joillekin mahdollisuuden urakehitykseen ja etenkin sodan alkuvaiheessa värväytyminen upseerinuralle oli houkuttelevaa.⁴

Tässä tutkimuksessa (karoliini)soturit (*krigare*) katsotaan Suuressa Pohjan sodassa taistelleiksi miehiksi. Heitä olivat ensisijassa ne noin 5 000 sodan lopussa hengissä ollutta ja 15 000 sodassa henkensä menettänyttä upseeria ja aliupseeria.⁵ Tutkimuksessani ja karoliiniarmeijan tutkimuksessa ylipäänsä esiintyvät luvut on ymmärrettävä suuntaa antaviksi, sillä ei ole yksiselitteistä tapaa määritellä, ketkä olivat upseereita, ketkä aliupseereja, ketkä sotilas- tai siviilivirkamiehiä. Erityisesti taistelutappioiden kuvauksissa on esitettyihin lukuihin suhtauduttava varauksella. Kenttäarmeijoiden todellisuus oli vivahteikkaampaa ja epämuodollisempaa kuin se kuva, mikä niistä päätyi kirjallisiin lähdeaineistoihin.

Tutkimukseni edustaa silti osin myös rivimiehistöä, sillä heitä voidaan tietyn varauksin pitää satureina. Rivimiehet eivät monesti olleet lähteneet sotaan vapaaehtoisesti, mutta heillekin tarjoutui mahdollisuus soturiarvojen mukaisen miehuullisten tekojen suorittamiseen ja kunnioituksen nauttimiseen sotilasyhteisössään. On huomioitava, että tietty teko saattoi näyttää kunnialliselta rivimiesten silmissä ja kunniaattomalta päällystön silmissä ja päinvastoin. Esimerkiksi esimiesten käskyjen laiminlyömisellä saattoi saavuttaa miehistön keskuudessa arvostusta.⁶

Väitöstyöni keskittyy karoliiniarmeijan päällystöön ja erityisesti upseeristöön. Tutkimuksessa käytetään termejä sotilas, soturi, karoliini, päällystö, upseeri ja aliupseeri välillä varsin väljästikin toistensa synonyymeina. Yleisesti ottaen satureiksi määritellään tässä tutkimuksessa miehet, joiden ajattelussa soturikunnia oli keskeinen tekijä. Soturikunnia voidaan määritellä ajattelumalliksi, jossa soturi ymmärtää ja hyväksyy sodankäynnin keskeiseksi päämääräksi ja elämänsä merkityksen antajaksi. Satureita löytyykin lähes kaikista kulttuureista heimoyhteisöistä eri yhteiskuntaluokkiin jakautuneisiin kulttuureihin.⁷

Käsitteet *sotilas* ja *soturi* esiintyvät tutkimuksessa lukuisia kertoja. Vaikka sanojen konnotaatiot ovat erilaisia, ja tietyissä yhteyksissä toinen käsite on paljon kuvaavampi kuin toinen, käytetään näitä käsitteitä pääasiassa synonyymeina. Tällöin näiden käytölle ei ole vedetty selkeää rajaa, sillä usein voi yhtä hyvin puhua sotilas- kuin soturikunniasta. Sotilaskunnian voi silti ajatella kuvaavan laajemmin kaikkia sotilaan elämään liittyneitä arvoja, jolloin näihin sisältyy enemmän myös muiden aikakauden ihmisten kanssa jaettuja asioita. Soturikunnia kuvaa puolestaan rajoitetummin sotilaiden arvoja, jotka liittyvät ainoastaan sotimiseen. Sotilas voi olla mies aseissa, mutta vasta taistelemisen tekee soturiksi.⁸

⁴ Katso upseereiden memoriaalit ja päiväkirjat; Englund 1988; Sjöström 2008.

⁵ Lewenhaupt 1921, III-IV; Wirilander 1950, 145; Carlsson 1962, 33; Lindegren 1992a, 181; Ericsson 2002, 27-28; Katso myös SAOB: *karolin*-määrittely.

⁶ Vertaa Perlestam 2003, 18-19, 40-42.

⁷ Vertaa Keegan 2005, 12-16.

⁸ Marjomaa 2000, 319-320; Malkki et al. 2008, 242; Katso myös Bourke 1999, 32-56; Resić 1999, 11-33.

Karoliiniupseerit kokivat suursodan aikana valtavia tappioita. Jo ennen vuoden 1709 Pultavan katastrofia oli lukuisia joukko upseereita ja miehistöä menehtynyt sairauksiin tai taisteluissa. Sotureiden kokema kärsimys tuli saamaan kuitenkin uudet mittasuhteet. Kaarle XII:n suuren Moskovaan suunnatun sotaretken 1708–1709 aikana lukuisten sotilaiden lupaus uskollisuudesta kuningastaan ja isänmaatansa kohtaan joutui toden teolla koetukselle. Tuhansia miehiä menehtyi ankaran talven aikana kylmyyteen yksistään pääarmeijassa.

Pultavan taistelu niitti edelleen tuhansia miehiä, joiden joukossa oli satoja upseereita. Myös muilla sotänäyttämöillä sota kääntyi epäsuotuisaksi ja kaatuminen tai menehtyminen sairauteen muodostui lukuisten miehistön ja upseeriston jäsenten kohtaloksi. Lukuisa joukko sotureita päätyi myös pitkään sotavankeuteen eri puolilla Pohjois-Eurooppaa, sillä sota jatkui lukuisten tappioiden sarjana yli kymmenen vuotta. Sotavankeus koitui muutaman tuhannen karoliiniupseerin ja kymmenien tuhansien miesten ja siviilien kohtaloksi. Harva pääsi palaamaan sodan jälkeen kotimaahansa, upseereista noin tuhat.⁹

Sotaa edeltävältä vuodelta oli vuoteen 1719 mennessä upseerikunnan riiveistä poistunut eri tavoin peräti 98 prosenttia. Yksistään vuoden 1708 upseeristosta hävikki vuonna 1719 oli 94 prosenttia. Erityisen dramaattisesti kuolema niitti aatelissäädystä. Sen asekuuntoisista jäsenistä on yli 90 prosentin arveltu palvelleen esimerkiksi vuonna 1711 aktiivisessa sotapalveluksessa.¹⁰

Erityisesti pitkät sotavankeusvuodet eri puolilla Venäjää asettivat uskollisuuden ja kunniantunnon koetukselle. Kärsimys liittyi oleellisesti kunnian saavuttamiseen. Tässä yhteydessä on huomioitava kristinuskon ja Jeesuksen kärsimyshistorian merkitys länsimaisessa kulttuurissa esimodernilla ajalla. Kärsimyksen kestäminen ajateltiin jalostavan ihmistä ja kirkastavan tämän kunnian. Moni karoliini koki sotavankeudessa olleessaan pietistisen herätyksen. Paljon hätää ja kärsimystä kestäneet karoliinisoturit etsivät tämän herätysliikkeen kautta mielenrauhaa ja omakohtaista jumalayhteyttä. Virallinen luterilainen puhdasoppisuus ei pystynyt täyttämään tätä tarvetta.¹¹

Suuri Pohjan sota muodostui lopulta katastrofaaliseksi Ruotsille. Kaarle XII:n kaatuminen Norjassa hämärissä oloissa vuodenvaihteessa 1718–1719, tappio Suuressa Pohjan sodassa, 150 000 ruotsalaisen ja 50 000 suomalaisen sotilaan kaatuminen, alueluovutukset erityisesti Uudenkaupungin rauhassa 1721 ja suurvalta-aseman menetys johtivat kenttäarmeijan supistamiseen. Tappion jälkeinen rauhaan palaaminen muodosti valtakunnan hallinnolle sekin vakavan ongelman, sillä sodan loppuminen edellytti aineellisten ja kunniallisten sota-velkojen maksamista valtakunnan puolesta uhrauksia tehneille.¹²

Rauhaan palaamiseen liittyvä problematiikka, valtakunnan akuutti kassakriisi sekä pohdinnat ja suunnitelmat sodan jatkamisesta olivat hidastaneet it-

⁹ Hannula 1929; Hornborg 1952; Petri 1958; Englund 1988; Lindegren 1992a; Villstrand 1993 ja 2005; Laidre 1996; Kujala 2001; Lappalainen 2001, 171–208; Hansson 2003; Vilkuna 2005; Karonen 2008a, 307–326; Kuvaja 2008, 130–241. Sjöström 2008; Ullgren 2008; Larsson 2009.

¹⁰ Wirilander 1950, 145; Carlsson 1962, 31.

¹¹ Kansanaho 1950, 20.

¹² Lindegren 1992a, 181; Kangas 1996; Liljegren 2000, 339–357; Karonen 2006, 9–22; Karonen 2009, 262–287.

sessään rauhan solmimista. Taloudellisia edellytyksiä suuren armeijan ylläpitoon ei rauhan aikana ollut, eikä tilannetta voitu enää suurvaltakauden tapaan ratkaista uusilla sodilla. Armeijan demobilisointi oli aloitettu sodan vielä kestäessä ja siihen liittyvä suuri armeijan upseerinvirkojen uudelleensijoittelu suoritettiin vuoden 1723 valtiopäivien yhteydessä. Valtiontaloudessa alkoi näkyä samana vuonna ensimmäisiä toipumisen merkkejä.¹³

Upseerinvirkojen määrän tiedettiin supistuvan. Sodan alkupuolen kunniallakin pidettyjen taisteluiden kokoneiden sotureiden rippeet, joista monet olivat vasta palanneet yli kymmenen vuoden sotavankeudesta Venäjältä, kokosivat voimiaan viimeiseen taisteluun sotilasviroista. Niistä kiisteltiin sodan loppupuolella palvelukseen astuneiden nuorempien upseereiden kanssa.

Karoliiniupseereista vanhimmat olivat vaikuttaneet armeijassa 1680-luvun alusta saakka, jolloin toteutettiin yleisesti karoliiniarmeijan syntyyn liitetty ruotujakolaitoksen uudistus. Suuresta Pohjan sodasta selviytyneet karoliiniupseerit jäivät mahdollisuuksien mukaan edelleen palvelukseen ja vaikuttivat armeijassa 1740-luvun alkuun. Vuonna 1741 alkanut Hattujen sota poisti käytännössä viimeisetkin Suuren Pohjan sodan kokoneista karoliiniveteraaniupseereista sotilasviroista.¹⁴ Tutkimukseni rajautuu siten Suuressa Pohjan sodassa palvelleiden karoliiniupseereiden aktiivisen vaikutuksen aikaan Ruotsin valtakunnan armeijassa.

Tutkimuksessani henkilöitä kutsutaan pääsääntöisesti siten kuin he esiintyvät käytetyissä lähdeaineistoissa. Aiemmassa tutkimuksessa esiintyvät nimet on puolestaan kirjoitettu vakiintuneen kirjoitusasun mukaisesti. Ruotsalaisten maakuntien kirjoitusasussa on noudatettu nykyruotsin mukaista muotoa niistä maakunnista, joilla ei ole vakiintunutta suomenkielistä kirjoitusasua. Paikannimistä ja maantieteellisistä erisnimistä, esimerkiksi jokien nimistä, on käytetty lähteissä esiintyvää muotoa, mikäli niille ei ole tutkimuskirjallisuudessa vakiintuneita nimiä.

1.2 Karoliinit ja sota historiankirjoituksessa

Kaarle XII ja karoliinit saavuttivat Suuren Pohjan sodan aikana kuolemattoman nimen ja maineen. Siten heitä koskeva tutkimus on synnyttänyt laajan tutkimustradition. Tutkimukselliset näkökulmat ovat vaihdelleet eri aikoina kulloistenkin tieteenkäsitysten ja -käytänteiden mukaan siten että jälkikäteen niiden pohjalta on havaittavissa erilaisia tutkimussuuntauksia, koulukuntia tai traditioita. Kaikkina aikoina on tehty hyvin erityyppisiä tutkimuksia eivätkä yleistävät luonnehdinnat tutkimustraditioista tai suuntauksista monesti tee oikeutta yksittäisille tutkimuksille, joita on aina enemmän tai vähemmän vaikeaa lokeroida valmiisiin muotteihin. Silti jaotteluiden ja luokittelujen avulla voidaan hahmottaa niitä erilaisia painotuksia, jotka kulloinkin ovat olleet vahvimmin läsnä tutkimuksessa.

¹³ Wirilander 1950; 211–213; Karonen 2008b, 203–225; Karonen 2009, 262–287.

¹⁴ Wirilander 1950, 232–233.

Valistusfilosofi ja historioitsija Voltaire julkaisi esikoishistoriateoksensa *Histoire de Charles XII*, Kaarle XII:n historia, vuonna 1731. Voltaire ihaili Kaarlelea, mutta ennen kaikkea käytti häntä varoittavana esimerkkinä väistämättömään tuhoon johtavasta sotaisasta fanaattisuudesta. Oman puolusteleavan kuvauksensa soturikuninkaasta kirjoitti Kaarle XII:n hovipappi, Jöran Nordberg, jonka silminnäkijäkuvaukseen pohjautuvasta historiateoksesta muodostui tulevan Kaarle -tutkimuksen pohjakivi. Nämä kaksi teosta rakensivat Kaarlestaa myytin ja erityisesti Voltairen värikästä Kaarle -kuvausta on siteerattu ahkerasti.¹⁵ Tutkimustradition vahvuutta osoittaa erityisesti karoliininen yhdistys ja sen vuodesta 1910 ilmestynyt vuosikirja, *Karolinska förbundets årsbok*, joka yksistään on katkeamattomasti ylläpitänyt karoliiniarmeijaan liittyvää tutkimusta.¹⁶

Kaarle -kuvauksissa hallitsija henkilöityi koko armeijansa symboliksi.¹⁷ Hänen asemansa oli niin vahva, että karoliinit itse nimettiin hallitsijansa mukaan karoliineiksi 1700-luvun loppupuolella Kaarle -nimen latinankielisestä muodosta *Carolus*. Karl -sanana konnotaatio Ruotsin kielessä on vahva, tarkoittaahan ilmaus *karl* miehestä puhuttaessa tosimestä.¹⁸

Ruotsissa 1700–1800-luvun nationalistinen historiankirjoitus korosti karoliineja ja suurvalta-aikaa. Vapaudenajan kriittinen suhtautuminen itsevaltiuteen heijastui kielteiseen Kaarle XII -kuvaan. Kuningas nostettiin kuitenkin jo 1739 90 -säkeistöisessä Sinclair -viisussa kunniaan Venäjää vastaan suunnattua revanssisotaa kannattavissa piireissä.

Itsevaltiuden palauttanut Kustaa III pyrki rinnastamaan vuoden 1789 Parkumäen taistelun voittonsa propagandassaan Suuren Pohjan sodan aikaisiin voittoihin esimerkiksi suunnitelmallaan laskea taistelussa hankitut liput Kaarle XII:n haudalle.¹⁹

Hävittyjen sotien ja rauhallisempien olojen aikana Kaarle -kuva on taas ollut hillitympi. Lundilainen historianprofessori Sven Lagerbring ihanoi 1780-luvulla Ruotsin historian kokoavassa teossarjassaan Kaarlele sankarina, mutta katsoi tämän toimien olleen haitallisia valtakunnalle. 1800-luvun alussa Kaarlen sotalähtöön suhtautuminen oli edelleen kriittisempää. Erityisesti Anders Fryxell korosti teossarjassaan ”Berättelser ur svenska historien” kuninkaan negatiivisia puolia. Hän näki Kaarlen sotahulluna ja kritisoi voimakkaasti hänen päätöksentekoaan.²⁰

Myöhempi 1800-luvun lopun kansallisromantiikka ja niin sanottu ”uusi koulukunta” nosti Ruotsissa Kaarle XII:n jalustalle historiassa ja synnytti varsinaisen sankarikultin. Tämän jälkeen hänestä esitettävä kuva oli kahtalainen. Kaarle esitettiin velvollisuudentuntoisena ja kaikille miehille esimerkillisenä roolimallina. Konservatiivinen professori Harald Hjärne näki hänen päätöksentekonsakin esimerkillisenä. Kriittinen koulukunta, jota edusti muun muassa

¹⁵ Voltaire [1731]; Nordberg 1740; Sandstedt 1972; Oredsson 1998, 277–278; Karlsson 2003, 32–64.

¹⁶ Katso erityisesti satavuotisnumero *Karolinska Förbundets Årsbok* 2010.

¹⁷ Katso esimerkiksi Kuylenstierna 1918; Carlsson 1932, v-xxxii.

¹⁸ Katso SAOB: *Karolin-Karl*.

¹⁹ Sinclairin visan 1739. Tandelfelt 2007, 307.

²⁰ Fryxell 1856–1859; Oredsson 1998, 275–305.

kirjailija August Strindberg, korosti Kaarlen huikentelevaisuutta ja fanaattisuutta negatiiviseen sävyyn. Karoliinit esitettiin usein positiivisessa valossa, sillä heidät katsottiin koulukuntien mukaan joko kuningastaan uskollisesti seuranneiksi sotureiksi tai väärin johdetuiksi kärsijöiksi. Kaarle XII oli ja on myös vahvasti politisoitunut hahmo ruotsalaisessa poliittisessä keskustelussa.²¹

Nationalistinen tutkimus keskittyi poliittis-sotahistorialliseen näkökulmaan, jossa kiinnostuksen kohteena olivat suurvalta-Ruotsin syntyyn ja romahdukseen vaikuttaneet poliittiset ja sotilaalliset tekijät. Suurvaltakausi esitettiin sankariaikana, jolloin maata hallitsivat soturikuninkaat. Kaarle XII ja karoliinit nousivat tutkimukselliseen keskiöön suurvaltakauden loppunäytöksen dramaattisina päättäjinä. Väittelyn kulmakiviä olivat sotilaspoliittiset strategiset päätökset. Keskeisimpinä näistä arvioitiin Kaarlen päätöstä olla hyökkäämättä Venäjälle Narvan voiton jälkeen, Venäjän sotaretken suuntaamista suoraan kohti Moskovaa, Pultavan tappion jälkeistä Turkin valtakunnan alueelle jäämistä vuosiksi 1709–1714 sekä Norjan valloitusyrityksiä. Kokonaan oman tutkimuksen ja spekuloinnin traditionsa synnytti kuninkaan kuolema päähän osuneeseen laukaukseen Fredrikstenin valleilla 1718. Tällöin on pyritty löytämään vastausta kysymykselle murhattiinko Kaarle XII vai kuoliko hän ”sotilaallisen luonnollisesti” vihollisen ampumaan laukaukseen. Lukuisat Kaarlen haudan avaukset, viimeksi vuonna 1917, eivät ole tuoneet ratkaisua mysteeriin.²²

KUVA 1 Kaarle XII:n palsamoitu ruumis. Kaarle XII:n kuoleman mysteeriä on yritetty selvittää analysoimalla päähän osunutta kuolettavaa laukausta. Kaarlen hauta on avattu noin sadan vuoden välein, viimeksi vuonna 1917. Keskustelua uuden tutkimuksen tekemiseksi käydään aika ajoin.

²¹ Hjärne 1902; Lindegren 1992b, 149–225; Oredsson 1998, 275–305; Karlsson 2003, 32–64.

²² Kaarle XII:sta ja karoliineista historian tutkimuksessa erityisesti Jacobson 1945; Westerland 1951; Sandstedt 1972; Lindegren 1992b, 149–225; Oredsson 1998, 275–305; Liljegen 2000; Karlsson 2003, 32–64; Ståhl 2003, 65–105; Villstrand 2008, 9–36.

Sotatieteellisempää otetta tutkimuksessa edusti Carl Bennedich luomalla käsitteen karoliinisesta/kaarlelaisesta taktiikasta, jonka piirteiden analysointi oli tutkimukselle keskeistä. *Generalstaben*, 1900-luvun alun Ruotsin puolustusvoimien ylin operatiivinen johto, julkaisi etupäässä Bennedichin kirjoittaman laajan *Karl XII på slagfältet* -teossarjan 1918–1919. Tarkastelu tässä ensimmäisen maailmansodan aikana kirjoitetussa sarjassa liikkui kiinteästi sotatapahtumien kuvauksessa, jossa asioiden teoreettinen tarkastelu keskittyi sotatieteelliseen näkökulmaan ja taktiikan kehitykseen.²³

Suomalaiskansallinen historiankirjoitus loi kuvauksen Kaarle XII:sta, karoliineista ja Suuren Pohjan sodan ajasta erityisesti isovihan raakojen koettelemusten kautta. Tällöin keskityttiin kuvaamaan Suomen kansan taistelua itää vastaan. Suurena kertomuksena oli Suomen kansan ja suomalaisten karoliinien urhea taistelu, joka nähtiin käydyksi vieraan, ruotsalaisen vallan puolesta. Tuhannet suomalaiset vietiin kaatumaan kaukaisille taistelukentille ja oma maa jätettiin alttiiksi vihollisen hyökkäykselle. Suomalaiset ymmärrettiin siis, ei ainoastaan venäläisten uhreiksi, vaan myös ruotsalaisten hylkäämiksi. Venäläisten hyökkäyksen lopulta tullessa asettuivat suomalaiset epätoivoiseen vastarintaan. Apua Ruotsista ei tullut ja maa ajautui tuhoon ja häviöön. Kaarle XII kuvattiin huikentelevaisena ja yltiöpäisenä, oman valtansa ja soturikunniansa sokaisemana hallitsijana. Vaikka hänen sotapäällikön taidoilleen on annettu myös arvoa, nähtiin hänet ensisijaisesti kuninkaana, joka hylkäsi alamaisensa ja aliarvioi itäisen vihollisensa. Tämä kuva on ollut vallitseva Suomessa.²⁴

Suomalaiskansallisessa historiankirjoituksessa Kaarlen rooli sivuutettiin kun ruotsalaisessa se oli keskiössä. Tämä johtuu tietoisien kansallisen historiakuvan rakentamisen lisäksi siitä, että erityisesti Suuren Pohjan sodan aika muodosti isovihan muodossa kokemuspohjan, joka erosi ruotsalaisesta.²⁵ Myös esivallan, hallinnon ja sen tuottamien lähdeaineistojen sijaitseminen Tukholmassa vaikutti siihen, että suomalainen esimodernin ajan tutkimus korosti enemmän paikallisuutta kuin yleisvaltakunnallisuutta.

1900-luvun puolivälistä alkaen tutkimus kohdistui hallitsija Kaarlen ja kenttätaisteluiden ulkopuoliseen todellisuuteen. Kuninkaan persoonallisuuden sijaan keskityttiin esivallan ja alamaisten väliseen suhteeseen eli laajempiin yhteiskunnallisiin ilmiöihin. Esimodernin valtion ja sen alamaisten roolista käytiin ja käydään edelleen kiistelyä. Mahtivaltio tai militaarivaltio (*Maktstat, militärstat*) näkökannassa on korostettu esivallan vahvaa merkitystä yhteiskunnallisessa kehityksessä, jossa nouseva kuningasvalta valjasti modernin valtion rakentamisprosessissaan yhteiskunnan resurssit tiukasti käyttöönsä veronkannolla, väenotoilla ja kaikenlaisen alamaisten kontrollin lisäämisellä. Toisaalta yhteiskunnassa tapahtunut esivallan ja alamaisten välinen lisääntynyt kanssakäymi-

²³ *Generalstaben 1918–1919*.

²⁴ Koskinen 1865, johdanto; Juvelius 1919; Lindeqvist 1919; Hannula 1929; Hornborg 1931 ja 1952, 7–11 ja passim; Juva 1942, 166–180.

²⁵ Lindeqvist 1919; Vilkuna 2005, 493–494; Karonen 2008c, 265–283.

nen on nähty enemmän vuorovaikutteisena. Alamaiset pystyivät tällöin vaikuttamaan itseään koskeviin päätöksiin erilaisilla strategioilla.²⁶

Historiankirjoituksen suurena tarinana on ollut valtiovallan vahvistuminen ja modernin valtion ja yhteiskunnan kehityshistoria esimodernilla aikakaudella. Eli millaisessa yhteiskunnassa ihmiset katsoivat elävänsä ja millaisia pyrkimyksiä eri toimijoilla oli. Tällöin on tutkittu muun muassa valtiopäivätoimintaa, sotapropagandaa, kapinointia ja rahvaan vastarintaa.²⁷ Tutkimus on keskittynyt esivallan ja alamaisten välisen vuorovaikutuksen laatuun. Onko se ollut ylhäältä alaspäin tulevaa sanelua vai onko alamailla ollut laajempaa liikkumaa ja neuvotteluvaraa itseään koskeviin päätöksiin?²⁸

Tämä tutkimussuuntaus heijastui sotahistorialliseen tutkimukseen ja 1960-luvulta alkanut ”uusi sotahistoria” puolestaan muutti sotaväen tutkimuksen sotatalouden makrotaloudellisten ilmiöiden kuten militäärihallituksen voimavarojen selvittämiseen. Mikrotaloudellisesti tutkittiin esimerkiksi kenttäarmeijoiden huollon toteutumista. Huomio kiinnittyi lisäksi upseeriston virkarakenteen tai sotilaiden koulutukseen. Vahvan militaarisuuden sosioekonomisten tai taloudellismateriaalisten seurausten sijaan tutkimus on muuttunut yksilökeskeisempään ja henkisten rakenteiden selvittämisen suuntaan. Esimerkiksi upseeriuden symbolisempi ja sosiaalisempi merkitys laajempaa yhteiskunnallisuutta ilmiönä on tullut esiin. Militaarisuus näkyi vallankäyttäjien keskuudessa soturiarvojen ja sotilaiden hyveiden ihailuna. Sotajoukkojen geometrinen taistelujärjestys ja kurinalaisuus nähtiin yleisenä ihanteena myös laajemmin yhteiskunnassa.²⁹

Sodan ja kunnian yhteenliittyminen on ollut niin itsestään selvää, ettei sitä ole huomattu ottaa tutkimuksen keskiöön laajempaa ilmiönä. Kunnia on kuitenkin ollut tutkimuksessa tavalla tai toisella läsnä. Esimerkiksi pietistisen herätyksen kokeneet karoliinit säilyttivät ”kunnan sotateina” sotilaiden tapansa myös sielunhoitotyössä.³⁰ Karoliineja voitiin tutkia itse kunnian tähden, kuten Eirik Hornborg teki 1950-luvulla venäläisten jalkoihin jääneiden suomalaisten kunnian puolustukseksi. Ruotsalaisessa historiantutkimuksessa oli todettu suomalaisten antautuneen venäläisten ikeeseen suhteellisen helposti Suuren Pohjan sodan aikana.³¹ Upseereiden keskinäisiin virkariitoihin ja komentavien upseereiden taistelupäätöksiin vaikuttaneita kunniaan liittyviä asioita nimitettiin myös ”psykologisiksi tekijöiksi”, joten soturikunniaa psykologisoitiin.³²

Kaarlo Wirilander eläytyi teoksissaan ”Suomen upseeristo 1700-luvulla” ja ”Herrasväkeä” uuden ajan alun sotilaiden arkeen ja ”yleisesti omaksuttuihin

²⁶ Artéus 1982; Österberg 1989; Nilsson 1990; Lindegren 1992a; Villstrand 1992 ja 2005, 63–67; Katajala 1994 ja 2002; Lappalainen 2005; Einonen 2005; Karonen 2008a, 182–185; Haikari 2009.

²⁷ Villstrand 1992, 2000; Katajala 1994, 2002, 2009, 163–191.

²⁸ Artéus 1982; Asker 1983; Österberg 1989; Lindegren 1992a; Ericson 2002; Larsson 2005a; Thisner 2007.

²⁹ Sjöstrand 1941; Wirilander 1950; Korhokangas 1974; Artéus 1982; Nilsson 1990; Lindegren 1992a; Tiihonen–Ylikangas 1992, 64–74; Kuvaja 1999; Kujala 2001; Larsson 2005a; Thisner 2007.

³⁰ Kansanaho 1950, 140.

³¹ Hornborg 1952, 5–12.

³² Hannula 1929, 39; Wirilander 1950, 161.

katsomus ja suhtautumistapoihin”³³, mutta jätti kunniaan perehtymisen vähälle todeten, että ”vain harvoin ovat tosin ryhmäkunnian vaikutukset saaneet aikaan selviä ilmitapauksia, ja vielä harvemmin niistä on jäänyt näkyviä merkkejä asiakirjoihin ja kirjallisuuteen, mutta potentiaalisena tekijänä on sotilaallisen kunniavaatimuksen sosiaalinen merkitys ollut sitäkin merkittävämpi.”³⁴ Wirilander luonnehti soturikunniaa passiivisuontoisesti potentiaalliseksi tekijäksi, mutta tutkimusote kiinnittyi vielä hänen tutkimuksissaan laajemmin rakennesosiaalisiin seikkoihin.

Peter Englundin vuonna 1988 ilmestynyt *Poltava* synnytti uuden voimakkaan kiinnostuksen karoliineja kohtaan. Keskeiseksi tulivat ihminen ja yksilölliset kohtalot sodan kurimuksessa. Sitten on julkaistu useita taistelukertomuksia ja tutkittu sodan inhimillistä todellisuutta.³⁵ Ruumiillisuus, kunnia ja miehisuus ovat nousseet varteenotettaviksi tutkimusalueiksi. Sotilaskulttuuri on tullut tutkimuskohteena ymmärrettävämmäksi, sillä miehisuus perustui ja edelleen perustuu paljolti soturiarvoihin.³⁶ Uusin ”uusi sotahistoria” -suuntaus on keskittynyt sotakokemukseen, sodan yksilöpsykologisiin ja kollektiivisiin traumaattisiin vaikutuksiin sekä miehisyyden ja militaarisuuden yhteyteen.³⁷

Soturiuden merkitys esimodernilla ajalla on nähty keskeiseksi, sillä myös siviiliyhteisöissä arvostettiin soturiarvojen mukaisia miehisä ihanteita.³⁸ Karoliinien kunniaa on tutkittu 1990- ja 2000-luvulla miehisyyden näkökulmasta, mutta suhteellisen suppealla lähdeaineistolla.³⁹ Maskuliinisuuden tutkimus pohjaa kysymyksenasettelunsa kuitenkin paljolti nykyajan lähtökohtiin. Lähtökohtaa, jossa miehisyyttä ja miessukupuolta tulisi pitää ensisijaisena miesten toimintaa tutkittaessa, on myös kritisoitu. Esbjörn Larsson korostaakin maskuliinisuuden tutkimuksen suhteuttamista aikaisempaan historiantutkimuksen traditioon.⁴⁰ Miesyhteisöjä on tutkittu ja on edelleen tutkittava muistakin lähtökohdista kuin sukupuolitutkimuksellisista.

Esimodernia aikaa tulisi tutkia ensisijaisesti aikakauden omin käsittein ja heidän maailmankuvaansa kunnioittaen ja ymmärtäen. Tutkimuskohteiden kannalta on hedelmällisempää ja oikeudenmukaisempaa puhua sotilaita tutkittaessa kunniaista sekä ymmärtää sotakokemusten keskeisyys heidän maailmankuvalleen. Myös Jonas Liliequist korostaa kunnian ensisijaisuutta hyveiden, kunnian ja miehisyyden tutkimuksessa.⁴¹

Kunnia laaja-alaisena ja rajattomana toimintamuotona tarkoittaa väistämättömästi siihen liittyvien kiinnekohtien monipuolisuutta ja runsautta. Sitä koskeva tutkimus on yleisesti myönnetty kokonaisvaltaiseksi menneisyyden

³³ Wirilander 1974, 11.

³⁴ Wirilander 1950, 98–99.

³⁵ Esimerkiksi Hansson 2003; Karlsson 2003, 32–64; Kuvaja 2008; Marklund 2008; Sjöberg 2008; Sjöström 2008.

³⁶ Liliequist 1999, 174–207; Perlestam 2003, 49–80; Collstedt 2007; Katajisto 2008, 105–126.

³⁷ Erityisesti Bourke 2006, 21–42.

³⁸ Miller 2000; Higate 2003; Perlestam 2004, 63.

³⁹ Karlsson 2000, 183–206; Perlestam 2004, 61–83; Marklund 2006, 22–38.

⁴⁰ Larsson 2005a, 51–54, 2005b, 133–134.

⁴¹ Liliequist 2009, 125.

maailman kuvaukseksi,⁴² mutta tutkimus on tosiasiallisesti ollut teemoiltaan melko suppeaa. Kunnia ihmisen toiminnan vaikuttimena on tuotu esiin ensimmäisenä rikoshistoriallisessa tutkimuksessa. Tällöin huomioitiin myös sotilaiden korkea osuus kunniaan liittyvissä väkivaltatapauksissa.⁴³ Konfliktikulttuuria tutkittaessa kokonaan omaksi tutkimustraditiokseen on muodostunut kunniaan liittyvän väkivallan hienostuneimman rituaalisen muodon, kaksintaisteluiden eli duellien, tutkimus. Aatelissäätymiä kaksintaistelijoita tutkittaessa on huomioitu sotilashenkilöiden korkea osuus, mutta ei ole tarkemmin keskitytty siihen, mistä tämä johtuu.⁴⁴

Sotilashenkilöille luontaista toimintaa on hahmotettu muun muassa performatiivisuuden käsitteellä. Soturin roolissa karoliiniupseeri pystyi täyttämään sotureiden kunniakoodin vaatimukset ja siten toimimaan yhteisössään odotetulla tavalla. Esimodernin ajan sotaisaa miesihannetta onkin tulkittu myös hegemonisen maskuliinisuuden ja homososiaalisuuden käsittein. On kiistelty siitä, oliko aikakauden miesihanne yksipuolisen sotaisa ja kaikkia miehiä dominoiva vai esiintyikö aikakaudella myös muunlaisia miehisen käyttäytymisen malleja.⁴⁵

Kuva esimodernin ajan miehisyydestä onkin monipuolistunut ja esimerkiksi Christopher Collstedt on korostanut 1700-luvun alun kaksintaisteluja käsittelevässä tutkimuksessaan, kuinka kristilliseen rakkauteen perustuva veljeys tuli esiin keskeisenä miehisyyden muotona aikakauden maailmankuvassa. Kaksintaistelututkimusten ongelmallisuus piilee kuitenkin siinä, että miehisen soturiarvoihin perustuvan kulttuurin tutkimus on typistetty ainoastaan tähän yhteen, joskin hyvin ilmeiseen muotoon. Duellit olivat vain yksi miehiseen kunniaan liittyvä kulttuurimuoto. Vaikka duellitutkimuksissa paljastuu sotureiden konfliktikulttuuri, esiintyi näitä tapauksia vain harvoin. Ruotsissa viranomaisten tietoon tuli aikavälillä 1700–1740 noin sata kaksintaistelutapausta, mikä tarkoitti noin kahta tapausta vuodessa.⁴⁶ Lukuisat kaksintaistelut eivät toki tulleet viranomaisten tietoon.⁴⁷

Magnus Perlestam on huomionnut karoliinisotilaiden päiväkirjoja lähdeaineistona hyödyntävässä artikkelissaan soturiarvojen kulttuurisen sidonnaisuuden, taistelutaktiikan ja urheuskäsitteiden yhteyden sekä taistelukokemuksen keskeisyyden karoliinisotureiden elämässä.⁴⁸ Perlestam on myös tuonut esiin sodan arjen vivahteikkouden sotilaiden tottelevaisuutta käsittelevässä tutkimuksessaan. Käskyvaltasuhteet ja esimiesten totteleminen karoliiniarmeijassa eivät toteutuneet ihanteiden mukaisesti, vaan esimerkiksi eriarvoisten upsee-

⁴² Henderson 1994, Spierenburg 1998a; Blok 2001; Matikainen 2002; Eilola 2003; Peltonen 2003; Collstedt 2007.

⁴³ Katajala 1994; Ylikangas 1998, 7–128; Karonen 1999, 234; Liliequist 1999, 182–190; Matikainen 2000, 9–19; Hassan Jansson 2002, 58–79; Matikainen 2002.

⁴⁴ Kiernan 1989; Frevert 1995, 36–84; Roth 1999, 271–284; Peltonen 2003; Collstedt 2007, 11 ja passim.

⁴⁵ Esimerkiksi Berggren 1999; Lövkrona 2001; Higate 2003; Collstedt 2007; Liliequist 2009, 117–147.

⁴⁶ Collstedt 2007, 47–63.

⁴⁷ Wirilander 1950, 103–104.

⁴⁸ Perlestam 2003, 49–80; Vertaa Keegan 1976.

reiden välillä esiintyi paljon konflikteja.⁴⁹ Kuva esimodernin ajan miehisyydestä ja sotaisuudesta on täsmentynyt huomattavasti. Tilalle on tullut moniulotteisempi ihmiskuva, mutta sotaisuuden keskeinen vaikutus sille ei ole vähentynyt.

Sotaisuus ja miehisuus ovat näkyneet myös muiden aikakausien tutkimuksessa. Ristiretkeläisiä tutkinut Sini Kangas on väitöskirjassaan osoittanut soturiuden yleisyyden eurooppalaisessa kulttuurissa. Ristiretkeläisten kertomuksissa korostuu veren merkitys ja kärsimyksen korostaminen. Sotasankaruuden ja kuolemissa kulttuuria on puolestaan käsitellyt sankarivainajuutta tutkineessa väitöskirjassaan Ilona Kemppainen. Anders Ahlbäck on korostanut sukupuolihistoriallisempaa tutkimusotetta käsitellessään miehisyyden erilaisia käsityksiä sekä ihanteellisen sotaisan miehisyyden rakentamispyrkimyksiä itenäisyyden ajan alun Suomen asevelvollisuusarmeijassa. Tuomas Tepora on tutkinut kansallisia symboleja ja uhriajattelua, Ville Kivimäki on korostanut sotaa yksilöpsykologisenä kokemuksena.⁵⁰

Niin sanotun ”vanhan tai perinteisen sotahistorian” voidaan katsoa lähtevän tutkimuksellisesti liikkeelle sodankäynnistä ja sotilaista ja suhteuttavan sen ympäröivään maailmaan. Niin sanottu ”uusi sotahistoria” lähtee ympäröivästä maailmasta ja vie sen sodan ja sotilaiden keskelle. ”Uutta” ja ”vanhaa” sotahistoriaa käsittelevässä artikkelissaan Joanna Bourke korostaa ”uuden” tutkimuksen läheisyyttä kulttuurihistoriaan sekä etäisyyttä ”vanhaan” sotatieteellisempään tutkimukseen.⁵¹ Myös esimerkiksi Tepora pitää mielekkäämpänä sodan kulttuurihistoria -termin käyttöä.⁵²

Vanhojen sotahistorioiden kritiikkiä on puolestaan kritisoinut sotahistoriallisen tutkimuksen tilaa käsittelevässä artikkelissaan Michael Moyar. 1960-luvulta vahvana esiintyneet ”uudet sotahistoriat” ovat kertoneet edustavansa sodan asettamista sosiaalisiin, kulttuurisiin ja poliittisiin yhteyksiin. Kuitenkin sotahistoriallinen tutkimus on Moyarin mukaan jo Herodotoksen ja Thukydidien ajoista asti ollut kytkettynä laajempaan sosiaaliseen, taloudelliseen ja poliittiseen kontekstiin. Suomessa esimerkiksi ”Sotataidon historia” -sarjan neljännen osan kirjoittaja yleisesikuntaeversti O.S. Jahnukainen avaa vuonna 1953 julkaistun teoksensa yhteiskunnallisella, taloudellisella ja poliittisella taustoituksella. Teoksen ensimmäiset virkkeet kuuluvat ”Sotataito kytkeytyy kiinteästi ajan yleisiin historiallisiin sekä varsinkin yhteiskunnallisiin, taloudellisiin ja poliittisiin edellytyksiin. Ellei oteta huomioon näitä tekijöitä, ei aikakauden sotataidosta voi saada oikeata kuvaa puhumattakaan siitä, että sitä voitaisiin arvostella oikein ja seurata kehityksen kulkua.”⁵³ Käsitystä, jossa ”perinteisen” sotahistorian tutkimusta pidetään yleisesti muusta historiallisesta kontekstista irrallisena, voidaan pitää monilta kohdin vääristelevänä. Voi vain arvella, näikö Jahnukainen tarpeelliseksi sotahistorian yhteiskunnallisen, taloudellisen ja

⁴⁹ Perlestam 2008.

⁵⁰ Kangas 2005 41–49 ja 2007; Kemppainen 2006; Kivimäki 2006, 235–252; Ahlbäck 2010. Katso myös: Karonen-Tarjamo 2006; Kinnunen 2006; Kinnunen-Kivimäki 2006; Näre-Kirves 2008.

⁵¹ Bourke 2006, 21–42; Kinnunen-Kivimäki 2006, 9–18.

⁵² Tepora 2011, 344.

⁵³ Moyar 2007, 225–228; Jahnukainen 1953, 8.

poliittisen suhteen korostamisen siksi, että monet hänen aikalaistutkijansa eivät niin tehneet. Vai oliko ennakkoluulo sotahistorian kontekstualisoinnin puutteesta olemassa jo tuolloin, mitä vastaan Jahnukainen asettui?

Moyar esittää sotahistorialliselle tutkimukselle vaatimuksen, että huomio on kiinnitettävä siihen, että sotimisen keskeisimpänä kohteena on taistelemineen. Edward A. Shilsin ja Morris Janowitzin ”Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II” -teosta vuodelta 1948 sekä John Keeganin ”The Face of Battle” -teosta vuodelta 1976 onkin pidetty tämän tutkimussuunnan klassikkoina, keskittyessään taistelulentän kuvaukseen. Joanna Bourke puolestaan korostaa tappamisen keskeisyyttä sodankäynnin toiminnan motiivien ymmärtämisessä. Sotilas pyrki tappamaan, ei kuolemaan.⁵⁴ Ymmärrettävästi esimerkiksi soturiarvoja korostavien sota-artiklojen perimmäinen tarkoitus oli turvata sotajoukon taistelukelpoisuus. Sotaan liittyvien teemojen tutkimuksessa onkin ymmärrettävä sotilaallisen kunniavaateen merkitys ja taisteluiden keskeisyys.

Sotalaitosta tai sotilaita jollakin tavalla koskeva tutkimus saa usein vastaansa epäilyksiä tutkimuksen vanhanaikaisuudesta tai ylipäänsä sen tieteellisyydestä. Tutkijat ovatkin puolustautuneet tekemällä pesäeroa parjattuun kuvitteelliseen, ”vanhanaikaiseen” sotahistoriaan ”tämä ei ole perinteistä sotahistoriaa” -väitteellä. Siten julkisessa keskustelussa on toivottu ja usein julistetaan uudentyyppistä sodankäynnin tutkimusta, kun ei ole vaivauduttu perehtymään jo olemassa olevaan tutkimukseen.⁵⁵

Kun sotahistoriallinen tutkimus on tuomittu lähtökohdiltaan vanhanaikaiseksi, on se voitu tieteellisessä historian tutkimuksessa sivuuttaa. Sota ja sotiminen on käytännössä suljettu, paljolti tiedostamatta, inhimillisen toiminnan ulkopuoliseksi alueeksi. Epätieteellisyyden leimaan on lisäksi syynä suosittu sotahistoriallinen populaarikirjallisuus.⁵⁶

”Vanhan” sotahistorian kulttuurihistoriallistuminen on kuitenkin jo pitkälle edennyt tosiasia. Esimerkiksi ”perinteisempää” sotahistoriaa edustava ”Sodan historia” -teos on myös selvästi sodankäynnin kulttuurisidonnaisuutta painottava, eikä sen voi katsoa kuvaavan tutkittavaansa irti muusta yhteiskunnasta. Suomen Sotahistoriallisen Seuran Sotahistoriallisen Aikakauskirjan julkaisemat artikkelit 2000-luvulla ovat aiheisällöltään hyvinkin kulttuurispainotteisia. Artikkeleita ei ole myöskään eritelty mihinkään tiettyyn sotahistorian alaan kuuluviksi.⁵⁷ Tieteellistä sotahistorian tutkimusta voisikin kuvata nykyään yksiselitteisesti sotahistoriaksi, jota tehdään monenlaisista lähtökohdista. Jaottelulle perinteiseen ja uuteen sotahistoriaan ei ole perusteita, eikä tutkijan tarvitse rajata itseään tämän jaottelun mukaan.

Sotahistorian tutkimus valottaa koko kulttuuripiiriään siten kuin minkä tahansa muun elämänalan tutkimus. Sen tutkiminen paljastaa piirteitä, jotka ovat helpoiten, joskus jopa pelkästään, havaittavissa satureihin perehtymällä.

⁵⁴ Shils–Janowitz 1948, 280–315; Keegan 1976; Bourke 1999, xiii–xx; Moyar 2007, 226.

⁵⁵ Keskustelusta ”uudesta” ja ”vanhasta” sotahistoriasta erityisesti Bourke 2006, 21–42.

⁵⁶ Vertaa Bourke 2006, 21–42.

⁵⁷ Malkki 2008 et. al. Katso johdannot ja sisällysluettelot 2000-luvun Sotahistoriallisista aikakauskirjoista sekä erityisesti Pasi Tuunaisen artikkelit: Tuunainen 2009, 297–331; Tuunainen 2010, 262–294.

Siksi soturikulttuurin tutkimuksella on laajempaakin merkitystä kuin monet tutkijat, usein jopa sodan tutkijat itsekään, ymmärtävät.

Sotahistoriallisella tutkimuksella ja kirjallisuudella on siten tilaa ja tilausta humanistisilla, yhteiskuntatieteellisillä ja sotatieteellisillä tutkimusaloilla. Sotaan liittyvän tutkimuksen olisi pyrittävä tutkimuskysymyksiä laadittaessa selvittämään, miten sotaa tutkimalla voidaan saavuttaa laajemmasta kontekstista kertovia tutkimustuloksia, jotka muuten olisivat vaikeammin havaittavissa tai jotka jäisivät kokonaan havaitsematta. Erityisesti tähän päästään, kun ei ainoastaan tutkita ihmistä sodassa, vaan sotaa ja sotaisuuden merkitystä ihmisessä.

Karoliineja on siis tutkittu melkein 300 vuoden ajan. Kuninkaasta ja sotilaspoliittisista asioista on siirrytty rakenteiden kuvaukseen, josta huomio on kiinnittynyt edelleen yksittäiseen ihmiseen. Yksilöön kohdistuva tutkimus on tuonut aikaisemmin tutkimattomia näkökulmia karoliineihin. Näkökulmia ja merkityksiä menneisyyden ihmisiin asettaessaan, tulisi tutkijan kuitenkin arvioida, tekeekö se oikeutta tutkittavilleen. Jos näkökulmaksi voidaan valita mitä tahansa, muuttuu tutkimus relativistiseksi mielipiteiden heittälyksi. Voidaankin ehkä jo kysyä, tekeekö esimerkiksi tutkimus, jossa vuosikymmenen sotavankeuden kärsimystä käsitellään kulttuurivaihtona, enää oikeutta tutkittavilleen.⁵⁸

Tutkija luo väistämättä näkökulman tutkittavaansa, mikä näkökulma lähtee tutkijasta itsestään sekä yhteisöistä ja konteksteista, joissa hän toimii. Tutkijan kannattaisi silti lähestyä tutkittavaansa käsittein ja kysymyksin, jotka eivät olleet kohteille vieraita. Yksilöön kohdistuvassa tutkimuksessa on myös vaarana laajempien kontekstien vaikutuksen unohtuminen, joten yksilölähtöistä tutkimusotetta käyttävänkin tutkijan on yhtä lailla kiinnitettävä huomionsa yhteisöllisiin, yhteiskunnallisiin ja vallankäytöllisiin rakenteisiin. Kunnia liittyy läheisesti näihin kaikkiin.

1.3 Soturikunnan määrittely

Kunnia on abstrakti käsite, jolloin sitä käytettäessä on määriteltävä, mitä sillä tarkoitetaan. Käsitteen abstraktius ei kuitenkaan tarkoita, ettei käsite olisi ollut tutkimuksen kohteelle, aikalaisille, hyvinkin konkreettinen elämää jäsentänyt asia.

Laajin merkitys kunnialle voidaan antaa tulkitsemalla kunnia kaikkien yksilöiden oikeudeksi tulla kohdelluksi oman, itse koetun arvonsa mukaisesti.⁵⁹ Kaikilla ihmisillä on kunnian tunnetta, ja kaikki tuntevat kunnian henkilökohtaisena alueena, jota kukaan muu ei saa epäoikeudenmukaisesti loukata. Nykytutkimus pitää yleisesti kunniaa arvona, joka koskee kaikkia historiallisia säätyjä. Historioitsijan on kuitenkin kiinnitettävä huomionsa siihen, että esimodernillä ajalla vain aatelistoa ja satureita kutsuttiin ”kunnian säädyksi.”⁶⁰

⁵⁸ Katso Jonson-Torstendahl Salytjeva 2009.

⁵⁹ Esimerkiksi Lidman 2002, 263.

⁶⁰ Wirilander 1974, 66–67.

Useat tutkijat ovat todenneet soturi-ihanteiden ja miehuullisuuden välisen selkeän yhteyden jopa modernin historian ajalla. Soturi oli todellisen miehisyyden mittapuu ja toimimalla soturi-ihanteiden mukaisen urheasti mies sai osakseen arvonantoa niin siviili- kuin sotilasyhteisöissäkin.⁶¹ Voidaankin tulkita kunnialla olleen erityisen vahva merkitys nimenomaan sotureiden keskuudessa.

Kunniaan liittyi läheisesti myös hyveellisyyden (*dygd*) ja miehisyyden (*manlighet*) käsitteet. Tässä tutkimuksessa käytettyjen lähdeaineistojen valossa, kunnia ja kunnian tunto olivat erityisasemassa ja keskiössä.⁶² Kunniaan, miehisyyteen ja hyveellisyyteen liittyvissä asioissa kunnian erityisyys tuli esiin loukkausten yhteydessä. Loukkauksien ymmärrettiin kohdistuvan juuri kunniaan.

Käsitettä kunnia (ruotsiksi *heder, ära*, latinaksi *honor*, englanniksi *honour*, ranskaksi *honneur*, saksaksi *Ehren*) on määritelty monin eri tavoin. *Heder*-substantiivin etymologia on Svenska Akademiens Ordbokin mukaan *omfatta* tai *fatta* eli tarttua, pitää kiinni.⁶³ Etymologia viittaa siis siihen, että kunnia on jotain, joka yksilöllä on, mutta jota hän joutuu puolustamaan, sillä kunnian voi myös menettää.

Karoliinisella ajalla *heder*-termin lisäksi erityisesti sotureista ja aatelisista käytettiin myös *ära*-termiä sekä ranskankielistä *honneur*-termiä. Käytännössä näitä kaikkia termejä käytettiin vaihtelevasti samantyyppisten asioiden kuvaamiseen, eikä niiden käytön välille voida vetää selvää rajaa.⁶⁴ Upseereiden kirjoitukset kuitenkin paljastavat, että tietyissä yhteyksissä käytettiin aina ja ehdottomasti vain jotain tiettyä käsitettä (esimerkiksi termiä *ära*), mutta termien rinnakkaiskäyttö oli yleisempää.⁶⁵

Erityisesti sotilaiden kunniaan keskittyvissä tutkimuksissa on kunniaa tai sotilasarvoja luokiteltu seuraavasti: Morris Janowitz jakaa 1900-luvun Yhdysvaltain upseerikuntaa koskevassa tutkimuksessaan ”alkuperäiset” sotilaskunnian osat herrasmiesmäiseen käytökseen, henkilökohtaiseen uskollisuuteen pohjautuvaan siteeseen, itseään kontrolloivaan veljeskuntaan sekä kunnian taivotteluun.⁶⁶

Soturiarvoja koskevista historian ja kulttuuriantropologian tutkimuksista koonnin ja analyysin tehnyt Barry McCarthy on löytänyt niistä yhtäläisyyksiä, joiden pohjalta hän jakoi soturiarvot neljään osaan. McCarthy esittää soturiarvojen koostuvan fyysisestä rohkeudesta, fyysisestä ja psyykkisestä kestävyydestä, voimasta ja taidosta sekä kunniaista. Hän näkee siis kunnian yhdeksi soturiarvojen osa-alueeksi. Edelleen McCarthy jakaa kunnian seuraaviin asioihin. Soturi on erityisesti ”kunnian mies”. Hän pitää sanansa ja on uskollinen esimiehilleen ja tovereilleen. Soturi taistelee kunniallisesti sortumatta laittomuuksiin tai salakavaluuteen. Hän puolustaa loukkaantuneita, vanhuksia, naisia ja lapsia ja jopa avuttomia sotavankeja. Soturi on äärimmäisen herkkä hitusenkin hänen tai hänen

⁶¹ Perlestam 2004, 63.

⁶² Katso myös Liliequist 2009, 125.

⁶³ Ordbok över svenska språket. Band XI, (Lund 1932), 602, www.saob.se.

⁶⁴ Sarkamo 2005, 416; Katso myös Collstedt 2007, 76.

⁶⁵ Upseereiden valtiopäivämateriaalit.

⁶⁶ Janowitz 1960, 218. ”Gentlemanly conduct, personal fealty, self-regulating brotherhood, pursuit of glory”.

ryhmänsä kunniaan kohdistuville kaikäntyyppisille loukkauksille ja vastaa näihin loukkauksiin päättäväsellä voimalla riskeistä piittaamatta.⁶⁷

Janowitzin ja McCarthyn esittämissä kunnian määrittelyissä soturi kiinnittyy kunniaan ainoastaan yksilölähtöisesti. Kunniatutkimuksissa voi kuitenkin käyttää yksilölähtöisyyttä esitystapana, mutta tällöin kunniaista tulisi ymmärtää erityisesti esimodernin ajan ihmisiä tutkittaessa ennen kaikkea sen voimakas yhteisölähtöisyys. Kunnia oli esimodernilla ajalla laajasti esillä myös teologisena käsitteenä. Esimerkiksi Sven Delblanc huomioi 1700-luvun kirjallisuudessa esiintyvän Jumalallisen kunnian joka erosi maallisesta kunniaista. Ihmisen tehtävä oli toimia Jumalan kunniaksi ja ihmiskunnalla oli jo lajina erityiskunnia olla luomakunnassa muiden lajien hallitsija.⁶⁸ Kunnia liittyi oleellisesti teleologiseen maailmanjärjestykseen.

Viime vuosikymmeninä kunniaa on käsitelty ihmisryhmille yleisempänä ja osin yhteisenäkin "hyveenä", joka on esillä arkisessa kanssakäymisessä eikä vain kunniaa selkeästi rikottaessa. Pieter Spierenburg korostaa kunnian, ruumiillisuuden ja sukupuolen yhteen nivoutunutta luonnetta.⁶⁹ Ruumiillisuuden huomioiminen on erityisen tärkeää sotilaskulttuurin kannalta, sillä sotilaiden elämässä ruumiilliset teot, kyvyt ja voimat olivat erityisessä asemassa.⁷⁰

Yleensä kunnia jaetaan tutkimuksessa yhtäältä kunniaan ryhmän ja yksilön käyttäytymistä ohjaavana oikeutena ja toisaalta kunniaan tavoitteena, jota voidaan kutsua myös maineeksi tai glooriaksi. Tätä kunnian jakoa on voitu nimittää myös jaoks vertikaaliseen ja horisontaaliseen kunniaan tai vastaavasti positiiviseen ja negatiiviseen kunniaan.⁷¹

Kunnia oikeutena (kunnia 1) voidaan jakaa pienempiin osiin. Ensinnäkin kunnia voidaan ymmärtää harvojen etuoikeutena. Kunnian onkin tulkittu alun perin tarkoittaneen nimenomaan aatelisyhteisöön kuulumista, sillä aatelisen asema määrittyi kunnian kautta. Kunnia voitiin nähdä sosiaalisena arvostuksena (*prestige*) ja säätykunniana. Aatelin oli niin kauan kunniallinen, kun häntä pidettiin yhteisön jäsenenä, ja hänestä tuli kunniaton, kun hänet poistettiin tästä yhteisöstä. Aateliston ryhmäetokselle oli tärkeää pitää alemmat yhteiskuntaryhmät heistä erossa. Mikäli aatelin poistettiin yhteisöstään, hän menetti identiteettinsä keskeisenä perustana olleen eron alempisäätymiin ihmisiin. Hänen elämänsä menetti tällöin merkityksensä, ja siksi aatelin vaaransi käytännössä mieluummin henkensä kuin kunniansa.⁷²

Tässä yhteydessä on korostettu kunnian tietynlaista korkeaan yhteiskunnalliseen asemaan liittyvää elitistisyyttä, mutta myös tuohon asemaan kuuluvia velvoitteita. Toisaalta ryhmän sisäinen tasa-arvo oli tärkeää, sillä kunniaan oikeutetut "kunniaryhmän" jäsenet olivat keskenään tasa-arvoisia. Täksi kunnia-ryhmäksi ymmärretään tässä tutkimuksessa satureiden kunniaryhmä.

⁶⁷ McCarthy 1994, 106.

⁶⁸ Delblanc 1965, 9–14.

⁶⁹ Spierenburg 1998b, 4–7.

⁷⁰ Ruumiillisuudesta erityisesti Mauss 1973, 70–88; Porter 1992, 206–232 ja 2001, 233–260; Eilola 2009, 7–71 ja passim.

⁷¹ Pitt-Rivers 1966, 21–22; Henderson 1994; Frevert 1995; Matikainen 2002, 95–99; Eilola 2003, 259–270; Peltonen 2003, 35–44; Collstedt 2007, 76–83.

⁷² Delblanc 1965, 9–14; Elias 1983, 93.

Toisaalta kunniaa on pidetty laajemman ihmisryhmän yksilöille kuuluvana oikeutena. Kunnia voidaan ymmärtää oikeutena, jos kolme perusehtoa täyttyy. Ensinnäkin kunnian voi menettää. Toiseksi kunnian säilyttääkseen pitää noudattaa tiettyjä sääntöjä sotureiden kunniaryhmän sisällä. Kolmanneksi tällä kunniaryhmällä on oltava kielenkäytössään ainakin yksi toistuvasti vedottu sana tai lausuma silloin, kun jotain ryhmään kuuluvan yksilön kunniaan liittävää oikeutta loukattiin. Tässä tutkimuksessa sellaisia käsitteitä ovat esimerkiksi itse kunnia (*heder, ära, honneur*) tai virkariidoissa käytetty loukkausta kuvaava ”prejudiisi” (*prejudice*).

Vaikka karoliiniarmeijassa oli upseereillakin esimiehensä ”isäntänään”, olivat esimerkiksi saman rykmentin kapteenit ja luutnantit kunniaan liittyvissä asioissa yhdenvertaisia. Tässä mielessä vapaalla yksilöllä on subjektiivinen muista yksilöistä vapaa kunnia, eikä hän siten ole pelkästään muiden yksilöiden tai ryhmän kunniaan liittyvä objekti. Hänellä on siis selkeästi tunnustettu asema yhteisössä, mikä oikeuttaa käyttäytymään ja vastaanottamaan asemansa mukaista kohtelua. Alempienkaan upseereiden ei tarvinnut sietää henkilökohtaisia loukkauksia ylempien upseereiden taholta. Siten he saattoivat esimerkiksi tapella tai kaksintaistella keskenään. Kaksintaisteluissa osapuolten tuli olla samanarvoisia, toisin sanoen samaan kunniaryhmään kuuluvia. Tässä kunnian merkityksessä esimerkiksi vaimoilla, lapsilla tai palvelusväellä ei ollut sellaista henkilökohtaista kunniaa, vaan he olivat aina isäntänsä tai puolisonsa kunnian objekteja.⁷³

Kunniaa oikeutena voidaan nimittää negatiiviseksi tai horisontaaliseksi kunniaksi, sillä se ei voinut kasvaa, vaan sen saattoi ainoastaan menettää. Tällöin esimerkiksi peruuttamattomasti yhteisönsä käyttäytymismalleja rikkonut sotilas, kuten vaikkapa taistelussa liian helpolla antautunut upseeri, menetti kunniansa. Esimodernin ajan Euroopassa tällainen erityinen herkkyyys loukkauksia kohtaan loi pysyvän varuillaanokulttuurin, johon kuului monimuotoinen, aina rituaalisen elementin omaava väkivaltainen käyttäytyminen.⁷⁴

Kunnia voidaan nähdä myös tavoitteena (kunnia 2), jota voidaan nimittää maineeksi tai glooriaksi. Kunnia oli tavoite silloin, kun se esimerkiksi soturi-kunnian mukaisesti nähtiin elämän korkeimmaksi päämääräksi. Tällöin yksilö sitoutui toiminnassaan kunnian ja gloorian hankkimiseen Jumalan, kuninkaan, isänmaansa ja sukunsa kunniaksi sekä omaksi kunniaakseen. Tätä tavoitteellista kunniaa voidaan nimittää myös positiiviseksi tai vertikaaliseksi kunniaksi⁷⁵, sillä se saattoi kasvaa ja sitä pystyi hankkimaan lisää kunniaakkailla teoilla. Käsitys siitä, mikä on kunniallista, on kulttuurisidonnaista, mutta sotameneustystä on pidetty lähes kaikissa kulttuuripiireissä kunniaakkaana. Tämän tavoit-

⁷³ Katso kaksintaisteluista Frevert 1995; Peltonen 2003; Collstedt 2007; Vilku 2009, 107–204; Pikkurikollisten, entisten sotilaiden ja merimiesten puukkotappeluista Spierenburg 1998c, 103–127; Käsitteellisten kunniaista Lindström 1994, 535–541; Porvareiden kunniaista Einonen 2005, 76–87.

⁷⁴ Gilbert 1976, 75–87; Frevert 1995, 9–12; Karonen 1998, 144–150; Spierenburg 1998b, 1–29 ja 1998c, 103–127; Liliequist 1999, 174–207; Karonen 2008a, 208–237; Ylikangas 2000, 235–282; Blok 2001, 103–114; Matikainen 2002, 86–103; Peltonen 2003, 2–16, 35–36.

⁷⁵ Esimerkiksi Delblanc 1965, 9–14; Peltonen 2003, 35.

teellisen kunnian yhteys sankaruuteen on ilmeinen. Sankaruuden tavoittelu olikin sotureiden elämässä ainutlaatuinen piirre, joka erotti heidät muista aikakauden ihmisistä. Vain soturi saattoi olla sankari.

Kunnia oli herkkyytensä takia ikään kuin kaksiteräinen miekka. Sitä on luonnehdittu myös symboliseksi pääomaksi.⁷⁶ Se liittyy esimerkiksi siihen arvontoon, jota kunnian avulla saadaan muilta ihmisiltä. Tällöin kunnialla oli käyttöarvoa ihmisten välisissä suhteissa, mutta samalla sitä oli puolustettava useammassa yhteyksissä.

Kunnia on siis määritelty yhtäältä sellaiseksi, joka voi kasvaa ja vähentyä esimerkiksi jonkin toiminnan tulkitun hyödyllisyyden tai haitallisuuden kautta. Taistelussa kunnostautuminen lisäsi esimerkiksi yksittäisen upseerin arvostusta ja kunniaa hänen joukossaan. Heikkouden osoittaminen alaisten edessä puolestaan vähensi upseerin kunniaa. Positiivinen tai vertikaalinen kunnia saattoi siis myös vähentää.

Kunnianarkuus ajoi upseerin puolustamaan kunniaansa fyysisesti, mutta sillekin oli rajansa. Liiallista kunnianarkuutta myös paheksuttiin, vaikka upseereiden oli puolustettava kunniaansa fyysisesti. Lisäksi liiallinen kunnianhimo katsottiin paheelliseksi.⁷⁷

Kahden edellä esitetyn kunnian yksilölähtöisen merkityksen lisäksi tässä tutkimuksessa kiinnitetään erityishuomio kunnian yhteisölähtöiseen muotoon eli *kunniaan rakenteena* (kunnia 3). Tarkemmin kyse on kunnian merkityksestä yhteisöön ottamisessa, siellä pysymisessä ja sieltä ulos sulkemisessa. Tässä mielessä kunnia liittyy yksilön ja yhteisön väliseen vuorovaikutukseen, jolloin yksilön osa määrittyi yhteisössä hänen kunniansa kautta. Yksilö oli yhteisönsä tunnustettu (kunniallinen) jäsen niin kauan kuin hänen kunniansa oli tahraton. Tässä mielessä kunnialla tarkoitetaan siis yhteisön yksilölle antamaa ”leimaa”. Toisaalta yksilön oma käsitys kunniastaan eli omasta arvostaan, asemastaan ja merkityksestään (kunnia 1) määrittyi yhteisön ja yksilön vuorovaikutuksen välisessä kentässä. Samoin se, mikä oli kunniallista tavoitteellisessa mielessä (kunnia 2) määrittyi tässä kentässä. Yksilö koki itsensä kunnialliseksi, kun hän toimi elämässään yhteisönsä normiston, toisin sanoen kunniaakoodin ja sen tarjoamien roolimallien mukaisesti. Yksilön oma käsitys kunniastaan oli siis vahvasti sidoksissa yhteisöllisyyteen.⁷⁸

Kaikki kunnian merkitykset voidaan hahmottaa polku-metaforan avulla. Tällöin soturikunnia hahmottuu yksilön koko elämänkulkua ohjaavana tekijänä, jossa yhteisö on asettanut yksilön kunnian polulle, jolla hän pyrkii kohti polun päässä säkenöivää mainetta ja glooriaa, mutta polku itse on mutkikas ja kapea, paheiden ja houkutusten ympäröimä vaikeakulkuinen reitti. Elämänpolulta on kyllä helppo eksyä, mutta sille palaaminen on äärimmäisen vaikeaa. Aikakauden taide kuvasi kunnian polkua muun muassa kuparipiirroksissa:

⁷⁶ Henderson 1994, 145–146; Matikainen 2002, 96.

⁷⁷ Wirilander 1950, 101–102.

⁷⁸ Katso myös Henderson 1994, 145–146.

KUVA 2 *"Ardua Virtuti Via - Vaikean miehuuden tiellä"*

Sotilasura kuvattiin hyveiden kapeaksi poluksi, jota pitkin kuljettiin kohti mainetta ja kunniaa. Sotilaselämän paheita symboloivat viiniruukut ja (olut?)tynnyrit. Ylhäällä piirroksessa soturin tavoittelemia hyveitä kuvastavia militäärisiä symboleja. Nimiölehden kuparipiirros teoksesta *Der soldat, nach dem Sprichwort oder das Lustige Elend in einem Sendschreiben geschildert*, (Cleve 1773).

Upseerin elämänpolun voi hahmottaa myös suhteessa ympäristöön ja yhteisöön, joiden vaikutuspiirissä soturiksi tultiin ja elettiin. Kunnia vaikutti yksittäisen soturin elämään kehdosta hautaan, sillä yleensä karoliiniupseeri oli syntytään sotilastaustainen. Soturin elämä liitettiin suvun vaiheisiin ja yksilö muodosti vain renkaan ketjussa joka ymmärrettiin jatkumoksi. Kuolema tuli kohdata arvokkaasti, sillä yksilön maine jäi elämään kuoleman jälkeen:

KUVIO 1 Upseerin elämänpolku ja vaikuttava ympäristö

UPSEERI YKSILÖ/TOIMIJA		YHTEISÖ RYHMÄ/RAKENNE
	Menneisyys	
Upseerin elämänskaari		Vaikuttava kollektiivi
Syntymä		
Lapsuus ja nuoruus	K	Isä, suku ja patriarkaalinen sääty-
Mieheksi kasvaminen	U	yhteisö, kasvumiljöö, koulutus,
Valmentautuminen kruunun	N	ikätoverit, ideaalit kunnialliset
palvelukseen	N	roolimallit; myyttiset sankarit ja
	I	omat esi-isät
Soturiksi	A	
Palvelukseen astuminen	K	Sotilasyhteisö
Vala	O	Kunniakoodin alaisuuteen
Upseerin oma soturikunnia	O	Upseeriston ryhmäeetos, oman
Taistelut	D	yksikön kunnia henkilöityy
Muut konfliktit	I	johtajan kunniaan
Urakehityksen huipulla		
Komentaja		Sotajoukko, sodan johto
Oma kunnian varjelu		Joukon etu
Oma kohtalo		Joukon kohtalo
Kuolema		
+	Jälkimaine	-
Sankari		Konna
Velvoittava esimerkki		Varoittava esimerkki

Karoliinisotureiden todellisuus oli tietysti kaukana hyveellisistä soturiarvoista, joskin tässä maailmassa on nähtävä myös arvoja ja inhimillisyyttä siinä missä kaikessa muussakin inhimillisessä toiminnassa. Sotureiden elämää ei tule käsitellä pelkästään raadolliseksi ”arvovapaaksi” toiminnaksi. Tällainen kuva syntyy kuitenkin helposti tutkimalla siviilimaailman asiakirjoja, joissa käsitellään sotilaiden ja siviilien välisiä kiistoja.⁷⁹ Tätä ei tule ymmärtää väärin sen väheksymisenä, että tavalliselle rahvaalle sotaväki edusti ihmisveroa ja sotatila kiristyvää verotusta. Kulkeva sotajoukko puolestaan edusti rahvaalle lähinnä liikkuvaa katastrofia.⁸⁰ Tosin sotajoukoista saattoi olla hyötyä, esimerkiksi sotajoukolle saatettiin myydä elintarpeita.

1.4 Lähteet ja metodi

Historiantutkija tutkii menneisyyttä lähteistä, joita voi olla jokainen sellainen havaittava seikka, joka viittaa menneisyyden ihmisen toimintaan.⁸¹ Tutkija on havainnoidessaan aina sidonnainen oman itsensä ja ympäristönsä käsityksiin ja tarkoitukseen, sekä tietoisesti että tiedostamatta, joten suhde tutkimuskohteeseen on aina subjektiivinen. Historiantutkimus onkin ja on aina ollut aikasidonnaista ja kulttuurisidonnaista. Tutkimuskysymykset heijastavat aina tutkijan oman aikakauden tieteenteoreettisia käsityksiä. Mikä maailmassa kulloinkin ymmärretään merkittäväksi on vaihtelevaa.

Tietystä menneisyyden aikakaudesta säilyneet lähteet pysyvät samoina. Käytännössä ainakaan länsimaiden historiasta kertovia merkittäviä uusia lähdeaineistoja ei löydetä eikä olemassa olevia tuhota. Tutkijan taitavuus ei olekaan mitattavissa tuntemattoman lähdeaineiston löydöllä vaan taitavalla olemassa olevan aineiston käytöllä.

Helpoiten lähestyttävä lähdeaineisto on esineellistä ja esittävää jäämistöä. Tämän takia tutkija turvautuu usein tutkittavan aiheensa havainnollistamisessa kuvalliseen aineistoon. Soturikunnia oli keskeisessä roolissa karoliinisen ajan Ruotsissa kuvataiteessa, esineistössä, arkkitehtuurissa ja kuvakielessä. Aikakauden hallitseva tyylisuunta barokki heijasteli tätä maailmankuvaa. Barokin mahtipontisuus oli usein sangen militarista. Esimerkiksi vallan omaavat henkilöt suurvalta-ajan Ruotsissa kuvasivat itsensä sotureiksi, jos heillä oli edes hieman sotakokemusta. Heraldikassa aatelissukujen tunnuksena oli ritarikypärä ja vaakunoiden kuva-aiheet olivat usein sotilaallisia. Myös monet aikakauden rakennukset, erityisesti Tukholman ritarihuone ja ylhäisaatelin palatsit, oli koristeltu militaarisiin teemoin.⁸² Kuvallinen aineisto kertoo valaisevasti aikakauden kunniakeskeisestä militaarisuudesta ja siten sen laajasta merkityksestä yhteiskunnassa.

⁷⁹ Liliequist 1999, 174–207; Vilkuna 2005, 31–32.

⁸⁰ Esimerkiksi Englund 1988, 1993a ja 2000.

⁸¹ Renvall 1965, 121.

⁸² Katso kuvitus esimerkiksi teoksista Åberg–Göransson 1976; Himanka 1989, 102–120; Raneke 1990; Tiihonen–Ylikangas 1992; Sandstedt et al. 2006.

KUVA 3 "Soturi kunnian Parnassolla". Militääristen symbolien ympäröimä soturi pitää hallussaan saavuttamia kunnian symboleja, miekkaa ja komentosauvaa. David von Krafftin teos kenttämarsalkka C. G. Rehnskiöldistä. Samuel Pufendorfin oppilaana Lundin Akatemiassa sivistynyt Rehnskiöld kunnostautui jo nuorena Skoonen sodassa 1670-luvulla, palveli ulkomailla ja opiskeli sotataittoa ennen Suurta Pohjan sotaa. Mainikkaimman voiton Rehnskiöld saavutti Frau-stadtissa 1706. Teoksesta, Jöran Nordberg, Hwad en christelig soldat är, när Gud honom utrustar, styrcker och hielper - - -, Carl Gustav Rehnschölds likpredikan, Stockholm 1723.

Kuvallinen aineisto on karoliinisen ajan ihanteiden kuvaajana antoisaa, mutta vasta kirjallinen aineisto tuo aikakauden maailman kompleksisuuden esiin. Historiantutkimus tieteenalana perustuukin ensisijaisesti menneisyyden maailmasta kertovien kirjallisten lähteiden tulkintaan. Koska historian lähdeaineistoja säilytetään ensisijaisesti arkistoissa, on tutkijan ammattitaito arkistojen käy-

tössä tärkeää. Taitava tutkija ei pysähdy sellaisiin aineistoihin, jotka ovat helpoiten ja useimmiten käytettävissä.⁸³

Kirjalliset lähteet tulvivat viittauksia kunniallisuuteen. Kunnian tutkimusta kuitenkin vaikeuttaa sen itsestään selvyys aikalaisille. Kunnia oli itseisarvo, jota ei laajemmin selitelty, kuvailtu tai perusteltu. Kun kunniaa kirjoitettiin, oli käytetty kieli lakonista, suppeaa ja usein hienovaraista. Esimerkiksi kunniaan liittyvät loukkaukset kuuluivat esimodernin ajan arkeen, eikä niitä siten tarvinnut erityisesti perustella. Siten huomio kiinnittyy siihen, millä tavalla kieltä kunniaan liittyvissä konteksteissa käytettiin ja millaisilla sanoilla ja ilmauksilla kunniaa puhuttiin. Esimerkiksi valtiopäiväretoriikka oli kunniasidonnaista.⁸⁴

Karoliinien ajattelun ja elämänkulun kunniasidonnaisuuteen päästään käsiiksi tutkimalla erityyppisistä lähdeaineistoista löytyviä sirpaleisia viittauksia kunniaan. Monet erityyppiset konfliktitilanteet, kuten taistelukuvaukset, virkariidat, yksittäiset tappelut tai kaksintaistelut tuottivat kirjallisia lähteitä, jotka toivat kunniaa esiin. Konfliktitilanteista kertovien lähteiden tutkiminen on nähty laajemminkin otollisena metodina mentaliteettihistoriassa, etnografiassa ja kulttuuriantropologiassa, sillä juuri konfliktit nostavat yleensä lausumattomat ja kirjoittamattomat yhteisön normit ja käytänteet esiin.⁸⁵ Laaja-alaisia lähdeaineistoja ovat myönteisiä asioita sisältävinä aineistoina valtiopäivämemoriaalit, ansiolistat ja aatelointikirjeet. Näistä päästään laajoihin ihmisryhmiin kiinni.

Toisaalta aikakauden ihmisten elämän, ratkaisujen ja ajattelumallien sisältöä voidaan lähestyä heidän toiminnastaan lähdeaineistoihin jääneiden tietojen tulkinnalla. Erilaisten toimintakuvauksien avulla voidaan havainnoida kunnian kannalta oleellisia asioita. Tällaisia ovat esimerkiksi taistelukertomukset. Ihmisten toiminnasta pystyy tekemään tulkintoja myös useita lähteitä yhdistämällä.⁸⁶ Tällöin huomion kohteena on oltava lähteiden painoarvon punninta sekä niiden laatijan motiivien pohdinta.⁸⁷ Näissä molemmissa tapauksissa parhaana lähdeaineistona ovat laajasta kirjoitustaidostaan kuuluisien karoliinien itsensä kirjoittamat, tai kirjureiden apua käyttäen kirjoitetut, tekstit. Näiden tekstien kuvaa soturikunniasta on verrattava muiden aineistojen antamaan kuvaan kunniaa.

Tutkimuksen ensisijainen lähdeaineisto koostuu Ruotsin valtionarkistossa säilytettävistä vuoden 1723 valtiopäiväasiakirja-aineistoista. Aineiston arvokain osa muodostuu upseereiden vuoden 1723 valtiopäiville kirjoittamista memoriaaleista (*memorial*), jotka olivat valtiopäiville ja aatelissäädylle kirjoitettuja muistutuksia tai valituksia. Memoriaaliaineisto on yleensä erilaisten ja eritasoisten kirjureiden laatimaa aineistoa, jota on noin 950 virka-anomus memoriaalia. Aineisto kattaa viertosisivut mukaan lukien noin 8 200 sivua kymmeneen eri ni-

⁸³ Esimerkiksi Narva 2002.

⁸⁴ Esimerkiksi S.R.A.P. I:II ja II:II; Sarkamo 2009, 205–215; Retoriikasta esimerkiksi Perelman 2007.

⁸⁵ Esimerkiksi Katajala 1994, 32–63; Liliequist 2009, 121.

⁸⁶ Hyrkkänen 2002; Renvall 1947, 121–123. Vertaa esimerkiksi Nimettömän kertomus Napuen tappelusta, J.E.A. Grönbladin kokoelma, sekä Koskinen 1865, 324–328; Armfeltin taistelukertomus.

⁸⁷ Renvall 1965, 197–232.

teeseen sidottuna.⁸⁸ Memoriaalit on jaoteltu seitsemään niteeseen 40 eri rykmentin tai muun osaston, rykmentteihin kuulumattomien, virkaa odottavien varrantaupseereiden (*expectant*) sekä eläkkeen saaneiden upseereiden memoriaalien mukaan.⁸⁹

Soturikunnian ideaalin täyttäneet sodassa kaatuneet upseerit eivät valitettavasti voi olla sodan jälkeen syntyneissä aineistoissa edustettuina. Memoriaalien joukossa on kuitenkin paljon sodan alusta saakka palvelleiden, lukuisiin kenttätaisteluihin osallistuneiden, sotavankeudesta palanneiden ja lukuisia kertoja haavoittuneiden upseereiden kirjoituksia.

Lisäksi on käytetty upseereiden sijoitteluun liittyviä pöytäkirja-aineistoja (*placeringsdeputations protocol, deputationens betänckanden*) vuoden 1723 valtiopäiviltä.⁹⁰ Sijoittelua koskeva aineisto on laaja ja kertoo siitä, kuinka merkittävä asia upseereiden virkasijoittelu vuonna 1723 oli. Sijoitteludeputaation tuottama aineistoa on nidemäärällä laskettuna yhtä paljon kuin kaikkien valtiopäivien muiden deputaatioiden tuottamaa aineistoa yhteensä.

Monet memoriaalit oli kirjoitettu yhdenmukaisella kauniilla ja selkeällä käsialalla, jotkut tosin hyvin suttuisellakin. Tavallisesti, joskaan ei aina, tekstit olivat kirjureiden kirjoittamia, sillä memoriaaleissa on peruskaava, jonka mukaan niitä kirjoitettiin. Kirjuren käyttö lienee yhdenmukaistanut memoriaalien ulkomuotoa ja kaavamaistanut sisältöä. Asiasisällöllisesti niissä esiintyy kuitenkin suuria eroavaisuuksia. Ne saattoivat olla kunnian suhteen neutraaliin sävyyn kirjoitettuja, hyvinkin tulsia tai hienovaraisesti tehtyjä ja hillitysti omiin ansioihin vetoavia kirjoituksia.

Memoriaalit muodostavat tapauskohtaisen kokonaisuuden, aktin, johon saattoi sisältyä useita saman upseerin kirjoituksia ja liitteitä. Yleensä memoriaalin mitta oli 3–10 sivua. Varsinainen kirjelmä oli tavallisesti joko upseerin kirjoittama valitus menetetyn viran johdosta tai puolustus nykyisen viran säilymisen puolesta. Upseeri vetosi tällöin ansioihinsa, uraansa, taloudelliseen tilaansa, perheensä elatukseen, tai palvelusvuosiinsa eli virkaikään. Upseeri ei juuri käsi-

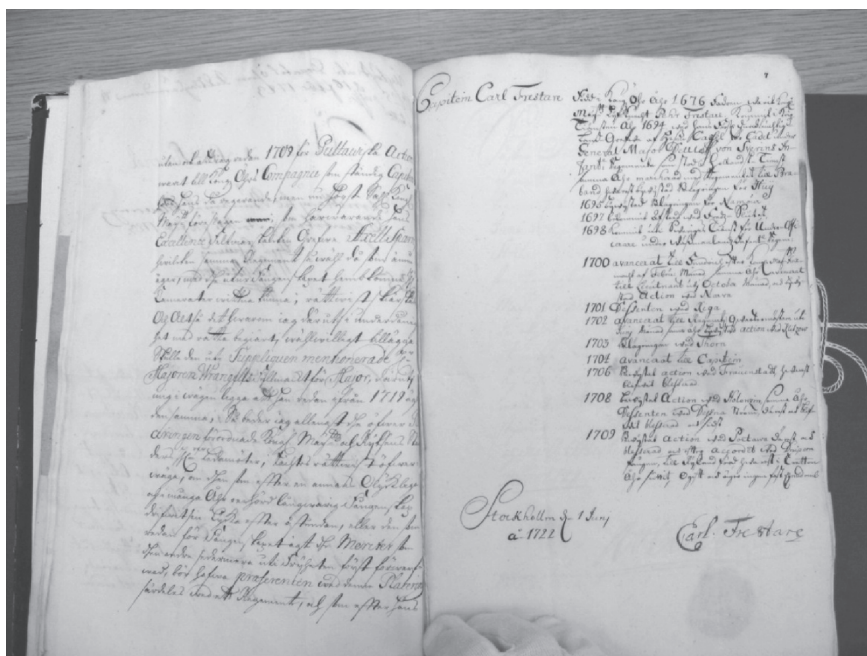
⁸⁸ Niteet R2444–R2450, R2452–R2454. Työssä käytetään päälähdeaineistoon eli valtiopäivämemoriaaleihin viitattaessa seuraavanlaista viittaustapaa. Viitteessä mainitaan memoriaalin tuottanut taho tai henkilö, R -koodi, sivunumero ja suluissa mahdollinen F-numero. Memoriaalit ovat vuoden 1723 valtiopäiviltä. R -koodi viittaa arkistonmuodostajan, Ruotsin valtiopäivien (Sveriges riksdag) tuottamiin, vapauden ajan valiokuntakokoelmien (Frihetstidens uthskottshandlingar (1719–1772) -arkistoon kuuluviin niteisiin (esimerkiksi R 2444). Sivunumerot ovat niteiden sivuilta joko numeroituna sivuina (esimerkiksi 328) tai kääntöpuolen niin sanottuina viertosuivuna (esimerkiksi 328v). Viitteiden F-numerolla (esimerkiksi F 315) viitataan Suomen historian perustutkimustoimikunnan (SHPT) kuvaamiin Suomea erityisesti koskeviin R -sarjan aineistoihin, joista on muodostettu SHPT:n arkisto. Ruotsin Valtionarkistossa asioidessa tulee siis käyttää R -koodeja, Suomen arkistoissa F -numeroita. SHPT:n arkistosta tarkemmin, Narva 2002, 44–47; Saarni 1973. Riksarkivetissa sijaitsevat vuonna 1722 toimineelle upseereiden sijoittelukomissiolle laaditut upseereiden ansioluettelot (*meritförteckningar ur placeringskommission*) ovat sijoitteludeputaation aineiston kanssa käytännössä samansisältöisiä, joten aineistoa ei ole käytetty tutkimuksessa.

⁸⁹ Katso liitteet 2, sijoitteludeputaation aatelissäätöiset jäsenet sekä 3, memoriaaliaineisto rykmentteihin jaoteltuna, niteet R 2452–R 2454.

⁹⁰ Placeringsdeputations protocooll, R 2451, 613–714; Nide R2467, Deputationens betänckanden; Nide R 2433, Justitiedeputationen. Katso myös luettelo: Frihetstidens utskottshandlingar 1719–1772, Förteckning.

tellyt näitä asioita, mutta saattoi puolustaa loukattua kunniaansa perusteellisemmin, tällöinkin usein hienovaraisesti ja epäsuorasti. Upseerit kirjoittivat monissa tapauksissa ansioihinsa kyvykkyyteensä ja kunniantuntoon vedoten siitä, miksi kulloinkin virka kuului memoriaalin tekijälle.

Memoriaalien liitteenä oli usein upseerin itsensä laatima ansioluettelo (*meritförteckning*) virkaurastaan. Ansioluettelo on varsinaisen memoriaalin lisäksi tutkimuksen kannalta keskeinen. Lisäksi memoriaalit sisälsivät muita liitteitä, usein jäljennettyjä kopioita (merkitty asiakirjoihin *Copia*-merkinnällä) jollakin tavalla asiaan liittyneistä vanhemmista asiakirjoista. Tyypillisimmillään ne olivat upseereiden virkanimityskirjoja sekä esimiesten kirjoittamia mainetodistuksen luontoisia puoltolauseita.⁹¹ Ansiolistoja löytyy rykmentittäin koottuina Suuren Pohjan sodan ajalta muualtakin, mutta niiden sisältö ei poikkea memoriaaliaineiston ansiolistoista, eivätkä ne siten tuo tutkimuksellista lisäarvoa.⁹²

KUVA 4 Karoliiniupseeri Carl Frestaren memoriaalin sivu vuoden 1723 valtiopäiväasiakirjoista.

⁹¹ Vertaa mainetodistusten käytöstä rikosoikeudessa esimerkiksi Mäntylä 1969.

⁹² Kra, mikrokortit kansio 3.3.2. Esimerkiksi Dalregementet KOO 579 7/7; Adelsfahnan KOO 575; Livregemente till Häst KOO 601; Åbo lähns infanteriregemente med luckor KOO 644; Österbottens regemente KOO 646 8/8. Kra, Mikrokortit 3.4.2. Krigsfångar. Näiden Ruotsin Sota-arkiston aineistojen arvo on tämän työn kannalta vähäinen, sillä ansiolistojen sisältö kasvaa suuresti vasta 1730-luvua nuoremmissa aineistoissa. Sotavangeista löytyy joitakin tietoja, mutta nämä tiedot ovat lähinnä nimilistoja. Armeijan eläkekassan tiedot alkavat vasta 1750-luvulta. Joitakin tässä tutkimuksessa hyödynnettäviä tietoja löytyisi toki laajalla sotilasrullien läpikäynnillä.

Saadakseen aineistonsa ”puhumaan” on tutkijan turvauduttava metodiin, tapaan millä tutkija tutkimuskohdettaan analysoi. Tutkija tarttuu aineistoonsa esittämällä sille kysymyksiä, joille hän etsii vastauksia. Historiantutkimuksen perinteisen metodin, niin sanotun lähiluvun, mukaisesti tutkijan on punnittava käyttämänsä aineiston syntytapaa ja tarkoitusta. Lähdeettä ei ole kirjoitettu tutkijaa varten, vaan sillä on ollut omana aikakautenaan joku käytännön sanelema tarkoitus. Tutkija piiskaa valitsemillaan tutkimuskysymyksillä aineistoa ja puristaa siitä kysymälleen vastauksia. 1960-luvulla Pentti Renvallin tieteellis-objektiiviseksi nimeämä, myöhemmin lähdepositivistiseksi nimetty, historian-tutkimuksen suuntaus korosti pyrkimystä itsensä sammuttamiseen sekä ehdottoman objektiivisuuden vaatimukseen.⁹³ Sittemmin vaade objektiivisuudesta on hylätty mahdottomana, mutta tosiasiallisena työkaluna lähilukutekniikka on historiankirjoittajalle keskeinen metodi, kun sen tietoteoreettiseen pohjaan suh-taudutaan varauksella.

Tutkimusotteen ja valitun metodin taustalla on aina tietoteoreettinen to-dellisuuskäsitys eli ajatusrakennelma siitä miten todellisuus rakentuu. 1960-luvulta alkaen ihmistieteen aloilla kehittynyt suuntaus, sosiaalinen konstruktivismi korostaa tiedon rakentumista sosiaalisissa merkityksissään. Tältä pohjalta tarkasteltuna lähdeaineiston tarkastelussa korostuvat diskursiivisuus ja retori-suus. Täten esimerkiksi karoliinien kunniakäsitykset eivät muodostu suoraan todellisuudesta vaan ne rakentuvat sosiaalisesti. Kunniallisuus ei ole suoraa seurausta henkilön teoista, vaan siitä, minkä merkityksen hänen ympäristönsä niille antaa.⁹⁴

Menneisyyden maailman tutkimusta on hahmotettu sosiaalisen konstruk-tivismin pohjautuen myös diskurssianalyysin ja retoriikan tutkimuksen avulla. Diskurssina voidaan pitää tietyssä kontekstissa esiintyvää vallitsevaa käytän-töä, jonka ympärille ihmisten mieltämä todellisuus rakentuu.⁹⁵ Retoriikka ja argumentaatio ovat tapoja vaikuttaa kielellisesti ympäristöön. Niiden tutki-muksessa aineisto nähdään kielellisenä konstruktiona, josta voidaan tarkastella tapaa, millä ihminen vaikuttaa ympäristöönsä.⁹⁶

Siten myöskään karoliineja tutkiva ei tee riippumattomia havaintoja läh-demateriaalistaan, vaan hänen tulkintoihinsa vaikuttaa ympäröivä todellisuus. Tutkija etsii vastauksia kysymyksiin, joita tiedemaailma kulloinkin pitää rele-vantteina. Täten myöhemmät tieteenteoriat rajoittavatkin positivistista tieteen-käsitystä ja korostavat tiedon subjektiivisuutta.

Tieto menneisyydestä on kuitenkin karttuvaa ja uusi tutkimus perustuu vanhemmalle tutkimukselle. Kaikilla tietoteoreettisilla lähtökohdilla on myös heikkoutensa. Ne eivät ole aukottomia eivätkä pysty vastaamaan tyhjentävästi perustaviinkaan kritiikkeihin. Tutkijan käyttämän metodin tieteenteoreettisen taustan avaaminen tekee tutkimuksen kuitenkin läpinäkyvämmäksi tuomalla esiin tutkijan vaikuttimia.

⁹³ Renvall 1965, 39 ja passim.

⁹⁴ Sosiaalisesta konstruktivismista esimerkiksi Burr 1995; Hacking 2008.

⁹⁵ Diskurssien analyysistä esimerkiksi Foucault 2005 [1969]; Ehnrooth 1992, 37–44; Fair-clough 1992; Katajala 1994, 59–63.

⁹⁶ Retoriikasta esimerkiksi Alasuutari 1995, 157–164; Perelman 2007.

Memoriaalit voidaan jakaa kunnian näkökulmasta kolmeen ryhmään: ensimmäinen ryhmä ovat memoriaalit, joista puuttuu loukatun kunnian puolustaminen ja siten kunniantuntoon vetoaminen. Tällaisia memoriaaleja on hieman yli puolet aineistosta. Toinen memoriaaliryhmä ei sisällä kunnian puolustamista tai laajempia oman toiminnan kuvauksia, mutta niissä mainitaan lyhyesti ansioita, joita voidaan pitää kunniallisina. Tällaiset memoriaalit olivat yleensä lyhyitä, 1–4 -sivuisia, ja niitä oli noin kolmasosa koko aineistosta.

Kolmanteen ryhmään kuuluvat memoriaalit, jotka olivat vahvasti kunniasidonnaisia. Niiden pituus vaihteli samaan tapaan kuin muidenkin, mutta näissä teksteissä oli mukana hyvin laajoja esityksiä. Kunniansa loukatuksi kokenut upseeri yritti ajaa asiaansa sijoitteluun liittyvin perusargumentein, mutta vetosi samalla voimakkaasti kunniantuntoon. Nämä memoriaalit paljastavat miten kunniaa käytettiin retorisesti, toisin sanoen mikä oli soturikunnian käyttöarvo. Tällaisia memoriaaleja on noin kahdeksasosa aineistosta. Erityisesti näistä on poimittu eri teemoja parhaiten kuvaavia esimerkkejä, joita analysoidaan käsitteilyluvuissa. Esimerkkimemoriaalit tiivistävät oleellisesti sisällön, mikä on sirpaleisimmin luettavissa muista memoriaaleista. Siten esimerkkimemoriaalit kertovat laajemmasta kokonaisuudesta.

Vahvasti kunniaan keskittyvät memoriaalit ovat tutkimuksen kannalta tärkeimpiä, mutta tutkimusta ei kannata rajoittaa vain niihin. Myös kunniaa ohimennen sivuavista teksteistä on löydettävissä kunniamailman sisältöä valaisevia seikkoja, jolloin tutkijan kannattaa lukea systemaattisesti koko memoriaaliaineisto. Aineiston yhtenäisyys ja laajuus tekee siitä tutkimusteeman kannalta erinomaisen aineiston.

Toisena karoliinien itsensä kirjoittamana aineistona on käytetty karoliiniupseereiden journaaleja, päiväkirjoja ja taistelukertomuksia. Päiväkirjat ja journalit kirjoitettiin pääasiassa jälkikäteen tapahtuma-aikoina kirjoitettujen muistiinpanojen ja suppeampien merkintöjen pohjalta. Karoliinisotureiden päiväkirjat ja journalit ovat tyyliltään aika lakonisia, eivätkä kerro paljoakaan soturikunniasta. Ne ovat matkapäiväkirjoja, joissa kuvataan kenttäarmeijoiden arkea kuten marssien etenemistä, välillä pysähdellen kuvaamaan rutiinista poikkeavia tapauksia. Suoraa kunniaa kirjoittamista niissä ei juuri esiinny, mutta kunniaesityksistä voidaan saada selko ihmisten toiminnan kuvauksien kautta.⁹⁷

Tutkimuksessa käytetyt taistelukertomukset olivat ylipäällystön kirjoittamia tai heidän toimiaan tukevia selontekoja tappiollisista taisteluista, joissa oman armeijan toimet esitettiin siten, että tappiosta huolimatta oli tehty kaikki voitava. Nämä kertomukset korostivat sitä millainen toiminta oli soturikunnian mukaista.⁹⁸

Valtiopäiväaineistoista on käytetty lähdemateriaalina myös painettuna lähdesarjana julkaistua Ruotsin aatelissäädyn valtiopäiväpöytäkirjojen (Sveriges Ridderskaps och Adels riksdag-protokoll) -sarjaa vuoden 1723 valtiopäi-

⁹⁷ Katso päiväkirjojen ja journalien sisällöstä ja käytöstä lähteinä päiväkirjojen johdannot KKD 1–12; Villius 1951; Westin 1953, 7–133.

⁹⁸ Armfeltin taistelukertomus; Nimettömän kertomus Napuen tappelusta; Roos' relation, HH 34:2, 330–336; Kuninkaallisen neuvoston kertomus Isonkyrön tappelusta.

viltä. Valtiopäiväaineisto on tyypillistä pöytäkirja-aineistoa, joka kertoo tietyistä asioista sangen selkeästi ja yksiselitteisesti, mutta joka toisaalta jättää jälkipolvet useissa asioissa arvailemaan aikalaisten aivoituksia. Pöytäkirjojen perusteella saa vaikutelman, että upseereiden virkasijoittelu oli aatelissäädylle ylivoimaisesti merkittävin asia vuoden 1723 valtiopäivillä. Sijoittelusta keskusteltiin myös valtaneuvostossa, jonka pöytäkirjoja (*Rådsprotokoll*) on käytetty täydentävänä ja vertailevana aineistona.

Normatiivinen aineisto muodostuu Kaarle XI:n sota-artikloista liitteineen. Sota-artiklat sisälsivät upseerin rukouksen ja sotilasvalan. Lisäksi on käytetty Kustaa II Aadolfin sota-artikloja ja Julius Richard de la Chapellen kirjoittamaa ”rykmentinpeiliä”. Muita lähteitä ovat lähinnä sotapropagandaksi tulkittavat aineistot, kuten esimerkiksi ruumissaarnat, taisteluviihsut ja painetut taisteluketomukset. Koska lähdeaineistoihin on jäänyt vain sirpaleita ihmisten suoranaisesta ajattelusta, on monipuolisen ja laajan empirian keruun ja analysoinnin oltava keskeisessä asemassa ihmisen maailmankuvan tutkimuksessa. Nämä ovat erittäin idealistisia ja yleensä muiden kuin sotilaiden itsensä kirjoittamia. Usein pappien laatimissa ruumissaarnoissa kuvataan myös soturi-ihanteita, ja tekstit heijastavatkin aikakauden militäärisiä arvoja.

Sota-artikloissa määriteltiin yksityiskohtaisesti uskonnon harjoittaminen, upseerien ja rivimiesten velvollisuudet sekä laiminlyönneistä ja rikkomuksista seuraavat tuomiot. Määräyksistä kävi ilmi aikakauden kunniakäsityksiä ja esivallan erilainen suhtautuminen eri säätyisiin henkilöihin. Vaikka säädökset olivatkin normatiivisella tasolla ankaria, Ruotsin sota-artiklat langettivat kuolemantuomion harvemmin kuin esimerkiksi samanaikaiset hollantilaiset artiklat. Lisäksi ruotsalaiset artiklat olivat rangaistusasteikoltaan lievempiä ja monipuolisempia, eikä niissä sovellettu yhtä yksipuolisesti kuolemantuomioita kuin mannermaisissa vastineissaan.⁹⁹

Sota-artikloiden osana oleva satureiden vala puolestaan paljastavat paljon satureiden ajatusmaailmasta. Sota-artikloissa luotiin edelleen ihannekuvaa kristillisistä satureista, mutta toisaalta paljastettiin sodan karua todellisuutta, koska niissä kiellettiin epäsiiveellisiksi katsottuja asioita. Sota-artikloissa olevien kieltojen yksityiskohtaisuus tiettyjen rikosten kieltämisessä kertoo että sodan todellisuuden kuuluivat niin katselmushuijaukset, kenttähuorat, vahdissa nukahtamiset, tappelunujakat kuin riidatkin.¹⁰⁰

Tärkeä lisä normitason aineistossa on ensimmäinen ja myös merkittävimmäksi nostettu Ruotsissa vuonna 1669 painettu Richard J de la Chapellen sotilasäksisiin ”rykmentinpeili”, eli sotilaiden harjoitteiden ja laajempien velvollisuuksien kuvaamiseen keskittynyt opas (*Militarisk Exercitie Book eller Regementz spegel af et Infanteri*). Siinä esitellään eriarvoisten sotilaiden velvollisuuksia ja niiden toteuttamiseen vaadittavia hyveitä. Teos on merkittävä lähde siksi, että se on everstiluutnantiksi kohonneen kaikki arvoasteet läpikäyneen miehen kuvaus soturin velvollisuuksista ja hyveistä. Se tarjoaa näin muusta normiaineistosta poikkeavan näkökulman.

⁹⁹ Lappalainen 1975, 132–133.

¹⁰⁰ Krigz-Articlar [1683]; Siiveellisyyssrikoksista esimerkiksi Aalto 1996, 51–60.

1.5 Tutkimuskysymys

Päätutkimuskysymyksiäni on kaksi: Mistä asioista ja millä tavalla soturikunnia rakentui? Sekä toiseksi: Mitä kunnia merkitsi karoliiniupseereille ja miten se vaikutti yhteiskunnassa? Näihin vastaamalla luodaan tulkinta karoliiniupseereiden ajattelumaailmasta ja sen vaikutuksesta käytännön toimiin. Kaikkien karoliiniarmeijan jäsenten, mutta ennen kaikkea upseereiden, oli otettava vakavasti huomioon soturikunnan asettamat vaatimukset ja velvollisuudet sotilasurallaan. Työn myötä käy selville, kuinka ja minkälaisena karoliiniupseerit ymmärsivät ympäröivän todellisuutensa.

Kokonaiskuvan kartoituksen jälkeen päästään tarkentaviin kysymyksiin: Mikä ihanteiden vaikutus oli? Miksi ja miten soturikunniaan vedottiin? Karoliinisotureiden oli esitettävä kaikki toimintansa näiden ihanteiden mukaisena. Oli esitettävä itsensä kunniallisena, jotta voitiin vaatia kunnian mukaista kohtelua. Siten soturikunnialla oli selkeä tavoitearvo. Kunniallisena esiintymällä sai yhteisöllistä arvostusta, virkoja, palkkaa, palkkioita ja ylennyksiä. Kunnia näyttäytyy sinä arvona, jonka valossa kaikki toiminta ja tavoitteet esitettiin. Lopuksi vastaan kysymykseen, mitä karoliinien soturikunniaideaali kertoo kunniaista yleisemmin. Karoliinien todellisuus rakentui sosiaalisesti merkitysten kautta.¹⁰¹

Kysymyksiini vastataan tutkimuksessani seuraavasti: Kunniaa tutkitaan lähteissä käytetyn kielen kautta. Kunnia muodosti diskurssin jonka ”sisällä” karoliinit vetosivat kunniaan. Sotureiden kunniaakoodi ja ”kunniamaaailma” tulee lähdeaineistoissa esiin suhteellisen harvinaisesti käytetyn kunnia (*heder, ära, honneur*) -termin ja edellä mainittujen kunniaan liittyvien adjektiivien käytöllä. Lähdeaineistossani esiintyvistä toimintakuvauksista, kuten taistelukertomuksista tai antautumisrituaaleista, voidaan lukea kunnian vaikutus karoliinien toimintaan.

Tutkimukseni selvittää näin kontekstit, joissa kunnia esiintyi joko myönteisesti tai kielteisesti. Mikä oli karoliinien keskuudessa kunniallista ja arvostettua ja mikä puolestaan oli kunniatonta, halveksuttua ja vähäteltyä? Tällöin pystytään rakentamaan kokonaiskuva myös karoliinisotureiden maailmankuvaan vaikuttavista laajemmista konteksteista ja tekijöistä.¹⁰² Lisäksi selvitetään karoliinien maailmankuvan vaikutusta laajemmin yhteiskunnassa.

Päälähdeaineistonani käytetty memoriaaliaineisto kirjoitettiin sodan jälkeen, joten esimerkiksi taistelu- ja sotatapahtumakuvaus tuotettiin jälkikäteen. Memoriaalit olivat myös tarkoitushakuisia, sillä ne olivat virka-anomuksia. Asiakirjat kirjoitettiin sijoitteludeputaation jäsenille,¹⁰³ joista monet olivat itse sotureita. Siten memoriaaleissa jaettiin soturi-ideaalia.¹⁰⁴

Tässä tutkimuksessa ei kuitenkaan arvioida kuvausten todenperäisyyttä, vaan sitä, minkälaisen kuvan karoliinit halusivat itsestään antaa. Tällöin ei ole

¹⁰¹ Vertaa Burr 1995; Hacking 2008.

¹⁰² Vertaa Renvall 1947, 275–279.

¹⁰³ Katso liite 2. Sijoitteludeputaation aatelissäättyiset jäsenet.

¹⁰⁴ Vertaa Hyrkkänen 2002, 105.

kovin merkittävää, liioitteleeko, vähättelekö vai jopa valehteleeko kirjoittaja. Hän kirjoittaa joka tapauksessa soturiarvot jakaville sijoitteludeputaation jäsenille, jolloin merkittävää tämän tutkimuksen kannalta on, millaisena hän pyrkii esittämään itsensä ja toimintansa. Kunnian kannalta keskeistä ja käytännössä merkityksellistä oli nimenomaan kunniaan liittyvän toiminnan julkisuus. Siten karoliinien valitsema retoriikka ja käytetyt kunniaan viittaavat käsitteet ja adjektiivit ovat analyysin kohteena.¹⁰⁵

Muun lähdeaineiston avulla täydennetään memoriaaliaineiston antamaa kuvaa soturikunniaista. Upseereiden journaaleja ja päiväkirjoja käytetään täydentävänä- ja vertaisaineistona, koska myös ne olivat karoliinien itsensä kirjoittamia. Muun lähdeaineiston tehtävänä on ensisijaisesti asettaa upseereiden itsensä käsitykset laajempaan kontekstiinsa, soturikunnian merkitykseen koko yhteiskunnassa. Sota-artikloita tutkimalla päästään käsiksi esivallan suhtautumiseen soturikunniaan. Ne kuvaavat myös sotilasyhteisön todellisuutta.

Yksilöiden toimintakuvausten tulkinnalla voidaan luoda kuva ihmisten ajattelun kunniasidonnaisuudesta. Kunnian problemaattisuus tulee esiin siinäkin, että sitä voidaan nähdä lähes kaikessa. Tällöin vaarana on nähdä kunnia kaiken kattavana yleispätevyytenä, jolloin se ei itse asiassa enää selitä mitään.¹⁰⁶ On kuitenkin monia asioita, joita on pidettävä ensisijassa muuna kuin kunniallisena. Karoliinisoturit vetosivat kunnian lisäksi muihin asioihin, kuten taloudelliseen tilaansa, joskin suppeammin. Esimerkiksi kelvollinen virkatalo oli aatelliselle kunniaakysymys, mutta ensisijassa se oli taloudellinen seikka. Toisaalta esimerkiksi linnoitusten antautumisrituaaleja, tai niihin johtanutta kehitystä, ei voi lainkaan ymmärtää ilman ymmärrystä aikakauden toiminnan kunniasidonnaisuudesta. Kunnian merkityksen poissulkeminen ei ole tutkimuksellisesti mielekästä, mutta sen pitäminen kaiken olemassa olevan selittävänä tekijänä olisi jo liioittelua. Tutkimuksellisesti onkin löydettävä teemat ja kontekstit, joissa kunnia näytteli merkittävää osaa sekä tulkittava sitä, millä tavalla kunnia tällöin ilmeni.

Soturikunniaa olisi mahdollista tutkia pelkästään retorisisina teksteinä eri lähteistä, mutta tällöin tutkimus jäisi kauaksi siitä elämäkirjosta kertovasta todistusaineistosta, jota upseereiden memoriaaliaineisto tarjoaa. Mielekästä ei myöskään ole nähdä satureita vain brutaaleina tappajina, ryöstäjinä ja raiskajina, joiden elämässä ei ollut arvoja. Mielekkäintä on tutkia heitä ihmisinä kaikkine vikoineen ja hyveineen. Tähän pystytään vain kokonaisvaltaisella, erilaisia aineistoja ja teoreettista lähestymistapaa yhdistävällä tutkimusotteella.

Karoliinisoturien, jotka sinällään olivat jo suuri väestöryhmä ja kuin yksi sääty valtakunnassa, arvot vaikuttivat sotilasyhteisön ja kenttäarmeijoiden ulkopuolella. Sotilassäätyläistö edusti puolta virkakunnasta ja esivallasta. Säätyläistön lisäksi soturiarvot koskettivat myös osin rivimiehiä ja siten laajoja väestönosia. Sotaisuus maalasi kuvan joka karoliinisesta ajasta jäi jälkipolville.

¹⁰⁵ Vertaa esimerkiksi Alasuutari 1995, 157–164; Perelman 2007.

¹⁰⁶ Vertaa Katajala 2002, 15.

2 TAISTELEMINEEN JA SOTURIKUNNIA

2.1 Sodankäyntistrategia ja kenttätaistelut 1700-luvulla

*Lupaani lujana ja halukkaana seurata taistelussa niin kuin jokainen velvollisuudentuntoinen ja haavoittumaton sotilas sekä valtakunnan palvelija on omistautuen velvollinen tekemään.*¹⁰⁷

Karoliinisoturi oli valmisteltu kasvatuksella ja koulutuksella taisteluihin, sillä hänen elämänkohtalonsa ratkaistiin taistelukentällä. Kenttätaistelussa osoitettu taistelukelpoisuus määritteli hänen upseerikunniansa, miehisyytensä ja siten asemansa yhteisössään. Taisteluissa oli kyse elämästä ja kuolemasta, minkä lisäksi henkensä pitäneiden asemaan vaikutti olennaisesti, miten he olivat koitoksestaan suoriutuneet.

Sotilaista kertovat lähdeaineistot korostivat aina omasta näkökulmastaan taisteluiden keskeisyyttä. Sota-artikloiden ensisijaisena tarkoituksena oli joukon kenttätaistelukyvyyn turvaaminen. Sotapropagandaa kirjoitettiin etupäässä voitetuista kenttätaisteluista. Upseereiden virka-anomusmemoriaaleissa kenttätaisteluilla oli keskeisin rooli ja upseereiden journaaleissa ja päiväkirjoissa kenttätaistelut kuvattiin kaikkein tarkimmin.¹⁰⁸ Karoliinien soturikulttuuri rakentui taisteluiden ympärille.

Taisteluita käytiin kuitenkin suhteellisen harvoin, joten äkkiseltään niiden keskeisyys tuntuu yllättävältä. Vuoteen 1709 mennessä pääarmeija tai muut armeijat kävivät yhden tai kaksi taistelua per sotavuosi, mutta Pultavan jälkeen tuskin sitäkään. Moni Pultavan jälkeen palvelukseen astunut karoliiniupseeri koki ainoastaan Helsingborgin kenttätaistelun 1710, jotkut eivät ainoatakaan. Upseerien memoriaalien perusteella yksittäinen upseeri osallistui vain muutama kerta kenttätaisteluihin tai piirityksiin. Kokeneimmat olivat mukana yli kymmenessä taistelussa.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Krigz-Acticlar [1683], 78–82. art. 143. Om alla Officerares samt Gemenas Eed och plicht. Katso liite 6:” - - - och så länge Lijff och Macht i mig är/ stadigh och willigt föllia och achta/ samt mig så i dhet eena som andra/ såsom een skyldig och oförsärat Soldat och tiänare ägnar och bör förhålla / - - -”.

¹⁰⁸ Upseereiden memoriaalit, journaalit ja päiväkirjat.

¹⁰⁹ Upseereiden memoriaalit ja niiden ansiolistat.

Kenttätaisteluiden harvinaisuus saattoi kenttäelämää viettäneessä armeijassa tuntua toissijaiselta kaiken arkirutiinin keskellä, sillä sotilaiden elämä täytyi arkisista askareista ja kovasta fyysisestä rasituksesta, joka pahimmillaan muodostui kärsimykseksi ja puutteeksi. Aamuvarhain noustiin ylös, pidettiin aamuhartaus, minkä jälkeen laitettiin kolonna liikkeelle. Marssilepo vietettiin muutaman päivän välein. Karoliinisotilaan arki oli päivämarsseja vuodesta toiseen. Poikkeuksia rutiiniin toivat erilaiset komennusretket ja partioinnit (*com-menderingar, partier*).¹¹⁰

Valtaosa karoliineista menetti henkensä, mutta onnekkaimmat, kuten memoriaalien kirjoittajat vuoden 1723 valtiopäivillä, saattoivat vain haavoittua ja päätyä sotavankeuteen. Heistäkin vain osa pääsi aikanaan palaamaan kotimaahan. Vain ani harva karoliini, sodan lopussa palvelukseen värväytyneitä lukuun ottamatta, selvisi sodasta ilman suuria fyysisiä vammoja.¹¹¹

Sodankäynti perustui 1600–1700-luvuilla suuriin kenttäarmeijoiden siirte-lyoperaatioihin. Muonavarojen kulutus oli valtaisa ja kenttäarmeijat olivatkin tuhansien, joskus kymmenien tuhansien ihmisten liikkuvia kaupunkeja, joten alituinen liikkuminen tukialueilla oli elinehto. Tämä loi pohjan strategialle. Välillä armeijat oli hajautettava laajoille alueille, välillä vihollisen uhatessa joukot oli koottava yhteen. Sodankäynnin ensisijainen tavoite olikin varmistaa oman huollon toimivuus ja toisaalta vihollisen huollon toimimattomuus. Vihollisar-meija pyrittiin ajamaan alueelle, jossa se ei voinut elättää armeijaansa, tai peräännyttäessä sotatoimialue pyrittiin tuhoamaan niin, ettei luovutetulle alueelle jäänyt vihollisen huollolle elintarpeita tai mahdollisuuksia.¹¹²

Armeijoiden liikkuttelu muodosti tietynlaisen kissa ja hiiri -leikin, jossa osapuolet pyrkivät aina vastapuolta edullisempaan asemaan. Kun arveltiin vihollisen heikentyneen tarpeeksi tai kun heikentynyt osapuoli itse oli joutunut kestävämpään huoltotilanteeseen, saatettiin valitulla ratkaisuhetkellä ryhtyä kenttätaisteluun. Kyseessä oli valtavassa mittakaavassa käyty hermopeli muutamien komentajien välillä. Vihollisen taistelukyvyn lamauttamiseksi oli monesti keskeistä armeijoiden tukialueiden valtaaminen ja haltuunotto. Omia alomaisia rasitettiin sota-aikana raskain lisäveroin ja lukuisin väenotoin. Myös liittolaismaa saattoi rahoittaa toisen valtion sodankäyntiä. Armeijoille oli tärkeää saada sota käytäväksi vihollisen maaperälle, sillä kenttäarmeijoiden valtava kulutus rasitti alueita.¹¹³

Armeijan huolto tapahtui joko suoralla ryöstelyllä, paloverojen tai kontribuutioiden keruulla. Palovero oli raskas kertaluonteinen uhkavaatimukseen perustuva vero, jonka maksamisella etenkin kaupungit säästyivät suurimmalta hävitykseltä. Kontribuutio oli taas rahasumma tai vaihteleva määrä tarpeita, jonka luovuttamisella siviiliväestö säästyi ryöstelyltä. Siten siviiliväestön rau-

¹¹⁰ Upseereiden journalit ja päiväkirjat.

¹¹¹ Upseereiden ansiolistat.

¹¹² Taistelukertomukset; Korkiakangas 1974; Englund 1988, 1993a, 2000; Lappalainen 1989; Kuvaja 1999; Thisner 2007.

¹¹³ Juvelius 1919, 7–18; Korkiakangas 1974, 18–63; Lindegren 1985, 305–336; Nilsson 1990, 178–196; Kujala 2001; Villstrand 2005, 61–84; Karonen 2008a, 182–185; Sjöström 2008.

hoittaminen ja paikallaan pitäminen hengen turvaamisella, mutta äärimmäisen kovan kontribuution vaatimisella, saattoi olla armeijalle tuottoisampaa kuin suora ryöstely. Armeijalleen elintarpeita vaativa upseeri näyttäytyi tällöin siviiliväestölle ylimielisenä sotarosvona, jota kansa vihasi.¹¹⁴

Väestön pakkoverotuksella tai suoranaishankinnalla ryöstelyllä hankittiin elintarpeita armeijoille. Elintarpeiden hankkiminen oli hajanaisesti asutulla seudulla erityisen hankalaa, jolloin armeijoiden oli usein turvauduttava pakenevien tai piiloutuneiden ja usein maahan omaisuutensa kaivaneiden siviilien vangitsemiseen ja kiduttamiseen. Toisaalta armeijat hankkivat tarpeitaan myös ostamalla, joten liikkuvat armeijat tarjosivat myös ansaintamahdollisuuksia ihmisille. Kenttäarmeijoiden huolto perustui kaikkien mahdollisten keinojen käyttöön.¹¹⁵

Sotivat armeijat olivat kosketuksissa toisiinsa partioinnein ja tiedustelu-tehtävin. Nämä operaatiot, joita karoliiniupseerit usein kuvailivat kirjoittamis- saan memoriaaleissa ja journaaleissa, olivat luonteeltaan lähinnä väkivaltaisia tiedusteluja. Tavoitteena oli hankkia tietoa vihollisista, mutta samalla aiheuttaa sille vahinkoa niin paljon kuin suinkin. Vihollisen elinmahdollisuuksia tuli kai- kin tavoin heikentää ja omia vahvistaa. Usein partiointiin saatettiin lähteä epä- virallisemmin ryöstömielessä. Liikkuvan sotajoukon periaatteisiin kuului jatku- va elintarpeiden hankkiminen yhteisölle. Kuriton, etenkin perääntyvän armei- jan ympärillä liikkuminen, oli enemmän sääntö kuin poikkeus kaikissa armei- joissa. Komppania tai rykmentti saattoi hyvin ryöstää esimerkiksi naapuri- komppanialta tai rykmentiltä siinä missä viholliselta.¹¹⁶

Taitavin kenraali pystyi lamaannuttamaan vihollisen siten, että varsinai- nen yhteenotto eli kenttätaistelu pystyttiin kokonaan välttämään. Riskialttiiden kenttätaisteluiden välttämisen takia niitä yleisemmät partiointiretket antoivat erityisesti komentajatasoa alemmille upseereille mahdollisuuden urotekoihin ja maineen ja kunnian hankintaan. Upseereiden memoriaaleissa, journaaleissa ja päiväkirjoissa kerrotaan partiointiretkistä usein.¹¹⁷

Eri alueiden maantieteellisten kokonaisuuksien hallintaa seurasi alueellisten keskusten, linnoitusten ja kaupunkien haltuunotto. Näiden tukikohtien kautta pystyttiin hallitsemaan laajojakin alueita. Siksi linnoitusten ja kaupunki- en, jotka olivat Manner-Euroopassa yleensä linnoitettuja, hallinta oli erityisen tärkeää. Kaupungit ja linnoitukset olivat avain alueiden hallintaan.¹¹⁸

Piiritystilanteet johtivat monesti armeijoiden kokoontumiseen ja yhteenot- toon. Tietyn linnoituksen ympärille kerääntyi hyökkäävä osapuoli, joka arvioi, oliko kohde vallattavissa rynnäköimällä tai painostettavissa antautumiseen.

¹¹⁴ Hornborg 1952; Korkiakangas 1974; Kuvaja 1999, 42–68 ja 2008, 246; Vilku 2005, 47–51, 437–439; Jääskeläinen 2011.

¹¹⁵ Korkiakangas 1974; Tallett 1992; Donagan 1994, 1137–1166; Kuvaja 1999, 42–68; Kujala 2001; Wölke-Larsson-Villstrand 2006, 285–292.

¹¹⁶ Memoriaaleista esimerkiksi memorial Bandholt, R 2445, 380v; Memorial Wrangel, R 2445, 258; Muuten esimerkiksi Relation, om den actionen som den 9 julii 1703 wid Systerbäck; Friherrediplom för C. G. Armfelt; Lewenhaupt's berättelse, HH 34:2; Pipping 1978, [1947]; Englund 1993a.

¹¹⁷ Upseereiden memoriaalit, päiväkirjat ja journalit.

¹¹⁸ Korkiakangas 1974; Villstrand 1983; Englund 1993a; Laidre 1996; Kujala 2001; Hansson 2003; Ullgren 2008; Larsson 2009.

Piiritys alkoi kun hyökkääjä oli päättänyt saada linnakkeen haltuunsa, muttei ollut tarpeeksi vahva rynnäkköön tai suoritettut rynnäkköyritykset olivat epäonnistuneet. Puolustava osapuoli saattoi odottaa lisävoimia tai piirittäjän kylästäytymistä valloitusyritykseen yleensä elintarpeiden loppuessa. Suuren Pohjan sodan aikana käytiin lukuisia piirityksiä muun muassa Riiassa 1700 ja 1710, Narvassa 1700 ja 1704, Pultavassa 1709, Viipurissa 1706 ja 1710, Stralsundissa 1714 sekä Fredrikstenissä 1718.¹¹⁹

Kenttätaistelut (*bataille*) käytiinkin usein piiritettyjen kaupunkien läheisyydessä ja piiritysten seurauksena. Kenttätaistelun syntyyn tarvittiinkin lukuisia määrää molempien osapuolien toimenpiteitä, joko tahallisia tai tahattomia. Kun armeijoiden väliset partiointikohtaukset ja kahakat alkoivat lisääntyä, ilmapiiri alkoi tiivistyä yhteenoton odottamiseen. Tällöinkin saattoi jompikumpi osapuoli vetäytyä viime hetkellä, jos katsoi tilanteen ja asemansa epäedulliseksi. Taisteluun ryhdyttiin, kun molemmat osapuolet arvioivat sen itselleen edulliseksi tai altavastajana oleva osapuoli ei pystynyt enää perääntymään. Tässä oli kyse psykologisesta hermopelistä. Yleinen jännittyneisyys levisi kenttäarmeijassa ja komentajien kokemana paine kasvoi. Osapuolten komentajilla oli keskeinen rooli taistelupäätöksissä ja heidän motiivinsa käydä taisteluun ratkaisivat tuhansien sotilaiden kohtalon.¹²⁰

Kenttätaisteluiden keskeisyys sotilaskulttuurissa selittyy paljolti niiden dramaattisuudella. Vuosia kerätty, huollettu, varustettu ja koulutettu armeija saatettiin menettää muutamassa tunnissa. Täten oli selvää, että ratkaisevia yhteenottoja välteltiin. Tämä oli omiaan pidentämään sotia vuosikymmenien pituisiksi, jolloin armeijoiden huollon turvaaminen oli pääosassa sodankäynnissä.¹²¹ Kenttätaisteluiden korostaminen teki sodasta myös selitettävämpää ja ymmärrettävämpää sen kokeneille. Karoliiniupseerit jäsensivät menneisyyttään ja kokemiaan kärsimyksiä niiden avulla.¹²² Mikäli kenttätaisteluun päädyttiin, pyrki aktiivinen osapuoli valitsemaan omalle taktiikalle ja olosuhteille sopivasta maastosta taistelukentän.

Kenttätaisteluiden korostuminen selittyy myös lähdemateriaalin niukkuudesta. Pienimmistä kahakoista ja partioretkistä ei kirjoitettu taistelukertomuksia kuin poikkeustapauksissa. Tutkimuksessa niitä ei ole katsottu merkittäviksi, koska niiden yhteyttä sotien lopputuloksiin tai muuten merkittäväksi katsottuihin asioihin ei ole voitu havaita. Silti sotureille itselleen myös partiokahakat olivat mitä totisinta ja merkittäväntä sodankäyntiä.

¹¹⁹ Jahnukainen 1953, 53–83, 97–113; Englund 1988; Kujala 2001, 190–247.

¹²⁰ Katso esimerkiksi Armfeltin taistelukertomus; Lewenhaupten berättelse, HH 34:2; Jahnukainen 1953, 53–83, 97–113; Sarkamo 2005, 413–438; Sjöström 2008, 131–198.

¹²¹ Korkiakangas 1974; Englund 1993a; Kuvaja 1999; Kujala 2001; Ullgren 2008; Larsson 2009.

¹²² Upseereiden memoriaalit, päiväkirjat ja jurnaalit.

2.2 Taistelukenttä

Taistelut käytiin pääsääntöisesti joukkojen laajan ryhmittämisen mahdollistavilla tilavilla aukeilla kentillä, joita saatettiin joutua maasto-olosuhteiden vaatiessa etsimään laajoilta alueilta.¹²³ Kenttätaistelemisen perustui keskieurooppalaisiin olosuhteisiin pohjautuvaan taktiseen ajatteluun, jonka mukaan sotilaat oli harjoitettu ja upseerit koulutettu. Siksi myös pohjoisen metsissä taistelut pyrittiin käymään kentillä. Yleensä kentän valitsi jompikumpi osapuoli, joka asettui paikalle valmistautumaan taisteluun. Kentän tarkoitus oli olla mahdollisimman otollinen sinne asettuneelle, joka monesti aloitti taisteluvalmistelut rakentamalla varustuksia. Varustelujen ja valmistelujen jälkeen jäätiin odottamaan, tarttuisiko vihollinen syöttiin. Komentajien tarkoituksena oli tietysti pyrkiä houkuttelemaan vihollinen taisteluun itselle mahdollisimman hyvissä olosuhteissa. Etulyöntiaseman saavuttamiseksi oli tärkeää hahmottaa, miten vihollinen tulisi asettumaan taistelukentälle.¹²⁴

Esimerkiksi vuonna 1714 helmikuussa Ruotsin ja Venäjän armeijoiden välillä Isossakyrössä käydylle Napuen kenttätaistelulle oli ollut vaikea suotuisa ympäristö. Valittu kenttä oli lopulta metsän ympäröimä peltoaukea, jonka keskeltä kulki jäänyt Kyrönjoki. Joen viertä kulki lisäksi molemmin puolin tie. Oli siis jouduttu turvautumaan joen varteen, jotta tilaa saatiin kaikille rykmenteille. Keskellä kenttää oli Napuen pieni kylä ja muutamia muita taloja. Peltoaukealta oli lumi pääosin sulanut, mikä mahdollisti joukkojen liikuttelun. Ympäroivissä metsissä lunta oli puolestaan vielä syvästi, minkä oletettiin estävän vihollista. Jäänyt joki muodosti siten parhaan kulkureitin, jota pitkin aukealla saattoi lähestyä helppoiten etelästä. Tästä aukosta odotettiin venäläisten päävoiman tulevan kentälle ja aukkoa vasten ruotsalaisten joukkojen, jotka koostuivat Carl Gustav Armfeltin komentaman Suomen armeijan (*armée i Finland*) suomalaisista rykmenteistä, oli ryhmitettävä.¹²⁵

Valmistautuminen taisteluun oli alkanut heti sotaneuvottelun jälkeen. Napuen kylän taloista rakennettiin rintavarustus, jonne asetettiin everstiluutnantti Tauben johtama 200 sotilaa ja 100 nostomiehen osasto. Pultavan taistelussa venäläiset varustivat linnaketjulla oletetun ruotsalaisten hyökkäysreitit, mikä osoittautui ratkaisevaksi venäläisten voiton kannalta.¹²⁶ Komentajien suunnittelema taistelujärjestys oli keskeinen toimi ennen taistelua. Ennen taisteluryhmykseen siirtymistä oli komentajan jaettava määrätty järjestys rykmenttien ja pataljoonien komentajille.¹²⁷ Kenttätaistelun odottelu oli komentajalle

¹²³ Hornborg 1952, 13–30; Jahnukainen 1953, 53–83, 97–113; Katso myös Englund 1988, 47–56; Sjöström 2008.

¹²⁴ Nimettömän kertomus Napuen tappelusta, J.E.A. Grönbladin kokoelma, sekä Koskinen 1865, 324–328; Armfeltin taistelukertomus; Katso myös esimerkiksi Hannula 1929; Hornborg 1952; Englund 1988; Sjöström 2008.

¹²⁵ Nimettömän kertomus Napuen tappelusta, J.E.A. Grönbladin kokoelma, sekä Koskinen 1865, 324–328; Armfeltin taistelukertomus.

¹²⁶ Hannula 1929, karttaliite 3; Armfeltin taistelukertomus; Vertaa Englund 1988, 85, 172; Sjöström 2008.

¹²⁷ Sjöström 2008, 153.

hermoja raastavaa puuhaa, sillä vihollista saatettiin joutua odottamaan vuorokausia.¹²⁸

Taistelukentän tiedustelulla pyrittiin saamaan ymmärrys vihollisen toimista, jotta voitaisiin ennakoida sen tulevia liikkeitä. Isossakyrössä hyökkäävät venäläiset olivat tässä suhteessa paljon aktiivisempia kuin suomalaiset. Aktiivisen tiedustelun ansiosta venäläiset olivat perillä suomalaisten aikeista, jolloin heidän pääjoukkonsa pystyivät lepäämään Ilmajoella raskaan Pohjanmaalle tulomarssin jälkeen. Suomalaiset sen sijaan päätyivät odottamaan kolme vuorokautta taivasalla.¹²⁹

Taistelun jälkeen taistelukentän hallussapidolla oli suuri symbolinen merkitys, sillä taistelun lopputulos ei aina ollut selvä. Ratkaisemattomassa taistelussa voittajana saattoi esiintyä osapuoli, joka oli jäänyt viimeisenä seisomaan kentälle.¹³⁰ Taistelukentän hallussapidon tärkeyden korostaminen johti helposti vihollisen takaa-ajon laiminlyömiseen. Lisäksi ryöstely ja kuluneet joukot selittivät, miksi vihollista ei yritetty ajaa takaa ja tuhota. Pääasiallinen syy oli tietysti se, että taistelun jälkeen oltiin yksinkertaisesti uupuneita: rivit olivat sekaisin, haavoittuneet vaativat hoitoa ja vangitut viholliset huomiota.¹³¹ Verilöylyn jälkeen ei ollut mahdollista kovin helposti lähteä takaa-ajoon ja pyrkiä vihollisen täydelliseen tuhoamiseen. Tappamisen psykologiset rajat saattoivat tällöin tulla myös vastaan. Linjataktiikan mukaisesti taisteleva, lähitaistelun pelon kanssa kamppailevan joukon taistelustressi oli niin voimakas, ettei joukko ole ollut psykologisesti valmis taistelun jatkamiseen intensiivistä kenttätaistelua pidemmälle.¹³²

Taisteluihin ja taistelukenttään liittyy myös kuoleman läheisyys ja sen odottelu. Itse kentän symbolisuus kuoleman näyttämönä oli läsnä vahvasti. Kuolema teki taistelukentästä, paradoksaalista kyllä, yhdenvertaisuuden näyttämön tällä säätytietoisuuden kukoistuskaudella. Kenttätaistelut muodostivat poikkeuksen tiukan hierarkkiseen sotilasyhteisöjen arkielämään. Kuoleman läheisyydessä kaikki sotilaat olivat yhdenvertaisia. Vihollistulen alla tykinkuula halkaisi yhtä lailla upseerin kuin rivimiehenkin. Kun taisteluissa upseeriston prosentuaaliset tappiot olivat rivimiehiä suuremmat,¹³³ toimivat kenttätaistelut ja rynnäköit itse asiassa upseereiden, erityisesti aatelismiesten, etuoikeutetun yhteiskunnallisen aseman oikeuttajina. Siten aatelisuus velvoitti. Taisteluiden yhteisöllistä ja yhteiskunnallista roolia ei tule väheksyä, ja samalla niiden merkitys sotilaskulttuurissa sekä laajemmin tutkimusjakson yhteiskunnassa muuttuu ymmärrettävämmäksi. Kenttätaistelut legitimoivat vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä.

¹²⁸ Nimettömän kertomus; Armfeltin taistelukertomus; Englund 1988; Sjöström 2008.

¹²⁹ Hannula 1929, 46–48; Alanen 1948, 103–104; Hornborg 1952, 193–213.

¹³⁰ Esimerkiksi Englund 1993a, 113–128.

¹³¹ Katso myös Englund 1989b, 237–259.

¹³² Vertaa Keegan 2005, 275–279; Siltala 2006, 47.

¹³³ Esimerkiksi, Hornborg 1952, 307.

2.3 Karoliininen taistelutaktiikka

Kun strategiset siirrot olivat johtaneet kenttätaisteluun, nousi armeijan ja komentajan valitsema ja käyttämä taktiikka ratkaisevaksi. 1700-luvun alun taistelutaktiikkaa kutsutaan *gå på* -taktiikaksi, kaarlelaiseksi taktiikaksi tai karoliiniseksi taktiikaksi. Se oli 1700-luvun yleiseurooppalaisen taistelutavan eli lineaaritaktiikan tai linjataktiikan nopeaa liikkuvuutta korostava muunnos.¹³⁴

Mitä koko lineaaritaktiikalla ylipäänsä tarkoitetaan, on herättänyt lukuisia näkemyksiä, lähinnä karoliinisen taktiikan omaperäisyyden asteen mukaan. Erityisesti Carl Bennedich näki taktiikan 1900-luvun alussa omintakeiseksi Kaarle XII:n neroudeksi. Myöhempi ruotsalainen tutkimus, Gunnar Artéus etunenässä, on pitänyt sitä vain hyökkäyshenkisenä linjataktiikkana.¹³⁵ Taistelutapa oli kuitenkin sidoksissa oman aikansa realiteetteihin, aseiden tulinopeuteen, osumatarkkuuteen, käytettyjen joukkojen koulutustasoon sekä vihollisen taktiikkaan, lukumäärään, koulutukseen ja varustetasoon.

Lineaaritaktiikka on tuomittu yleisesti kaavamaiseksi ja mielikuvituksettomaksi. Tiivis suljettu muoto jalkaväessä oli kuitenkin seurausta ratsuväen roolista. Löyhempi rintama, johon vihollisen tuliaseilla ei olisi ollut niin suurta vaikutusta, olisi ollut ratsuväkeä vastaan haavoittuva, jolloin vihollisen ratsuväkiryntäkö olisi pyyhkäissyt puolustavat joukot helposti lakoon. Tiivis muoto teki taas joukot haavoittuviksi vihollisen keskitetylle tulen käytölle. Siksi vihollistulen vaikutus tuli minimoida nopealla liikkeellä. Lopulta karoliinisessa taktiikassa, kuten sotataidossa yleensäkin, oli ja on kyse tulen ja liikkeen suhteesta.¹³⁶

Lineaaritaktiikka oli kehittynyt 1500–1600-lukujen kolonnataktiikasta aseiden tulivoiman kehittyessä.¹³⁷ Syvät kolonnat levittäytyivät kaarlelaisessa lineaaritaktiikassa nelirivisiksi linjoiksi, joissa kaikki rivit pystyivät laukaisemaan aseensa yhtä aikaa. Karoliiniarmeijassa oli keihäsmiehiä eli pikenäärejä vielä Suuren Pohjan sodan ensimmäisellä puoliskolla yksi kolmasosa jalkaväestä. Tällöin linjassa oli siis neljä riviä musketilla varustettuja ampujia sekä kaksi riviä keihäsmiehiä.¹³⁸

Käytetyn taistelutaktiikan ymmärtäminen ei ole ainoastaan sotilaallista nippelitietoa, vaan taktiikka kertoo paljosta muustakin. Kunkin armeijan taistelutavalla oli selkeä yhteys sen toiminnan mahdollistamiin resursseihin sekä laajempaan yhteiskunnassa vallitsevaan kulttuuriin, jota sen käyttämä taistelutapa heijasti.¹³⁹ Valitun taktiikan käyttö selittää kenttätaistelujen aiheuttamat tappiot. Kaarle XII:n armeijoiden taistelutapa perustui hyökkäävyyteen ja nopeuteen. Viholliseen tuli päästä käsiksi mahdollisimman pikaisesti ja ratkaisuun pyrittiin teräsein käytävässä lähitaistelussa. Suuren Pohjan sodan aikana kaar-

¹³⁴ Hannula 1929; Artéus 1972; Englund 1989b, 237–259; Lappalainen 1989, 88–104.

¹³⁵ Generalstaben 1919; Hannula 1929; Wernstedt 1957, 153–164; Artéus 1970 ja 1972; Englund 1989b, 237–259.

¹³⁶ 1930–1933; Jahnukainen 1953; Artéus 1970 ja 1972; Lappalainen 1989.

¹³⁷ Esimerkiksi Hannula 1929, 27–30; Hornborg 1952, 13–30; Wernstedt 1957, 153–164; Lappalainen 1989, 88–104.

¹³⁸ Åberg-Göransson 1976, 96.

¹³⁹ Vertaa Keegan 2005, 43–68.

lelainen taistelutapa oli tuottanut lukuisia voittoja erityisesti venäläisiä joukkoja vastaan. Kurinalainen, koulutettu jalkaväki mahdollisti vihollistulen läpi suoritettut rynnäkököt.¹⁴⁰

Tässä yhteydessä on kuitenkin huomioitava armeijan erittäin voimakas hyökkäyshenkisyys. Materiaalisten resurssien niukkuus ajoi Ruotsin sotavoimat nopeaan ratkaisuun tähtäävän aggressiivisen taktiikan kannalle. Pitkään menestyksekkäästi toiminut Kaarlelainen taistelutapa loi armeijaan aggressiivisen hengen. Taistelutapa vaikutti luonnollisesti myös yksilöiden toimintamahdollisuuksiin. Lineaaritaktiikka vaikutti taisteluissa kunnostautumiseen rajoittaen yksilöllisten sankaritekojen mahdollisuutta kylmän konemaiseen toimintaan kannustavalla massiivisuudellaan ja yksilöllisyyden häivyttämisellään.¹⁴¹

Karoliiniupseereiden memoriaalit ja päiväkirjat eivät siten juurikaan kerro kenttätaisteluissa tehdyistä yksilöllisistä sankariteoista vaan kunnostautumaan päästiin enemmän partiointiretkillä ja pienemmissä kahakoissa. Siksi tämän tutkimuksen lähdeaineistossa on vain harvoja kuvauksia kenttätaisteluissa tehdyistä uroteoista. Silloin kunnostautumiset liittyivät lähinnä esimerkiksi osaston lipun kanton, haavoittuneena taistelun jatkamiseen tai ylempien upseereiden paikan täyttämisiin.¹⁴²

Taktisia mahdollisuuksia rajoitti aseistus sekä käytettävien joukkojen harjaantuneisuus ja määrä. Taktiikka oli sidoksissa armeijan perinteisiin ja sen yleishenkeen. Myös vastapuolen odotetut vahvuudet pyrittiin minimoimaan ja heikkoudet hyödyntämään. Sotapeli ratkaistiin lopulta taktisella osaamisella. Täysin alivoimainenkin osapuoli saattoi kääntää taistelun kulun edukseen ja lyömään vahvemman vihollisen taktisella etevyydellä. Tästä parhaana esimerkkinä voitaneen pitää kenraali Rehnskiöldin johtamista Fraustadtin taistelussa 1706, joskin Oskar Sjöström on kritisoinut Fraustadin taistelusta muodostettua kuvaa sotataktisesta osaamisesta. Sjöströmin mukaan komentajien mahdollisuudet joukkojensa taktiseen johtamiseen olivat paljon rajoitetummat kuin jälkikäteisteoretisoinnein voidaan päätellä.¹⁴³

Karoliiniarmeijan lukuisien voittojen edellytyksenä on kuitenkin ollut vihollisen kurittomuus. Venäjän armeijassa yleensä saksalaiselta alueelta värväytyillä komentajilla oli vaikeuksia venäläisten sotapalvelukseen otettujen rivimiesten kanssa. Suuren Pohjan sodan edetessä venäläisten koulutustason ja kurinalaisuuden lisääntyessä he pystyivät torjumaan ruotsalaisten hyökkäykset voimakkaalla tulenkäytöllä. Tulen käytön maksimoimisella pystyttiin nopeaan liikkeeseen luottava vihollinen lyömään lopulta helposti. Näin kävi esimerkiksi Pultavan taistelussa.¹⁴⁴

Sodankäynti oli mekaanisen kurinalaista jo 1700-luvulla, mutta toisaalta sitä suorittaneet sotilaat, erityisesti upseerit ja Kaarle XII etunenässä osoittivat arvomaailmassaan kuitenkin keskiajalta periytyviä ritariuden mukaisia hyveitä. Mentaliteetit muuttuivat teknistä kehitystä hitaammin. Uuden ajan alun länsi-

¹⁴⁰ Artéus 1970 ja 1972; Englund 1989b, 237–259.

¹⁴¹ Vertaa Keegan 2005, 275–279.

¹⁴² Upseereiden memoriaalit, päiväkirjat ja journalit.

¹⁴³ Sjöström 2008; vertaa Goldsworthy 2003, 13–32.

¹⁴⁴ Hannula 1929; Hornborg 1952; Englund 1988.

maisen ajattelussa korostunut keskeinen piirre, kylmä rationaalisuus ja mekaaninen sodankäyntitapa, eivät kuitenkaan täysin poistaneet soturiarvoja, vaan ne säilyttivät keskeisen roolinsa eurooppalaisessa kulttuurissa.¹⁴⁵ Suhtautuminen sodankäyntiin onkin ollut kaksijakoista. Yhtäältä sodan onnettomuus tunnistettiin, mutta toisaalta sodankäyntiin liitettiin positiivisia piirteitä, sillä sota saatettiin ymmärtää tietyin ehdoin oikeutetuksi ja tarpeelliseksi.¹⁴⁶

Ajattelutapa antoi tilaa vahvan soturikulttuurin olemassaololle. Soturius ei kuitenkaan ole vain länsimaisen kulttuurin ominaispiirre vaan se on hallitseva useissa muissakin kulttuureissa. Soturielämää ja sen mukaista kunnian hallitsemää maailmankuvaa voidaan pitää yleisinhimillisenä ajattelumallina, jollainen on esiintynyt esimerkiksi Amerikan intiaanikulttuureissa, Afrikan zuluilla sekä Japanin samurailla.¹⁴⁷

Kunnian ja ikuisen maineen tavoittelu taistelukentiltä on nähty sotureiden elämän keskeisenä ja omaleimaisena piirteenä. Antiikin tarinat ja miehekkyyttä korostavat allegoriat olivat vahvasti läsnä Ruotsin armeijan sotureiden koulutuksessa ja kasvatuksessa, sillä antiikin kirjoitettua sotataidon kirjallisuutta käytettiin runsaasti uuden ajan alussa.¹⁴⁸ Lisäksi "historian isien" käyttö, gööttimyytit ja 1600-luvun sotien tapahtumat liittyivät oleellisesti patrioottishenkisen ilmapiirin luomiseen.¹⁴⁹ Tuleva soturin kasvuympäristö oli täynnä miehuullisuuden symboleja. Miekat, haarniskat ja aseet veivät nuorukaisen mielikuvituksen esi-isien mukana myyttisten taistelupaikkojen sankaritekoihin, jotka olivat tuoneet tekijälleen mainetta ja kunniaa.

¹⁴⁵ Katso myös Resic 1999, 18–26 ja 2001, 151–166; Keegan 2005.

¹⁴⁶ Resic 1999, 19–20; Kangas 2007, 55–95.

¹⁴⁷ Katso esimerkiksi McCarthy 1994; Resic 1999, 18–26.

¹⁴⁸ Sjöstrand 1941, 27–37; Marklund 2006, 26–32.

¹⁴⁹ Göransson 1990, 29–30, 129–130; Marklund 2006, 32–33.

3 URHOOLLISUUS JA PELKUURUUS SOTAKENTILLÄ

3.1 Taisteluissa kunnostautuminen

*”Vuonna 1708 osallistuin Holowczynin tuimaan taisteluun, vaikka olin kovan kuumeen vai-
vaamana. Tästä huolimatta en kuitenkaan vetäytynyt taistelukentältä, vaan osallistuin taiste-
luun, jossa haavoituin vasempaan hartiaan. Komppaniamme kapteenin ja luutnantin pahasti
haavoituttua, johdin osastoamme yksin koko taistelun loppuun.”¹⁵⁰*

Adolph Herman Wrangel kirjoitti memoriaalissaan suurimmasta ansiostaan. Urheuden näyttämönä oli toiminut Holowczynin verinen taistelu vuonna 1708, jossa Kaarle XII:n komentama kenttäarmeija saavutti yhden viimeisimmistä voitoistaan siinä Pultavaa edeltäneestä katkeamattomien voittojen sarjassa, joka oli alkanut vuonna 1700 Själlannin maihinnoususta ja Narvan taistelusta.

Wrangel esitti memoriaalinsa yllä mainitussa kohdassa kolme seikkaa, jotka olivat ikiaikaisen soturikunnian mukaisia. Ensinnäkin itse ”tuiman ja verisen taistelun”, jonka verisyyden hän jakoi haavoittumisellaan. Juuri verisyys ja taistelun kovuus teki siitä kunniakkaan. Toiseksi hän oli sairaudestaan huolimatta, heikkovoimaisena, osallistunut taisteluun. Tällä Wrangel toi esiin, ettei hän ollut täysissä voimissaan, mutta soturin velvollisuudesta, uskollisuudesta ja uhrivalmiudesta kuningastaan, isänmaataan ja miehiään kohtaan oli osallistunut siihen.

Kolmanneksi hän kertoi yksittäisestä uroteostaan, siitä kuinka hän oli kohonnut tiukoissa oloissa oman tehtävänsä yläpuolelle johtamaan koko komppaniaa ylempien upseerien vaikean haavoittumisen jälkeen. Myös tällä Wrangel korosti taistelun ankaruutta.

Itse taisteluihin osallistuminen oli karoliiniupseereille keskeisin ansio, kuten useat karoliinisoturit toivat esiin memoriaaleissaan. Taistelu onkin nähtävä

¹⁵⁰ Memorial Wrangel, R 2445, 258. ”A. 1708 då den skarpa Actionen wid Holozsien förelopp, war jag beswärad af en hetzig Feber, men ehuru siuckdomen mig angrep, undandrog jag Mig likwähl icke, närwarandet uti slaget, hwarest jag i den wänstra axeln wardt blesserad och sedan Capitainen med Lieutenanten illa sårade blefwo, Commenderade jag den ensamen compagniet hela actionen”.

soturin elämän keskeisenä elementtinä. Tästä kertoo, kuinka upseerit ymmärsivät ansioluettelonsa ennen kaikkea paitsi ylennysten, niin koettujen kenttätaisteluiden ja haavoittumisten luettelomiseksi. Esimerkiksi Friederich Sture korosti, kuinka hänellä oli ollut onni olla mukana monissa tunnetuissa ja urheissa taisteluissa, piirityksissä sekä rynnäköissä. Lisäksi hän oli ollut mukana vaikealla Venäjän sotaretkellä ja epäonnisisessa Pultavan taistelussa.¹⁵¹

Upseereiden suorittamia urotekoja mainittiin heidän aateloitikirjeissä. Säätyyn kohottamisen yhteydessä tuli tietysti korostaa henkilön ansioituneisuutta ja kunniallisuutta.¹⁵² Myös Carl Gustav Armfeltin vapaaherraksi kohottaneessa aateloitikirjeessä käytiin hänen ansioitaan läpi. Lisäksi todettiin hänen olleen palveluksessa jo vuodesta 1683, jolloin hän oli astunut korpraalin toimeen Uudenmaan ratsuväkirykmentissä. Rauhan tilan vallitessa hän oli lähtenyt ulkomaille Ranskan armeijaan volontääriksi.

Vapaaherrakirje esitti ja kuvaili Armfeltin ansioita seuraavanlaisesti. Ulkomaanpalveluksessa hän ”kantoi aluksi muskettia”, eli aloitti rivimiehen asemasta, ja eteni vähitellen arvoasteelta toiselle 12 vuoden aikana kapteeniksi. Vapaaherrakirjeessä luetellaan kaikki suuret taistelut, joihin hän näiden vuosien aikana osallistui. Suuren Pohjan sodan sytyttyä Armfelt palasi Ruotsiin ja kotimaakunnassaan Inkerinmaalla toimiviin kenraali Cronhiortin joukkoihin vuonna 1701. Tästä eteenpäin hän koki koko sodan läpi alusta loppuun.¹⁵³

Taistelukuvauksia korostettiin aikakauden sotapropagandassa. Suuren Pohjan sodan lukuisista kenttätaisteluista kirjoitettiin taistelukertomuksia, joita painatettiin ja levitettiin ympäri valtakuntaa.¹⁵⁴ Kuvauksissa käytiin taistelupahtumien yksityiskohtia läpi usein toistuvalla kaavalla. Voitto vihollisesta oli saavutettu Jumalan avulla ja Häntä oli aseiden voitokkuudesta kiittäminen. Omien joukkojen urhoollisuutta ylistettiin korostamalla miesten kuntoisuutta. Suurin kunnia satoi tietysti urheiden upseereiden ja erityisesti taisteluita komentaneiden korkeampien sotapäälliköiden kontolle; henkilöityihän osasto aina komentajaansa tai päällikkönsä.

Omien joukkojen urhoollisuutta ylistettäessä esitettiin vastapuoli usein häpeällisenä. Toisena tapana oli vastapuolen joukkojen suuruuden ja lukumääräisen ylivoiman liioittelu. Olihan ylivoimaisen vihollisen lyöminen tasaveroista kunniakkaampaa. Taisteluista saatettiin mainita joku yksittäinen uroteko.

Valassa yksilöstä tuli sotilas, mutta tämän jälkeen hän oli vasta mies uniormussa. Taistelukentän tulikaste teki hänestä soturin. Kaarle XII:n kansliasih-teeri Josias Cederhielm kuvasi tuntojaan tulikasteestaan: ”sellaisissa tilanteissa sotilaalla ei ole muuta neuvoa kuin käydä päälle vain ja jättää kaikki onnensa

¹⁵¹ Memorial Sture, R 2450, 15v-16. ”Under mine tienståhr har iag haft den lyckan att bewijsta många berömmeliga, tappre och segersamma actioner och Batailler, Belägring och Stormmingh, samt således varit alla de swåre och nästan olijdellige Fält=Togh fölgaktig som förelupit till och med den olyckelige actionen wid Pultava”.

¹⁵² Aateloinneista Karonen 2008a, 55-56, 165-168; Elmroth 1962.

¹⁵³ Friherrediplom för C.G. Armfelt.

¹⁵⁴ Esimerkiksi Kort berättelse om then härliga seger och framgång - - - öfwer Dünaströmen, den 9. julii, anno 1701. Utförlig berättelse, om den lyckelige action den 25 maji anno 1703; Relation, om den actionen som den 9 julii 1703 wid Systerbäck; Utförlig berättelse om acktion vid Helsingborg 1710.

varaen, sillä luoti osuu yhtä hyvin viimeiseen kuin ensimmäiseen mieheen”.¹⁵⁵ Minkäläinen soturi hän upseerina oli, määrittyi sen mukaan, mihin, millaisiin ja kuinka moniin taisteluihin upseeri oli osallistunut. Memoriaaleissaan soturit mainitsivat kokemansa taistelut nimeltä tai lukumäärältä. Usein karoliinit mainitsivat erikseen verisen taistelun,¹⁵⁶ sillä sellaisen kokeminen oli aina erityisen kunniaakasta.

Sijoitteludeputaation pöytäkirjoissa upseerit jaettiin muun muassa tuntemattomiin, hyviin ja urheisiin upseereihin.¹⁵⁷ Jaottelun taustalla oli ennen kaikkea upseerin käyttäytyminen taisteluissa. Taistelukokemus oli keskeisessä asemassa maineen ja tunnettavuuden kannalta. Urheilla satureilla olikin oikeus suuren kunnioituksen nauttimiseen sekä kokemattomampien sotilaiden että siviilien taholta. Urheimpia heistä, kuten esimerkiksi Helsingborgin taistelussa 1710 voittoisaa Magnus Stenbockia, pidettiin sankareina, joita myös sotapropaganda hyödynsi.¹⁵⁸

”Meidän on tehtävä jotain epätavallista, siten saamme kunnian.” Näin Kaarle XII totesi päämajoituspäälliköksi Axel Gyllenkrokille Pultavan kaupungin piirityksen valmisteluissa.¹⁵⁹ Satureiden maailmassa uroteot olivat kunnian kirkastajista merkittävimpiä. Soturit vetosivat memoriaaleissaan usein paitsi kenttätaisteluissa, niin myös erilaisissa kahakoissa ja partioretkillä suoritettuihin urotöihin.¹⁶⁰ Anton von Essen kirjoitti, kuinka hän oli ollut monissa verisissä taisteluissa sodan aikana. Erityisesti hän mainitsi Lesnajan taistelun, jossa hän sai 100 miehen kanssa puolustautua vahvaa venäläistä armeijaa vastaan.¹⁶¹ Upseerit kirjoittivat usein tällaisista yksittäisistä uroteoista.

Robert Petré kirjoitti päiväkirjassaan yksittäisestä uroteostaan. Vuonna 1705 hänet oli kesken taistelun asetettu väpelin arvoisena toimimaan erään taistelussa kaatuneen vänrikin tilalle kahden vanhemman väpelin ohi kompaniansa päällikön määräyksestä.¹⁶² Se hiveli varmasti Petré kunniantuntoa, sillä tositilanteessa hänet oli katsottu vertaisiaan pätevämmäksi.

Vaikka Gyllenkrokin kertoma Kaarle XII:n lausahdus vaatikin epätavallisten tekojen suorittamista kunnian saavuttamiseksi, ei ansioitumiseen kuitenkaan aina tarvittu mieltä kiihottavia sankaritekoja, vaan kyvykkyyttä voitiin osoittaa varsin arkisilta tuntuvilla tavoilla. Robert Petré kirjoitti tilanteista, joissa hän oli päässyt kunnostautumaan. Vuonna 1705 vielä väpelinä ollessaan hän oli suorittanut kuormaston siirron komentamallaan 50 miehen osastolla.¹⁶³

¹⁵⁵ Juvelius 1931, 334.

¹⁵⁶ Esimerkiksi memorial Anton von Essen, R 2444, 397. ”- - - Efter mångfaldige uthständne blodige batailler och fält slachtningar - - -”.

¹⁵⁷ Placeringsdeputationsprotocoll, R 2451.

¹⁵⁸ Utförlig berättelse om aktion vid Helsingborg 1710; Liljegren 2000, 212–215; Marklund 2006, 26 ja 2008; Eriksson 2007; Katso myös Bourke 1999, 25–28; Wolke-Larsson-Villstrand 2006, 267–270.

¹⁵⁹ Åberg 1998, 113. ”Vi måste göra det som extraordinärt är, så har vi beröm och gloria därav”.

¹⁶⁰ Esimerkiksi memorial Lyndahl R 2444, 313.

¹⁶¹ Memorial von Essen, R 2444, 397, 416.

¹⁶² Petrés dagbok, KKD 1, 51.

¹⁶³ Petrés dagbok, KKD 1, 35–36.

Tämän kaltaiset tilanteet olivat yleisimpiä keinoja kunnostautumiseen. Vaikka ne eivät tarjonneet mitään runollisuuden mittoihin yltävää heroisuutta, ne olivat elintärkeitä armeijan toimintakyvyn ylläpidolle. Kolonnien johtamiset usein vaativissa olosuhteissa vaativat päättäväisyyttä ja kaoottisten tilanteiden hallintaa, joten niitä arvostettiin sotilaiden keskuudessa.¹⁶⁴

Karoliinit kertoivat myös lähes härkämpäisestä käskyjen täyttämisestä urhoollisuuden ja uskollisuuden osoituksina. Axel Gyllenkrok kirjoitti vuonna 1703 Thornin linnakkeen piirityksessä sattuneesta tapauksesta. Gyllenkrok oli käskenyt kaartinvänrikki Leonard Kaggin miehineen suojaamaan erään juoksuhaudan kaivamistöitä 80 askelta sitä edeltävästä asemasta.

Kagg oli miehineen siellä koko yön. Käskyn mukaan määräys etuasemassa pysymisestä oli voimassa niin kauan kun Gyllenkrok tulisi itse perumaan sen. Hän ei kuitenkaan saapunut komentamaan miehiä takaisin. Kun eräs kaartinluutnantti yritti saada heidät palaamaan juoksuhautaan, Kagg kieltäytyi, sillä se olisi rikkonut annettua käskyä.

Aamulla saksilaiset joukot huomasivat Kaggin ja tämän miehet suojattomassa etuvartioasemassa ja aloittivat voimakkaan musketti- ja kanuunatulen. Edelleenkin pienen osaston johtaja ei taipunut perääntymiseen, vaikka hyödytön kuolemanvaara oli ilmeinen. Lopulta Kagg suostui vetäytymään, kun itse kuningas juoksi heidän luokseen ja määräsi osaston perääntymään.¹⁶⁵

Myös erilaiset partioiretket ja muut seikkailut antoivat yksittäiselle upseerille mahdollisuuden kunnostautumiseen. Esimerkiksi Magnus Stiernroos oli vänrikkinä kuninkaan drabanteissa ollessaan käsketty Turkkiin vetäytymisen jälkeen vakoiluretkelle tutkimaan Dnepr -joen lähellä olevia venäläisten linnakkeita kasakaksi naamioituneena.¹⁶⁶ Monesti nämä partiointiretket johtivat tultiisteluihin ja ne tuottivatkin joukoille lukuisia tappioita.¹⁶⁷

Partiointiretkiä korostettiin myös aatelointikirjeissä. Uransa alusta Armfeltin meriitteinä vapaaherrakirje korosti hänen toimiaan partioiden johtajana vihollisen alueella, kunnes hän sai Kaarle-kuninkaalta nimityksen kenraaliadjutantiksi. Erityiseksi uroteoksi katsottiin kirjeessä 600 miehen kanssa suoritettu partiointiretki vihollisen alueelle.¹⁶⁸

Myös sotapropaganda saattoi hyödyntää sankaritekoja painotuksissaan. Esivalta halusi levittää läpi valtakunnan tietoa uroteoista pitääkseen mielialoja korkeammalla. Näitä kertomuksia kirjoitettiin eritoten kuninkaan edesottamuksista ja päähuomio keskitettiin hänen sankarikulttinsa pönkittämiseen. Tosin upseereiden poikkeukselliset sankariteot saattoivat päätyä sotapropagandan käyttöön.

¹⁶⁴ Korkiakangas 1974; Kuvat komppaniasta ja tykistörykmentistä marssilla Åberg-Göransson 1976, 38, 182-193; Englund 1993a; Kuvaja 1999.

¹⁶⁵ Åberg 1998, 67-68.

¹⁶⁶ Stiernroos R 2448, 172. "1711 Om hösten blifwit HögstSal. Kongl. Majjt. skicka förklädd som Cossack med 2nne Cossacker öfver ödemarcken til Ryska gräntzen wid Niepern at Recogneseera om Ryska fästningarne Cominka och Samara woro i föllie af fredsslutet Demolerade".

¹⁶⁷ Katso esimerkiksi memorial Tungelfelt, R 2449, 325-328, (F 356).

¹⁶⁸ Friherrediplom för C. G. Armfelt; Vertaa esimerkiksi memorial Bandholt, R 2445, 380v.

Wendoun pitäjän kirkkoherra saapui 24. maaliskuuta 1703 Tarttoon ja kertoi venäläisten hyökänneen ja ryöstäneen pitäjän. Komentaja, eversti Carl Gustaf Skytte määräsi majuri Freudenfeltin varustautumaan mahdollisimman nopeasti valmiiksi sekä valmistelemaan niin monta levännyttä ratsukkoa kuin oli mahdollista. Majuri oli palannut joukkoineen vasta edellisyyönä matkalta ja heidän hevosensa olivat uupuneita. Tästä huolimatta hänen onnistui nopeasti kerätä kasaan 169 ratsukkoa, jotka kestivät vielä juuri ja juuri räsitystä.

Partio varustettiin kahdella laivalla ja veneillä hevosten uideissa vesiesteen yli. Partion rantauduttua hevoset taas satuloitiin. Tällöin eversti Skytte päätti lähettää Majuri Freudenfeltin valitulla joukkiolla takaa-ajoon, ettei vihollinen pääsisi pakenemaan. Aija -nimisellä paikkakunnalla havaitsi majuri vihollisen jo paenneen ryöstösaaleineen.

Partion onnistui saavuttaa venäläiset ja lyödä heidät. Sotapropagandan mukaan ”vihollinen oli 600 ratsukon vahvuinen, minkä vangittu venäläiseversti kertoi ennen kuolemaansa, vaikkakin silminnäkijöiden mukaan vihollisia oli vielä paljon enemmän”. Vihollisen lukumäärää siis selvästi suurenneltiin.

Voittosaaliina eversti Rukawitznikoffin venäläisten joukkojen leiri ryöstettiin perusteellisesti. Saaliiseen kuului muun muassa everstin suuri kameli, komentajan varusteisiin kuulunut lyhyt käsikeihäs (*handpik*), panssaripaita, lippu ja hattu (*mössa*). Saaliinjako tehtiin sotilaallisen hierarkian mukaisesti. Paikalliset talonpojat saivat venäläisten teltat. Muuten koko leiri annettiin sotilaiden ryöstettäväksi. Propagandassa korostui urhoollinen taisteleva (*tappre och frimodige fäcktande*) sekä oman kruunun alaisten suojeleminen ja pelastaminen vihollisen vankeudesta. Kertomuksessa ylistettiin omien sotilaiden rivakkuutta (*käcke*), jolla he olivat hankkineet ainoan saaliin (*ett wackert byte*). Tämän kaiken oli propagandan mukaan Jumala armossaan siunannut.¹⁶⁹

Majuri Freudenfeltin toiminta kuvaillaan hyvin aktiiviseksi, häikäilemättömäksi ja teräsein tehdyksi hyökkäykseksi. Toiminta oli samankaltaista kuin kuningas Kaarlen toiminta kaikissa kuvauksissa. Karoliininen ihanne oli tämän mukainen. Sotapropagandassa vihollisen nolaaminen ja ryöstelevä tehtiin hyväksytyksi ja urhoolliseksi. Omien joukkojen ryöstely katsottiin ovelaksi juonikkuudeksi. Huomio kiinnittyy myös tarinan leikkisään kuvailuun. Sotapropagandan yksi tapa olikin kuvailla sotaa tietyn tyyppisenä leikkinä.¹⁷⁰

Sotapropagandalla vietiin huomio tappiosta muualle. Kun yhtäällä hävitettiin, oltiin tappioista hiljaa. Samalla rummutettiin toisaalla saatuja menestyksiä. Vuosilta 1700–1708 löytyykin lukuisia taistelukertomuksia, mutta Pultavan jälkeen ne loppuvat kuin miekalla leikaten. Ainoastaan Helsingborgin taistelu 1710 toimi valopilkuna Pultavaa seuranneella ajalla. Tästä voitosta sotapropaganda osasi ottaa kaiken irti ja ruotsalaisjoukkoja johtaneesta Magnus Stenbockista tehtiin sankari.¹⁷¹

¹⁶⁹ Utförlig berättelse, om den lyckelige action den 25 maji anno 1703.

¹⁷⁰ Vertaa II maailmansodan ajan rintamaraportteihin: ”Talvisodan katsaukset” ja ”Jatkosodan katsaukset”.

¹⁷¹ Katso taistelukertomuksista ja sotapropagandasta libris.kb.se > deldatabaser > äldre svensktryck, ja tee haku sotavuosina 1700–1721 painetuista teoksista; Utförlig berättelse om acktion vid Helsingborg 1710; Eriksson 2007; Marklund 2008.

Oli karoliinisotilas taustaltaan kuinka ylhäinen tai alhainen, kentällä hän taisteli lopulta omia pelkojaan vastaan. Soturi häpäisi itsensä ja osastonsa pahasti osoittaessaan soturikunnian halveksimaa pelkuruutta. Pelkuruus edusti kaikkea kunnialle vastakkaista, jota Jumalaa, kuningasta ja isänmaata puolustava sotilas saattoi tehdä. Pelkuruuden osoittaminen oli velvollisuuksien laiminlyöntiä, epämiehekkyyttä ja kelvottomuutta. Lippujen alta pakenemisesta oli tuomiona kunnian ja hengen menetys, joten artiklojen mukaan sotilaskarkurin ja taistelusta ennen aikaisesti pakenevan sai muutta mutkitta lyödä hengiltä. Kiinni jäänyt karkuri vietiin tuomittavaksi sota-oikeuteen. Kruunun tuomiota pakoon päässyt karkuri puolestaan julistettiin kelmiksi ja lainsuojattomaksi.¹⁷²

Sota-artikloissa pyrittiin tiukasti kunniallisuuteen nojaamalla toteuttamaan miehistön sitoutuminen osastonsa. Laivastoon verrattaessa armeijan rykmenteissä yksittäisten miesten oma kohtalo ei ollut niin sidoksissa kokonaisuuden kohtaloon, sillä taistelukentillä hän saattoi pyrkiä pakoon ja suojaan. Laivastossa puolestaan koko miehistön kohtalo oli käytännössä sidottu aluksen kohtaloon. Kun laivastossa palveleva mies ei kannen alla voinut muuta kuin keskittyä tehtäviensä toteuttamiseen, armeijan rykmenttien rivistöissä vihollisen tykki- ja muskettitulessa saattoi kuolemanpelko kasvaa hallitsemattoman suureksi.¹⁷³

Upseereiden virkasijoittelussa käsiteltiin myös majuri Johan Behrin asia. Oman kertomansa mukaan Behr oli ollut pitkään palveluksessa ja kokenut lukuisia taistelut sodan alusta saakka. Hänellä oli kuitenkin erityisen hankala rasite palvelusajaltaan, mistä syystä Behrin virka-anomusasiaa käsiteltiin myös oikeusdeputaatiossa. Behr oli nimittäin aikaisemmin tuomittu erotetuksi armeijasta puoleksi vuodeksi pelkuruudesta.¹⁷⁴

Majuri Behr oli joutunut taistelussa eroon osastostaan ja hänet oli tuomittu meriartiklojen [sic] perusteella kuuden kuukauden eroon virastaan. Upseerille olikin erityisen ongelmallista, jos hän taistelutilanteessa joutui eroon osastostaan. Kaarle XII oli määrännyt hänet määrääjäksi erotettavaksi. Behr joutui selittelemään olosuhteita, joissa hän oli taistelun melskeessä joutunut eroon miehistään. Hän vetosi myös aikaisempiin ansioihinsa osoittaakseen olevansa kunniallinen sotilas, eikä mikään pelkuri.¹⁷⁵

Kokonaisen osaston paetessa taistelusta tai osoittaessa pelkuruutta se sai maksaa teoistaan kovan hinnan. Mikäli osasto pakeni ja syyllisiksi katsottiin yksinomaan päällystö, heidät tuomittiin menettämään kunniansa, henkensä ja omaisuutensa ja heidät karkotettiin pois sotaväen leiristä. Kun syy taistelusta pakenemiseen oli sekä miehistössä että päällystössä, oli sota-artiklojen mukaan tuomiona päällystön jäsenten teloittaminen ja joka kymmenennen arvalla valittu miehen hirttäminen. Samoja tuomioita noudatettiin myös rivimiesten ja ka-

¹⁷² Sota-artiklat 1642, 25–26, art. LVIII–LXVI; Krigz-Acticlar [1683], 35–39, art. 62–68.

¹⁷³ Perlestam 2004, 70–71; Vertaa Keegan 2005, 275–279.

¹⁷⁴ Memorial Behr, Justitiedeputation, R 2433, (F 284), 450–457v.

¹⁷⁵ Memorial Behr, Justitiedeputation, R 2433, (F 284), 450–457v.

pinoivien upseereiden kohdalla, jos sotaväki vaati linnoitusta komentavaa kuvernööriä luovuttamaan linnakkeen viholliselle.¹⁷⁶

Rivimiesten kuolemantuomion täytäntöönpano hirttämällä osoitti rikoksen vakavuuden, sillä aikakauden yhteiskunnassa ainoastaan alhaisista rikoksista, kuten varkauksista, annettiin hirttotuomioita.¹⁷⁷

Sodassa pystyi kuolemaan monella tapaa, myös omien tulitukseen. Nopea liike oli omiaan herkistämään liipasinsormen heikompihermoisemmalta sotilaalta. Suurempi ongelma oli kenttätaisteluiden yhteislaukauksista syntyvä paksu ja kaikkialle leviävä ruudinsavu, joka rajoitti näkyvyyttä voimakkaasti.¹⁷⁸

Tällöin vihollisjoukot saattoivat mennä helposti sekaisin keskenään. Pahimmillaan miehet saattoivat liittyä vihollisen ryhmyykseen sekamelskaisen kohtaamisen jälkeen.¹⁷⁹ Erityisen alttiiksi omien tulelle jouduttiin näiden kahden epäonnisen tekijän sattua samaan aikaan. Niinpä nopeasti liikkuvat ratsumiehet olivat suurimmassa vaarassa joutua omien ampumiksi. Esimerkiksi Fraustadtin taistelussa 1706 vihollisrintaman läpimurtoa yrittäneet neljä Uudenmaan ratsuväkirykmentin eskadroonaa jäivät omien tulen alle. Lisäksi Robert Petré mainitsi päiväkirjassaan tapauksen, jossa pysähtymiskehotusta noudattamatta jättänyt turunmaalainen ratsumies ammuttiin.¹⁸⁰

Kokonaan omanlaista sankaruutta pääsivät osoittamaan ne karoliiniupseerit, jotka olivat onnistuneet pakenemaan sotavankeudesta Venäjältä. Tuhansien kilometrien pakomatkat ja palaaminen sotapalvelukseen olivat ansioita, joihin niin ikään kannatti vedota memoriaaleissa. Myös epäonnistuneet pakoyritykset kannatti mainita uskollisuuden ja taisteluhalun osoituksina.¹⁸¹

Magnus Wilhelm Springport kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hän oli jäänyt vangiksi toisessa Narvan piirityksessä vuonna 1704. Venäläiset joukot olivat rynnäköineet sisään kaupunkiin ja hänet oli otettu vangiksi. Springport oli joutunut vankeuteen Moskovaan, mistä hän oli onnistunut kuitenkin pakenemaan seuraavana vuonna Varsovaan, jossa Kaarle oleskeli pääarmeijansa kanssa. Toisen kerran hän jäi vangiksi Pultavan taistelun jälkeen Dnepr-joella Lewenhauptin pääarmeijan antautuessa venäläisille. Tämänkin vankeuden Springport yritti päättää omaehtoisesti pakenemalla, mutta lopputulos oli nyt onnettomampi. Kertomansa mukaan Springport suljettiin 17 kuukaudeksi tiukempaan vankeuteen.¹⁸²

Eräänlaisen uskollisuutta ja uhrautuvaisuutta uhkuvan selviytymistarinan kirjoitti Marcus Tungelfelt. Vakavasti haavoittunut Tungelfelt jäi Pultavan taistelun jälkeen venäläisten vangiksi. Hänen onnistui kuitenkin suurista vaikeuksista huolimatta pelastautua sotavankeudesta kotimaahansa vuonna 1712.¹⁸³ Samana

¹⁷⁶ Sota-artiklat 1642, 25–26, art. LXII–LXIII, 28–29, art. LXVII–LXX; Krigz-Articlar [1683], 36–39, art. 64–68.

¹⁷⁷ Wirilander 1974, 76–77; Karonen 2009, 262–263.

¹⁷⁸ Englund 1989b, 242–243.

¹⁷⁹ Katso esimerkiksi Englund 1988, 103.

¹⁸⁰ Sperlings dagbok KKD 3, 70–71; Petrés dagbok, KKD 1, 32.

¹⁸¹ Rustmästare Björcks antecningar KKD 3, 97–98; Memorial Silfversparre, R 2444, 57; Memorial von Schultz, R 2444, 266–266v; Memorial Westmann R 2453, 7–8.

¹⁸² Memorial Springport R 2444, 200 (F 326); Katso myös memorial Segerfelt R 2444, 13–14v.

¹⁸³ Memorial Tungelfelt, R 2449, 326, (F 356).” - - omsidor efter den olyckelige Pultavo Bataillen af Ryssarne tillfånga tagen, dock efter någon tidz förläpp med största swå-

vuonna kyseinen rakuunarykmentti perustettiin uudelleen, ja Tungelfelt palveli siinä majuriksi ylennettynä sodan loppuun asti. Yksikkönsä mukana hän osallistui Kaarlen kahteen Norjan valloitusyritykseen.¹⁸⁴ Kaksi vuotta sodan päättymisen jälkeen meneillään oleva armeijan supistaminen ja upseerinvirkojen uudelleensijoittelu saattoi silti heikentää hänen asemaansa. Tällöin hän kilpaili viroista kuten everstiluutnantit Mühle ja Rotkirch, jotka hänen laillaan olivat myös karanneet sotavankeudesta.¹⁸⁵

Pakeneminen ja pelastautuminen syvältä Venäjältä omien joukkoon oli seikkailu, johon lukuiset karoliinit kykenivät. Kaiken kaikkiaan ainakin 150 sotavankia onnistui pakenemaan takaisin kotimaahansa. Upseerivangit oli enimmäkseen sijoitettu kauas Tobolskiin Siperiaan, jonne yksistään oli sijoitettu 800 ruotsalaista upseeria. Sieltä pakeneminen ei ollut helppoa. Yksittäisinä urotekoina pakenemiset nousivat kunnioitetuimpien tekojen joukkoon.¹⁸⁶

3.2 Komentajien rooli taistelupäätöksissä

Koska sotureiden kunnia oli kaikkein suurimmalla koetuksella nimenomaan taistelukentillä, joutui erityisesti sotapäälliköiden kunnia haastetuksi, sillä sotamenestys henkilöityi joukkojen komentajiin tai päälliköihin. Esimerkiksi sotamarsalkka Rehnskiöldin ruumissaarnan elämäkerrallisessa osuudessa hänen ansioidaan esitettiin skanssin valtaus, jonka hän suoritti nuoruudessaan Skoonen sodassa 1676 olleessaan kaartinluutnantti. Tämä urotekonsa Rehnskiöld suoritti ”sellaisella urheudella että vihollisen oli suurin tappion paettava”. Tässä yhteydessä Rehnskiöldin toiminta kuvataan henkilökohtaiseksi suoritukseksi vaikkakin on ilmiselvää, ettei hän suorittanut skanssin valtausta yksin, vaan komentamiensa alaistensa kanssa.¹⁸⁷

Henkilöityminen oli kaksiteräinen miekka. Sotapäällikön komentaman armeijan kulkiessa voitosta voittoon satoi komentajan ylle ylistystä ja suitsutusta, mutta joukkojen kärsiessä tappioita menetykset kaatuivat päälliköiden niskoille. Tällöin ylimpien upseerien oli osoitettava oman toimintansa oikeellisuus, sillä kunnian menetys saattoi johtaa vakaviin seurauksiin.

Komentajat saattoivat joutua kilpailijoidensa myllytyksen kohteiksi tai sodanjohdon syntipukeiksi, jos oli mahdollista osoittaa komentajan virheiden johdaneen taistelutappioihin tai alueiden, linnoitusten tai kaupunkien menetyksiin¹⁸⁸. Pahimmillaan epäonninen komentaja saattoi saada jopa kuolemantu-

righeet och möda, utur en sådan swår fångenskap undkommit och hit till fäderneslandat anlant.”; Katso myös meritlista A Tungelfelt R 2448, 178.

¹⁸⁴ Memorial Tungelfelt, R 2449, 325–328, (F 356).

¹⁸⁵ Memorial Tungelfelt, R 2449, 326v, (F 356). ”1. det jag uti 11 åhrs tid giort wärckelig Majors tjenst och wid Regementetz uparbetande haft stoor möda och beswär 2. hafwer jag warit fången så wähl som Hr ÖfwerstLieutenanterne Muhle och Rotkirk Och jämwähl med största möda utur fångenskapet kommit”.

¹⁸⁶ Ericson 1997, 124–125.

¹⁸⁷ Rehnskiölds likpredikan, 45.

¹⁸⁸ Esimerkiksi Kujala 2001, 230–231.

mion. Näin kävi Suomen armeijan komentajana toimineelle Carl Gustaf Armfeltia edeltäneelle Georg Lybeckerille, joka oli kutsuttu vuonna 1713 Tukholmaan selvittämään toimiaan Suomessa olevien joukkojen ylipäällikkönä.¹⁸⁹ Oman kunnian puolustaminen oli sotapäällikölle ensiarvoisen tärkeää kaikissa olosuhteissa. Tappioiden jälkeen omat menetykset tuli selittää hallitsemattomien seikkojen aiheuttamiksi korostamalla esimerkiksi vihollisen lukumääräistä ylivoimaisuutta. Kun komentaja katsoi voiton johtuvan omasta toiminnastaan, syy tappiosta oli ehdottomasti vieritettävä muiden niskoille.

Ylempi upseeristo oli kokoontunut sotaneuvotteluun Isonkyrön pappilaan 16. helmikuuta 1714. Armeijalle oli tullut tieto vahvan venäläisarmeijan lähestymisestä. Joukkojen komentaja kenraalimajuri Armfeltin kanta oli, että taisteluun ryhdyttäisiin läheisen Napuen kylän pelloilla. Hänen komentamansa noin 5 000 miehen vahvuinen armeija asettui taisteluvalmiuteen Napuen kentälle.¹⁹⁰

Helmikuun 19. päivänä armeijat iskivät rajusti yhteen. Sankassa lumipyryssä menestyksekkäästi alkanut karoliiniarmeijan jalkaväen hyökkäys muuttui venäläisten yllättävän koukkauksen seurauksena hyökkäävän jalkaväen täydelliseen saarrostukseseen. Taistelu muuttui hetkessä veriseksi kuolinkamppailuksi, jonka seurauksena noin 2 000 suomalaisten rykmenttien sotilasta ja nostomiestä makasi kuolleen kentällä ja selviytyneet olivat hajallaan pitkin Etelä-Pohjanmaata.¹⁹¹

Vain kaksi tuntia kestänyt taistelu oli yksi Suuren Pohjan sodan verisimmistä. Sen verisyys käy ilmi verrattaessa tappioita katastrofaalisena pidettyyn Pultavan taisteluun. Pultavassa ruotsalaisten kokonaistappiot olivat 49–57 prosenttia. Isonkyrön taistelun tappiot nousivat Hannulan mukaan 57 prosenttiin, mutta taistelu kesti ainoastaan muutaman tunnin ja kaatuneiden osuus tappioista muodostui suhteellisesti paljon suuremmaksi kuin Pultavassa, missä noin joka kolmas ruotsalainen kaatui.¹⁹² Vaikka taistelu päättyi näin lohduttomasti, itse komentaja oli monella tapaa myös voittanut.

Isonkyrön taistelun jälkeen Armfelt oli aluksi vaipunut epätoivoon, mutta hajallaan olevien joukkojen ja täydennysten, etupäässä kotoaan haettujen karkurien, kokoonnuttua tilanne oli parantunut. Armfeltin oli tappion jälkeen tietysti tehtävä selkoa toimistaan Tukholmaan. Hän kirjoitti kertomuksensa Isonkyrön taistelusta kuukautta myöhemmin. Tällöin hänen oli kirjoitettava näennäisen objektiivinen kuvaus, mutta Armfeltin oli kuitenkin kunniansa tähden tehtävä selväksi, ettei hän itse ollut syyppää tappioon, vaan hän oli tehnyt kaiken mitä tehtävissä oli. Armfelt ylisti omien joukkojensa urheutta, mutta syytti tappiosta epäsuorasti kokematon nostoväkeä todeten, että ”jos me olisimme ol-

¹⁸⁹ Domen över Georg Lybeckers befälsföring, 180–231; Lindeqvist 1919, 314–328; Hornborg 1952, 160, 238–239; Kangas 1996, 41.

¹⁹⁰ Armfeltin taistelukertomus.

¹⁹¹ Esimerkiksi Hannula 1929, Liite V ja passim; Hornborg 1952, 198–213.

¹⁹² Englund 1988, 213–219. Hornborg tosin arvioi Hannulan esittämät tappiot (muun muassa kaatuneita 2 600) ylisuuriksi ja arvioi itse suomalaisten-ruotsalaisten kaatuneiden määräksi vähintään 1 700 miestä. Tappioiden laskennan problematiikasta yleisestikin Hornborg 1952, 303–307.

leet vähän voimakkaampia ja meillä olisi ollut tottumattoman uhman asemasta hyviä sotilaita, niin koko vihollisen voima olisi voitu tuhota.”¹⁹³

Eirik Hornborg kertoo kiinnostuksensa Carl Armfeltin ”synkän suurenmoiseen uraan” heränneen Armfeltin kirjoittaman Isonkyrön taistelun jälkeisen ensimmäisen selostuksen niukkasanaisestä tyylistä. Tämä selostus on Hornborgin mukaan tyyri kirjoitus, jossa ei selitellä eikä puolustella taistelussa kärsittyä murskatappiota, vaan todetaan tehtävän olleen yksinkertaisesti liian ylivoimaisen. Tutkijaa ihastutti selostuksesta huokuva ”henkinen voima, ylevämielisyys ja korulauseista piittaamaton uskollisuus, jotka kohottavat hänet sotakumppanien sa yläpuolelle”. Hornborg piti Armfeltia siis suoranaista karoliinisen ajan miehen voiman, uskollisuuden ja kunniallisuuden ruumiillistumana. Hän nosti Armfeltin kuvaamaan koko Suomen kansaa, joka tutkijan esittämän kuvan mukaan taisteli äärimmäisissä vaikeuksissa ylivoimaista vihollista vastaan.¹⁹⁴

Mielenkiintoisinta Armfeltin ensimmäisessä ilmoituksessa sekä hänen kirjoittamassaan laajemmassa taistelukertomuksessa on kuitenkin se, mitä tapahtuneesta jätettiin kertomatta. Armfelt nimittäin sivuutti kokonaan käydyn sotaneuvottelun, missä oli esiintynyt vastustusta hänen suunnitelmilleen. Sotaneuvottelusta kertova Isonkyrön kirkkoherran Nils Aejmelaeuksen kirjoittamaksi tulkittu ”Nimettömän kertomus Napuen tappelusta” antoi taistelusta kuvan, jonka välttäminen oli Armfeltille tärkeää. Tähän Armfeltillä oli syynsä.

Suurin osa läsnä olleista upseereista oli kertomuksen mukaan vastustanut kenttätaisteluun aloittamista ennen kuin Pohjanmaan nostoväki ehtisi lukuisammin paikalle. Eriävänä kantana ehdotettiin, että vihollisen kimppuun käytäisiin Isonkyrön ja Ilmajoen välisellä metsätiellä ennen kuin se pääsisi lepäämään pitkän marssinsa päätteeksi. Armfelt torjui esityksen ja ajoi oman kantansa läpi.¹⁹⁵ Lisäksi venäläisten komentaja, kenraali ja ruhtinas Mihail Golitsyn, ihmetteli taistelun jälkeen Armfeltin päätöstä taistella todeten, että jos hän olisi tiennyt Armfeltin ryhtyvän vastarintaan, olisi hän koonnut suuremman armeijan ennen Pohjanmaalle hyökkäystä. Ruotsista oli myös lähetetty aikaisemman määräyksen kumoava käsky välttää ratkaisevaa yhteenottoa, mikä ei kuitenkaan ehtinyt Armfeltille ennen taistelua.¹⁹⁶

Miksi Armfelt päätti taistella juuri Napuen aukealla? Hän näyttää pyrki-neen ratkaisevaan yhteenottoon ja tällaisen mahdollisesti nimenomaan taistelu avoimella kentällä.¹⁹⁷ Suuren sotapäällikön kunnialle ei myöskään sopinut ylläköidä metsissä vihollisen kimppuun maantierosvon tapaan. Soturikunnian

¹⁹³ Armfeltin ensimmäinen ilmoitus Napuen tappelusta 22.2.1714, Koskinen 1865, 330–331; Armfeltin taistelukertomus.

¹⁹⁴ Hornborg 1955, 5–9.

¹⁹⁵ Nimettömän kertomus Napuen tappelusta, J.E.A. Grönbladin kokoelma, sekä Koskinen 1865, 324–328.

¹⁹⁶ Marcks 1.3.1714, Koskinen 1865, 334–337. Kort relation, öfver dett, som vijd Ryska armen under den tiden, iag till föllie af Högvälborne Hr General Major Armfeldtz ordres, efter öfverstånden Battaille, som skiedde d: 19 februarij I Österbotn och Storkyro Sn, var med påsten att förspörä och inhämpta Summan af våre döda och slag-na; Hannula 1929, 37.

¹⁹⁷ Taistelutaktiikasta Jahnukainen 1953, 41–134; Hornborg 1955, 12–29; Artéus 1972.

kannalta kenttätaistelu oli kunniakas taistelumuoto ja tapa, jolla suuri komentaja johti arvokkaasti joukkonsa voittoon tai tuhoon.

Taistelupäätöksen taustalla vaikutti merkittävästi myös Armfeltin edeltäjän Lybeckerin kohtalo sekä Armfeltia ja hänen joukkojaan arvostelleet kirjeet, joita Suomesta oli kirjoitettu Tukholmaan ja joissa muun muassa toivottiin ”meikäläisten kerrankin pysähtyvän” sekä Suomeen lähetettäväksi hyvää komentajaa.¹⁹⁸ Tällainen kirjoittelu luonnollisesti loukkasi syvästi komentajan kunniaa. Ylipäällikön kunnia oli siis tullut haastetuksi monin tavoin ja hänen tuli vastata siihen säätynsä arvolle sopivalla tavalla. Tällöin syntyi ristiriita komentajan henkilökohtaisen ja hänen joukkojensa edun välille.

Taistelemalla ”urheasti kentällä” komentaja vaaransi joukkonsa ja kenties omankin henkensä, mutta taistelematta hän olisi vaarantanut ensisijassa oman kunniansa. Armfelt oli siis joutunut tilanteeseen, jossa hänen kunniansa oli pienemmässä vaarassa, jos hän taisteli kuin jos hän olisi jättänyt taistelematta.¹⁹⁹ Esimerkiksi sotahistorioitsija J. O. Hannulan mukaan Armfeltin päätös perustui psykologisten ja taktisten tekijöiden oikeaan arvioimiseen.²⁰⁰ Kunnia voidaan tulkita väljästi psykologiseksi tekijäksi, mutta sotureiden ja aatelin maailman-kuvan kunniakeskeisyyttä avaamalla saadaan Isonkyrön tapahtumista paljon monivivahteisempi kuva.

Taistelukertomuksessaan Armfelt kuvaili omien joukkojensa toimintaa vahvasti kunnian tuntoon vetoavalla tavalla. Hän korosti tappion kärsineiden miestensä osoittaneen taistelussa rohkeutta, miehekkyyttä, kestävyyttä, uskollisuutta ja jumalanpelkoa. Miehet olivat ennen taistelua rukoilleet polvillaan kyyneleet silmissä apua Jumalalta ja osoittaneet urhoollista mieltä sekä ennen taistelua että sen aikana. Lisäksi vihollinen oli kertomuksen mukaan lukumäärältään ylivoimainen.²⁰¹

Sotilaat olivat komentajansa mukaan toimineet täysin kunniakoodin edellyttämällä tavalla. He olivat taistelleet valassa vannomallaan tavalla, viimeiseen hengenvetoon asti. Armfeltin vuolaasti kuvailemalla urhoollisuudella saavutettiin hänen mukaansa vihollisen kunnioitus.²⁰² Täten suomalaisten jalkaväkirykmenttien täydellinen verilöyly muuttui soturikunnian kannalta voitoksi. Sotureiden urhoollisuus ja vuodatettu veri oli äärimmäinen osoitus kunniakoodin mukaisen soturin valan sitoumusten täyttämistä. Vuodatettu veri, kuninkaalle ja valtakunnalle osoitettu uskollisuus kirkasti taistelussa kaatuneet soturit kunnian polun huipulle ideaalitasolle. Napuen kentän soturit muuttuivat soturihyveiden ruumiillistumaksi ja jälkipolvien sotureille velvoittavaksi esimerkiksi.

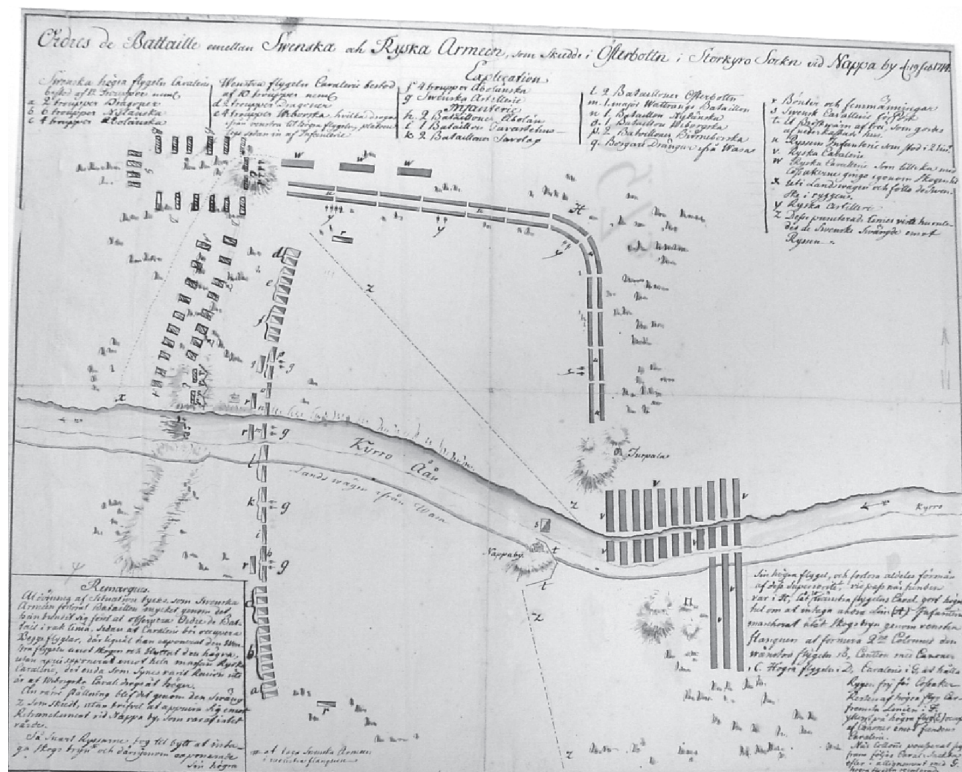
¹⁹⁸ Armfeltin taistelukertomus; Hornborg 1955, 186–187.

¹⁹⁹ Esimerkiksi Hornborg 1955, 239, 242–245.

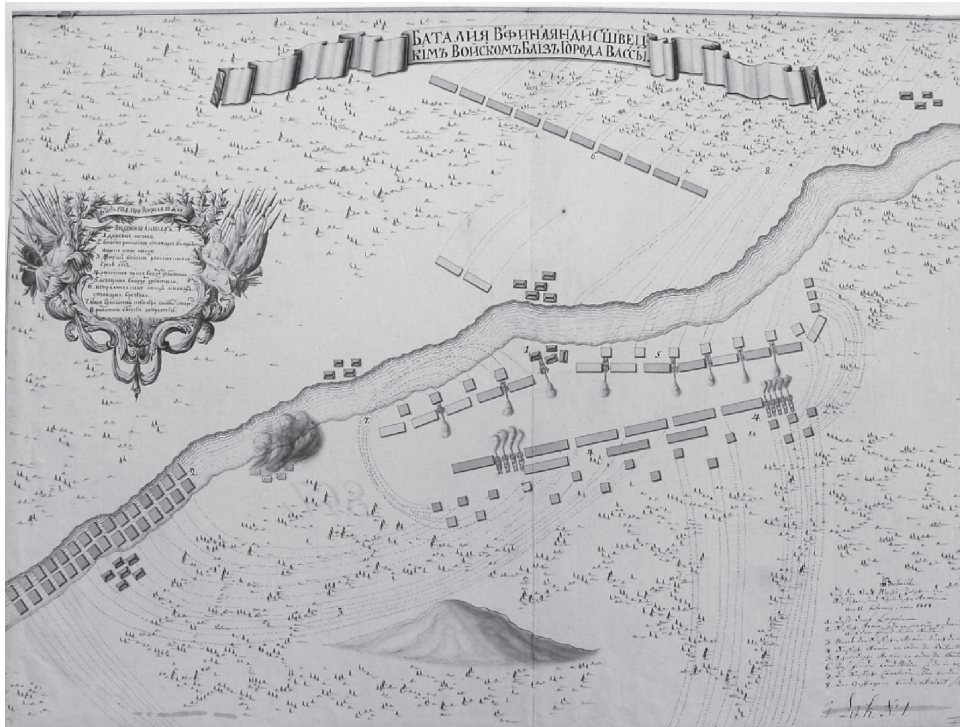
²⁰⁰ Hannula 1929, 39.

²⁰¹ Armfeltin taistelukertomus; katso myös Relation - - - om den actionen som den 9 julii 1703 wid Systerbäck.

²⁰² Armfeltin taistelukertomus.

KUVA 5 Armfeltin karttapiirros Isonkyrön taistelusta 1714. C. G. Armfeltin piirros Isonkyrön kenttätaistelun alkuvaiheesta 19.2.1714. Kuvan vasemmassa reunassa ruotsalaisten (suomalaisten) rintamalinja, jossa keskellä olevaa jalkaväkeä reunustaa ratsuväki molemmilla puolilla. Taustalla kuormastoa suojaavaa nostoväkeä. Oikealla alhaalla venäläisten ratsuväki ja ylhäällä oikealla jalkaväki. Piirroksen kuvaus venäläisten jalkaväen rintamalinjan mutkaisuudesta on liioitteleva. Etäisyydet ovat muutenkin kärjistettyjä

KUVA 6 Venäläisten piirros Isonkyrön taistelusta. Venäläisten näkökulmasta tehty piirros taistelun myöhemmästä vaiheesta. Ruotsalainen (suomalainen) jalkaväki hyökkää venäläisten rintamaa kohti. Kuvan keskellä olevat Turppalan talon rakennukset on sytytetty palamaan. Venäläinen ratsuväki odottaa Kyrönjoen jäällä oikeaa hetkeä murtautuakseen vihollisen jalkaväen selustaan.

3.3 Tappion kirkastaminen kunniaksi

Napuen verilöylyllä Carl Armfelt lunasti myös Kaarle XII:n suosion. Huhtikuussa 1714 hallitsijalle kirjoitettiin kuninkaallinen neuvoston nimissä kertomus Isonkyrön taistelusta. Se oli kuvaus vuosien 1713 ja 1714 taisteluista ja Armfeltia kohtaan erittäin suosiollinen. Kertomus alkoi maininnalla Pälkäneen salmessa Pohjanmaalla [sic] käydystä taistelusta, jossa "kaikella urheudella" Kuninkaallisen Majesteetin Suomen armeija taisteli vihollista pidätellen. Vihollisen ylivoiman vuoksi armeija kuitenkin joutui vetäytymään kauemmas Pohjanmaalle.²⁰³ Kertomus oli näin kirjoitettu kuninkaan sotaisaa mielenlaatua mukailevaksi, mutta varmasti vilpittömästi uhrautuneen armeijan kunnioittamiseksi.

²⁰³ Rådet till Konungen, med berättelse om slaget i Storkyro, HH 14, 127." - - - med all taperhet fäcktat emot fienden - - -".

Kertomuksen jatkon mukaan Armfelt onnistui kokoamaan vielä noin 4 000 miestä ja odotteli vihollisen etenemistä Pohjanmaalle alkutalven 1713–1714. Vuoden 1714 alussa vihollinen lopulta työntyi Pohjanmaalle 16 000 miehen voimin (todellisuudessa lukumäärä oli noin 8 000–10 000 eli puolet tästä) saavuttamalla ja lyömällä ruotsalaisten etuvartion. Tällöin Armfelt päätti lopettaa perääntymisen, kokosi armeijansa ja asettui taisteluun. Komentajan päättäväsyyttä tuotiin siis korostetusti esiin. Armfelt asetti joukkonsa taistelujärjestykseen (*Ordre de bataille*) löytämälleen aukealle.²⁰⁴

Taistelussa ”Kuninkaallisen Majesteetin väki hyökkäsi vihollisen kimppuun sellaisella urheudella, jota ei keneltäkään olisi koskaan voitu odottaa”. Tällä pelottomalla ja urhealla hyökkäyksellä lyötiin vihollisen oikea ja vasen siipi sekä vallattiin kuusi tykkiä. Tällöin voitto näytti olevan jo käsillä, kunnes rykmentti rakuunoita sekä lauma kasakoita hyökkäsi metsästä jalkaväen selkään. Tämän huomattuaan talonpoikaisnostoväki pakeni ja ”Teidän Kuninkaallisen Majesteetin vähäinen miehistö joutui saarretuksi aloittaen epätoivoisen ja epätavallisen urhean taistelun (*först desperat och ogement frimodigt fäcktad*) murtautuakseen saarroituksen läpi”. Myös Armfelt sekä ratsuväen komentaja de la Barre osoittivat täydellistä urheutta (*fullkommelig braveur*) pelastautuessaan Kokkolaan ratsuväen osan kanssa.²⁰⁵

Kertomuksen jatko korosti, kuinka Armfelt tämän jälkeenkin vakuutti ”tekevänsä viholliselle voimakasta vastarintaa (*kraftigt motstånd*) panemalla alttiiksi kaikkein kalleimman.” Kertomuksen mukaan korkeimmat ja alemmat upseerit sekä miehistö taistelivat sekä Isossakyrössä että Pälkäneellä kiitettävän urheasti ja uskollisesti. Näin he voittivat vihollisen pelon ja kunnioituksen. Armfeltia ja de la Barrea ylistettiin henkilökohtaisesta rohkeudesta, mutta myös siitä että he olivat saaneet miehensä taistelemaan peräänantamattomasti ja urheasti (*till ståndaktighet och frimodighet*), vaikka taistelu lopulta hävittiin vihollisen miesylivoiman takia.²⁰⁶

Kertomus on hyvä osoitus siitä, millä sävyllä valtakunnan kolkan katkera menetyks tuli ilmoittaa kuninkaalle. Täydellinen tappio ja maan vihollisen haltuun joutuminen oli esitettävä urhoollisena kamppailuna, jossa oli tehty kaikki voitava. Tämä oli osoitus asiointitavasta, jolla Kaarle tuli lähestyä. Kertomus toistaa uskollisesti osia Armfeltin itsensä Tukholman kuninkaalliselle neuvostolle kirjoittamasta kertomuksesta.²⁰⁷

Valitsemalla taistelemisen ja onnistuttuaan selittämään siihen liittyneet tapahtumat itselleen suotuisasti Armfelt sai maineen peräänantamattomana ja uljaana komentaja. Kun edellinen Suomen joukkoja komentanut ja taisteluja vältellyt Lybecker tuomittiin sota-oikeudessa vuonna 1717 menettämään kunniansa, henkensä ja omaisuutensa,²⁰⁸ hänen entinen alaisensa Armfelt ylennet-

²⁰⁴ Rådet till Konungen, med berättelse om slaget i Storkyro, HH 14, 128 ”- - - oförskräckt samt med tappert mod under bara himmelen på 4:de dygnet uti owäder wäntat fienden”.

²⁰⁵ Rådet till Konungen, med berättelse om slaget i Storkyro, HH 14, 128–129.

²⁰⁶ Rådet till Konungen, med berättelse om slaget i Storkyro, HH 14, 129–130.

²⁰⁷ Vertaa Armfeltin taistelukertomus. Katso myös Holmström 1983, 203–217.

²⁰⁸ Domen över Georg Lybeckers befälsföring, 227–231; Kangas 1996, 41. Tosin Kaarle XII armahti Lybeckerin ennen tuomion täytäntöönpanoa.

tiin Isonkyrön taistelun jälkeen, ja hän sai uusia tehtäviä, muun muassa Kaarle XII:n Norjan retken toisen armeijan ylipäällikkyuden.

Lisäksi Armfelt sai vapaaherran arvon 1731 ja neljä vuotta myöhemmin hänet ylennettiin täydeksi kenraaliksi ja nimitettiin Suomessa olevien joukkojen ylipäälliköksi.²⁰⁹ Vapaaherrakirjeessä Armfeltin urotekoa kuvailtiin hänen ansi-
oita esiteltäessä. Tässä yhteydessä vihollisen lukumäärä liioiteltiin jo 18 000 tuhanneksi mieheksi, kun se vielä tapahtumien jälkeen oli 16 000 miestä.²¹⁰

Lybecker tuomittiin menettämään ”kunniansa, henkensä ja omaisuutensa”. Kunnian menetys vähintäänkin rinnastettiin hengen ja omaisuuden, maallisen materian, menettämiseen. Vaikka tuomittu saattoi käytännössä olla helpottuneempi henkensä kuin kunniansa säilymisestä, ei asia ole suinkaan näin yksinkertainen. Kaarle XII:n armahdettua Lybeckerin hänen kunniansa oli kuitenkin lopullisesti mennyttä. Kunniaton sotilas oli menettänyt maineensa ja joutunut tilanteeseen, jossa sitä ei voinut enää puhdistaa.²¹¹ Lybecker, Topeliuksen ”Välskärin kertomusten” ”isonvihän Klingspor”, vetäytyi armahduksensa jälkeen Tukholmasta omistamalleen tilalleen Värstaan Närkeen ja kuoli vuonna 1718.²¹²

Taistelun lopputuloksen ja komentajan toiminnan lisäksi koko valtakunnan sotamenestys ja tilanteen kriittisyys vaikuttivat epäonnistuneeksi katsotun komentajan arvosteluun. Niinpä Georg Lybeckerin komennusaikana tapahtunut eteläisen Suomen menetys katsottiin sota-oikeudessa kunnian, hengen ja omaisuuden menettämisen arvoiseksi teoksi.²¹³

Sen sijaan erilaisessa poliittisessä tilanteessa raskaat tappiot voitiin helposti unohtaa. Jämtlannin armeijan, jonka Trondheimin valloitusretken paluumarsi vuodenvaihteessa 1718–1719 muuttui lumimyrskyssä katastrofaaliseksi kuolonmarssiksi, komentaja Armfelt puolestaan säästyi kokonaan sota-oikeudelta, vaikka hänen alaisistaan yli puolet jäi Norjan tuntureille, ja lopuistakin suuri osa menehtyi paleltumiinsa myöhemmin.²¹⁴ Kaarle XII:n kaaduttua ja armeijan vetäydyttyä Norjasta ei kukaan ilmeisesti halunnut palata virallisissa yhteyksissä koko retkeen.

Soturikunnian vaatimukset eivät kuitenkaan johtaneet pelkkiin kunniatomuuden ilmentymiin, kuten pakenemisiin ja antautumiseen. Epätoivoisissakin tilanteissa yksittäiset upseerit tekivät myös tekoja, joissa he asettivat kunniansa henkensä edelle. Esimerkiksi Pultavan taistelussa ruotsalaisten jalkaväen paetessa venäläisten massiivista rintamaa Uudenmaan ratsuväkirykmentin komentaja eversti Anders Torstensson teki epätoivoisen ratkaisun ja ratsasti noin 150 miehisen henkieskadroonansa kärjessä suoraan ikuisuuteen. Torstenssonilla oli velvoittava nimi, sillä hänen isoisänsä oli toiminut sotamarsalkkana 30-vuotisessa sodassa. Henkilökohtaisella uhrauksellaan 33-vuotias Torstensson järjesti jalkaväelle lisää aikaa pakenemiselle ja pelasti lukuisten miesten hen-

²⁰⁹ Hornborg 1952, 285.

²¹⁰ Friherrediplom för C.G. Armfelt.

²¹¹ Vertaa Kujala 2001, 233.

²¹² Kangas 1996, 41; Åstrand 1984, 438–441.

²¹³ Domen över Georg Lybeckers befälsföring, 227–231.

²¹⁴ Lagerstedt 1989, 46–57.

gen.²¹⁵ Kaaduttuaan sankarillisesti uhrautuen Torstensson sai historian kirjoihin maineen todellisena soturihyveiden ruumiillistumana.

Myös painetuissa taistelukertomuksissa, joita voitokkaiden taisteluiden jälkeen levitettiin ympäri valtakuntaa, saatettiin henkensä menettäneitä upseereita palkita kunnioitusta osoittamalla. Esimerkiksi Düna-joen ylityksen yhteydessä käydyn taistelun jälkeen vuonna 1701 painetussa voitosta kertovasta propagandistisesta kertomuksessa mainittiin nimeltä taistelussa kaatuneita ja haavoittuneita upseereja.²¹⁶

²¹⁵ Englund 1988, 169, 199-200.

²¹⁶ Kort berättelse om then härliga seger och framgång - - - öfwer Düna-strömen, den 9. julii, anno 1701.

4 RUUMIILLISUUS, SYMBOLIT JA RITUAALISUUS KAROLIINIARMEIJASSA

4.1 Vala esivallan ja yksilön välisenä rituaalina

Ihmisten välinen kanssakäyminen sisältää vahvoja rituaalisia merkityksiä. Tämä pätee erityisesti tiiviiden yhteisöjen kohdalla, joissa elämää sävyttää alituisen kuoleman uhka. Tiiviitä yhteisöjä ovat sotilasyhteisöjen lisäksi esimerkiksi merimiehet ja vaikkapa salaliittolaiset, jotka vannovat valan ja sitouttavat sillä toisensa. Lisäksi on yhteisöjä, joiden sisäistä ryhmäkuria määrittää vahva tunne muun maailman uhkaavuudesta. Ääritapauksina tällaisista yhteisöistä ovat esimerkiksi tuomiopäivää odottavat uskonlahkot.

Tiiviiden yhteisöjen rituaaleista tärkeimpänä voidaan pitää valaa, jossa yksilö sitoutetaan yhteisöönsä ja otetaan sen täysivaltaiseksi jäseneksi.²¹⁷ Karoliinisotureiden elämään liittyvissä aineistoissa tuli esille sotilasvala ja sen merkitys. Uskollisuuttaan korostaen karoliinit vetosivat siihen, että he olivat täyttäneet valassaan lupaamansa. Sen velvoitteiden täyttämiseen vetoaminen ei ollut yllättävää, sillä vala oli tärkeä rituaali, jonka sotilas vannoi sotapalvelukseen astuessaan.²¹⁸

Kun nuorukainen oli fyysisesti kytkeytynyt sotajoukkoon, oli hänellä edessään rituaali, joka kytki hänet jäseneksi yhteisöön ja sen velvoitteisiin. Yleensä katselmusten yhteydessä juhlallisesti annettussa sotilasvalassa tuleva soturi antautui kunniakoodin normien alaisuuteen ja satoi kunniansa ja ruumiinsa tehtävänsä kruunun palveluksessa. Valassaan tulokas vakuutti uskollisuutta kuninkaalle ja valtakunnalle. Se annettiin joukkoa symboloivalle lipulle, jonka seuraamiseen valassa sitouduttiin niin kauan kuin käskettiin tai sotilaan henki, elämä ja terveys sen mahdollistivat.²¹⁹

Valan yhteydessä voidaan selvimmän katsoa soturille syntyneen myös hänen oma henkilökohtainen kunniansa, joka kenraali Adam Ludwig Lewen-

²¹⁷ Valoista esimerkiksi Villstrand 1999, 291–314.

²¹⁸ Petrés dagbok, KKD 1.

²¹⁹ Krigz-Articlar [1683], 78–82, art 143. Om alla Officerares samt Gemenas Eed och plicht, katso liite 5; Katso myös Viljanti 1940, 172, 184–185.

hauptin sanoin oli ”enemmän kuin oma henki”.²²⁰ Astuessaan palvelukseen nuoren tulokkaan kunnia oli tahraton, mutta tästä eteenpäin se oli koetuksella ja konfliktitilanteissa sitä varjeltiin kaikin mahdollisin keinoin. Yleensä ottaen valan merkitys on nähty esimodernin ajan tutkimuksessa aikakauden ihmisille keskeisenä ja pyhänä. Lisäksi nimenomaan sotilaiden keskuudessa vala säilyi merkittävänä.²²¹

Valassa luvattiin ennen kaikkea kuuliaisuutta (*hörsam*), tottelevaisuutta (*lydig*) ja uskollisuutta (*trogen*) esivallalle eli Jumalalle, itsevaltiaalle kuninkaalle ja valtakunnalle. Niitä toteutettiin käytännössä alistumalla vallan välikappaleiden, eli upseereiden ja esimiesten tahtoon. Suhtautuminen esivaltaan määriteltiin pyhiksi miellettyin adjektiivien korostamalla kuuliaisuutta (*huld*), uskollisuutta ja tottelevaisuutta. Sotilaan tuli täyttää velvollisuutensa palveluksessa kunnollisuutta (*redlig*) ja uskollisuutta osoittaen. Taistelun melskeessä tämän tuli osoittaa miehekkyyttä (*manlig*), lujuutta (*stadig*), halukkuutta taisteluun sekä velvollisuudentuntoisuutta (*skyldig*) osastoansa kohti. Tällöin ihminen ikään kuin syntyi uudestaan sotilaaksi.

Yksilön kuuluminen joukkoon määriteltiin myös valassa, sillä sotilaan tuli Jumalan ja kuninkaan ohessa puolustaa jokaista kunnollista miestä osastossaan. Tämä voidaan tulkita osoitukseksi tovereihin sitouttamisesta ja merkinä kollektiivisuudesta ja yhteisöllisyydestä armeijassa. Jokaisen miehen tuli siis olla kunnollinen ja taistella muiden rinnalla ja kavahtaa mahdollisia taistelussa esiintyviä kelvottomia sotilaita. Kelvottomuus taistelussa ilmeni kaikkinaisina pelkuruuden osoituksina. Niinpä valassa sotilaat vanhoivat, etteivät pakene tai piiloudu taistelun aikana.

Sota-artiklojen säädöksissä vedottiin usein uskollisuuden vakuudeksi anettuun valaan. Se satoi antajaansa ja artiklojen määräysten vastaisen toiminnan katsottiin rikkovan nimenomaan valaa, jolloin rikkomukset olivat erittäin painavasti soturikunnian vastaisia. Erityisesti pakenemista koskevissa määräyksissä korostettiin soturin valan merkitystä. Pakenevia sotilaita syytettiin sota-oikeudessa pelkuruudesta.²²²

Upseereiden memoriaaliaineistosta näkyy, että useat karoliinit vetosivat toimineensa valansa velvoitteiden mukaisesti. Upseerit saattoivat vain todeta rutiininomaisesti toimineensa urallaan uskollisuudenvälansä (*trohets eed*) mukaisesti, mutta jotkut korostivat sitä selkeämmin. Tällöin valan mukaan toimiminen liitettiin johonkin uhraukseen, joka oli annettu kuninkaan ja valtakunnan puolesta. Esimerkiksi Pultavassa lähes viimeiseen mieheen teurastetun Uplannin jalkaväkirykmentin komentoonsa ottanut pahasti vasempaan reiteen havoittunut kapteeni Georg Plantingh kirjoitti toimineensa ”valansa velvoittamana ja uskollisesti palvelen”.²²³ Sotureiden kannattikin vedota valaansa, mutta

²²⁰ Lewenhaupten berättelse, HH 34:2, 8.

²²¹ Matikainen 2002, 119–128; Tandefelt 2007, 316–318; Katajisto 2008, 98–99.

²²² Sota-artiklat 1642, 28, art. LXIX; Krigz-Articlar [1683], 38–39, art. 68; Perlestam 2004, 61–83.

²²³ Memorial Plantingh, R2444, 304v. ”Iag genom mit wänstra låhr blef illa skjuten, - - - Nu som mitt egit samwete mig nogsamnt öfwerlygar, det iag efter min Eeds plicht trogligen tient mit,- -”. Katso myös Englund 1988, 179–180.

se saatettiin tehdä myös epäsuorasti lakonisella viittauksella ansioihin. Plan-tinghkaan ei maininnut urheudesta ja koettelemuksistaan tarkemmin memo-riaalissaan mitään.

Valassa korostui soturin elämälle tyypillinen vahva fyysinen rasitus. Kun sotilaan näkyvissä ei palveluksen alussa ollut juuri muuta kuin suuria rasituk-sia, hänet tuli sitouttaa lupaamaan ruumiinsa palvelukseen koko sotilasuralle niin pitkäksi aikaa, kun hänessä oli elämää ja voimaa. Lopuksi tämä kaikki vannottiin Jumalan nimeen, jolloin ruumiin lisäksi myös sotilaan sielu sidottiin palvelukseen. Valassa luvattujen asioiden rikkominen oli myös rikos kaikkival-tiasta kohtaan ja vaaransi täten rikkojan taivasosuuden. Uskollisuudenvala oli esimodernin aikakauden yhteiskunnassa laajemminkin käytössä alamaisten sitouttamisessa hallitsijaansa. Se satoi kuuliaisuuteen ja esivallan tottelemiseen, mutta vala oli tärkeä myös yhteisöllisesti.²²⁴

Edelleen valassa vakuutettiin kaikessa sodan hädässä uskollisuutta. Yksilö vannoi, ettei hän säästä omaa henkeään, elämänsä eikä voimiaan pysyäkseen kunniallisena sotamiehenä. Näin ollen yksilö asetti joukkonsa ja isänmaansa edun omansa edelle ja vannoi tämän kaiken Jumalan kautta sielunsa ja ruu-miinsa puolesta. Oman kunnian ja Jumalan kautta vannominen asetettiin uskol-lisuuden siteeksi torjumaan sodan kurjuuksista pakenemista sekä ihmisen luon-taista tarvetta hakeutua suojaan taisteluissa. Sota-artikloiden pykälissä määrät-tiin varalta, että ne oli luettava ääneen sotilaille.²²⁵ Sotaoikeuden pöytäkirjoissa tuomioiden antamisessa pidettiin keskeisenä aina selvittää, oliko syytetty vannonut valansa vai ei. Esivallan kannalta sotilasvala oli soturin uran ensim-mäinen ja selkein kunniallisuuteen pohjautuva kontrollikeino.

Karoliinisella ajalla syntyi myös aikaisemmin tuntemattomia, erityisiä tiet-tyyn sotilas- ja siviilivirkamiehen virka-asemaan ja -arvoon liittyviä pfälzilaisel-le kuningashuoneelle annettuja uskollisuudenvaloja. Kapteenin arvoiset ja näitä ylemmät upseerit lupasivat valoissaan uskollisuutta, rehellisyyttä, rakastavai-suutta, urheutta ja ahkeruutta palveluksessaan. Everstiluutnantit ja everstit lu-pasivat näiden lisäksi pitää joukoissaan yllä kurinalaisuutta. Edellä mainittujen lähimmät alaiset, kapteenit ja majurit, lupasivat puolestaan ylemmilleen kuu-liaisuutta ja tottelevaisuutta. Upseerien valat tehtiin myös kirjallisena ja nämä lähetettiin kuninkaan kansliaan kaksoiskappaleiden jäädessä rykmentteihin. Myös de la Chapellen sotimisoppaan liitteenä oli sotilaiden vala.²²⁶

Suuren Pohjan sodan aikaista sotilasvalan vannomisen käytäntöä kuvaa päiväkirjassaan Joachim Lyth. Hän vannoi kornetiksi ylentämisen yhteydessä valan rykmenttinsä lipulle. Muutamia päiviä myöhemmin kenraali Rehnskiöl-din pitäessä rykmentin katselmusta Lyth uudisti valansa hänelle, tällä kertaa kirjallisesti.²²⁷ Ilmeisesti siis katsottiin tärkeäksi, että valan antamisesta jäi sekä kirjallinen todiste, että se lausuttiin rykmentin lipun läsnä ollessa.

²²⁴ Valoista esimerkiksi Villstrand 1999, 291–314; Matikainen 2002, 119–128; Tandefelt 2007, 316–318; Katajisto 2008, 98–99; Karonen 2008a, 318,

²²⁵ Krigz-Articlar [1683], 83–85, art. 145.

²²⁶ Ericson 1997, 107; Göransson 1990, 133–135; Viljanti 1940, 185. Vertaa De la Chapelle 1669, 110–112; Krigz-Articlar [1683], 78–82, art. 143.

²²⁷ Joachim Lyths dagbok, KKD 2, 27.

Gotthard Strick vetosi erityisellä tavalla valansa velvoitukseen. Hän totesi, ettei kaikkia hänen uhrauksiaan voi pitää minään ansiona vaan sotilaan velvollisuutena, sillä hän oli toiminut ainoastaan valassaan lupaamansa mukaisesti.²²⁸ Vuonna 1697 volontääriksi astuneen ja sodassa paljon kärsineen Strickin memoriaalissa korostettiin ennen kaikkea nöyryyttä. Virkariitatilanteessa näin kunniasaksi esiintyminen näyttää memoriaaliaineiston pohjalta harvinaiselta.

Valaa ei tule suinkaan pitää ainoastaan yksilön sitoutumisena esivallan määräyksiin ja tuomiovaltaan. Vannoessaan sotilaan tai upseerin valan sotilas ei sitoutunut ainoastaan armeijan ankarien sota-artiklojen tuomiovallan alle, vaan myös soturi-ihanteiden ja upseerikunnian vaatimusten mukaiseen elämään. Vala oli rituaali, jossa soturi hyväksyttiin vertaistensa tasoiseksi kollektiivisen yhteisön jäseneksi. Tällöin hän sitoutui ryhmäetoksen sanelemiin kirjoittamattomiin lakeihin. Yksilölle syntyi velvollisuussuhde, ei ainoastaan esivaltaan, vaan sosiaaliseen yhteisöön. Yksilön suhdetta kollektiiviin määrittä tämän jälkeen hänen kunniansa.

Kunnia oli absoluuttinen ”pääoma”, joka yksilöllä joko oli tai ei ollut. Täten soturi oli kunniallinen niin kauan kun hän toimi kollektiivin vaatimusten mukaisesti ja hänestä tuli kunniaton, kun hän rikkoi yhteisön tahtoa. Soturikunnia siis ikään kuin annettiin valassa yksilölle ylhäältä käsin varjeltavaksi ja yhteisöön liittäväksi tekijäksi, jota tämän tuli varjella enemmän kuin omaa henkeään. Jos soturi ei puolustanut kunniansa kriisitilanteissa, merkitsi se kunnian menettämistä. Näin ollen soturi oli ylhäältä käsin tuomittu kunniansa.²²⁹

Valoja saatettiin joutua antamaan myös pakolla ja pyhydestä huolimatta niitä rikottiin, kun esimerkiksi miehittävä vihollinen valloittamaansa aluetta rauhoittaakseen niitä vaati. Upseereille uskollisuudenvalan rikkominen oli tietysti kiusallista ja tällaisia takinkääntöjä puolusteltiin selittelyliturgioin, joissa häpeällisyys pyrittiin kääntämään ylösalaisin.²³⁰ Soturikunnian kannalta ongelmalliseen selittelyyn turvautuminen paljasti jo käyttäytymismallillaan, että upseeri oli sortunut johonkin kunniaattomaan.

4.2 Miekat, aseet ja liput kunnian symboleina

Karoliinien soturikulttuuri oli fyysinen joten se korosti tekoja, ei sanoja. Siten lakoniset, hienovaraiset ja sanattomat ilmaukset saivat suuren painoarvon. Tämä on luonnollisesti ongelmallinen lähtökohta historiantutkimukselle, joka perustuu kirjallisten tekstien tulkinnalle, jolloin suoria viitteitä satureiden arvo maailmaan löytyy niukalti. Tällöin tutkijan on kiinnitettävä huomionsa symbo-

²²⁸ Memorial Strick, R 2444, 80. ” - - - bör icke allenast våga lif och blod utan och sin werldsliga Egendomb; så kan detta aldeles intet räknas under någon merite utan en skyldighet hwartil iag efter min trohets Eed varit förbunden och förplichtad”.

²²⁹ Vertaa Elias 1983, 93.

²³⁰ Vilkuna 2005, 147; Suomen sodan upseeristosta Katajisto 2008, 98-99.

listisuuteen ja rituaalisuuteen, sillä niukkasanaisuuden kulttuurissa esineiden ja asioiden symbolinen arvo oli merkittävä.²³¹

Soturikunnian symboleja olivat sotilaiden aseet ja erityisesti miekka. Esimerkiksi majuri Gotthard Strick ja kenraali Adam Ludwig Lewenhaupt käyttivät tarttua miekkaan -ilmaisua (*fatta wärjan, gripa till wärjan*) kuvaamaan soturin uralle lähtemistä.²³² Voitokkaiden taisteluiden kunniaksi painetuissa taistelukertomuksissa esiintyi miekka -sanana käyttö. Näissä kertomuksissa vihollisen kimppuun hyökkäämisestä käytettiin ”miekka kädessä”-ilmaisua (*med wärjan i hand*).²³³

Vuoden 1723 valtiopäivillä upseereiden virkasijoittelua suunnittelevan elimen, sijoitteludeputaation (*placeringsdeputation*), laatimassa kirjelmässä käytettiin taisteluja käymättömistä upseereista ilmausta ”joilla ei ole ollut mahdollisuutta paljastaa miekkaansa isänmaan vihollisia vastaan”.²³⁴ Heidän oli luovuttava viroistaan kokeneempien sotavankeudesta palanneiden upseereiden edestä.²³⁵

Rituaaleissa miekan merkitys soturiuden symbolina oli keskeinen. Soturikunniaa rikkoneen, mutta myöhemmin kunnostautuneen upseerin, oli rukoiltava armoa ja parannusta miekka kädessä, kun häntä syytettiin jostain epäkunniallisesta rikkomuksesta.²³⁶ Miekkaa käytettiin myös säätyläisten kuolemantuomion täytäntöönpanossa. Säätykunnia takasi säätyläiselle rikoksesta tuomitulle mestauksen miekalla vaikka tämä olikin hankalampaa pyövelille.²³⁷ Mikäli he olivat kuitenkin syyllistyneet erityisen kunniaattomaan rikokseen, oikeus tulla teloitetuksi miekalla evättiin.²³⁸ Miekka oli miehisen uljauden symboli, jolla piti turvata heikkoja joten sen paljastaminen epäkunniallisessa yhteydessä oli sotilaiden kunniakoodin vastaista.²³⁹ Soturiarvot omaksunut esivaltakin käytti miekkaa valtansa symbolina.²⁴⁰

Myös muilla aseilla oli symboliarvoa. Sota-artikloissa soturikunnian kannalta äärimmäisen nöyryyttävään tekoon, oman miekan, kiväärin tai musketin menettämiseen syyllistymisestä tuomittiin kujanjuoksuun. Sen lisäksi tuomittu määrättiin elämään sotaleirin ulkopuolella, kunnes rikokseen syyllistynyt pystyi puhdistamaan maineensa jollakin miehuullisella teolla.²⁴¹

²³¹ Ruumiillisuudesta erityisesti Mauss 1973, 70–88; Porter 1992, 206–232 ja 2001, 233–260; Eilola 2009, 7–71 ja passim. Symboleista ja rituaaleista erityisesti Tepora 2011.

²³² Memorial Strick, R 2444, 77v. ” - - - A:1697 Resolverade mig til at fatta wärjan och blef altså först volonteur under Kongl. Gardiet, därwid iag 2½ åhr som Musqueter Piquener och Corporal tiente.”; Lewenhaupt's berättelse, HH 34:2, 10.

²³³ Esimerkiksi Utförlig berättelse, om den lyckelige action den 25 maji anno 1703; Relation om then härliga seger, wid Helsingborg den 28 febr. 1710.

²³⁴ Placeringsdeputations memorial, R 2467, 59. ” - - - ja som til en deel ei torde hafft lägenheet och blotta sin wärja emot någon fäderneslandets fiende böra för de hemkomma lemna place och stيجا tillbaka”.

²³⁵ S.R.A.P. II:1, 151–152.

²³⁶ Wirilander 1950, 100–101.

²³⁷ Karonen 2009, 241–271.

²³⁸ Liljegren 2000, 150–151; Englund 1988, 260.

²³⁹ Hassan Jansson 2002, 71; Matikainen 2002, 69–70.

²⁴⁰ Placeringsdeputations memorial, R 2467, 59. ” - - - ja som til en deel ei torde hafft lägenheet och blotta sin wärja emot någon fäderneslandets fiende böra för de hemkomma lemna place och stيجا tillbaka”. Wirilander 1974, 51–54; Karonen 2009, 255–257.

²⁴¹ Krigz-Acticlar [1683], 60–62, art. 113–115.

Upseerin sotapalveluksen alkuaikasta käytettiin ilmausta ”aloitin musketin kanssa”, kuten kenraalimajuri Carl Bildstein teki kuvatessaan palveluksensa aloittamista rivimiehenä kuninkaallisessa henkikaartissa. Karl Gustav Armfeltin vapaaherrakirjeessä käytettiin hänen palvelusaikansa alusta ilmausta ”kantoi muskettia”.²⁴² Myös 1800-luvun Preussissa saatettiin käyttää ilmaisua ”kantaa asetta ja/tai kuninkaan univormua”, kun jonkun soveltuvuutta palvelukseen arvioitiin.²⁴³ Siten miekka symboloi upseeria, musketti rivimiestä.

Ase oli yksittäisen sotilaan symboli, mutta sotajoukkoa symboloi sen lippu. Lipun kantaminen taistelussa oli kunniatehtävä, joka vaati erityistä rohkeutta, sillä lippua kannettaessa ei omaa asetta voinut käyttää. Tehtävää hoiti kompanian upseereista nuorin eli vänrikki, jolta oli lupa odottaa huimapäisyyttä.

Lippu on nähty myös kansakunnan itsepalvelon symbolina eli toteemina erityisesti nationalistisissa yhteisöissä. Toteemin käsite on liitetty lippuun, jota käytetään uhrivalmiuden symbolina. Lippu edustaa yhteisöä, joten sitä on kunnioitettava.²⁴⁴ Karoliiniarmeijassa liput olivat keskeisessä roolissa symbolina ja siten ne esiintyivät rituaaleissa keskeisessä roolissa. Vala annettiin lipulle. Antautumiset suoritettiin ”liehuvien lippujen alla”, ja pakenemista osastosta taistelukentällä kutsuttiin kentältä pakenemiseksi (*fäldtflycht*) tai lippujen alta pakenemiseksi (*fanflykt*). Liput olivat keskeisiä voitonmerkkejä, joita voittaja esitteli. Voitettujen taisteluiden jälkeen kirjoitetuissa taistelukertomuksissa mainittiin käytännössä aina viholliselta riistetyt liput (*fana, estandar*). Liput katsottiin niin tärkeiksi, että sota-artikloissa määrättiin ne luovutettaviksi kuninkaalle tai kenttämarsalkalle vuorokauden sisällä niiden hankkimisesta.²⁴⁵

Komppanian ja rykmentin sekä muiden osastojen lipuilla oli myös yksikön taistelukyvyn kannalta keskeinen rooli. Lippu oli selkein joukko-osaston visuaalinen signaali taistelukenttien ruudinsavussa ja sekamelskassa. Täten sillä oli tärkeä käytännön merkitys joukko-osaston koossapitäjänä ja lipun menettäminen häpäisi koko yksikön kunnian. Niinpä Julius Richard de la Chapellen kirjoittamassa ”rykmentinpeilissä” vänrikin ohjeissa korostetaan, että hänen oli oltava taisteluissa urhea (*tapfer*) ja miehekäs (*manligh*) sekä todetaan aivan suoraan, että vänrikin oli ennemmin menetettävä henkensä kuin kantamansa lipunsa.²⁴⁶ Vänrikin kohdalla tuotiin selkeästi esiin kunnian säilymisen merkitys henkeä tärkeämpänä.

Lipun ottaminen taistelun melskeessä kantaan oli yksittäinen uroteko, johon kannatti vedota ansioluettelossa. Vuonna 1710 Uplannin jalkaväkirykmentissä lippumiehenä (*förare*) palvellut Alex Bahrman mainitsi ansioluettelossaan, kuinka hän oli Helsingborgin taistelussa joutunut kantamaan yksikkönsä lip-

²⁴² Friherrediplom för C. G. Armfelt, 2-3; Memorial Bildstein R 2445, 16, (F 330), ”Åhr 1689: in majjo begynte iag med musquetten under Kongl. Lifguardet”; Hornborg 1955, 41. Katso myös Frevert 1995, 37-38.

²⁴³ Frevert 1995, 37-38.

²⁴⁴ Siltala 2006, 50-51; Tandelfelt 2007, 292-311; Tepora 2011.

²⁴⁵ Krigz-Articlar [1683], 35, art. 62, art 68, 123; Taistelukertomukset.

²⁴⁶ De la Chapelle 1669, 16-18. Katso lipun merkityksestä esimerkiksi Englund 1989b, 187.

pua komppaniansa vänrikin haavoituttua.²⁴⁷ Lippumiehen tehtävänä oli kantaa lippua marsseilla, joten oli luontevaa, että lipunkanto saattoi langeta hänelle kenttätaistelussa vänrikin kaatuessa tai haavoituessa.

Lipun merkitys ilmeni myös sota-artikloissa. Useissa säädöksissä esiintyy maininta rikkomuksen tapahtumisesta ”lippujen alla”. Tällöin esimerkiksi joukostaan pakenevan sotilaan rikoksena oli lipun alta pakeneminen. Samoin sota-joukossa tapahtunut rikos, kuten miekan nostaminen esimiestä tai tovereita vastaan tai vaikkapa vartiointitehtävien laiminlyönti katsottiin ”lipun alla” tapahtuneeksi rikokseksi.²⁴⁸

Myös sota-oikeus katsoi tarpeelliseksi tuoda esiin lipun tärkeyden. Rivisotilas Anders Pärsonin ollessa syytettynä rykmentinoikeuden pöytäkirjoissa esiintyi kysymys, ”oliko hän vannonut valan Kuninkaalliselle Majesteetille rykmentin lippunsa alla?”²⁴⁹ Linnakkeiden antautumisrituaalitkin pyrittiin tekemään niin, että hävinneet marssivat ulos ”liehuvien lippujen alla.”²⁵⁰

Selvien militääristen symbolien, kuten miekkojen, lippujen, tykkien ja aseiden lisäksi voitonmerkeiksi riitti myös suoranainen romu, mikäli se vain oli kytköksissä johonkin merkittävään. Eräänä voitonmerkkinä kannettiin Kaarlen rikkinäisiä paareja Pultavan voiton jälkeen Moskovassa järjestetyssä triumfissa johon vangiksi jääneet karoliinit joutuivat nöyryyttävästi osallistumaan.²⁵¹

Rikkinäiset Kaarlen parit olivat osoitus tämän lyömisestä. Paareilla haettiin mielleyhtymää antiikin triumfeihin kuten esimerkiksi Aleksanteri Suuren järjestämään paraatiin Babylonissa. Tällöin Aleksanterin paraatissa vedettiin Persian kuningas Dareios II:n tyhjiä vaunuja voitonmerkkinä. Kaarle XII ja Pietari Suuri rinnastettiin sotapropagandassa antiikin sankareihin.²⁵²

Sotilaat keräsivät voitonmerkkejä kaatuneilta vihollisilta todisteiksi miehekkyydestä ja taistelukunnosta. Esimerkiksi Kaarle XII:n kansliasihtheeri Josias Cederhielm, joka oli vanginnut Narvan taistelussa 1700 erään kenraalin, säilytti arvokkaan vankinsa aseet voitonmerkkeinä.²⁵³ Näitä ovat perinteisesti olleet vihollisen tunnusmerkit kuten aseet, liput tai vaikkapa arvomerkit ja kokardit. Niiden esittelyllä on saanut kunnioitusta taistelutovereilta, mutta myös ennen kaikkea varsinaisten taistelutehtävien ulkopuolella toimivilta miehiltä sekä naisilta. Taisteluissa kunnostautumattomat miehet ovat ihailleet taistelussa karaituja miehiä ja naisten silmissä taistelukuntoisuutensa osoittanut mies on koettu seksuaalisesti kiinnostavana.²⁵⁴

²⁴⁷ Memorial Bahrman, R2444, 308. ”Anno 1710 Bewistade iag Hälsingborg acktsion som förare hwarest jag måste taga Fanan då min Fendrick blef Blechiradt”.

²⁴⁸ Krigz-Articlar [1683], 35–36, art. 62, 63.

²⁴⁹ Generalkrigsrätten E II a:3, 7. ”Om han giordt Kongl. Majjt sin Trohets Eed och swurit fahnän wijd Regementet?”

²⁵⁰ Petrés dagbok, KKD 1, 8–9; Roos’ relation, HH 34:2, 330–336; Antautumisrituaaleista myös Donagan 1994, 1150; Englund 1989b, 148–149.

²⁵¹ Rustmästare Björcks antecningar KKD 3, 96; Åberg-Göransson 1976, 132–135.

²⁵² Ericson 1997, 123–124; Sandstedt 2000, 183–206; Ljustrov 2009, 271–287.

²⁵³ Kansanaho 1950, 71.

²⁵⁴ Pipping 1978, [1947], 73; Bourke 1999, 25–28.

4.3 Vuodatettu veri ja taisteluhaavat

*Minä haluan ja minä tulen palvelemaan halukkaasti ja uutterasti. Tulen valvomaan ja työkentelemään kuninkaan ja valtakunnan hyöäksi mihin minut ikinä käsketäänkin*²⁵⁵

Millä eri tavoin karoliinit pystyivät osoittamaan urhoollisuuttaan sodan jälkeen? Lähtökohtaisesti soturikunnia vaati oman henkensä alttiiksi panemista. Sota-artikkelit ja erityisesti upseereiden ja sotilaiden vala vaati soturia antamaan ruumiinsa kuninkaan ja valtakunnan palvelukseen.²⁵⁶ Tämä aiheutti Suuren Pohjan sodan jälkeen ongelman elossa oleville sotilaille. Hehän olivat jääneet henkiin tilanteessa, jossa suurin osa heidän tovereistaan oli menettänyt henkensä. Kerrotut tarinat ja todistajan lausunnot jonkun urhoollisuudesta voitiin aina asettaa kyseenalaiseksi ja aseita ja voitonmerkkejä saattoi hankkia myös välikäsien kautta.

Sen sijaan satureiden haavoja oli erittäin vaikea kiistää. Niinpä upseerit todistelivat urhoollisuuttaan vetoamalla haavoihinsa. Ne olivat parhaita todisteita urhoollisuudesta, uskollisuudesta ja kärsimyksestä ja niitä kannettiin keuhossa yleinä. Satureiden memoriaaleissa haavoittumiset tulivat esiin ansiolina palvelusajan, ylennysten ja osallistuttujen taisteluiden joukossa.²⁵⁷

Soturi, joka oli selvinnyt sodan läpi haavoittumattomana, joutui selityksin puolustelemaan soturikunniansa, sillä hän ei kantanut ruumiissaan todisteita urhoollisuudesta. Haavoittumattomuuden ongelmallisuus näkyi esimerkiksi Pehr Cedersparren memoriaalissa, jossa hän kertoi vältäneensä haavoittumiset, mutta olleensa monesti vihollisen ympäröimänä suuressa hengenvaarassa sekä menettäneensä hevosia, varusteitaan sekä omaisuutensa.²⁵⁸ Tällaisessa tilanteessa keskeistä oli sotilaiden kulttuurin fyysisyys, jossa ruumiin teot painoivat sanojen sijaan. Cedersparren selittely oli siis kunnian kannalta ongelmallista.

Sen sijaan Turunmaan ratsuväkirykmentin kornetin Alexander Starckin ei tarvinnut turvautua soturikunniansa todistelussa selityksiin, vaan hän kertoi memoriaalissaan osallistuneensa viiteen suureen taisteluun, joista hänen haavansa olivat todisteena.²⁵⁹ Täten Starck vetosi suoraan omaan ruumiiseensa, eikä hänen tarvinnut ryhtyä laajempiin selittelyihin. Tässä yhteydessä soturi maailman fyysinen konkreettisuus ja tekokeskeisyys näyttäytyivät selittelyjen välttelyinä. Kunnian miehen ei tarvinnut selitellä tekemisiään, hänelle riitti lakoninen maininta uroteoistansa.

Aatelismies Tungelfelt oli astunut palvelukseen tarjokkaana, niin sanottuna voluntäärinä (*volonteur*), Kuninkaalliseen Henkikaartiin vuonna 1702. Kah-

²⁵⁵ Krigz-Articlar [1683], 78–82, art. 143.

²⁵⁶ Krigz-Articlar [1683], 78–82, art. 143.

²⁵⁷ Upseereiden valtiopäivämateriaalit; Sarkamo 2010, 40–43.

²⁵⁸ Memorial Cedersparre 1723, R2447, 82v, (F 343), ”Har wäl sluppit Blessurer men warit många gånger af fienden kringränder i största Lifsfara och mist hästar och munderingar samt all min wälfärd besynnerligast wid Umeå”. Vertaa Katajisto 2008, 98–99.

²⁵⁹ Memorial Starck, R 2444, 188, (F 328). ”- - -Därwid Femh Hufvud Actioner bijwistat som mina undfångne blessurer wittna kunna”.

denkymmenen vuoden raskaan sotapalveluksen aikana soturikuningas Kaarle XII oli ylentänyt hänet sodan kestäessä arvoasteelta toiselle rakuunoissa aina majurin arvoon saakka. Vuosina 1707–1709 hän oli osallistunut kapteenin arvoisena kreivi Tauben rakuunarykmentissä Kaarlen suurelle Venäjän sotaretkelle ja sen lukuisiin taisteluihin. Lisäksi hän oli osallistunut rakuunoiden velvollisuuksiin kuuluviin päivittäisiin vaarallisiin partiointiretkiin. Eräs tällainen retki oli koitua Tungelfeltin kohtaloksi, sillä hän tuli vihollisen kohtaamisen yhteydessä ”kuolettavasti haavoittuneeksi ja pahasti läpiammutuksi”.²⁶⁰

Tungelfelt oli monien muiden kollegoidensa tapaan huolissaan virkansa puolesta. Hän valitti myös, ettei voinut tulla esittämään asiaansa suullisesti Tukholmaan, sillä hänen täytyi pysyä rykmentissään Suomessa. Hän vetosi kuitenkin haavoihinsa korostamalla, että oli haavoittunut paljon pahemmin kuin virasta kilpailevat kaksi everstiluutnanttia sekä vaati, että suurin arvo annettaisiin sille, joka oli kokenut eniten taisteluita.²⁶¹ Tungelfelt päätyikin käyttämään ruumiillisuusretoriikkaa dramaattisimmillaan puhuttelemalla itseään kuolettavasti haavoittuneeksi.

Starckin ja edellä mainitun Marcus Tungelfeltin lisäksi esimerkiksi Västmanlandin jalkaväkirykmentissä palvellut kapteeni Carl Frestare vetosi lukuisiin sotatoimiin, joissa oli joutunut ”ottamaan vastaan lukuisat haavansa, jotka tämän kaiken huomiota herättävästi todistavat”. Jo ennen Suurta Pohjan sotaa Hollannissa palvellut henkikaartilaisen poika Frestare oli haavoittunut taisteluvuosiensa kolmesti, 1706 Fraustadtin, 1708 Desna-joen ja 1709 Pultavan taisteluissa.²⁶²

Myös esimies saattoi kirjoittaa lausunnon, jossa korostettiin alaisena toimineen upseerin urhoollisuutta. Esimerkiksi kreivi Axel Sparren kirjoittamassa Georg Plantinghia puolustavassa todistuslausunnossa hän suorastaan ylisti tämän urheutta, ripeyttä ja kunnollisuutta. Kirjoituksensa lopuksi Sparre totesi vielä Plantinghin haavojen todistavan hänen urhoollisuutensa.²⁶³

Haavoittumisilla oli suuri merkitys karoliinisotureiden maailmankuvassa. Haavoihin vetoaminen kertoo, kuinka ne olivat urhoollisuuden ja uhrautuvaisuuden symboleja. Oman ruumiin haavat olivat korkeimpia kunnian merkkejä. Myöhemminkin, kun kunniamerkkien myöntäminen oli muuttunut pääasialliseksi tavaksi palkita urhoollisuudesta, haavat ja arvet saivat silti suurimman arvostuksen soturin silmissä. Esimerkiksi Runebergin Vänrikki Stoolin tarinoista-

²⁶⁰ Memorial Tungelfelt R 2449, 326, (F 356). ”- - - iag icke allenast biwistat alla de actioner som Regementet träffat, utan och åhren 1708 och 1709 fast dageligen warit på partier commenderad och med fiende esomåftast traffat, hwar wid jag blifwit dödeligen blesserat och twert igenomsuten”.

²⁶¹ Memorial Tungelfelt, R 2449, 326v, (F 356). ”1. det jag uti 11 åhrs tid giort wärckelig Majors tienst och wid Regementetz uparbetande haft stoor möda och beswär 2. hafwer jag warit fången så wähl som Hr ÖfwerstLieutenanterne Muhle och Rotkirk Och jämwähl med största möda utur fångenskapet kommit. 3. Lära mina undfång blesserer dessutan bewisa de jag är mycket swårare blesserat än som förnembde herrar ÖfwerstLieutenanter. Och 4. Så framt största reflection skulle giöras på den som de mäst actionerne bewistat”.

²⁶² Memorial Frestare, R 2444, 10.”- - - i hwilka Tieste åhr iag så wähl alla the Actioner, Belägringar och Recontres bewijstat som Regementet warit brukat wed som och åthskilliga Commenderingar och partier mäst förrätta, hwilcka mina der wed undfångne Blesserer nogsammt wittna kunna”.

²⁶³ Wittnesbörd Sparre, R 2444, 434–344v.

kin tutun Suomen sodan aikaisen upseerin Georg Carl von Döbelnin musta pääside on esimerkki uhrautuvaisuuden symbolista: pääside lisäsi huomattavasti hahmon tehoa myyttisenä soturina.

Erityisesti ratsuväessä voitiin haavoittumisiin verrattavina todisteina hengen alttiiksi panemisesta ja tärkeästä taistelukokemuksesta käyttää hevosten alta ampumisia. Esimerkiksi kornetti Alexander Starck kertoi ansioluettelossaan, kuinka hänen altaan oli ammuttu kaksi hevosta Pultavan taistelussa, jossa hän oli myös haavoittunut.²⁶⁴

Suvun merkitys yksilölle karoliinisella ajalla näkyi myös siinä, kuinka yksittäinen upseeri saattoi vedota kaatuneisiin omaisiinsa. Täten esimerkiksi Olof Renberg vetosi ansioissaan kärsimyksiään luetellessaan isänsä ja veljensä kaaantumiseen. Suvun antama uhraus kuninkaalle ja isänmaalle voitiin tulkita kunniaksi koko perheelle, joten siihen kannatti vedota.²⁶⁵

Paradoksaaliseksi haavoihin vetoamisen tekee se, että sotavammat ja ”raihnaisuus” olivat itse asiassa usein syynä sodan jälkeisissä upseereiden joukkoirtisanomisissa.²⁶⁶ Upseerille oli siis kunniaksi kantaa haavojaan kehoissaan, mutta nämä eivät saaneet olla esteenä hänen kyvyilleen toimia palveluksessa. Voi tosin olla, että erottamisperusteena raihnaisuus oli varsin sovelias tekosyy. Samoin esimerkiksi ruotsia osaamattomien suomalaisten aliupseerien erottamisia Kaarle XI:n ruotujakouudistuksen yhteydessä perusteltiin sillä, että nämä olivat kovasti viinaan meneviä. Totta tai ei, tällaiset argumentit olivat esivallalle käteviä hankalassa tilanteessa.²⁶⁷

Haavoihin kohdistuvan ristiriitaisen suhtautumisen syynä oli haavojen parantuminen vain osittain. Nuoren sotilaan toimintakyky palautui lähes ennalleen haavojen ja ruhjeiden jättäessä jälkeensä vain arpia, joita soturi kantoi urhoollisuuden todisteina. Iän myötä vanhat vammat alkoivat vaivata. Karoliinien memoriaaliaineiston perusteella käytännössä lähes jokainen ennen Pultavan taistelua palvelukseen astunut karoliiniupseeri oli haavoittunut ainakin kerran kenttätaistelussa, partiretkellä tai jossakin pienemmässä kahakassa; monet useita kertoja. Siten lähes kaikki sodasta palanneet kantoivat myös haavoja ruumissaan. Näistä haavoista riittikin tarinaa ja ne herättivät huomiota.

Sodan jälkeen siviiliväestö osoitti suurta kiinnostusta vanhojen sotureiden haavoja kohtaan. Venäjän sotavankeuden kestänyt drabanttikorpraali Rühl oli palannut rauhan tultua kotiinsa Suomeen, jossa hänet ylennettiin everstiksi ja aateloitiin vuonna 1727. Rühlin kuollessa Suomessa lopulta vuonna 1740 laskettiin hänen ruumiistaan 16 arpea.²⁶⁸

Haavojensa lisäksi karoliinisotilaat vetosivat verensä vuodattamiseen. Ensinnäkin he vetosivat kunnian tuntoon myös ”henkeen ja vereen” (*lif och blod*) -retoriikalla. Enemmittä kärsimyksittä selvinnyt karoliini saattoi memoriaalissaan

²⁶⁴ Memorial Starck, R 2444, 188, (F 328). ”Hwid Pultava blef 2nne hästar under migh skiutten”.

²⁶⁵ Memorial Renberg, R 2444, 268. ”- - - iag all min tid och wåhlfärd haseaderat så wåhlsom min i Kongl. Majjt och Riksens krigstjänst afleden salige fader och brödar”.

²⁶⁶ S.R.A.P. II:II, 518-522; Wirilander 1950; 230-231.

²⁶⁷ Viljanti 1940, 166-167.

²⁶⁸ Kansanaho 1950, 89-90; Drabanteista esimerkiksi Kuylenstierna 1919, 57-63.

kirjoittaa ”palvelleensa hengellä ja verellä” (*med lif och blod tient*) tai uhranneensa ”hengen ja veren” (*ofra lif och blod*). Samoin esimerkiksi siviilivirkamiesten valoisissa 1700-luvulla vannottiin puolustettavan monarkiaa ”hengellä ja verellä” (*med lif och blod*).²⁶⁹ Itse veri katsottiin esimodernilla ajalla pyhäksi ja velvoittavaksi tekijäksi, joka liitti jäsenensä yhteen. Verenperintä oli kyseessä, kun kuoleva mies langetti jonkin kesken jääneen asian, esimerkiksi koston, pojalleen.²⁷⁰

Lukuisissa memoriaaleissa vedottiin retorisesti viimeiseen hengenvetoon (*in til dödstund*) saakka taistelemiseen tai valtakunnalle uskollisena pysymiseen. Näidenkin suoranaisesti mihinkään tekoon, tapahtumaan tai uhraukseen liittymättömien retoristen lausumien taustalla oli kuitenkin tosiasia, että lukuisat karoliinit uhrasivat henkensä ja siten tosiasiasasiassa taistelivat viimeiseen hengenvetoon saakka. Siten niiden pitäminen sisällöttömänä retoriikkana olisi monien soturien kohdalla vähintäänkin irvokasta.

Myös vereen vedottiin monien sodassa kärsineiden sotilaiden memoriaaleissa yksityiskohtaisemmin. Uplannin rykmentin Sigtunan komppaniasta virkaa hakenut Rudolf August von Hallern kirjoitti itsestään: ”minä joka sisimmällä sydänverelläni pysyn itseäni säästämättä kuninkaallisen majesteetin sotapalveluksessa.”²⁷¹ Venäläisten kidutusta kärsinyt von Schultz puolestaan totesi memoriaalissaan, kuinka hän ”oli ollut yhdeksän vuotta sotavankeudessa, mutta ei ollut valitettavasti saanut yhtään mitään siitä verityöstä”, sekä kuinka hän oli ”verellä ansainnut palkkansa”.²⁷² Veren vuodattamisen symboliikka esiintyi vahvana useissa memoriaaleissa.

Veren uhraamiseen saatettiin vedota myös varsin toisenlaisissa olosuhteissa. Ruotsin kannalta täydelliseen epäonnistumiseen päättyneen Hattujen sodan jälkeen sotasyyllisenä kuolemaan tuomittu, entinen karoliini kenraaliluutnantti Henrik Magnus von Buddenbrock kieltäytyi käyttämästä pakenemismahdollisuutta, sillä hänen kunniansa esti tämän. Hän totesi kunniaansa vedoten, että ”soturin on oltava aina valmis uhraamaan verensä isänmaalle, myös, jos niin tapahtuu, mestauspaikalla”. Sen sijaan hänen kohtalotoverinsa, Suuressa Pohjan sodassa vuodesta 1710 palvellut vuonna 1722 kenraaliksi ylenetty Charles Emil Lewenhaupt yritti paeta, mutta jäi kiinni. Kuolemantuomioon täytäntöönpanossa tuli kunnia esiin monella tavalla. Rituaalien oikein suorittaminen olikin tärkeää ihmisille erityisesti tilanteissa, joissa kyse oli elämästä ja kuolemasta.²⁷³

²⁶⁹ Esimerkiksi Memorial Giertta R 2448, 165; Memorial Hederschiöld, R 2454, 22v–23; Memorial Mörning, R 2444, 300–300v; Memorial von Schulz R 2444, 266–266v; Memorial Westmann R 2453, 7–8; Krigshovrätten, E VII, Eds formulair för civile ämbetsmän. ”Jag skal och med lif och blod förswara det konungliga wäldet”. Vertaa veren merkityksestä Kangas 2007, 200–212.

²⁷⁰ Verenperinnöstä ja verenperinnästä erityisesti Matikainen 2002, 46–56.

²⁷¹ Memorial von Hallern. R 2444, 321. ”Jag som med innersta hiertablodet håller mig ospard i Kongl. Majjts. Krigstienst- -”.

²⁷² Memorial von Schultz, R 2444, 266–266v. ”Och sittat 9 åhrs fången - - - men beklagligt icke det ringaste för hela mitt blods arbete niutit. - - - med blod förtient löhn - - -”.

²⁷³ Andersson 2002, 336–337; Karonen 2009; 241–271; SBL.

4.4 Nuoruuden antaminen kuninkaalle ja valtakunnalle

Karoliiniupseereista vuonna 1701 kirjurina armeijaan liittynyt ja myöhemmin ”ratsuväen kapteenin” eli ratsumestarin arvoon kohonnut Björck kirjoitti muistiinpanoissaan vuosilta 1701–1719 kolmesta karoliinitoveristaan maininnalla ”*alla blev rika wid sina tjenster, dogo ock ogifte derute*”. ”Kaikki tulivat rikkaiksi palveluksiensa määrässä, mutta kuolivat naimattomina.”²⁷⁴

Näin Björck kiteytti useiden nuorten karoliiniupseereiden elämänkohtalon. Soturin uralle haluavat näkivät 1700-luvun alussa ja erityisesti Narvan taistelun voiton jälkeen uudessa sodassa mahdollisuuden urakehitykseen ja hakeutuivat sankoin joukoin armeijaan vapaaehtoisiksi tarjokkaiksi (*volonteur*). Heidän elämänkohtalokseen muodostuivat kuitenkin pitkän sodan kärsimykset. Nuoruus kului sotakentillä uhrautuvaisin palveluksin. Lopulta heidän kuolleessaan naimattomina ei heiltä jäänyt jälkeläisiä. Sielullisista haavoista ei jäänyt ulospäin näkyviä jälkiä satureihin sen enempää kuin karoliineista kertoviin lähdeaineistoihin. Sotureiden memoriaalien kuvastaman menetetyn nuoruuden tuskan voisi kuitenkin tulkita sellaiseksi.²⁷⁵

Perevolotsnasta Benderiin Kaarle XII:n mukana saapuneisiin upseereihin kuulunut Uplannin jalkaväkirykmentin upseeri Olof Langh vetosi viransaannin puolesta siihen, ettei hänellä ollut nuoruudessaan ollut aikaa tai mahdollisuuksia minkään muun hyödyllisen ammatin tai taidon opiskeluun, vaan hän oli ainoastaan oppinut (*läst*) sen, mitä sotilaille oli tarpeen. Myös Anders Mörning korosti, että hän oli antanut osan nuoruudestaan sotalaitokselle (*krigsväsendet*).²⁷⁶

Kapteenin valtakirjan jo saanut, mutta vuoden 1723 virkasijoittelussa luutnantin jakopalkalle hakenut Johan Palander vetosi siihen, että hän oli 14 palvelusvuotensa aikana antanut parhaat nuoruusvuotensa sotalaitokselle.²⁷⁷ Myös Västmanlandin rykmentissä palvellut Carl Frestare käytti samoja argumentteja tuomalla esiin nuoruusvuosiensa antamiseen kuninkaalle ja valtakunnalle. Hän korosti lukuisten muiden karoliinien tavoin joutuneensa antamaan parhaat vuotensa sotavankeudessa istumiseen ennen kuin hän pääsi nauttimaan ”ilolla rauhasta ja jalosta vapaudesta Teidän Majesteettinne ilahduttavan hallinnon alaisuudessa.”²⁷⁸

²⁷⁴ Björcks anteckningar, 88–89.

²⁷⁵ Katso esimerkiksi memorial Strick R 2444, 266–266v.

²⁷⁶ Memorial Langh R 2444, 296–297. ”Emedan jag i min ungdom ej haft tijd och tilfalle uti någon annan nyttig wettenskap mig informera, utan det endaste jag läst, består därutinnan hwad een rättskaffens soldat ägnar och anstår, samt honom bör wara kunnigt, - -”; Memorial Mörning, R 2444, 300v.

²⁷⁷ Memorial Palander, R 2444, 270v. ”Iag som tillbrackt min bästa ungdoms tijd att giöra mig skicklig uti *Soldatewäsende* och nu på 14de åhret derwijd tient”.

²⁷⁸ Memorial Frestare, R 2444, 9. ”Sedan iag efter att 26 åhrs [tjänt] Eders Kongl. Majjtt och Rijket i underdånighet giorde, så wähl som och uti holland under Eders Kongl. Majjts herr Faders Trouppar 4 Åhr förrättade så trogne som flijtiga krig tienster; jembwähl och Deribland att tretton åhrs Fångenskap till min beklakelige Disadvantage uti min bästa ålders tijd uthärdad ändtel. genom den längst wäntade Freden den ädla frijheten under eders Kongl. Majjts hugnesamma Regering äthniuta af den högst fägnad worden.”; Katso myös memorial Dahlheim, R 2454, 15; Memorial Liedbergh R 2449, 7.

Myös Friderich Sture oli jättänyt opintonsa muutaman vuoden jälkeen kesken Lundin yliopistossa ja liittynyt Kuninkaallisen Majesteetin Skoonen rakuunoihin, jotka pian nimettiin Württembergin prinssin rykmentiksi. Päiväkirjaa sotarekillään kirjoittanut Joachim Lyth oli hylännyt opintonsa sotapolulle lähtiessään.²⁷⁹

Karoliinit korostivat, ettei heillä voinut olla pätevyyttä mihinkään siviiliammattiin. Soturielämä oli yksinkertainen ja karu, eikä siihen tarvinnut samanlaista oppia kuin siviilimaailmassa. Tällä pyrittiin tietysti osoittamaan, ettei heille voitaisi antaa upseereiden sijoittelussa potkuja. Upseerit oli koulutettu sotimaan, ei mihinkään muuhun. Upseerit olivat valinneet sotilaan elämän ja täten heitä tulisi kohdella sen aseman mukaisesti, oli sota tai ei. Sotilasura ei ollut vain ammatti, vaan myös elämäntapa, eikä sotilaita voitu nimittää siviilivirkoihin.

Sodan jälkeen kerrottiinkin kertomuksia urheista karoliineista, joiden kärsimys ja sietokyky olivat osoittautuneet lähes ylimaalliseksi. Drabanttikorppaali Rühl oli osallistunut suunnitelmaan laajamittaisen sotavankien paon järjestämisestä. Suunnitelma paljastui, minkä jälkeen hänet heitettiin yhdeksäksi vuodeksi kurjaan maanalaiseen holviin, jossa hän eli pääasiassa vedellä ja leivällä. Rühl kesti vankeuden ja palasi rauhan tultua kotimaahansa.²⁸⁰

Edellä mainituissa memoriaaleissa vedottiin siis nuoruuden voimien antamiseen palveluksessa, jolle virkasijoittelussa haettiin korvausta. Lisäksi nuoruuden voimat saatettiin tuoda esiin kokonaan toisella tavalla. Sodan alusta saakka palveluksessa ollut ja sittemmin virastaan erotettu Berent Christopher von Phasian haki rahallista korvausta siihen, että hänet oli erotettu vastoin omaa tahtoaan ja haluaan. Lisäksi hänen ruumiinvoimansa olivat palvelusta ajatellen mitä suotuisimmat.²⁸¹ von Phasian korosti siis halukkuuttaan ja fyysistä kyvykkyyttään sotapalvelukseen.

Ansioitunut, jo vuonna 1705 aliupseerina palvellut sekä Veprickin rynnäkössä haavoittunut Erich Ekman korosti sijoittelussa, että virkaa hakiessaan hän oli parhaassa iässä.²⁸² Carl Ulbrich Schilt kirjoitti samaan tapaan, mutta kuvauksellisemmin, sodan jälkeen elävänsä ”kukkivinta nuoruuttaan” ja siten olevansa erityisen kykenevä palvelukseen.²⁸³

Ekman ja Schilt pyrkivät vakuuttamaan sijoitusta mieltävän komitean ve-toamalla käytännölliseen hyötyyn, että he olivat ikänsä puolesta parhainta up-

²⁷⁹ Memorial Sture R 2450, 15v. ”- - - att sedan iagh några år *Frequ[it] terat Akademien i Lundh* begaf iagh mig i Kongl. Majts krigstienst under Skånska *Dragoner*, som sedan nämdes *Princens af Württemberg's Regemente*.”; Lyths dagbok, 29.

²⁸⁰ Kansanaho 1950, 89–90.

²⁸¹ Memorial von Phasian, R 2419, 1601v, (F 228). ”- - - det täcktes höglöfl. Ricksens Ständer nåd och gunstigast behaga mig för mina långa trågne tienster wed ett Regimente, såsom andra officerare wed erfaren är, till att placera, emedan willjan, Lust, och Kropsens hälssa hos mig ännu som för, till att tiena, - - - Men skulle till någon placering nu för tiden ingen legenhet finna, so beder iag i underdåhn-Ödmiuckhet att Höglöfl. Ricksens Ständer Nådh och gunstig wille behaga mig wijd af den A_o 1720 - - - fast=ställte pension - - -”.

²⁸² Memorial Ekman, R 2444, 306–306v.

²⁸³ Memorial Schilt, R 2444, 338v. ”Emedan iag mig må som bäst i min blomstrande ungdom till fäderneslandets tienst offererat och Cababel finner”.

seeriainesta. Heidän erottamisensa olisi siten mitä suurinta inhimillisten resursien tuhlausta. Vanhempien upseerien syrjäyttämiksi joutuneet nuoremmat, Pultavan jälkeen valtakirjansa saaneet, upseerit eivät juuri pystyneet vetoamaan taisteluansioihin, vaan heidän oli käytettävä muunlaista taktiikkaa. Heidän etunaan oli kuitenkin nuoruus ja hyväkuntoisuus, sillä vertauskohtana olivat tosiaan vuosikymmenen ja pidemmänkin ajan sotavankeudessa ja lukuisissa taisteluissa voimiaan koetelleet vanhemmat karoliinit.

4.5 Kaatuneiden ja vankien kohtelu

Kenttätaisteluita seurasi aina kaatuneiden hautaaminen makaaberina loppunäytökseenä. Se lankesi voittaneelle osapuolelle, joskin sen likaisimman osion suorittajiksi valikoituivat käytännössä hävinneen osapuolen sotavangit. Lyötyjen ja usein haavoittuneiden sotureiden osaksi ei jäänyt ainoastaan kuolleiden miesten hautaaminen, vaan suurimmaksi ongelmaksi tuli usein ennen kaikkea hevosenraadot.

Hautaus oli iso urakka, vaikkakin vainajat haudattiin suuriin joukkohautoihin. Hautaustoimenpiteiden kiireellisyyteen vaikuttivat sää ja lämpötila sekä joutuiko voittoa armeija pysymään alueella vai pääsikö se liikkumaan pois taistelualueelta. Taistelun groteski lopputulos voitiin jättää tahallisesti näkyville, sillä vihollisen kimppuun käymistä ja hävitystä saatettiin käyttää myös pelotteena. Julmuutta voitiin tehostaa ruumiiden korostetulla silpomisella ja ruumiiden näyttävällä esille jättämisellä.²⁸⁴

Hautaamisurakan toimittaminen oli erittäin epämiellyttävä toimenpide. Siksi hautaaminen suoritettiin monesti sangen puutteellisesti, sillä armeijat jatkoivat pian matkaansa ruumiiden ja raatojen löyhkän takia. Käytännön tarve nopealle hautaamiselle oli siis ilmeinen. Rivimiehet haudattiin tavallisesti joukkohautoihin ilman sen suurempia seremonioita. Kuitenkin omille kaatuneille pyrittiin järjestämään edes jonkinlainen rituaali. Niinpä kaatuneiden kunniaksi ammuttiin kunnialaukauksia.²⁸⁵

Esimerkiksi C. M. Posse kirjoitti päiväkirjassaan, kuinka Holowczynin taistelun jälkeen kaatuneet ruotsalaiset haudattiin ja näille ammuttiin kaksi kunnialaukausta,²⁸⁶ Ruotsin käyttämä taistelutunnus. Myös Joachim Lyth kuvaili päiväkirjassaan, kuinka Kaarlen Venäjän sotaretkellä eräs talvella 1708–1709 kuollut kapteeni tuli kunniakkaasti haudatuksi.²⁸⁷

Rivimiehistä poiketen upseerit haudattiin yksittäin hautoihin aina kun se suinkin oli mahdollista. Taistelukentälle myös palattiin usein taistelun jälkeen etsimään omaisten tai tovereiden ruumiita. Kapteeni Colling le Clair oli noutamassa kaatunutta rykmentikommentajaansa eversti von Esseniä Isonkyrön tais-

²⁸⁴ Donagan 1994, 1137–1166; Bourke 1999, 159–202; Vilkuna 2005, 68.

²⁸⁵ Colling le Clairin kertomus, Koskinen 1865, 344–346; Englund 2000, 21–22 ja passim.

²⁸⁶ C. M. Posses dagbok, KKD 1, 314.

²⁸⁷ Lyths dagbok, KKD 2, 70.

telun jälkeen. He löysivät hänen sekä parin muunkin upseerin ruumiin. Ruumisröykkiöistä etsittiin siis alastomiksi riisuttujen joukosta upseerien ruumiita. von Essenin ruumiin löytyessä hänen lukuisat taisteluhaavansa nousivat keskeisiksi huomion kohteiksi.²⁸⁸

Kenttätaisteluiden seuraukset eivät näkyneet armeijoissa ainoastaan välittömästi taisteluiden yhteydessä. Armeijoihin jäi aina haavojensa kanssa kuolinkamppailua käyviä sotilaita, jotka hitaasti kärsien kuolivat viikkoja taistelun jälkeen²⁸⁹ tai paranivat vielä pitkään taisteluiden jälkeen.

Julmimmillaan sotavangit teloitettiin, kuten kenraali Rehnskiöldin käskystä Fraustadtissa 1706, jossa noin 500 venäläistä sotavankia surmattiin julmasti näiden jo laskettua aseensa. Sotavankien surmaaminen oli toki muutenkin yleistä, mutta tässä mittakaavassa se katsottiin kuitenkin niin ainutlaatuiseksi, että tarina Fraustadtin verilöylystä on jäänyt elämään ja surmattujen venäläisten määrää on liioiteltu vahvasti, enimmällään jopa kymmenkertaiseksi.²⁹⁰

Pettureiksi katsotut, usein tästä suhteesta piili erimielisyys syytetyn ja syyttäjän välillä, voitiin kiduttaa hengiltä. Esimerkiksi Kaarle XII teloitutti julmasti liivinmaalaisen aatelismiehen Johann Reinhold Patkulin, jota hän piti maanpetturina. Patkul itse väitti toimineensa ainoastaan liivinmaalaisen aatelin oikeuksien puolustajana. Syytetyn tuomio pantiin täyteen teilauksella (*stegla*). Ensin tuomitun ruumiinjäsenet rikottiin (*rådbråka*). Tämän jälkeen pää lyötiin irti kirveellä mestaten (*halshugga*), mikä Patkulin tapauksessa onnistui vasta neljännellä iskulla. Teon suorittaminen kirveellä oli myös halventavaa, sillä aatelismies olisi kuullut teloituttaa miekalla. Lopulta tuomitun raajat revittiin irti torsosta ja pää ja ruumiinkappaleet asetettiin teilipyörän kanssa roikkumaan näytille.²⁹¹

Myös Pietari Suuri teloitti julmasti kaksi Pultavan taistelun jälkeen vangiksi saamaansa saksalaista korkeaa upseeria, jotka olivat aikaisemmin loikanneet venäläisten armeijasta ruotsalaisten puolelle. Niin ikään ruotsalaisten puolelle loikanneet zaporogikasakat teloitettiin maanpettureina julmasti. Ruumiin häpäisemisellä haluttiin osoittaa äärimmäisen kunniattomiksi katsotun rikoksen kataluus.²⁹²

Sotavankeja ei kuitenkaan kannattanut läheskään aina lyödä hengiltä. Vankityövoimalle löytyi usein tarvetta, esimerkiksi vastaperustettu Pietarin kaupunki alkoi nousta Nevan suistoon paljolti sotavankityövoiman käytöllä. Lisäksi vankeja saatettiin vaihtaa myös omiin vastapuolen käsiin joutuneisiin miehiin. Sopiviksi katsottuja vankeja voitiin liittää omiin joukkoihin, tapa oli laajalti käytössä esimerkiksi 30-vuotisen sodan ajalla, joskin Kaarle XII suhtautui vankien kirjaamiseen pääarmeijansa rulliin nihkeästi. Kuitenkin muun muassa Georg Lybeckerin komentamaa armeijaa täydennettiin saksilaisilla sotavangeilla tämän vuonna 1708 alkaneella Inkerinmaan sotaretkellä.²⁹³

²⁸⁸ Colling le Clairin kertomus, Koskinen 1865, 344–346.

²⁸⁹ Esimerkiksi Posses dagbok, KKD 1, 317.

²⁹⁰ Sjöström 2008.

²⁹¹ Voltaire [1731], 108, 112–115; Liljegren 2000, 150–151.

²⁹² Roos' relation HH 34:2, 330–336; Englund 1988; Sjöström 2008.

²⁹³ Hornborg 1952, 79–90; Jonasson 1997, 107–117; Kujala 2001, 233–235; Jorikson 2005, 47–148.

Vaikka sotavankeja ei olisikaan surmattu, kuolleisuus sotavankeudessa oli korkeaa. Monesti vangituksi joutuminenkaan ei pelastanut kuolemalta kuin lyhyeksi aikaa. Esimerkiksi Isonkyrön taistelussa vangiksi antautuneesta nostoväestä on säilynyt joitakin tietoja. Taistelun jälkeen noin 300 vangitun talonpojan osasto kuljetettiin venäläisten miehittämään Helsinkiin, mutta suurin osa kuoli raskaalla matkalla ja lähes kaikki loput Helsingissä venäläisten kaleereilla orjatyössä. Lopulta ainoastaan kaksi palasi kotiseudulleen.²⁹⁴

Erityisesti pitkä Venäjän vankeus koettiin uskollisen palveluksen seurauksena tullee kärsimykseksi. Sinällään häpeälliseksi katsottava vankeuteen antautuminen muuttui pitkien kärsimysten johdosta ansioksi ja uskollisuuden osoitukseksi. Sotureiden keskinäisissä ristiriidoissa vanhemmat karoliinit kiersivät taitavasti leiman sotavankeuden häpeällisyydestä. He ensinnäkin vetosivat siihen, että olivat jääneet vangeiksi velvollisuudesta ylempiensä päätösten seurauksena. Lisäksi karoliinit korostivat, että he olivat istuneet vankeudessa velvollisuudentunnosta. Sotilaat painottivat pysyneensä kruunun uskollisina alamaisina koko vankeusajan ja vaativat vankeusvuosien laskemista virkapalvelusvuosiksi.²⁹⁵

Uskollisena säilyminen kärsimystä kestäessä edellyttikin uhrivalmiutta, jota lukuisat karoliinit saivat osoittaa elämässään. Tällöin koetun kärsimyksen esitettiin jalostavan soturia. Tämä oli esimerkki siitä, kuinka sinänsä häpeällinen asia saattoi muuttua kunnialliseksi. Sotavankeuden kärsimykset pesivät antautumisen aiheuttaman häpeätahran. Kärsimys korostaa omalta osaltaan kunniamailman keskeisyyttä. Vaikka kruunu ei upseereiden kärsimyksestä hyötynyt mitään, kirjoittivat vankeudessa olleet karoliinit kärsimyksistään laajalti. Ne näyttäytyivät kunniallisena pääomana, joihin upseeri saattoi virkasijoittelussa vedota.

4.6 Rituaalisuus taisteluissa

Tulikasteen, rituaalisen valan antamisen sekä sotilaiden välisten riitojen selvitysten lisäksi rituaalisuus näkyi sotaväen päivittäisissä rutiineissa ensisijaisesti jumalanpalvelusten ja rukousten muodossa. Mielenkiintoisimmillaan rituaalisuus esiintyi armeijassa yhteyksissä, jotka näyttäytyvät nykyihmisille älyttömyyksinä, mikäli niiden kulttuurinen merkitys ja kunniasidonnaisuus jäävät ymmärtämättä. Tällaisia rituaaleja olivat paitsi kaksintaistelut, niin erityisesti näyttävänä speaktaakkeleina toteutetut linnakkeiden antautumisrituaalit.

Luutnantti Herman Hasveer kuvasikin memoriaalissaan erään linnakkeen antautumista. Vuonna 1716 eversti Falckenbergin komentama pataljoona, jossa Hasveer palveli, sai kuninkaalta käskyn tanskalaisten skanssin valtaamiseen, jossa onnistuttiin ilman miehistötappioita. Pataljoona joutui myöhemmin Tanskan armeijan vastahyökkäyksen kohteeksi. Hasveer korosti, että muutaman

²⁹⁴ Alanen 1948, 118–121.

²⁹⁵ Upseereiden memoriaalit.

tunnin kestäneen, kohtalaisen tuiman taistelun jälkeen oli hänen ja joukon viimeisten elossa olevien antauduttava. Siinä vaiheessa kaikki voimat ja ammuksiset olivat tulleet käytetyiksi ja joukkoa johtanut eversti Falckenberg oli haavoittunut kuolettavasti. Silloin joukko oli joutunut antautumaan ilman ehtoja (*på nåd och onåd*) sotavankeuteen.²⁹⁶

Hasveerin oli tässä kertomuksessa tehtävä selväksi, että taistelevat ruotsalaisjoukot olivat antautuneet vasta, kun heidän komentajansa oli kuolemassa ja pääosa joukoista kaatunut. Keskeistä oli osoittaa, että oli tehty kaikki voitava ja antautuminen oli tapahtunut vasta suuressa inhimillisessä hädässä.

Toiseksi hyväksi esimerkiksi antautumistapauksesta käy kenraalimajuri Carl Roosin osaston toiminta Pultavan taistelussa vuonna 1709. Roosin osasto oli joutunut erilleen muusta Ruotsin armeijasta, ja se oli kärsinyt raskaita tappioita. Paetessaan ylivoimaisia venäläisiä Roos joukkojensa rippeineen miehitti erään taistelukentällä sijainneen skanssin. Pian ruotsalaisia lähestyi venäläisten sanansaattaja ja rummunlyöjä, joka pyysi päästä linnaketta komentavan upseerin puheille.

Sanansaattaja esitti Roosille hänen tsaarillisen majesteettinsa tervehdyksen ja armon tarjouksen luvaten myös, että jos ruotsalaiset antautuisivat, he saisivat pitää kaiken omaisuutensa ja heitä kohdeltaisiin hyvin. Kaikkien kannattaessa antautumisehtojen hyväksymistä Roos taipui antautumisen kannalle.²⁹⁷

Periaatteessa antautumiset tapahtuivat yllä mainitulla tavalla, mutta sotilaiden kunniavaatimus teki näistä toimenpiteistä paljon mutkikkaampia. Kenraalimajuri Roos ja Herman Hasveer olivat joukkoineen joutuneet raskaita tappioita koettuaan soturikunnian kannalta häpeällisen tilanteen eteen. Koska antautuminen voitiin jälkikäteen nähdä pelkuruutena, toimittiin tavalla, joka teki mahdollisimman vahvan vaikutelman, että oli tehty kaikki mahdollinen sota-artikloiden edellyttämällä tavalla ja antautumiseen taivuttu vasta äärimmäisessä hädässä. Tämän lisäksi näistä tapahtumista kirjoitettiin selonteot myöhemmin, joissa toiminnan kunniallisuutta todisteltiin kaikin keinoin.

Taistelukentällä osoitettuun pelkuruuteen ja ilman korkeinta tuskaa tapahtuneisiin pakenemisiin rinnastettiin myös puolustustilanteissa linnoituksista ja hyökkäystilanteissa linnoitusten valtaamisissa suoritetuissa rynnäköissä tapahtuneet osastoista pakenemiset. Koska tällaiset tilanteet olivat usein tulkinanvaraisia siinä suhteessa, milloin taistelusta vetäytyminen tai antautuminen oli epätoivoisessa tilanteessa ainoa kristillinen oikeamielinen teko ja milloin

²⁹⁶ Memorial Hasveer, R 2444, 265. "A 1716: Bekom bemelte sahlige öfwersten falckenberg, högst sahlig hans kongl. Majjt höga ordres, att med battaillon intaga och Demulera Larkull skantzen, hwar wid iag 3nne gånger under då warande capitainer Gustave von Grooth, Mathias Siöberg och Hans Ekelöfs Commando warit wid, och omsijder uta förlust af manskap den samma intogo och Demulerade. D 12/23 aprill, Blef Bataillon af den danska armeen ataqverad, och efter ett tämmelig skarpt fäckande af några tjmars tijd, sedan all möjlig flijt till defension anelärt? war, och all amunition blifwit tillända, nödgades iag med de sidsta och då i lifwet warande Swänska, sedan berörde sahlig Öfwersten Falchenberg dödlig blesserad war, på nåd och onåd till krig fångar gifwa måste".

²⁹⁷ Roos' relation, HH 34:2, 330-336.

vetäytyminen tai antautuminen oli pakenemista tai pelkuruutta, tuli tällaisten mahdollisesti häpeällisiksi tulkittavien tilanteiden kuvauksissa olla tarkkana.

Kustaa II Aadolfin artikloissa todettiin ohjeistuksena, että osasto, joka oli torjunut kolme rynnäkköä linnakkeessa, sai lopulta kuolemanhädässä taipua. Kaarle XI:n artikloissa todettiin puolestaan, että osasto sai antautua äärimmäisessä hädässä, kun kaikki mahdollinen oli tehty.²⁹⁸ Siksi oli luotava vaikutelma, että pakenemis- tai antautumistilanteessa tehdyt toimet näyttäytyisivät jälkiarvioinneissa siltä, että puolustajat olivat tehneet kaikkensa. Tosin todellisuudessaakin liian helpolla antautumaan pyrkinyt komentaja saattoi yksinkertaisesti joutua alaistensa tappamaksi.

Esimerkiksi Pultavan taistelussa taistelumoraalinsa säilyttäneet ruotsalais-sotilaat surmasivat antautumista suunnitelleen saksalaiskapteenin. Sota-artikloissa esiintyi myös pykälä, jonka mukaan taistelusta pakenevan sai muutta mutkitta ampua.²⁹⁹ Sota-artiklojen mukaan pelkuruuteen syyllistyneestä osastosta määrättiin hirtettäväksi joka kymmenes rivimies.³⁰⁰ Henkiin jätetyt tuomittiin määrääjäksi leirin ulkopuolelle eroon muusta sotaväestä. Heidät määrättiin rituaalien mukaisesti siivoamaan leirinsä, sillä miesten katsottiin teollaan saastuttaneen koko palvelemaansa armeijan. He joutuivat myös palvelemaan ilman lippua, koska he olivat häpäisseet osastonsa symbolin, eivätkä ansainneet rikoksensa takia uutta symbolia.³⁰¹

Tällaisilla häpeärangaistuksilla osoitettiin, etteivät pelkuruuteen syyllistyneet miehet olleet sotilaan arvon mukaisia, ja siksi heiltä vietiin osastonsa symboli ja heidät määrättiin sotilaan arvolle sopimattomaan siivoustyöhön. Synnit pystyttiin sovittamaan kuitenkin jollain myöhemmin suoritettulla miehuullisella teolla.³⁰²

Kenraalimajuri Roosin ja luutnantti Herman Hasveerin kirjoituksissa olikin selitettävä, että kaikki mahdollinen vastarinta oli tehty ennen antautumista. Roos korosti kertomuksessaan, että he olivat vetäytyneet skanssiin tarkoituksestaan ”valmistautua taistelemaan linnaketta piirittävää vihollista vastaan niin pitkään, että apujoukkoja saapuisi paikalle.” Tällä korostettiin alun perin linnakkeeseen vetäytymisen sotilaallista tarkoituksenmukaisuutta. Roos oli myös vastannut venäläisten viestinviejälle ensimmäisellä neuvottelukerralla, että venäläisiä komentanut ”kenraaliluutnantti varmasti tietää, etteivät linnakkeessa olevat ruotsalaiset joukot kuuluneet hänelle itselleen vaan kuninkaalliselle majesteetille, eikä hän voisi mitenkään luovuttaa hänen komentoonsa uskottuja joukkoja.” Heti tämän vakuutuksen perään Roos olikin valmiimpi harkitsemaan antautumista pyytämällä harkinta-aikaa iltaan saakka.³⁰³ Tähän pyrittiin

²⁹⁸ Sota-artiklat 1642, 28, art. LXVI; Krigz-Articlar [1683], 41–43, art. 73–75.

²⁹⁹ Sota-artiklat 1642, 25, art. LX; Krigz-Articlar [1683], 37, art. 67; Englund 1988, 199; Katso myös Perlestam 2004, 71–77.

³⁰⁰ Sota-artiklat 1642, 26, art. LXIII, 28, art. LXXIV; Krigz-Articlar [1683], 36–37, art. 64–66.

³⁰¹ Sota-artiklat 1642, 26, art. LXIII, 28, art. LXXIII; Krigz-Articlar [1683], 37, art. 66; Matikainen 2002, 69–70; Perlestam 2004, 74.

³⁰² Sota-artiklat 1642, 26, art. LXIII, 28, art. LXXIII; Krigz-Articlar [1683], 37, art. 66; Perlestam 2004, 74.

³⁰³ Roos' relation, HH 34:2, 330–336.

tietysti myös ajan voittamiseksi, mutta päälimmäisin syy lienee ollut viivyttyä kunniallisen antautumisen tavoittamiseksi.

Neuvottelu jatkui pian ja venäläinen viestintuoja toisti antautumistarjouksen korostaen antautuvien saavan paremman kohtelun kuin mitä antautuneet joukot olivat ikinä saaneet. Harkinta-aikaa ei kuitenkaan pystytty lupaamaan juuri lainkaan. Antautumistarjoukseen oli lisätty uhkaus. Jos Roos ei pian antautuisi, venäläiset valtaisivat ”mitättömän skanssin”, jonka valtaaminen ei tulisi maksamaan heille paljoakaan. Tällöin Roos kertomansa mukaan vastasi, että ”venäläisten rynnäköidessä he veisivät mukanaan ainakin yhtä monta hyökkääjää kuin heitä itseään oli ja useampia, jos heidät yritettäisiin työntää ulos skanssista”.

Roos pyysi uhkauksensa perään kuitenkin vielä kahden tunnin harkinta-aikaa ja piirityksen valmistelujen keskeyttämistä, mihin venäläiset suostuivatkin.³⁰⁴ Lisäajan hankinnalla Roos pyrki häivyttämään vastuutaan antautumisesta kunniansa puolustamiseksi ja mahdollisten syytösten torjumiseksi kenttäoikeudessa.

Roos vaati kertomuksensa mukaan venäläisiä komentaneelta kenraaliluutnantti Rentzeliltä kirjallista antautumissopimusta. Neuvottelija toi kenraaliluutnantin vakuutuksen, että vaikka hänellä ei ollut kirjoittamistarvikkeita mukanaan, olisi hänen ritarillinen vakuutuksensa (*cavallierska parol*) yhtä sitova kuin sadalle arkille kirjoitettu sopimus. Roos hyväksyi vakuutuksen, mutta vaati vielä haavoittuneiden hoitoa ja hänen sekä muiden upseerien oikeutta pitää miekkansa antautumisesta huolimatta. Rentzel suostui haavoittuneiden hoitoon, mutta aseet tuli kuitenkin luovuttaa hänen adjutantilleen, koska miekkojen pitämiseen oli tarvittava itsensä hallitsijan suostumus. Rentzel vakuutti kuitenkin esittävänsä tsaarille Roosin miekkoja koskevan pyynnön, kun hän pääsisi näkemään hallitsijan.³⁰⁵

Roos tunsu antautumispäätöksen mahdollisesti tahraavan hänen kunniansa, sillä hän vieritti osasyyn antautumisesta upseereilleen ja rivimiehille kysyessään antautumispäätöksen tueksi heidän mielipidettään, vaikka päätäntävalta oli joukkojen komentajana periaatteessa yksin hänellä. Roos vaati itselleen ja upseereilleen oikeuden miekkojen pitämiseen, sillä tämä olisi ollut vihollisen puolelta annettu selvä tunnustus ruotsalaisten miehekkäälle vastarinnalle ja sille, että hänen joukkonsa ja siten myös heidän komentajansa olivat säilyttäneet kunniansa.

Antautumisen jälkeen kupeelle jääneellä miekalla olisi ollut vahva symbolinen todistusarvo. Se olisi todisteena kaikille urheudesta ja vihollisenkin antamasta kunnioituksesta.³⁰⁶ Vihollislinjojen ylittävästä sotureiden yhtenäisestä kunniakoodista kertoo antautuneelle osapuolelle osoitetun kunnioituksen lisäksi myös se, että Roos tyytyi kenraaliluutnantti Rentzelin antamaan ritarilliseen vakuutukseen ”kuin kirjoitettuun sopimukseen”.

Piiritystilanteet kehittyivät usein sangen kirjaviksi rituaaleiksi, joissa niskan päälle päässyt osapuoli pyrki usein omia voimia säästääkseen ratkaisuun,

³⁰⁴ Roos' relation. HH 34:2, 330–336; Vertaa Englund 1988, 135–139.

³⁰⁵ Roos' relation, HH 34:2, 330–336.

³⁰⁶ Katso myös Englund 1988, 137–139.

jossa häviölle jäänyt osapuoli ja erityisesti sen upseeristo saattoi antautua ilman, että heidän kunniansa joutui tahratuksi. Tappion katkeraa kalkkia nielleen hävinneen osapuolen kunniaa saatettiin hivellä suomalla heille oikeus seremoniallisiin linnakkeiden luovuttamisiin.

Luovutukset saattoivat olla näyttäviä rituaaleja, joissa keskeistä oli usein se, että hävinnyt osapuoli sai pitää miekkansa, aseensa ja lippunsa eli oman kunniansa symbolit. Vastapuolen antama kunnioitus oli todiste siitä, ettei hävinnyt osapuoli ollut osoittanut pelkuruutta, eikä näin ollen tahrannut kunniansa.³⁰⁷ Usein voittaneen osapuolen komentaja lupasi ainakin periaatteessa kohdella ”hyvin ja kunnian vaatimusten mukaisesti” nimenomaan sellaista vihollista, joka oli taistellut urhoollisesti.³⁰⁸

Hävinneen osapuolen ulosmarssi valloitetusta linnoituksesta oli tavallisesti näyttävä rituaali, jolla antautumiseen taipuneen osapuolen loukattua kunniaa hiveltiin. Myös voittanut osapuoli saattoi juhlistaa linnakkeen haltuunottoa näyttävällä rituaalilla. Robert Petré kuvasi päiväkirjassaan Mitaun kaupungin valtausta. Tällöin voittoa osapuoli järjesti voitonparaatin, jossa sotasaalista esitellen ja musiikin pauhatessa marssittiin valloitetun paikkakunnan linnoitukseen. Petré'n kertomuksen mukaan tämän jälkeen kaikki puolalaiset sotavangit kestitettiin. Aterioinnin jälkeen oli vuorossa esitellyn saaliin jako voittoisien ruotsalaisten kesken.³⁰⁹

Yksilökeskeisimpiä rituaaleja, joita taisteluihin liittyi upseereiden välillä, olivat ennen kaikkea miekan luovutukset. Erään säilyneen esimerkin rituaalista tallensi ratsumestari Björck muistiinpanoihinsa. Kaarle XII:n esikuntaan kuulunut ja yhtä hyökkäyskolonnaa komentanut 47-vuotias baltiansaksalainen kenraalimajuri Berndt Otto Stackelberg oli joutunut venäläisten vangiksi Pultavan taistelussa kaaoksessa, joka alkoi sen jälkeen kun kuninkaan parit olivat saaneet osuman.³¹⁰

Stackelberg antautui korkeimmalle mahdolliselle taholle, itselleen tsaari Pietarille. Rituaalissa kenraalimajuri luovutti miekkansa tsaarille, joka palautti sen välittömästi luovuttajalle todeten, ”te olette taistelleet kuninkaanne puolesta urhean miehen tavoin”.³¹¹ Aseen luovuttamisella alistuvalla eleellä mahdollisimman korkea-arvoiselle upseerille, tai kuten tässä tapauksessa, jopa itselleen hallitsijalle, pyrittiin hallitsijan tai komentajan suosioon ja suojeluun.

Voiton jälkeen upseereiden kunniaan kuului myös kunniallisesti taistelleen vihollisupseerin arvokas kohtelu. Piirre oli havaittavissa vielä maailmanso-

³⁰⁷ Antautumisrituaaleista memorial Starenflycht R 2444, 380v; Englund 1988, 137–139; Donagan 1994, 1150.

³⁰⁸ Hornborg 1952, 216.

³⁰⁹ Petrés dagbok, KKD 1, 8–9. ”Fördes allt byte, pukor, standarer, och annat samt hästarne med process och full musik till slättet, då Generalen lät tractera alla Polniska fongarne, som blef der under wacht förwarade, och bytet utdehlt till officerarne, underofficerarne och gemena - - -”.

³¹⁰ Englund 1988, 178.

³¹¹ Rustmästare Björcks antecningar KKD 3, 96. ”Han gaf Czaren sin wärja: men Czaren gaf honom wärjan igen: I har fåktat, sade han, för Er konung som en braf man”.

tien aikana esimerkiksi hävittäjälentäjien keskuudessa, jotka kunnioittivat alasmuuttuja vihollislentäjiä aterioiden heidän kanssaan.³¹²

Aina antautuneen vihollisen upseereitakaan ei kohdeltu kunnioitettavasti, sillä heillä oli käyttöarvoa voitonjuhlissa. Antautunut vihollinen voitiin pakottaa marssimaan paljastetuin päin ja laskemaan aseensa ja lippunsa voitokkaan komentajan eteen, kuten Narvassa 1700 venäläiset joutuivat nöyrytymään Kaarle XII:n jalkojen alla. Venäläiset saivat tästä hyvityksen Moskovassa järjestetyssä triumfissa Pultavan voiton jälkeen, jossa ruotsalaiset joutuivat nöyryyttävästi marssimaan Pietarin voitonkulkueessa.³¹³

Suhtautuminen antautuneille annettuihin lupauksiin oli myös häilyvää. Venäläiset pitivät antautuneille lupaamansa vapaan poistumisen vain hetken voimassa esimerkiksi Viipurin valloituksessa vuonna 1710. Sama kohtalo odotti Kajaanin linnoituksen puolustajia, jotka olivat sitkeästi pitäneet hallussaan tätä pientä linnaketta vuoteen 1716 asti muun Suomen jo antauduttua Venäjän valtan alle.³¹⁴

Linnakkeesta poistuvat sotilaat saatettiin ryöstää, piestä, sen jälkeen kahlita ja viedä orjuuteen tai sitä muistuttaviin oloihin sotavankeuteen. Upseerien kohtalo oli yleensä parempi, mutta hekin joutuivat elämään väkivallan pelossa ja kurjuudessa. Vaikeissa oloissa upseerit joutuivat elättämään itseään säätyasemansa vastaisesti esimerkiksi käsityöammateissa.³¹⁵ Myös Joachim Lyth kertoi päiväkirjassaan, kuinka voitokkaat venäläiset eivät Pultavassa pitäneet lupauksiaan, vaan keräsivät antautuneilta heidän miekkansa pois. Myöhemmin heiltä ryöstettiin vielä kelvolliset vaatteet päältä.³¹⁶

Karoliiniyhteisön hyvinvointia edesauttava toiminta oli yhteisön kannalta kunniallista ja sitä haittaava toiminta oli kunniantonta. Toiminnassa ja tarkoituksiperissä, kuten vaikkapa yhteisön hyväksi työskentelyssä, oli myös symbolisten ja rituaalisten ulottuvuuksien merkitys keskeinen, sillä ne julkitoivat yksilön halukkuutta palvella yhteisöään. Toiminnan rituaalisuus ja symbolisuuden ymmärtäminen paljastavat yhteisöllisen toiminnan tarkoituksenmukaisuuden. Kunnia symbolien ja rituaalien kautta nähtynä on asia, jonka tutkiminen tekee monia esimodernin maailman käytänteitä, toimintatapoja ja aikakauden lähdeaineistojen tekstejä entistä paremmin ymmärrettävämmiksi.

³¹² Bourke 1999, 51.

³¹³ Lyths dagbok, KKD 2, 79–80; Generalstaben II 1918, 352–353.

³¹⁴ Esimerkiksi Kujala 2001, 243; Vilkuna 2005, 47.

³¹⁵ Lewenhaupten berättelse HH 34:2. Erityisesti Rytjalovskij 2009, 63–80.

³¹⁶ Lyths dagbok, KKD 2, 75–76.

5 UPSEERI JA YHTEISÖ - ARVONTUNTO JA KUNNIA KANSSAKÄYMISEN PERUSTANA

5.1 Kuin isä lapsilleen? Upseeri patriarkaalisena esimiehenä

Karoliiniupseereiden memoriaaleista, päiväkirjoista, sota-artikloista sekä Julius Richard de la Chapellen harjoitusoppaasta on luettavissa lukuisia hyveitä ja paheita, jotka kertovat karoliiniarmeijan normistosta ja arvomaailmasta. Lähdeaineistoista esimerkiksi vuonna 1682 painetuissa Kaarle XI:n sota-artikloissa esiintyivät seuraavat hyveitä ja paheita kuvaavat adjektiivit tai niistä suoraan kertova toiminta. Nämä käytetyt adjektiivit pukevat kunnian maailman sanalliseen muotoon ja siten tutkimuksen ulottuviin ja niiden löytäminen lähdeaineistosta on tutkimukselle keskeistä. Lisäksi on huomioitava niiden käyttötapaa ja käyttämättä jättämistä.³¹⁷

Sotalaitoksen lainsäädäntö perustui armeijan uudelleenorganisointiin Kustaa II Aadolfin ajalla, sillä vuoden 1621 sota-artiklat (julkaistiin Suomeksi 1642) toimivat pitkään sota-oikeudenhoidon perustana.³¹⁸ Kaarle XI:n suorittaman armeijan uudelleenorganisoinnin yhteydessä vuonna 1683 annettiin uudet, monissa kohdissa entisiä täsmällisemmät sota-artiklat, jotka olivat käytössä aina vuoteen 1795 saakka.³¹⁹ Puhdasoppisuuden ajan valtiolliseen lainsäädäntöön vaikuttaneen ankaran Mooseksen lain³²⁰ jälki näkyi myös sota-artikloissa, sillä artiklat langettivat monissa tapauksissa kuolemanrangaistuksen.³²¹

³¹⁷ Katso myös Collstedt 2007, 308–314.

³¹⁸ Lappalainen 1975, 129–139; Göransson 1990, 11; Tuure 1998, 572.

³¹⁹ Krigz-Articlar [1683], 1–6; Viljanti 1940, 173, 186; Tuure 1998, 573–574; Perlestam 2004, 62.

³²⁰ Mooseksen laista Matikainen 2002, 53–56.

³²¹ Sota-artiklat 1642; Krigz-Articlar [1683]; Lappalainen 1975, 132.

TAULUKKO 1 Kunniallisuuden adjektiivit

Tavoiteltavat hyveet pitävät kunnian polulla	Vältettävät paheet eksyttävät kunniaattomuuteen
Jumalan pelko	Epäkristillisuus
Kunnollisuus	Kelvottomuus
Kuuliaisuus	Petoksellisuus
Lujuus	Heikkous
Miehuullisuus	Epämiehekkyyks
Rohkeus	Pelkuruus
Siveellisyys	Siveettömyys
Tottelevaisuus	Tottelemattomuus
Uhrautuvaisuus	Itsekkyys
Uskollisuus	Petturuus
Velvollisuudentuntoisuus	
Ymmärtäväisyys	

Sota-artiklat kertovat esivallan kontrollikeinoista ja siten kruunun tietoisista pyrkimyksistä säädellä sotilaidensa elämää. Ne olivat sidottu kunnian vaatimukseen ja sotilaiden ja upseereiden kunniaakoodin asettamia velvoitteita hyväksikäytettiin niissä silloin, kun ne sopivat esivallan tarkoituksien välikappaleiksi. Sota-artikloilla pyrittiin pohjimmiltaan vahvistamaan sotajoukkojen taistelukelpoisuutta. Joka tapauksessa myös valtakunnan ylin sodanjohto, aina hallitsijaa myöten, koostui tavallisesti satureista ja niin he olivat "sisällä" soturihyveiden velvoittamassa ryhmäetoksessa. Koska esivalta ei ollut soturihyveiden yläpuolella, ei soturikunniaan vetoavaa esivallan säätämää sotaväen lainsäädäntöä voida pitää pelkästään tietoisena esivallan alamaisiin kohdistuvana kontrollina.³²²

Upseereilta ja sotilailta vaadittiin soturihyveiden täyttämistä itsessään kunniallisuuden takia. Koska alaisten kunnia henkilöityi komentajansa henkilökohtaiseen kunniaan, tuli jokaisen ruotsalaisen olla kunniallinen sotilas jo pelkästään itsevaltiaan majesteetin kunnian takia.

Soturikunniaa tutkittaessa voidaan sotaväen normistoa arvomaailman kuvaajana lähestyä kahdella tavalla. Kunniallisuus ilmeni näiden hyveellisyyttä ja paheellisuutta kuvaavien adjektiivien käytöllä eri lähdeaineistoissa, jolloin näiden adjektiivien käyttöyhteyksiä tulkitsemalla pystytään tavoittamaan kunniamailman sisältöä. Lisäksi kunniamailman sisältöä voidaan hahmottaa memoriaalien ja päiväkirjojen toimintakuvauksista sekä sota-artikloiden kuvaamista rikoksista, joista on usein eksplikoitavissa se pahe, mihin rikkomuksen tekijä syyllistyi.

Kunniaakoodi antoi hyveistä ohjeita soturille siitä, millainen tämän tuli olla. Näiden hyveiden summa ei ollut edes täydellisyyttä hipova, vaan itse täydellisyys. Hyveet asettivat soturin ja hänen kunniansa jatkuvaan haasteen tilaan, sillä aina oli varaa olla parempi. Soturin kunnia (kunnia tavoitteena) pys-

³²² Vertaa esimerkiksi Tiihonen-Ylikangas 1992, 75–78.

tyi kunnostauduttaessa kasvamaan, mutta suuremman kunnian saattoi tahrata tai menettää entistä helpommin (kunnia oikeutena).

Karoliiniupseeri oli virka-asemansa mukaisesti palvelija ja esimies, mutta sosiaalisessa mielessä ennen kaikkea yhteisönsä jäsen. Upseerin olikin tasapainoiltava virka-asemansa sekä yhteisönsä vaatimusten ristipaineessa. Kenttäarmeijoiden tapa elää oli muista ihmisryhmistä monin tavoin poikkeava, vaikka arkielämän askareet loputtomilla sotaretkillä tekivät elämästä pääosin sangen arkista. Sotaväen elämänihanteet olivat siviilielämän kaltaisia. Sotilailta ja upseereilla oli yksilöinä oma asemansa laajemmissa ryhmissä. Armeijassa upseerielämän ihanteena oli olla kuuliainen ja tottelevainen Jumalan ja kruunun palvelija.³²³

Huoneentauluissa määritellyt roolit perheenjäsenille toteutuivatkin soveltuvin osin myös sotaväessä. Komppaniat, rykmentit ja armeijat muodostivat yhteisön, joka eli arkielämäänsä sodan keskellä ravinto-, vaate- ja terveyshuolittuina. Rauhan ajalla miehistö asui sotilastorpissaan ja upseerit virkapuustelleissaan tai omilla tiluksillaan. Niinpä myös aikakauden patriarkaaliset ihanteet näkyivät selvästi upseereiden elämässä. Upseerit olivat esimiehiä, joiden velvollisuudet määritettiin yleisesti uuden ajan alun isäntävallan mukaisiksi. Suvun ja perheen keskinäisistä asioista ja suhteesta muuhun yhteisöön vastasi ajan patriarkaalisen katsonnan mukaisesti päämies, normaalisti suvussa vanhin mies ja perheessä isä. Patriarkka vastasi suvun ja perheen keskinäisistä asioista ja jäsenten suhteista muuhun yhteisöön. Tällöin patriarkan tahto oli sama kuin perheen sisäinen laki. Kasvava nuorisot opetettiin ja kasvatettiin isällisen ankarassa ohjauksessa ja kurissa.³²⁴

Sodan keskellä elävät yhteisöt edellyttävät olemassaolonsa turvatakseen tiukkaa sisäistä hierarkiaa, mutta toisaalta tiivistä tukeutumista toveruuteen. Ne pysyvät koossa ja toimintakykyisinä äärimmäisissäkin olosuhteissa hyvin pitkään. Kenttäarmeijoiden suuri kuolleisuus loi lisäksi sosiaalista dynamiikkaa ja jatkuvan sisäisen uudistumisen. Ääriolosuhteissa elävät yhteisöt paljastavat toimintamekanismeillaan paljon ihmisyyhteisöjen toiminnasta myös yleisemmällä tasolla.³²⁵

Esimodernin ajan yhteiskunnassa ihmisen suhde ympäristöönsä määrittyi kollektiivisuuden kautta. Yksilö eli osana laajempaa viiteryhmää ja hänen suhteensa alaisiinsa vertaisiinsa ja ylempiinsä olivat kiinteitä. Yhteisöllisyyden ihanne piti sisällään ihmisten läheiset välit, jotka kuitenkin samalla olivat eriarvoisia ja hierarkkisia. Lapsen oli toteltava vanhempiaan, aviovaimon miestä, rengin isäntäänsä ja sotilaan upseeriaan. Kunnia leimasi vahvasti myös karoliinistureiden keskinäistä kanssakäymistä ja heidän erilaisia roolejaan yhteisössä. Siten aikakauden patriarkaaliset ihanteet näkyivät selvästi upseereiden memo-

³²³ Krigz-Articlar [1683].

³²⁴ Pipping 1978, [1947], 13–15; Wirilander 1974, 273–278; Englund 1989a, 101–102 ja 1993a; Niemelä 1995, 218; Einonen–Karonen 2002.

³²⁵ Sotilasyhteisöjen sosiaalisesta kontrollista esimerkiksi Pipping 1978, [1947]; Shils & Janowitz 1948, 280–315; Keegan 2005; Siltala 2006, 46–58.

riaaleissa. Upseerit olivat esimiehiä, joiden velvollisuudet määritettiin yleisesti uuden ajan alun isäntävallan mukaisiksi.³²⁶

Sotilassäätyläistö eli rauhan aikana ja taistelukentiltä ja sotaleireistä pois- saolleessaan kontakteissa muidenkin ihmisten kanssa. Suhde rahvaan edustajiin oli lähtökohtaisesti ongelmallinen, koska säätyläistöön kuuluneen sotilashenki- lön tuli vaatia talonpoikaiselta kansalta kunnioittavaa käytöstä. Nämä eivät kui- tenkaan taipuneet esimerkiksi kyyditysvelvollisuuteensa helposti. Säätyläinen näyttäytyi maaseudun rahvaalle pikemminkin epäilyttävänä yhteisön normien ulkopuolisena edustajana. Heistä sotilashenkilöt korostuivat yhteisön aggres- siivisena, väkivaltaan taipuvaisena osana, jonka kunnianarkuus piti alati valp- paana ja kiihkeänä.³²⁷

Upseereille soturikunnian vaatimukset tulivat ohjeissa jo yksiselitteisesti ilmi. Vänrikki oli sidottu yksikkönsä symboliin ja kokoajaan eli lippuun. Luut- nantin tuli olla urhea, ymmärtäväinen (*förståndigh*) ja hyvin harjoitettu ”kelpo mies” (*wäl exercerad karl*). Hänen tuli komppanian päällikön lähimpänä apulai- sena olla alaisiaan kohtaan lempeä ja helposti lähestyttävä. Luutnantin roolia voikin tulkita hieman löyhästi perheen äidin velvollisuuksien mukaiseksi. Komppanian päällikön, kapteenin, asemassa nähtiin kaikkein selvimmin aika- kaudelle yleisleiman antanut patriarkaalinen isäntävalta. Komppania henkilöi- tyi päällikkönsä, jonka oli hyvän isännän tavoin tarvittaessa oltava ankara ja kova alaisiaan kohtaan, mutta myös rakastettava heitä ja puolustettava alaisi- aan ja yksikkönsä mainetta rykmentinkomentajan ja muiden upseereiden edes- sä oman kunniansa ja maineensa uhalla. Tämän oli esimerkiksi johdettava komppaniaansa taisteluissa urheasti. Kapteenin oli pidettävä yllä kuria ja järjes- tystä yksikössään sota-artiklojen mukaisesti.³²⁸

Rykmentinmajoitustemstarin tuli pitää rykmenttinsä puolta päämajoitus- mestarin edessä everstinsä käskyjen mukaan. Majurin ohjeissa korostui alem- piarvoisten upseerien velvollisuuksien lisäksi se, että hänen oli oltava aktiivi- nen (*aktiv*) ja ahkera (*flitig*) sekä osoitettava sankarillista mieltä (*heroischt Modh*). Taisteluissa hänen tuli olla urhea ja rohkaista rykmenttiään Jumalallisin ajatuk- sin ja hyvillä voiton toiveilla.³²⁹ Majurilla oli runsaasti erilaisia velvollisuuksia joten ei ole yllättävää, että hänen toimessaan korostettiin aktiivisuutta.

Everstiluutnantin oli ennen kaikkea rakastettava everstiään ja oltava kuin tuki, johon eversti voi käsillään tukeutua. Hänen oli oltava kaikkia alaisiaan huolellisempi kokeneempi ja varuillaan oleva (*försigtig*). Everstiluutnantin tuli pitää huolta käskyjensä täysivaltaisesta noudattamisesta sota-artiklojen tai miekkansa avulla sekä auktoriteettinsa ja ansaitsemansa kunnioituksen avulla. Edelleen hänen tuli olla miehekäs ja urhoollinen esimerkki alaisilleen.³³⁰

³²⁶ Englund 1989a; Einonen-Karonen 2002; Hakanen 2005, 308–316 ja 2011; Karonen 2008a, 238.

³²⁷ Katso esimerkiksi Aalto 1996, 162–164; Liliequist 1999, 186–202; Ylikangas 2000, 248–282; Matikainen 2002, 86–95; Vilkuna 2005, 412–441.

³²⁸ De la Chapelle 1669, 18–23; Katso myös Korkiakangas 1974, 84–99; Pipping 1978, [1947], 13–15.

³²⁹ De la Chapelle 1669, 23–35.

³³⁰ De la Chapelle 1669, 53–56; Katso myös Perlestam 2008, 71–80.

Everstin tuli rakastaa Jumalaa, kunnioittaa kuningastaan ja esivaltaa sekä toimia kenraalien käskyjen ja esitysten mukaisesti. Hänen oli oltava rykmentin-komentajana alaistensa johtajana kapteenin tavoin kuin isä lapsilleen. Everstin oli ylläpidettävä osastossaan kuria ja järjestystä, mutta hän ei saanut kuitenkaan olla mikään tyranni. Mieleltään everstin oli oltava urhea ja hrooinen. Hänen oli myös pidettävä huolta, että verisen taistelun jälkeen jokaisen oli ymmärrettävä, että kaatuneiden kohtalo oli vain Jumalan tahto, sillä Hänen käsissään ovat niin elämä kuin kuolemakin. Tämä ihmisen ymmärryksen ylittävä seikka tuli vain hyväksyä. Nämä edellä esitetyt asiat oli tehtävä, jotta miehet taistelisivat jatkosakin hyvin ja urheasti.³³¹ Eversteillä oli siis keskeinen osuus taisteluelpöisuuden ylläpitämisessä. De la Chapellen näkemyksissä sotilailta ja upseereilta vaadittavista ominaisuuksista ilmenevät vahvasti kunniakoodin korostamat hyveet kuten jumalanpelko, urheus, miehekkyyys, ahkeruus, kunniallisuus, tottelevaisuus ja kuuliaisuus. Upseerit vetosivat memoriaaleissaan näihin samoihin hyveisiin.³³²

Knut Pipping puolestaan korostaa klassikoksi muodostuneen teoksensa ”Kompaniet som samhälle - iakttagelser i ett finskt frontförband 1941-1944” esipuheessa, kuinka sotilasyhteisön toiminnan ymmärtämisessä on keskitettävä huomio ennen kaikkea epävirallisiin normijärjestelmiin, joista käskyvalta- ja vuorovaikutussuhteet muodostuvat. Nämä suhteet nimittäin miellettiin lailliseksi ja toiminnan kannalta ymmärrettäväksi. Muodollisten käskyvaltasuhteiden kyseenalaistaminen tulkittiin pintapuolisesti jermuiksi, mutta se oli tapa, jolla joukon toimintakyky säilyi, sillä usein pienyhteisön ulkopuolisilta ylemmiltä esimiehiltä tuli käskyjä sellaisessa muodossa, että niitä oli mahdotonta ymmärtää.³³³ Magnus Perlestam on tutkimuksessaan tottelevaisuuden merkityksestä esimodernin aikakauden armeijoissa todennut osuvasti, kuinka historiantutkimuksessa vallalla ollut kuva esimiehen automaattisesta tottelemisesta ja kuriin alistumisesta on paljolti harhaluulo.³³⁴

Normitason aineiston tehtäväkuvauksia ja sota-artikloja on luettava sitä silmällä pitäen että ne kuvaavat vain esivallan ideaalikäsitystä sotilasyhteisöstä. Todellisuudesta kertoo enemmän se, mitä niissä kielletään kuin se, mihin niissä pyritään. Sotilaallisissa yksiköissä, kuten muissakin byrokraattisissa yksiköissä, ylhäältä tulevat normit muovataan omaan sosiaalisen ympäristöönsä sopiviksi, koska ne rajoittavat ja kaventavat toimintatapoja. Tällöin yksiköt joutuvat kuitenkin ristiriitaan ylempien johtohenkilöiden kanssa, jotka eivät ymmärrä tai eivät halua ymmärtää alaistensa näkökohtia, vaan näkevät toiminnan vahingolliseksi organisaatiolle. Ylempien käskyjen muuttaminen tilanteeseen sopivaksi ei kuitenkaan heikennä toimintaa, vaan on pikemminkin toiminnan ylläpidon kannalta välttämätöntä.³³⁵

³³¹ De la Chapelle 1669, 56-70; Vertaa aatelisten velvollisuuksiin siviiliyhteisössä, Katajala 2002, 326.

³³² Katso upseereiden memoriaalit.

³³³ Pipping 1978, [1947], 21.

³³⁴ Perlestam 2008, 10-11.

³³⁵ Pipping 1978, [1947], 251-255.

Myös tottelevaisuus ja kuuliaisuus olivat karoliiniarmeijassa keskeisiä hyveitä. Sota-artikloissa päällystön ja rivimiesten suhteista määrättäessä korostettiin alaisten velvollisuutta osoittaa esimiehilleen ”kohtuullista kunnioitusta”. Tätä tuli osoittaa kuitenkin vain ja ainoastaan valtakunnan parhaaksi, ei muutoin.³³⁶ Kunnioituksella tarkoitettiin ilmeisimmin fyysistä näkyvää kunnioitusta, joka ilmeni alamaisuutta osoittavien eleiden, sanojen ja tekojen lisäksi määrättyjen käskyjen täyttämisenä. Toisaalta artikloissa kiellettiin selvästi osastojen päälliköitä sortumasta väärinkäytöksiin käyttämällä alaisiaan omien etujensa tavoitteluun.³³⁷ Lisäksi esimiesten oli sota-artiklojen ja laivastossa käytettyjen meriartiklojen mukaan pidettävä isällistä huolta alaisistaan. Rivimiehiltä vaaditun tottelevaisuuden vastineena nähtiin juuri esimiesten vastuu alaisensa huolehtimisesta.³³⁸

Esimiesasemassa olevan upseerin oli toimittava määrätietoisesti ankarasti sota-artikloita rikkoneita alaisiaan kohtaan,³³⁹ sillä upseerin komentaman yksikön kunnia henkilöityi hänen henkilökohtaiseen kunniaansa. Esimiehiin kohdistuva niskurointi katsottiin artikloissa nimenomaan näiden kunniaan kohdistuviksi loukkauksiksi. Upseerin kunnian kannalta olikin anteeksiantamatonta, jos heidän alaisensa loukkasivat heitä suullisesti tai nostivat aseensa tai paljaan käden heitä vastaan. Upseerin kunnian loukkaamisen vakavuudesta ja kunnian keskeisyydestä kertoo se, että sen loukkaamisesta oli sota-artikloissa määrätty kuolemantuomio.³⁴⁰

Alaisten rikkomusten läpi sormien katsominen olisi vaarantanut upseerin aseman, jos tieto niistä olisi levinnyt laajemmalle. Näin ollen armeijan päällystö oli herkästi kurittamassa alaisiaan, milloin vain saivatkin nämä kiinni laiminlyönneistä. Esimerkiksi käyköön Robert Petré päiväkirjassaan kuvaama tapaus. Silloiselta sotilasarvoltaan vääpelinä toiminut Petré oli vuonna 1705 erään linnakkeen piirityksessä määrännyt alaisellensa kersantti Hedbergille ja miehistölle tehtäviä, kun hän oli lähtenyt tapaamaan esimiehiään. Palatessa asemapaikalleen hän tapasikin miehistönsä nukkumasta. Petré puhutteli kersanttia kysyen, miksi hän ei ollut totellut annettua käskyä. Kun kersantti vastasi tähän jotain poikkipuolista, Petré löi miekallaan alaistaan muutaman kerran.

Kersantti tunsu itsensä tästä loukatuksi ja valitti läksytyksestä muutamalle osastonsa kapteenille, jotka ilmoittivat Petréä kuultuaan vääpelin toimineen oikein. Kersantti Hedberg ei kuitenkaan jättänyt asiaa tähän, vaan marssi vielä everstinsä puheille. Eversti Knorringilta ei myöskään herunut sympatiaa. Kersantti pidätettiin, koska hän ei ollut totellut esimiehensä Petré Kuninkaallisen Majesteetin palveluksessa antamaa käskyä. Tosin Hedberg vapautettiin vielä samana iltana,³⁴¹ mutta taatusti patriarkaalisesta kuuliaisuudesta oppitunnin saaneena. Esimiehen ojentavan käden läksytyksestä ei sopinut niin vain valit-

³³⁶ Sota-artiklat 1642, 17–19, art. XXI–XXX, erityisesti art. XXIX; Krigz-Articlar [1683], 19–26, art. 25–38, erityisesti art. 32.

³³⁷ Sota-artiklat 1642, 23, art. XLVIII, XLIX; Krigz-Articlar [1683], 22, art. 32.

³³⁸ Perlestam 2008, 90–93.

³³⁹ Lappalainen 1975, 151–152.

³⁴⁰ Sota-artiklat 1642, 17–19, art. XXI–XXVIII; Krigz-Articlar [1683], 19–20, art. 26.

³⁴¹ Petrés dagbok, KKD 1, 80–81.

taa. Silti on huomioitava, ettei kyseinen kersantti alistunut muitta mutkitta kurtukseensa vaan hän katsoi oikeudekseen valittaa kohtelustaan.

Upseerien keskinäisissä kurinpidollisissa toimissa saatettiin sen sijaan toimia hienovaraisemmin. Everstiluutnantti von Muhl määräsi vuoden 1700 syyskuun sotaretkellä marssin aikana kohti Hallantia komppaniastaan luvatta poistuneen luutnantti Lilliehöökkin pidätettäväksi, sen jälkeen kun tämä oli vastannut hänelle epäkunnioittavaan sävyyn. Luutnantti oli kieltäytynyt kahdesti palaa-
masta komppaniaansa, vaikka everstiluutnantti oli tätä jyrkästi tätä vaatinut. Tässä tapauksessa ylempi upseeri oli poistunut paikalta ja määrännyt Göteborgin kaupungissa olleiden joukkojen komendantin pidättämään luutnantin.³⁴²

Yksilöön kohdistuva vertaisryhmän paine, tai oikeammin kunniakoodin vaatimukset, vaikuttivat yksilöön paljon suoranaistemmin kuin kuninkaan määräykset tai sota-artiklat, sillä kirjoittamattomat lait olivat alati tilanteen mukaan muuttuvia, ja täten aktiivisesti sotilaiden elämässä läsnä olevia. Kuninkaallisia määräyksiä ja sota-artikloita voitiin tulkita aina tilanteenmukaisesti. Kunnia-
koodi saneli, milloin mikäkin sota-artikla ja määräys oli tosiasiallisesti voimassa, milloin taas ei. Esimiehen oli käyttäydyttävä alati tarkkaavaisesti myös alaisensa edessä, sillä hän oli alituisesti miestensä arvioinnin kohteena. Niinpä kunniakoodia rikkovan upseerin alaiset alkoivat hyljeksi esimiestään.³⁴³ Upseeri elikin alati sosiaalisessa paineessa velvollisuuksiensa kanssa.

Ute Frevertin mukaan upseerilla oli kahtalaisia velvollisuuksia esimerkiksi 1800–1900-luvun alun Preussissa ja Baijerissa. Hänen oli toimissaan käyttäydyttävä yhtäältä upseerikunnan sisäisen hengen (*esprit de corps*) mukaisesti sekä toisaalta siviiliväestöltä kunnioitusta (*prestige*) nauttivalla tavalla. Upseerin oli osoitettava kunniansa takia urhoollisuutta taistelukentällä, mutta lisäksi hänen oli tarpeen tullen oltava valmis tietyissä kunniaa loukkaavissa olosuhteissa puolustamaan kunniansa aseina.³⁴⁴ Käytännössä arkiset nyrkkitappelut toimivat samalla mekanismilla.

Olosuhteiden salliessa kunniansa menettänyt upseeri tai aliupseeri ajettiin ulos rykmentistään, mutta hän saattoi pystyä puhdistamaan maineensa ja säilyttämään asemansa vetoamalla aikaisempiin urotekoihin tai poikkeuksellisissa oloissa suoritettuun maineen puhdistavaan kunniakkaaseen tekoon. Tällöinkin hänen oli ”myönnettävä rikkomuksensa ja vakuutettava miekka kädessä parannusta rukoillen armoa ja vapautusta”. Menetetyn kunnian lunastamiseksi ei voinut vedota mihinkään kirjoitettuun lakiin tai vastaavaan, vaan kunnian palauttamiseksi upseerin oli etsiydyttävä tilanteeseen, jossa hän kykeni osoittamaan urhoollisuutta. Aseman säilyttämiseen vaadittiin vielä kollektiivista ryhmäkunniaa osoittavasti koko rykmentin upseeriston ja aliupseeriston hyväksyntä. Epävirallinen kunniatuomioistuimien siis kokoontui tällaisten tapausten takia.³⁴⁵

³⁴² Perlestam 2008, 9–10.

³⁴³ Vertaa Gilbert 1976, 80.

³⁴⁴ Frevert 1995, 61–62.

³⁴⁵ Krigz-Articlar [1683], 60–61, art 113; Wirilander 1950, 100–101; Frevert 1995, 59.

5.2 Suku, perhe ja naiset sotilaskulttuurissa

Säätynsä ja suppeamman ryhmäkuntansa ohella yksilön elämään vaikutti keskeisenä kollektiivina hänen sukunsa ja perheensä, sillä sama veri virtasi heidän suonissaan. Itse veri katsottiin esimodernilla ajalla pyhäksi ja velvoittavaksi tekijäksi, joka liitti ihmiset yhteen. Verenperintä oli kyseessä silloin, kun kuoleva mies velvoitti saattamaan loppuun jonkin kesken jääneen asian, vaikkapa esimerkiksi koston, pojalleen.³⁴⁶

Säätyläiset kantoivat läpi elämänsä sukunsa nimeä, joka velvoitti toimimaan maineen ja kunnian mukaisesti.³⁴⁷ Karoliinisella ajalla yksilö edusti siis yhteiskunnallista säätyään ja ”ammattikuntaansa”, mutta myös omaa sukuaan ja perhettään. Patriarkaalisuuden mukainen ajattelu ja isyysroolit näkyivät esi-isien kunnioittamisena, sillä monien sukujen asema ja omaisuus perustui aiempien sukupolvien uhrauksiin. Karoliinit elivät heille kiittollisuuden velassa. Myös sotapropaganda pohjautui paljolti esi-isien kunnioittamiselle ja näiden oletetun sankaruuden toistamiselle.³⁴⁸

Isän, suvun ja esi-isien ansiot painoivat virkanimityksissä suuresti, vaikka niiden huomioiminen ansioiksi virantäytössä kiellettiinkin vuoden 1720 hallitusmuodossa. Silti upseerien virkanimityksissä saatettiin vedota esimerkiksi hakijan isän suorittamiin ansioihin pojan ansioiden täydentäjänä.³⁴⁹

Isän merkitys pojan uralla alussa oli erittäin merkittävä. Vielä 1700-luvun lopulla sotilaskoulutukseen sota-akatemiaan (*krigsakademierna*) pyrkivien kadettien hakulomakkeessa esitettiin ensimmäiseksi, ei suinkaan hakijan, vaan hänen isänsä ansiot. Isän ansiot, kuten käydyt kenttätaistelut, tuli esittää hakemuksessa kuitenkin lyhyesti, ettei arvioitsijan kallisarvoista aikaa kulutettaisi tarpeettomasti. Kadettikouluun pääsyssä oli siten kyseessä ensisijaisesti ansioituneen isän palkitseminen pojan sisäänotolla.³⁵⁰

Ansioituneimpaan ensimmäiseen luokkaan kuuluivat pojat, joiden isät olivat palvelleet uhrautuvasti sotaväessä. Soturikunniaa korostavasti kadeteiksi otettiin ensisijaisesti heitä, joiden isä oli upseerina kaatunut taistelussa isänmaansa puolesta. Toisella sijalla olivat ne, joiden isä oli haavoittunut vaikeasti ja sittemmin kuollut haavoihinsa. Kolmanneksi ansioituneimpiin kuuluneiden isä oli palveluksessaan kuollut muutoin kuin taistelussa, esimerkiksi sairauksiin. Soturikunnia korostui nostamalla taistelussa kaatuminen suuremmaksi ansioksi kuin haavoihin tai sairauten menehtyminen. Neljänneksi ansiokkainta oli, jos isä oli haavoittunut taisteluissa. Haavoittumisen ja haavojen merkitys nousi siten tässäkin yhteydessä esiin. Tämän jälkeen tulivat he joiden isät olivat palvelleet pitkään upseerina tai he joiden veljet olivat palvelleet vähintään kahdeksan vuotta sota-akatemiassa opettajana tai upseerina.³⁵¹

³⁴⁶ Verenperinnöstä ja verenperinnästä erityisesti Matikainen 2002, 46–56.

³⁴⁷ Patriarkaalisuudesta Englund 1989a, 101–102 ja 1993a; Einonen-Karonen 2002.

³⁴⁸ Marklund 2006, 27–33; Katso myös Katajala 2002, 220–221.

³⁴⁹ Wirilander 1950, 168–170; Larsson 2005a, 146–149.

³⁵⁰ Larsson 2005a, 148–149. “[v]idlöftigheten uptager onödigtvis Vederbörandes tid”.

³⁵¹ Kadettien sisäänottoerusteista Larsson 2005a, 146–149.

Toiseen luokkaan kuuluviksi laskettiin alle 15 vuotta sotilasuralla palvelleiden pojat sekä siviilivirkamiesten pojat. Luokkia oli kaikkiaan kuusi, joista alimpana luokkana olivat talonpoikaissäättyiset pojat, joilla oli luontaista ripeyttä (*naturlig qvickhet*). Näiden hakemusten perusteella kadetiksi valittujen lisäksi oli akatemiaan mahdollista päästä myös maksavana oppilaana. Vuoteen 1840 mennessä isän ansioituneisuus oli lopulta hävinnyt sisäänottoperusteista.³⁵² Vastaavia tietoja ei ole Suuren Pohjan sodan ajalta, mutta on selvää, että isän ja sukulaisten rooli oli merkittävä myös 1700-luvun alussa.

Soturiarvojen rinnalla korostui upseerin velvollisuus perheensä elättämiseen, sillä maininnassa omasta taloudesta esiintyi usein sanonta vaimosta ja lapsista (*med hustru och barn*). Taisteluansoiden rinnalla tuotiin esiin taloudenhoidon (*hushåll*), perheenisän ja isännän roolin mukaiset velvollisuudet. Sotilaan oli kunniansa takia kontrolloitava myös perheensä ja vaimonsa käyttäytymistä.³⁵³ Memoriaaleissa tuotiinkin usein esiin taloudellinen ahdinko, sillä upseeri saattoi menettää mukanaan kuljettamansa omaisuuden tappiollisen taistelun yhteydessä. Jos elanto saatiin virkataloon ja talonpojilta kerättyihin luontaistuotteisiin perustuvasta jakopalkasta, estyi tämän nautinta kriisiaikoina helposti. Talonpojat saattoivat estyä veronmaksusta tai kruunun palkkoja varten kerätyt tarpeet saatettiin määrätä muualle, jolloin palkan nauttijat jäivät nuolemaan näppejään. Vihollisarmeija saattoi myös yksinkertaisesti hallita sitä aluetta, jolta palkka oli määrätty kerättäväksi. Rahapalkkaa nauttiva upseeristö kärsi korkeasta inflaatiosta ja jäi muutenkin peräämään palkkarästejään.³⁵⁴

Sotaväessä moni naisille yleensä kuuluva huoltotehtävä, kuten vaatteiden kunnostus ja ruuanlaitto, jäi miesten suoritettaviksi. Sotilasyhteisöjä voikin hyvin perustein luonnehtia yleensä ottaen homososiaalisiksi, miehistä koostuviksi yhteisöiksi.³⁵⁵ Toisaalta näihin yhteisöihin kuului esimodernilla ajalla myös lukuisia naisia, sillä kenttäarmeijat koostuivat 1600–1700-luvuilla hyvin kirjavasta ihmisjoukosta. Esimerkiksi Alf Åberg, Maria Sjöberg sekä Åsa Karlsson ovat käsitelleet naisten olosuhteita ja läsnäoloa esimodernin ajan Ruotsin sotaväessä.³⁵⁶

Keskeisenä pyrkimyksenä aikaisemmassa tutkimuksessa on ollut selvittää miten ylipäänsä olisi mahdollista tutkia kenttäarmeijoiden naisia niukan lähdeaineiston pohjalta, sillä lähdeaineisto ei puhu juuri mitään heistä. Tämä johtuu esivallalle oleellisina pidettävien tietojen keräämistä. Kruunulle merkityksellinen oli tieto siitä, montako asekuntoista miestä kussakin komppaniassa oli, eikä tällöin ollut keskeistä minkälaisia muita ihmisiä sotaleireissä liikkui. Tällöinkin taustatekijänä oli joukon taistelukelpoisuuden ylläpito vahvuuden ja varustilan-

³⁵² Larsson 2005a, 146–149.

³⁵³ Perlestam 2008, 137–139; Sjöberg 2008, 13–17, 20–21.

³⁵⁴ Memoriaalit esimerkiksi Memorial Aminoff R 2444, 148–149, (F 317); Memorial von Benten R 2444, 412–412v; Memorial Clodt R 2444, 152–152v, (F 319); Memorial Langh R 2444, 296v; Memorial Starenflycht R 2444, 377v; Viljanti 1940; Pykkänen 1996; Ericson 1997, 30–90.

³⁵⁵ Katso esimerkiksi Collstedt 2007; Liliequist 2009, 117–147.

³⁵⁶ Åberg 1999; Sjöberg 2008; Karlsson Sjögren 2009, 184–205; Katso myös Liliequist 1997, 157–178; Österberg 1997.

teen kartoituksella. Näin esimerkiksi sotaväen henkilötietoja eniten avaava aineisto sotilasrullat ei kerro sotaväen mukana olleista naisista yhtään mitään.³⁵⁷

Sota-artiklojen ainoa viittaus naissukupuolen edustajista sotaväen leireissä löytyy määräyksestä, joka kieltää aviorikokset eli huoruuden ja prostituoitujen ylläpidon.³⁵⁸ Sota-artiklat kertovat kenttäarmeijoiden todellisuudesta juuri kieltämisellään, josta voidaan päätellä, että naisia kenttäarmeijoissa tosiasiallisesti oli. Esivallalle vääranlaista seksuaalista kanssakäymistä kontrolloidakseen myös sodomia eli homoseksuaalisuus ja eläimiin sekaantuminen oli kielletty sota-artikloissa. Näistä rikoksista tuomiona oli kuolema, mutta arkaluontoisuudestaankin huolimatta sen harjoittamistapauksista on jäänyt joitakin todisteita.³⁵⁹

Vahva patriarkalisuus asetti kotitalouden hoitamisen tietysti armeijassakin naisten vastuulle, jos heitä vain käytettävissä oli. Naiset työskentelivät taloudenpidossa vaimoina ja piikoina. Itsellisten ammatinharjoittajien joukossa lienee ollut myös irrallisia naisia, jotka toimivat kaikenlaisissa huoltotehtävissä henkisestä ja materiaalisesta huollosta seksuaaliseen. Upseerin tai sotilaan kanssa naimisiin mennyt vaimo joutui joko seuraamaan miestänsä kenttäarmeijoiden sotaleireihin tai jäämään kotitalouteen virkapuustelliin tai sotilastorppaan. Alf Åbergin mukaan ainakin 200 upseerin vaimoa eli sotavankeudessa Venäjällä. Useat näistä olivat jääneet leskiksi, jonka jälkeen he olivat menneet uusiin naimisiin. Perevolotsnan antautumisen yhteydessä 1 800 naista ja lasta jäi vangiksi.³⁶⁰

Ruotusotamiesten vaimot jäivät normaalisti asumaan sotilastorppiin, kun heidän miehensä lähtivät sotakentille. Värvättyjen joukkojen ja henkikaartin ollessa kyseessä useat sotilaiden vaimot seurasivat miehiään taistelukentille. Kaarle XII ei katsonut armeijaansa seuraavaa nais- ja lapsiväestöä ilmeisen suopeasti, sillä hän määräsi joskus tämän karavaanin hännän jopa poistumaan armeijasta. Jonkin suuruinen naisväestö oli joka tapauksessa todellisuutta kenttäarmeijoissa Suuren Pohjan sodan aikana.³⁶¹ Naisten määrä alkoikin 1700-luvulla ensin vähentyä, kunnes he käytännössä katosivat kenttäarmeijoista 1800-luvun aikana.³⁶² Upseerin vaimoille kenttäelämä oli erittäin raskasta. Tästä elämäntavasta kirjoitti Agneta Horn, joka päiväkirjassaan kertoo kuinka hän seurasi miestänsä sotakentille 1660-luvulla. Myös esimerkiksi Carl Gustaf Armfeltilla oli raskailla sotaretkillään vaimonsa mukanaan.³⁶³

Upseereiden valtiopäivämemoriaaliaineistossa eivät naiset juuri näy. Yleisin naisiin viittaava merkintä on upseereiden memoriaaleissa esiintyvä maininta, että upseerin oli taloudenpidossaan elätettävä vaimonsa ja lapsensa (*med hustru och barn*).³⁶⁴ Eli tässäkin yhteydessä perhe-elämä näyttäytyy esivallalle

³⁵⁷ Pylkkänen 1996; Åberg 1999; Sjöberg 2008; Vuorimies 2008, 6–13; Karlsson-Sjögren 2009, 184–205; Söderberg 2009, 251–253.

³⁵⁸ Krigz-Articlar [1683], 49–53, art. 88–97.

³⁵⁹ Krigz-Articlar [1683], 53, art. 98; Liliequist 1995, 9–31; Keskisarja 2006.

³⁶⁰ Åberg 1999; Kuvaja 2008, 244–246.

³⁶¹ Åberg 1999.

³⁶² Karlsson-Sjögren 2009, 184–205; Söderberg 2009, 251–253.

³⁶³ Hornborg 1952, 47, 287–288, 321 ja passim.

³⁶⁴ Esimerkiksi memorial Åhman, R 2454, 4.

oleellisessa muodossa. Perhe-elämä oli upseerille patriarkaalisen velvollisuus ja taloudellinen rasite.

Ainakin yhdessä tapauksessa salaiselle valiokunnalle laaditussa kirjelmässä eräs upseerin vaimo kirjoitti haavoittuneen miehensä puolesta valtiopäiville,³⁶⁵ joten leskien lisäksi ainakin joissain tapauksissa pahasti haavoittuneen upseerin vaimo saattoi toimia miehensä asioidenhoitajana.

Memoriaaliaineistoissa tuli esiin tapauksia, jotka liittyivät sukulaisten puolustamiseen. Aatelismies Carl Gustaf von Hiulhammar kirjoitti valtiopäiville kolme kertaa haavoittuneen ja memoriaalin kirjoittamisen aikoihin sotavankeudessa olleen isänsä Leonhard Gustafin puolesta. von Hiulhammarin isä oli jäänyt vangiksi Pultavassa kapteenina.³⁶⁶ Täten pojan oli puolustettava isäänsä, joka oli saanut virua yli vuosikymmenen sotavankeudessa.³⁶⁷

Upseerit saattoivat vedota patriarkaalisuuteen useilla tavoilla. Esimerkiksi kapteeni Carl Frestare vetosi kuningas Fredrik I:een memoriaalissaan mainitsemalla, että hän oli ollut uskollisena ja uutterana (*trogen och fljigtiga*) neljä vuotta jo Majesteetin isän sotapalveluksessa Hollannissa.³⁶⁸ Frestare mainitsi ansiolistasaaan myös isänsä, joka oli ollut Kuninkaallisen Majesteetin henkikaartilainen.³⁶⁹

Uplannin viisikäsrykmentin komentajana sodan aikana toiminut Carl Bildstein mainitsi entisen alaisensa majuri Ferdinand Ernest von Carnallin joutuneen sodan jälkeen taloudelliseen ahdinkoon, koska hänellä oli kahdeksan lasta elätettävänä. Tärkeää memoriaaleissa oli kirjata, kuinka sodassa oli menetetty omaisuus tai kuinka vihollisjoukot olivat hävittäneet kotitilan.³⁷⁰ Tämä oli tietyksi käytännön elinehtojen eikä kunnian vaatimaa, mutta seikkaan vetoaminen memoriaaleissa liittyy vahvasti myös patriarkaalisuuteen. Näitä taloudellisia seikkoja ei kuitenkaan esitelty erityisen laajasti. Aviomiehen velvollisuuksiin ja miehiseen kunniaan kuului myös kotikurioikeus, eli väkivallan käyttö avio-puolisoa ja muita saman talouden jäseniä kohtaan.³⁷¹

Upseerit eivät silti kovin usein vedonneet perhesuhteisiinsa, taloudenpiitoonsa tai muihin arkisiin huoliinsa. Tällaisten tekijöiden esiintuonti ei ollut esivallalle kirjoitettaessa relevanttia. Sen sijaan esiin tuotiin veri ja sukuvelvoitteet vihjaamalla johonkin pyhään ja ylläpidettävään, mikä taustoitti ja selitti soturiutta. Käytännössä arkielämän rasitteet olivat soturi-ihanteen kannalta ris-tiriitaisia ja haitallisia.

³⁶⁵ Supplique till secr. Uthskott, R 2411, 11.

³⁶⁶ Memorial von Hiulhammar, R 2444, 269–269v. ”Sedermera som Capitein i Action wed Pultava fången - - - 3nne Blessurer i nådig - - -”.

³⁶⁷ Matikainen 2002, 62–63; Katso myös Lappalainen 2005, 51–53.

³⁶⁸ Memorial Frestare, R2444, 9. ”Sedan iag efter att 26 åhrs [tjänt] Eders Kongl. Majjtt och Rijket i underdånighet gjorde, så wähl som och uti holland under Eders Kongl. Majjts herr Faders Trouppar 4 Åhr förrättade så trogne som fljigtiga krig tienster”.

³⁶⁹ Memorial Frestare, R2444, 7. ” - - - fädern wharit Kongl. Majjts Lijfknecht Pehr Frestare”.

³⁷⁰ Esimerkiksi memorial, von Phasian R 2419, 1601v, (F 228); Memorial von Schultz R 2444, 266–266v; Memorial von Carnall (Bildstein), R 2445, 278–278v.

³⁷¹ Liliequist 2001, 88–123.

5.3 Sotaan tähtäävä upseerikoulutus ja -kasvatus

Soturin ammatti oli perinteisesti ollut aatelin yksinoikeus. Sääty oli suhtautunut kielteisesti kirjalliseen oppineisuuteen, jota se ei ollut katsonut säädyllään tai soturi-ihanteiden mukaiselle kasvatukselle sopivaksi. Aateliset olivat olleet karskeja satureita ja feodaaliherroja, joiden elämäntapaan olivat kuuluneet fyysiset harrasteet kuten sotiminen, metsästys ja ratsastus.³⁷² Rahatalouden laajeneminen, byrokratian kasvu ja etenkin jatkuvat sodat synnyttivät kuitenkin 1600-luvun kuluessa tarpeen yhä ammattitaitoisempaan henkilöstöön armeijassa ja hallinnossa. Vilkastunut säätykierto muodosti uhan vanhoille jalosyntyisille suvuille nousukkaiden tunkeutuessa aloille, jotka olivat perinteisesti kuuluneet ”kunnian säädyllle”. Aatelin onnistui pitää ylimmät virat omana privilegionaan,³⁷³ mutta sen keskuudessa ymmärrettiin, että säädyn oli mukauduttava yhteiskunnalliseen muutokseen, joka näkyi 1600–1700-luvuilla koulutuksen tehostumisena ja sen arvostuksen nousuna.³⁷⁴

Valtiovallan vahvistuminen 1500-luvun lopulla ja 1600-luvulla oli johtanut tilanteeseen, jossa aateli joutui vanhan etuoikeutetun asemansa säilyttääkseen lähestymään hallitsijaa ja tämän tahtoa. Ensisijaisesti Axel Oxenstiernan muotoileman *monarchia mixta* -periaatteen mukaisesti Ruotsissa saatiin aatelin ja kuninkaan edut yhtymään monissa valtakunnan sisäisen yhtenäisyyden kannalta keskeisissä asioissa.³⁷⁵

Euroopassa yhteiskunnan ja hallinnon modernisoituminen ilmeni selvästi sotalaitoksessa, jonka päällystö vakiintui 1400–1600-lukujen kuluessa eri arvoasteikkoihin porrastetuksi aliupseeristoksi ja upseeristoksi. Samalla syntyi tarve myös teoreettiselle sotataidon opetukselle. 1500-luvulta lähtien Euroopassa ryhdyttiin kirjoittamaan ja painamaan aihepiiriä koskevaa kirjallisuutta³⁷⁶, joka levisi Ruotsiin vieraskielisinä alkuperäiskappaleina ja käännöksinä. Lisäksi Ruotsissa syntyi omaa sotataidon kehittämiseen tähtäävää kirjallisuutta. 1600-luvun loppuun mennessä kaikissa aselajeissa vaadittiin ainakin yksinkertaisia teoreettisia taitoja jopa aliupseereilta ja korpraaleilta, jotta heidät olisi voitu nimittää sotalaitoksen virkoihin. Nämä vaatimukset olivat vielä siinä määrin periaatteellisia, että sota-aikoina päällystön ammattipätevyyden mittarina toimivat enimmäkseen käytännössä osoitetut taidot.³⁷⁷ Opinkäynti tulikin vasta 1700-luvun lopulla ehdottomaksi edellytykseksi sotilasuralla etenemisessä.³⁷⁸ On arvioitu, että 1600-luvun lopussa jonkinasteista sotatieteellistä teoreettista koulutusta saaneita upseereita oli suunnilleen yhtä paljon kuin siitä kokonaan osattomaksi jääneitä.³⁷⁹

³⁷² Niléhn 1983, 90–93.

³⁷³ Enblom 1925; Elmroth 1962; Tiuhonen–Ylikangas 1992, 29–30.

³⁷⁴ Niléhn 1983, 90–93; Lappalainen 2005, 144–148.

³⁷⁵ Runeby 1962; Esimerkiksi Karonen 2008a, 161–170.

³⁷⁶ Sjöstrand 1941, 1–26.

³⁷⁷ Sjöstrand 1941, 27–87.

³⁷⁸ Sjöstrand 1941, 103–104, 107; Wirilander 1974, 252, 360.

³⁷⁹ Sjöstrand 1941, 577.

Suuren Pohjan sodan aika ei ollut teoreettisen sotilaallisen koulutuksen kulta-aikaa. Kaarle XII ei nähnyt sen tarvetta merkittäväksi. Syynä oli sotatila ja upseeritappiot, jotka synnyttivät välittömän täydennystarpeen. Kaarle ei muutenkaan ollut kiinnostunut muodollisista seikoista, eikä hän juuri pannut painoa sille, oliko upseeriksi nimitettävä aatelinen vai ei. Kaarlen luonnekuvaan sopiikin kenttäkokemuksen asettaminen kaiken muun yläpuolelle. Teoreettisen sotilaallisen koulutuksen tarve ja sotilaskoulujen synty ajoittuu myöhemmälle 1700-luvulle.³⁸⁰

Nuorukaisten perusopetus annettiin yleensä koti- ja yksityisopetuksena. Yksityisopetuksessa suuri vastuu oli oppineella kaitsijalla eli *preceptorilla*, joka valvoi nuorukaisen kasvatusta ja opetusta. Kaitsijoiden käyttäminen oli suositua, sillä yleisiä kouluja pidettiin aatelin keskuudessa huonotasoisina. Koulun penkillä istuminen alempisäätyisten keskuudessa katsottiin aatelisten asemalle ja arvolle sopimattomaksi.³⁸¹ Tulevia upseereja opiskeli tosin myös yleisissä kouluissa ja niissä arvellaan opetetun ainakin joissain tapauksissa upseerinurala tarvittavia käytännön taitoja.³⁸²

Uudet aatelin käytännön koulutuksen tarpeet alettiin huomioida myös yliopistoissa. Näissä ryhdyttiin pitämään ritariharjoituksia sekä antamaan klasisten aineiden opetuksen lisäksi upseerin ammattiin soveltuvaa teoreettista opetusta muun muassa linnoitusopista, tykistöopista, taistelutaktiikasta ja merisodankäynnistä. Upsalan yliopiston vuosien 1651–1718 aatelismatrikkelin mukaan siellä opiskelleista 1200 aatelisnuoresta noin 550 päätyi sotalaitoksen palvelukseen. Heidän lisäksi siellä opiskeli myös aatelittomia sotalaitoksen palvelukseen päätyneitä nuoria.³⁸³

Aatelittomien puuttuminen näistä matrikkeleista on hyvä osoitus heidän tutkimisensa vaikeudesta, koska tämä ryhmä ei näy useissa käytettävissä lähdeaineistoissa. Lopulta kotimaassa suoritettujen opintojen jälkeen koulutuksen huipentumana oli tarkoitus suorittaa enemmän tai vähemmän vapaamuotoinen opintomatka eli peregrinaatio ulkomaille.³⁸⁴

Esimerkiksi tuleva kenttämarsalkka Carl Gustaf Rehnskiöld opiskeli Jöran Nordbergin kirjoittaman ruumissaarnan mukaan ensin kotiopettajan opissa ja sen jälkeen useissa seudun kymnaaseissa ”hämmästyttävän väsymättömästi”. Tämän jälkeen hän jatkoi opintojaan Lundin Akatemiassa professori Samuel Pufendorfin kaitsevan silmän alla 22 ikävuoteen asti. Koulutukseen kuului myös terävän pään kehittämistä sekä ritarillisia ruumiinharjoituksia.³⁸⁵

Ruotsissa etenkin valtakunnan kansleri Axel Oxenstierna osoitti suurta kiinnostusta erityisen aateliskoulun perustamista kohtaan siviili- ja sotilasalan tarpeita silmälläpitäen. Ritariakatemiaiksi perustetut ”Collegium illustre på Riddarhuset” (toimi vuosina 1626–1629) ja ”Drottning Kristinas riddarakademi

³⁸⁰ Sjöstrand 1941; Ericson 1992; Larsson 2005a; Screen 2007, 190–259.

³⁸¹ Wirilander 1974, 342, 360; Niléhn 1983, 96–97.

³⁸² Sjöstrand 1941, 205–207; Lappalainen 2005, 318–324.

³⁸³ Sjöstrand 1941, 207–226; Niléhn 1983, 98–101. Turun akatemian osalta katso Strömberg 1996, 151–167.

³⁸⁴ Peregrinaatioista erityisesti Niléhn 1983, 150–172; Opinkäynnistä yleisemmin Nuorteva 1999.

³⁸⁵ Rehnskiölds likpredikan, 41.

på Rörstrand” (toimi vuosina 1649–1651) eivät kuitenkaan onnistuneet vakiinnuttamaan asemaansa suositun yksityisopetuksen ja myös yliopistoissa annetun aatelinuorten opetuksen takia. Ajatus jäi kuitenkin elämään, sillä keskusteluja ja suunnitelmia pysyvästä ritariakatemiasta esiintyi Ruotsissa vielä 1650-, 1670- ja 1680-luvulla.³⁸⁶ Näyttääkin ilmeiseltä, että sotilaskoulutus nähtiin säätyläispiireissä niin luonnolliseksi ja oleelliseksi osaksi elämää, ettei sitä varten tarvittaisi erillistä koulutuslaitosta laisinkaan.

Pysyvä sotilaskoulutus alkoi Ruotsissa Karlskronassa ja Haapaniemen sotakoulussa ensin Kuopiossa ja sittemmin Rantasalmella vasta myöhemmin 1700-luvulla. Tällöinkin kolme neljäsosaa koulutukseen valituista kadeteista oli syntyperältään aatelisia ja sotilaskoulutuksella oli edelleen vahva sosiaalinen ei-sotilaallinen merkitys kontaktien luomisessa.³⁸⁷

Valtakunnan kanslerina ja kuningas Kaarle XI:n holhoojahallituksen johdossa toimineen Magnus Gabriel de la Gardien sisäpoliittinen ohjelma sisälsi niin ikään suunnitelman aatelinuorukaisten koulutuksesta tietynlaisessa ritariakatemiassa³⁸⁸. De la Gardien esitys vuodelta 1663 kuvaa ylhäisaatelin pelkoa sen ulkopuolelta tulevia nousukkaita kohtaan ja siten tarvetta koulutuksen tehostamiseen.³⁸⁹

Suunnitelman mukaan nuorten tuli jäädä yliopistossa hankitun kirjallisen oppineisuuden jälkeen muutamaksi vuodeksi kotimaahan täydentämään opintojaan käytännön opilla. Näin tulisi tehdä, sillä de la Gardien mukaan liian kokemattomana ulkomaille lähtevältä nuorelta puuttui vielä ymmärrystä ja oikeudentajua, jolloin hän altistui helposti paheellisuuden vaaroille ja asettaisi myös isänmaansa epäsuotuisaan valoon. Kotimaassa nuoren tuli kunnollisesti (*dugeligt*) ja taitavasti (*förfaren*) suorittaa harjoituksia ja opintoja oppiakseen taitoja, jotka kasvattaisivat hänet syntyperänsä vaatimukset täyttäväksi aatelmieheksi, mutta myös taitavaksi (*skicklig*) ja kyvykkääksi (*capblig*) kuninkaan ja isänmaan palvelijaksi joko siviili- tai sotilassäädystä. Tämän jälkeen nuori voisi lähteä ulkomaille oppimaan lisää taitoja turvatulta pohjalta.³⁹⁰

Kotimaassa nuorukaisten tulisi olla valtakunnan kaikkein parhaiden ja uusimpia tietoja omaavien opettajien opetuksessa, jotta he pystyisivät tulevaisuudessa mahdollisimman hyvin palvelemaan kuningastaan ja isänmaataan. Opetuksesta vastaavina harjoitusmestareina olisi oltava seuraavien taitojen ammattilaisia: 1. Ratsastuksen opettaja 2. Miekkaileminen opettaja 3. Tanssin opettaja 4. Voimistelun opettaja 5. Musiikin opettaja 6. Piirtämisen opettaja 7. Arkkitehtuurin opettaja 8. Kieltenopettaja ranskan ja italian kielissä sekä latinassa ja kaunopuheisuudessa (*eloquentia*). Nuoren tulisi niin ikään tutustua valtakunnan hallintoon ja alalle jolle hän aikoi erikoistua.³⁹¹

³⁸⁶ Sjöstrand 1941, 171, 188–195, 231–240, 570; Runeby 1962, 182–191; Landquist-Husén 1973, 79–80; Niléhn 1983, 100–101.

³⁸⁷ Sjöstrand 1941, 340–375, 513–566; Ericson 1992, 15–43; Larsson 2005a, 146–148; Thisner 2007, 197–229 ja passim.

³⁸⁸ M. G. de la Gardien sisäpoliittisesta ohjelmasta Edlund 1954.

³⁸⁹ Asker 1983, 13.

³⁹⁰ De la Gardie, PK II, 29–30.

³⁹¹ De la Gardie, PK II, 30–31.

Harjoitusmestarien kuten kollegioiden henkilökunnan piti varata aikaa tiettyinä aikoina päivästä nuorison käytännön opetukseen tykistöopissa, linnoittamisessa, laivanrakennuksessa, merenkulussa ja merisodankäynnissä. Varsinaisten opettajien lisäksi tuli myös muutaman valtaneuvoston jäsenen, valtakunnan kanslerin ja valtakunnan tallimestarin osallistua opetukseen.³⁹²

Tavoitteena tästä kaikesta olisi saavutettava yleinen hyöty, koska opintoihin kulutettavat rahat jäisivät kotimaahan ja opinnot sujuisivat täällä ahkerammin, koska vanhemmat ja nuorukaisten opettajat olisivat paikalla heitä valvomassa. Majesteetti voisi myös seurata nuorten opetusta ja oppia tuntemaan heitä paremmin, mikä edesauttaisi heitä tulevilla virkauralla. Kotimaassa ei myöskään olisi niin helppo lyödä laimin opintoja kuin ulkomailla. Ruotsin aateliston ei tulisi kuitenkaan kokonaan irrottautua ulkomaista vaan tarkoituksena olisi hankkia oppia itse kotimaassa niin paljon, että ulkomaille ei mentäisi vain kieliä oppimaan, vaan valmiiksi ammattitaitoisina sotapalvelukseen tai hankkimaan oppia siviilitehtäviin.³⁹³

De la Gardien esityksessä aatelisnuorukaisten opinnoista ja opintomatkoihin korostui näkemys käytännöllisyyden tarpeesta. Ohjelman mukaisesti nuoriso valmentautuisi tehokkaassa valvonnassa siten, että ylhäisaatelin asema kuninkaan lähipiirissä ja valtakunnan hierarkian huipulla olisi turvattu myös tulevaisuudessa. Miten de la Gardien ohjelma sitten toteutui käytännössä?

Yleisesti ottaen suunnitelman tavoitteet näyttävät olleen ainakin oppineiden koulutuksen asiantuntijoiden hyväksymiä. Professori ja rahastonhoitaja Vereliuksen kirjoittamat neuvot ja suositukset paroni Jacob Spensin äidin kysymyksille poikansa opintojen jatkamisesta olivat juuri de la Gardien esityksen mukaisia. Verelius kirjoitti herra Jacob Spensin (1656–1721), josta myöhemmin tuli kreivi, ratsuväenkenraali, kuninkaallinen neuvos ja vuorikollegion presidentti, säätykasvatuksesta ja ulkomaanmatkoista suosituksen pojan äidille.³⁹⁴

Jacobin äiti oli kysellyt tarkkoja ohjeita milloin, missä seurassa ja mihin maihin hänen poikansa tulisi matkustaa. Kirje on todennäköisesti kirjoitettu 1660-luvun loppupuoliskolla. Jacobin isä oli kaatunut Puolan sodassa 1656 eli samana vuonna, jolloin Jacob syntyi. Kirjeestä käy ilmi, että poika olisi ollut halukas lähtemään muun muassa Italiaan ja tarvittaessa vaikka yksin.³⁹⁵

Vereliuksen vastauksessa korostettiin, että pojan tulevaisuus oli Jumalan käsissä, mutta koska valtakunta oli vihamielisten naapureiden ympäröimä, kuningas odotti nuorisolta innostusta sotataitoon. Professorin mukaan pojan tulisi jatkaa opintojaan kotimaassa eikä missään tapauksessa lähteä ainakaan yksin ulkomaille päämäärättömästi kulkemaan. Ulkomailla opiskelu oli kalliimpaa ja siellä nuori oli alttiina monien epäkristillisten houkutusten turmelukselle. Veratessaan opetuksen tasoa ulkomailla ja Ruotsissa Verelius totesi, että kotimaas-

³⁹² De la Gardie, PK II, 31–32.

³⁹³ De la Gardie, PK II, 32–33.

³⁹⁴ Memorial på dhe frågor, om hvilka skall skrifuas till Ränthemästaren Herr Olaum Verelium. PK II 1936, 33–39; Svenska adelns ättartavlor VII, 429.

³⁹⁵ Memorial på dhe frågor, om hvilka skall skrifuas till Ränthemästaren Herr Olaum Verelium, PK II 1936, 33–34.

ta löytyi yhtä hyviä, mutta paljon halvempia opettajia niin sotilaalliseen kuin muuhunkin koulutukseen.³⁹⁶

Professori katsoi, että herra paronin taipumukset olivat enemmänkin sotilasalalle, mutta hänen olisi kuitenkin tehtävä valmiiksi myös siviilialalle tähtäävät latinan ja politiikan opintonsa. Näiden jälkeen hänen oli keskityttävä sota-aidon opintoihin sekä niitä tukeviin aritmetiikkaan, laskuoppiin, arkkitehtuuriin ja merenkulkuun sekä tutustua sotakollegion, amiraliteetin, vuorikollegion ja kauppakollegion toimintaan. Kun hän oli hankkinut riittävästi oppia kotimaassa, hän voisi lähteä ulkomaille lisäoppiin. Kaiken tämän tarkoituksena oli hankkia niin paljon kokemuksia ja taitoja, jotta paroni saisi hyvän aseman kotimaassaan sinne palatessaan.³⁹⁷

De la Gardien koulutussuunnitelma ja professori Vereliuksen käytännön ohjeet viittasivat siihen, että nuoren oli kouluttauduttava ja kasvettava itsetaroituksellisesti hyveelliseksi ja ymmärtäväiseksi kunnian säädyn edustajaksi, mutta myös kuninkaan ja isänmaan palvelijaksi. Näin aatelisten hyveellisyys yhdistettiin valtakunnan palvelukseen. Nuoren tuli suorittaa opintonsa laaja-alaisesti, kunniallisesti ja ahkerasti, eikä hän saanut langeta paheisiin. Maininnat erityisesti opintomatkojen vaaroista näyttävät olleen täysin aiheellisia, sillä nuorukaisen tuli luonnollisesti olla virkauralle päästäkseen hyvämaineinen ja kunnialtaan tahraton. Hän edusti opintomatoillaan paitsi itseään niin myös koko sukunsa ja isänmaansa mainetta. Aatelisten opintoaika oli patriarkaalissa hengessä valvottua ja tarkoin suunniteltua valmistautumista tulevalle uralle Jumalan, kuninkaan ja isänmaan palvelukseen.

Ylhäisaatelin tehokasta koulutusta pyrittiin tietysti jäljittelemään pienemmän resurssien elävän alemman aateliston ja muiden säätyläisten lasten kasvatuksessa. Heille koulutuksen hankkiminen ei luonnollisesti ollut yhtä helppoa kuin Tukholmassa asuville ylhäisaatelin vesoille ja näihin sukuihin läheisissä sidoksissa oleville. Niinpä esimerkiksi Inkerinmaalla asuvalle everstiluutnantin pojalle Carl Armfeltille pystyttiin järjestämään perusopetus joko kotiopettajan ohjauksessa tai lähimmässä koulukaupungissa Narvassa. Sen sijaan yliopistopetukseen ei nuoren Armfeltin perheessä liene ollut kuitenkaan varaa, sillä uusi nouseva aateli oli kärsinyt Kaarle XI:n isoreduktiossa 1680-luvulla merkittävän taloudellisen takaiskun.³⁹⁸

Köyhemmän aatelin ja aatelittomien säätyläisten pojat olivat usein jonkun sukulaisen tai muiden kontaktien avulla luotujen suhteiden varassa.³⁹⁹ Tällöin sotaväen palvelukseen tuli astua ensi tilassa kun siihen vain esiintyi mahdollisuuksia, mistä seurasi luonnollisesti rajoittuneempia mahdollisuuksia teoreettisen tiedon hankkimiselle opiskelemalla. Näin upseerit pyrkivät asettamaan poikiaan ja muita suosikkejaan rykmentteihin sotilaspojiksi ja kaikenlaisiin mahdollisiin tehtäviin, joissa heille tarjoutui mahdollisuus käytännön opin saamiseen tulevaa soturin ammattia silmällä pitäen. Tämä luonnollisesti kiinnit-

³⁹⁶ Svar av Verelius, PK II, 34–39.

³⁹⁷ Svar av Verelius, PK II, 34–39.

³⁹⁸ Hornborg 1952, 38–39.

³⁹⁹ Asker 1983, 105–117.

ti nuorukaisia tiiviisti osaksi sotilasyhteisöä, mikä tarjosi myös uusia ja parempia mahdollisuuksia uran kannalta tärkeiden kontaktien luomiseksi.⁴⁰⁰

Keskeistä sotilasvirkoihin pääsyssä ja vaatimuksissa oli luonnollisesti valtakunnan sotavoiman tarve. Rauhan vallitessa virkoihin riitti aina runsaasti pyrkijöitä, kun taas sota-aikoina alkoi päällystössä luonnollisen poistuman takia esiintyä tarvetta uusien sotureiden rekrytoinnille. Tällöin esimerkiksi suuren Pohjan sodan aikana Kaarle XII:n kenttäarmeijaan ryhdyttiin houkuttelemaan upseeripulan helpottamiseksi porvaris- ja pappisperheiden poikia. Tällöin ei luonnollisesti enää voitu vaatia volontääreiltä sen enempää sotilaspojan kokemusta kuin teoreettista sotataidon koulutusta.⁴⁰¹ Richard J de la Chapellen ”Militarisk exercitie book” -sotimisen ”rykmentinpeilissä” kirjoittaja edellytti upseeriksi aikovilta juuri käytännön oppia musketin ja keihään käytön opettelusta aloittamalla, eikä lainkaan teoreettisia opintoja ja taitoja.⁴⁰²

Mitä eriarvoisilta sotilailta sitten vaadittiin? Käytännönläheisempää, mutta silti soturikunnian vahvasti sävyttämää esimerkkiä sotureille tarjosivat ”rykmentinpeilit” ja harjoitusoppaat, jotka muodostivat oman lähdeyhteytensä sotureita koskevassa normistossa. Harjoitusoppaiden mukaan tavallisen rivimiehen odotettiin ennen kaikkea olevan kuuliainen, tottelevainen ja esimiehiään kunnioittava. Erityisesti ylennyksiä odottaviin volontääreihin viitaten de la Chapelle korosti ehdotonta esimiestensä käskyjen tottelemista ja sota-artiklojen ohjeiden mukaan toimimista niin arkisessa työssäkin kuin varuskuntapalveluksessa, vahdissa, piirityksissä ja kenttätaisteluissa. Heidän oli myös pyrittävä olemaan lähellä everstiään ja omaksuttava hänen toimiaan seuraamalla hyvän upseerin rooli. Myös vanhojen kenraalien esimerkki oli hyvin merkittävää, etenkin jos nousukas ei ollut päässyt matkustamaan ja harjoittelemaan ulkomaille. Sotilaan tuli pitää asemansa niin kauan kuin hän oli elossa ja hänellä oli kunniansa.⁴⁰³ Aliupseereiden kohdalla korostettiin sitä, että heidän on oltava kaikissa toimissaan alaisiansa taitavampia ja kokeneempia.⁴⁰⁴

Kun aatelisnuorella oli edessään joko kynän tai miekan tie, eli siviili- tai sotilasura, ei ollut yllättävää, että Ruotsin suurvaltakaudesta miekan tielle esiintyi runsaasti halukkuutta. Alati vellovat sodat tarjosivat rikkauksia, säätykiertoa ja sosiaalista nousua aatelisille ja aatelittomille soturin uralle astuneille ja rauhan vallitessa oli aina mahdollista palvella myös ulkomailla.⁴⁰⁵ Esimerkiksi diplomaatin uralle aikonut, poikkeuksellisen oppinut ”latinalaiseksi everstiksi” myöhemmin kutsuttu kreivi Adam Ludwig Lewenhaupt päätti sopivien virkojen puutteessa ”tarttua miekkaan ja esi-isiensä ammattiin”.⁴⁰⁶ Sotilasura nähtiin

⁴⁰⁰ Wirilander 1950, 219–223.

⁴⁰¹ Carlsson 1962, 30–36; Englund 1988, 30–31.

⁴⁰² Göransson 1990, 119.

⁴⁰³ De la Chapelle 1669, 110–112. En skön och Gudfruchtigh krigsmans Böön dagelig at låfa. Katso De la Chapellesta myös Göransson 1990, 118–119; Åberg–Göransson 1976, 14–17.

⁴⁰⁴ De la Chapelle 1669, 1–16, 57–58. Päällystön eri arvoasteiden omaavien henkilöiden taistelutehtävien ulkopuolisista tehtävistä esimerkiksi Korkiakangas 1974, 84–99.

⁴⁰⁵ Korkiakangas 1974, 60–63.

⁴⁰⁶ Lewenhauptens berättelse, HH 34:2, 9–11; Artéus 1979, SBL XXII, 618–621. Lewenhaupt Adam Ludwig.

keskeisenä väylänä sosiaalisen nousun tavoittelussa ja miekan tielle hakeuduttiin sotilassäädyn ulkopuoleltakin.⁴⁰⁷

5.4 Upseeriuran riippuvaisuus patronus–klientti-verkostoista

Patriarkaalisen järjestyksen mukaisesti esimiehen velvollisuuksiin kuului alaisensa urakehityksen puoltaminen. Esimiehen oli tarvittaessa kehuttava alaisiaan, mutta ehtona tälle oli tietysti, että alainen oli kunniallinen. Upseerit liittivätkin memoriaaleihinsa esimiestensä puoltokirjeitä, jotka olivat niin ikään kunniasidonnaisia. Puoltokirjeet, kuten memoriaalitkin, olivat kaavamaisia, joten niistä ei laajemmin voi päätellä yksittäisen upseerin henkilökohtaisia ominaisuuksia. Kuitenkin niissä mainitaan yksittäisiä mainetekoja, jotka toivat painoarvoa hakijalle. Kaavamaisetkin lausunnot ja niissä toistettavat sanamuodot ovat yksi osoitus kunniamailman keskeisyydestä upseerien ajattelussa, sillä työssä aikaisemmin esitettyjen kunniallisuuteen liittyvien adjektiivien käyttö korostui näissä kirjeissä.⁴⁰⁸

Esimerkiksi kenraalimajuri vapaaherra Otto Johan Maydellin kirjoittama puoltolausunto Hämeen jalkaväkirykmentissä palvelleesta alaisestaan kapteeni Anders Bergencrantzista kuvasi esimies–alainen-suhdetta. Maydell korosti Bergencrantzin sodan alusta kestänyttä palvelusta ja sotaretkiä, joiden aikana hän oli aina ollut uskollinen, terävä, valpas ja ahkera osallistuessaan taisteluihin Puolassa, Ukrainassa, Turkissa ja muualla. Näiden vuosien ja taisteluja seuranneiden sotavankeusvuosien aikana Bergencrantz oli kestänyt suuria kärsimyksiä, joista huolimatta hän oli aina osoittanut alamaista uskollisuutta korkealle esivallalle ja isänmaalle.⁴⁰⁹

Inkerinmaalaisen everstiluutnantin arvolla kapteenin jakopalkkaisessa virassa olleen ja sotavankeuden kärsineen Carl Detlof Schmidefeldtin memoriaalissa oli liitteenä kenraaliluutnantti Carl Gustav Armfeltin puolto. Schmidefeldt oli palvellut Suomen armeijassa Armfeltin alaisuudessa. Tämä korosti suosituksessaan Schmidefeldtin olleen kaikissa palvelustoimissaan tehtäviensä tasalla oleva reipas, urhea, uskollinen ja kunniallinen upseeri. Erityisesti Armfelt mainitsee Schmidefeldtin urheuden Isonkyrön taistelussa, jossa hän ensimmäisten

⁴⁰⁷ Carlsson 1962, 35–39.

⁴⁰⁸ Esimerkiksi memorial Bergencranz (Maydell), R2444, 135v, (F 313); Memorial Schmidefeldt (Armfelt), R 2444, 143, (F 315); Villstrand 2005, 87–92; Vertaa Hakanen 2011, 67–79.

⁴⁰⁹ Memorial Bergencranz (Maydell), R2444, 135v, (F 313). ”- - -under bemte tijd, sig icke all[enast] trogen, nyckter, Vigilant och fljigtig wijd alla tillfällen förhållit honom till Kongl. Majjestetz och fädernes landets tienst elegat, - - - som han och dessutan alt ifrån det fr[am]farne Långwarige krigetz begynnelse tient, och bejwystat [flera] fientliga actioner i Pohlen, Ukranien, Turckiet, sampt andra och uthstått stora och swåra *fatiger*, så wähl under sin fångenskap s[åsom] wijd andre Occasioner, - - - och trogen plickt emot sin höga Öfverhet och fäderneslandet”; Memorial Strick (von Schwartz), R 2444, 76.

joukossa murtautui vihollisen jalkaväen rintamaan ajaen tämän pakosalle.⁴¹⁰ Täten yksittäinen uroteko oli lyhyessäkin kirjoituksessa maininnan arvoinen. Mikäli upseeri oli palvellut moitteettomasti, muttei ollut erityisen kunnostautunut, saatettiin hänen puollossaan mainita yksinkertaisesti hänen palvelleen hyvin.⁴¹¹

Kontaktit päällystöön olivat tärkeitä jo palvelukseen astuttaessa. Uuden ajan alun valtionrakennusprosessissa esiintyneen patronus-klientti-järjestelmän, jossa valtakunnan mahtimiehet ulottivat vaikutusvaltaansa eri organisaatioihin klienttensä kautta, vaikutti myös sotaväessä. Isäntä-alainen suhde ulottui aina kuninkaasta armeijoiden mukana liikkuvaan palvelusväkeen saakka.⁴¹²

Suhde patronukseen sävyttikin jokaisen yksilön kunniaa ja tämän suhteen rikkominen oli ehdottoman kunniaton teko. Näin ollen armeijoissa esiintyi virallisten esimiesten lisäksi epävirallisia klienttiverkostoina toimivia alaisuhteita. Lisäksi upseeriksi haluavien tarjokkaiden oli oltava kanssakäymisessä ja opissa vanhempien upseerien keskuudessa. Robert Petré kirjoitti päiväkirjassaan, kuinka hän palvelusuransa alussa harjoitteli alalla tarvittavia taitoja vanhempien upseerien seurassa,⁴¹³ joten kontaktit joukko-osaston muihinkin upseereihin kuin lähimpiin esimiehiin olivat tärkeitä.

Valtakunnan johtavissa tehtävissä toimineiden ylhäisaatelin miesten poikien ja sukulaisten sekä näihin läheisesti kytkeytyneiden muiden sukujen klienttien muodostamaan verkostoon kuulumisen mahdollisti nopean urakehityksen usein siten, että ylennyksiä jaettaessa nämä saattoivat kohota arvoasteikossa monia asteita kerralla. Esimerkiksi kuninkaallisen neuvoksen poika kreivi Anders Torstenssonin karriääri johti everstin virkaan Viipurin läänin kahdennusratsuväkirykmenttiin jo noin 29 vuoden iässä vuonna 1706. Tämän kaltaiset uranousut herättivät luonnollisesti närää ja kirjallisiakin valituksia kokeneemmissa upseereissa, jotka ylennyskierroksilla jäivät suosikkien jalkoihin. Osastojen komentajilla oli kuitenkin suuri valta alaistensa urakehityksen nopeuttamisessa tai hidastamisessa⁴¹⁴, olihan näiden johdettava patriarkaalisten periaatteiden mukaisesti yksikköään kuin isä lapsiaan.⁴¹⁵

Alempi upseeri määritti suhteensa ylempään kunniallisesti. Niinpä esimerkiksi Friederich Sture kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hänellä oli ollut

⁴¹⁰ Memorial Schmidfeldt (Armfelt), R 2444, 143, (F 315). "Sedan Hr Öfl Carl Detlof Schmidfeldt, begärer af mig et sant färdig Atestatum om dess förhållande under den Tijdh han tient under Finska Armeen; så betygas här med sant färdigt dett bemelte Hr ÖfwersteLieutenant har under den Tijdh iag hafwit commando öfwer berörde armee. förhållit sig wijd alla tillfällen som Een hurtig, tapper, trogen, och redelig Officerare wähl egnar och och särdeles uti StoorKyro slaget med de första in brutit uti Fiendes Infanterie som gerade blifwit öfwerända kastadt, och der hoosmed alt nöje utt ---".

⁴¹¹ Nimeätön puolto kapteeni Jacob Anders Meijerin memoriaaliin, R 2449, 18.

⁴¹² Patronus-klientti -järjestelmästä erityisesti Wirilander 1950, 168–169; Elmroth 1962; Asker 1983, 105–117 ja 1997, 21–30; Persson 1992, 316–329; Englund 1993a ja 1993b, 86–97; Hakanen 2005, 308–316 ja 2011; Villstrand 2005, 87–92; Hakanen-Koskinen 2009, 1–22.

⁴¹³ Petrés dagbok KKD 1, 4.

⁴¹⁴ Asker 1983, 105–117; Sjöström 2008, 90–92; Katso myös Rehskiölds likpredikan, 41–60.

⁴¹⁵ De la Chapelle 1669, 56–70.

kunnia palvella useissa eri yhteyksissä kenraali Hornin ja useiden muiden kenraaleiden alaisuudessa.⁴¹⁶ Upseeri saattoi siis vedota esimiestensä nimeen esittämällä näiden palveluksessa olemisen itselleen kunniakkaaksi samalla tavalla, kuin itse kuningas Kaarle XII:n nimeen oli vedottu. Henning Rudolf Horn oli vanha, vuodesta 1663 palvellut konkari, joka nousi sankariksi puolustettuaan Narvan linnoituksen komendanttina linnaketta venäläisiä vastaan sen ensimmäisessä piirityksessä 1700. Vuoden 1704 piirityksessä Horn kieltäytyi häikäpäisesti antautumisesta venäläisille, joiden oli lopulta valloitettava rynnäköllä pahoin kärsinyt Narva. Valtaus johti verilöylyyn, Hornin vangitsemiseen, mutta sankariksi kohoamiseen.⁴¹⁷ Kun Horn oli kerran kohotettu sankariksi, oli toinenkin koetus vietävä veriseen loppuun saakka.

Mikäli upseeri sai huonot arvioinnit esimieheltään tai ylemmältä upseerilta, hän oli pulassa. Komppaniansa menettänyt aateliton Svean hovioikeuden asessorin poika ja Tukholmassa ennen sotaa linnoitus- ja tykistöoppia opiskellut Carl Falkenklo kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hän oli saanut Eversti Dellwichiltä tylyn tuomion. Falkenklo kirjoitti memoriaalissaan Dellwichin luonnehtineen häntä lausunnossaan hyväksi mieheksi, mutta heikoksi upseeriksi.⁴¹⁸

Falkenklon oli tietysti vaikea hyväksyä tällainen luonnehdinta ja hän kirjoittikin memoriaalinsa valtiopäiville aatelismies Wilhelm von Bercon välityksellä. Falkenklo epäili, että everstin sanojen taustalla saattoi piillä, että hän oli hieman lyhytkasvuinen ja täten fyysisiltä voimiltaan heikko. Loukkaava lausunto kävi Falkenklon kunnian päälle. Hän kirjoittikin tunteisiin vetoavasti siitä, kuinka sotilaalla voi olla vahva sydän fyysisten voimien tilalla.⁴¹⁹

Komppanian tai rykmentin vieminen pois upseerilta vei häneltä hyvätuloisen viran⁴²⁰ mutta myös loukkasi hänen kunniaansa vakavasti. Esimerkiksi Carl Bildsteinin memoriaalissa Bildstein valitti virkasijoittelussa sitä, että häneltä oli viety rykmentti alta.⁴²¹ Upseerille oli aina kunniakasta johtaa omaa osastoa, kuten rykmentin komentajana toiminut Robert Mühle kirjoitti.⁴²²

⁴¹⁶ Memorial Sture, R 2450, 16. " - - - Hr General Horn samt det flere herrar Generaler under hwilkes Commando iag wid det ena och andra tillfället hafft den ähran att stå".

⁴¹⁷ Grauers 1973, 405-410.

⁴¹⁸ Memorial Falkenklo R 2444, 49v-50v. "Hr Öfwersten *Dellwich* kunde iag oförgripel. haa orsak att beswära mig öfwer, som utan *Reflexion* på all min förtienst lembnat mig så handlös, och i stället för ett gunstigt förord giordt om min persoon eenså swag berättelse, som woro iag een swänsk, hwilcken syntes wara een god karl, men swag Officerare".

⁴¹⁹ Memorial Falkenklo R 2444, 49v-50v. " - - - Men huru iag skull förstå een swag Officerare det skulle iag wäl åstunda at höra, hwad han därmed meenar, skulle han meena iag woro lijten till Wäxten och således swag, så är han mycket dristig, som töör mästaren, nog utaff, för een Solldat, när hiertat setter på stället".

⁴²⁰ Katso esimerkiksi sotilaiden palkoista katso liite 1.

⁴²¹ Memorial Bildstein, R 2445, 13v-14, (F 330) "Först, huru Regementet ward mig ifråntaget år 1720. " - - - ibland officerarne måste skie, så kommer iag också att afgå, och ehuru man där tillägger mig mitt wällförtiente Loford af trogen tjenst och alltid betygat tappert förhållande, hwilket ingen förmår att betaga mig".

⁴²² Memorial Mühle, R 2449, 335-335v. "Och sedan *transporten* till Lijfdragounerne, då iag ännu knapt 8: dagar warit i beställningen, erhöit iag på een natt 3ne Kongl. Majjts och dess Krijgs Collegij ordres af ett innehåld att Regementet för hwilket iag då hade den ähran att wara *chef*, skulle skyndsammast *marchera* hit till *Stockholm*".

Patriarkaalisten ihanteiden mukaiset toimintamallit näkyivät upseereiden memoriaaliaineistossa. Upseerille oli tärkeää saada esimieheltään puolto, jossa tämän urheutta ja taistelukelpoisuutta todisteltiin. Carl Falkenklon tapaus osoitti, kuinka ongelmallisena upseeri koki tilanteensa, kun hänen esimiehensä oli kirjoittanut negatiivisen lausunnon. Kun esimies oli yksilöä vastaan, pyrki hän kuitenkin aina turvautumaan yhteisönsä vertaisiin eli rykmenttinsä muuhun upseeristoon.

De la Chapellen ”rykmentinpeilissä” korostui yhteisöluontoisten joukkojen johtajien, komppanianpäällikköiden ja rykmentinkomentajien roolit. Komppania henkilöityi vahvasti päällikkönsä, jonka oli hyvän isännän tavoin tarvittaessa oltava ankara ja kova alaisilleen, mutta myös rakastettava heitä ja puolustettava alaisiaan ja yksikkönsä mainetta oman kunniansa ja maineensa uhalla. Upseerin oli tunnettava velvollisuutensa ja toimittava asemansa mukaisesti. Hänen oli oltava alaistensa kohtelussa ennen kaikkea luja, mutta myös oikeudenmukainen.

Karoliiniyhteisössä patriarkaalisilla ihanteilla pyrittiin vahvistamaan muodolliseen hierarkiaan pohjautuvia käskyvaltasuhteita. Patriarkalaisuus näkyi niin sotilaiden välisessä kanssakäymisessä kuin upseerin oman suvun ja perheen välisessä kanssakäymisessä. Usein ne olivat tiiviiden sukusiteiden takia nivoutuneet keskenään. Tässä mielessä patriarkaalinen rooli upseerilla oli keskeisempi kuin muodollinen komentovalta, mikä lienee ollut myös esivallan tarkoitus. Korostamalla yhteisöllisyyttä esivalta pyrki tiiviimpiin ja toimivimpiin sotilasyksiköihin. Perhe-elämän mukainen yhteisöllisyys nähtiin siis esivallan puolelta edullisena. Tai oikeammin esivalta joutui tyytymään yhteisöllisiin käytäntöihin, koska ei pystynyt pelkästään auktoriteetillaan ja hierarkkisilla suhteilla kontrolloimaan armeijaansa kyllin tehokkaasti.

Upseerille perheenkaltaiset suhteet loivat edullisemman aseman, kun hänen alaisensa olivat kuuliaisuusvelassa hänelle. Usein esimies–alais-suhteet olivat jopa sukusiteisiä, jolloin suhde oli vielä tiiviimpi. Alaisten kanssa myös marssittiin taisteluihin, jolloin kaikkien henki oli riippuvainen toisistaan. Yhteinen veri velvoitti.⁴²³

Nämä suhteet olivat keskeisiä monenlaisissa ristiriitatilanteissa. Sotilasyhteisössä kanssakäyminen perustui tiukkaan hierarkkisuuteen, mutta ei ainoastaan muodolliseen käskyvalta-asemaan pohjautuen, vaan pikemminkin epävirallisiin verkostoihin, joissa esimerkiksi sukulaisuussuhteet ja patronus–klientti-verkostot hallitsivat. Tämän muodollisen hierarkian ja todellisen epävirallisen verkostojen välisen suuren ristiriidan takia kunnia oli tärkeää juuri sotilaille.

Karoliiniarmeijassa esimiehen auktoriteettia korostettiin sota-artikloissa ja de la Chapellen ”rykmentinpeilissä”. Käytännössä esimiehen auktoriteettiasema ei ollut ihanteiden mukainen. Sotilasyhteisön perusluonteeseen kuului selkeän muodollisten käskyvaltasuhteiden lisäksi kulttuuri, jossa pyrittiin kiertämään selviä käskyjä ja joiden kiertämistä siedettiin sanattomin sopimuksin. Tällainen toiminta oli aina hienovaraista ja se vaati sosiaalista pelisilmää sekä alaisilta että käskyvallan haltijoilta. Niinpä esimiesten ja alaisten väliset suhteet

⁴²³ Wirilander 1950, 11, 89–98, 161.

muodostivat karoliiniyhteisössä monimuotoisen epävirallisten ja virallisten normien verkoston.⁴²⁴

Korporaatiohenki ja koteloituminen olivat pienemmille yhteisöille, kuten rykmentinupseeristolle itselleen edullista, mutta esivallan ja joukon taistelukykyyn kannalta se oli haitallista. Tosin sotatilan aiheuttama suuri upseerihukka toi sosiaalista liikkuvuutta ja muutti ja uudisti sotilasyhteisöjä. Virkaliikkuvuus oli vähäistä, joten upseereiden välisen yhdenvertaisuuden toteutuminen virkariidoissa asetettiin kyseenalaiseksi. Erityisesti tällöin upseerin tunnettavuuden ja maineen merkitys oli tärkeää. Monissa memoriaaleissa mainittiin esimiehiä ja kollegoita, jotka saattoivat antaa viranhakijasta tarpeen vaatiessa lisätietoja. Näin upseerit kertoivat sotilaskunniaan pohjautuvalla vetoamisellaan olevansa oman yksikkönsä ryhmäkunniaa kantavia upseereita.

Upseerille oli tärkeää saada esimieheltään puolto, jossa tämän urheutta ja taistelukelpoisuutta todisteltiin. Esimerkiksi Carl Falkenklon tapaus osoitti, kuinka ongelmallisena upseeri koki tilanteensa, jossa hänen esimiehensä oli kirjoittanut negatiivisen lausunnon. Kun esimies toimi alaistaan vastaan, pyrki alainen mahdollisuuksien mukaan turvautumaan yhteisönsä vertaisiinsa, eli rykmenttinsä muuhun upseeristoon.

⁴²⁴ Vertaa Pipping, 1978, [1947]; Perlestam 2008.

6 KONFLIKTIT UPSEERIKUNNASSA

6.1 Upseereiden toteutumaton yhdenvertaisuus

Sotilasyhteisössä upseeristo muodosti oman erityisryhmänsä, jossa sotilaallinen kunniaavaatimus vaikutti omanlaisella tavalla. Upseeristolla oli ryhmänsä kollektiivinen kunnia puolustettavanaan. Tämä ryhmäeetos, *esprit de corps*, vaikutti merkittävästi upseereiden keskuudessa. Heidän oli edustettava joukkoaan ja ilmennettävä tämän henkeä. Upseereiden oli puolustettava paitsi oman rykmenttinsä ja komppaniansa upseerikunnan kunniaa vieraita upseereita ja muita kohtaan, niin myös koko upseerikunnan kunniaa ulkopuolisia kohtaan. Myös vihollisupseereiden kanssa voitiin katsoa oltavan samaa ryhmää, jolloin upseeri saattoi kohdella vihollisupseeria kunnioittavammin kuin omia rivimiehiään.⁴²⁵

Ryhmähengen mukaisesti upseeristo suhtautui torjuvasti ja hyljeksien sellaiseen ainekseen ja henkilöstöön, joka saattoi tahrata sen maineen. Tällöin kyse saattoi olla esimerkiksi pelkuruudesta taistelussa. Upseeriston ryhmäkunniaa loukannut henkilö joutui toveriensa kollektiivisen hyljeksinnän kohteeksi, jolloin hänestä tuli *civiliter mortuus*, sosiaalisen kanssakäymisen osalta kuollut yksilö, joka suljettiin ulos kaikesta yhteisön sosiaalisesta kanssakäymisestä.⁴²⁶ Tämän yhteisön jäsenen oli siis elettävä yleisen normiston ja koko ryhmänsä kunnian vaatimusten mukaisesti.

Vaikka sotilasyhteisö olikin tarkan hierarkkinen, esiintyi siinä erityisenä poikkeuksena juuri upseereiden ryhmäkunnia. Sen mukaisesti jokainen upseeri kuului samaan kunniaryhmään, eli kunniaa koskevissa asioissa jokainen heistä oli tasa-arvoinen. Tämä ilmeni vaatimuksina yhdenvertaisesta kohtelusta, joka oli ehdottomana ihanteena.⁴²⁷ Siksi esimerkiksi kaksintaisteluita saattoi esiintyä upseereiden keskuudessa eriarvoisten upseereiden välillä, vaikkapa siis vänri-

⁴²⁵ Katso esimerkiksi Roos' relation HH 34:2, 330–336; Rustmästare Björcks antecningar KKD 3, 96; Wirilander 1950, 89–109; Hornborg 1952, 216; Englund 1988.

⁴²⁶ Dömen över Georg Lybeckers befälsföring, 227–231; Wirilander 1950, 98–102; Lappalainen 1975, 148–149; Gilbert 1976, 75; Kangas 1996, 41; Vertaa Eilola 2003, 294–300.

⁴²⁷ Vertaa porvariston tasa-arvoisuudesta Einonen 2005, 195–201.

kin ja kapteenin välillä. Upseerit eivät myöskään helpolla kurittaneet alaisinaan toimivia upseereita samalla tavalla kuin aliupseereita tai etenkin miehistöään.⁴²⁸

Vahva ryhmäkunnian vaade sävytti sotilassäätyläistää. Päälystön yhteisölliseksi perusyksiköksi oli muodostunut everstin johtama rykmentti, jonka päälystö oli tiiviisti kosketuksissa keskenään niin rauhan aikana kuin sotatilassa kenttäarmeijoiden leireissä. Päälystö jakaantui edelleen komppanioihin, joiden piirissä muodostui oma sisäinen ryhmähenkensä. Ryhmäkunnia kärjistyi kuitenkin ajoittain ja paikka paikoin tiukaksi korporaatiohengeksi, jolla pyrittiin suojautumaan ulkoapäin uhkaksi koettuja asioita kohtaan. Tämän hengen mukaan suhtauduttiin erityisen jyrkästi muualta tulleisiin ”vieraisiin” (*främmande*) upseereihin joita kuvattiin pahimmillaan juuttuneiksi rykmentteihin.⁴²⁹ Kapteenin tai majurin virkaan saakka yleneminen tapahtui ensisijassa omassa rykmentissä. Tätä ylemmät asteet, everstit, everstiluutnantit (ja majurit) kilpailivat viroistaan valtakunnallisesti.⁴³⁰

Rykmenttien upseeristo olikin sisäänpäin kääntynyt, alati oman ryhmänsä etuja valvova yhteisö, joka oli myös vahvasti sukuloitunut keskenään. Korporaatiohengen mukaisesti upseerit ryhtyivät voimakkaaseen vastarintaan torjuakseen vieraan kilpailevan upseeriaineksen tulon osastoonsa.⁴³¹ Tulokkailla oli omat kontaktinsa, verkostonsa ja sukulaisensa, jotka kärkkäänä olisivat astumassa rykmenttiin päänavaajan ”imussa”. Tämän takia tulokkaiden torjunta oli tärkeää heti alkuunsa.

Sisäänpäin kotoiloivan ryhmäkunnian lisäksi upseeristossa vaikutti tälle ristiriitainen yhdenvertaisuuden vaade. Upseerien suhteita leimasi vaatimus kohtelusta keskenään yhdenvertaisina (*wederlikar, som andra mina wederlikare*)⁴³². Kunnian kannalta oli erittäin tärkeää, että soturia kohdeltiin hänen asemansa mukaisesti. Kaarlo Wirilanderin mukaan erityisesti soturien ylennys- ja nimitysasioihin kytkeytyi ”palkkaa ja puustellia” koskevien taloudellisten intressien lisäksi ”eräitä psykologisia eturistiriitoja, jotka saattoivat tuona arvojärjestysten valtakautena usein tuntua milteipä vielä tärkeämmiltä kuin taloudelliset”.⁴³³

Psykologisissa eturistiriidoissa oli siis kysymys kunniaa loukkaavista asioista. Jos vastavuoroisuus oli useasti kruunun ja upseereiden välisessä kanssakäymisessä esiin tuleva seikka, niin yhdenvertaisuuden vaatimus määritteli upseeriston keskinäisiä suhteita. Kun tätä yhdenvertaisuutta rikottiin, oli kyseessä upseerin kunniaa loukannut ”prejudiisi” (*prejudice*).⁴³⁴

⁴²⁸ Esimerkiksi Lappalainen 1975, 149–150; Collstedt 2007; Perlestam 2008, 9–10.

⁴²⁹ Memorial Noryn R 2444, 39. ”Officerare må *praejudiceras* igenom främmandes intrång, derest /: oförgripeligen att säija:/ så tappre och wäl meriterade män, som andra främmande hwilka det söka kunna, finnas wijd regementet”; Katso myös esimerkiksi: Memorial von Hallern, R 2444, 320–321. - - många under Regementet instuckne främmande, och ifrån andra regementet Emploijerade Officerare; Memorial Starck, R 2444, 189–189v, (F 323).

⁴³⁰ Wirilander 1950, 92–93, 211–214; Frevert 1995, 36–53.

⁴³¹ Wirilander 1950, 89–98.

⁴³² Memorial Norberg R 2444, 32.

⁴³³ Wirilander 1950, 11, 161.

⁴³⁴ Prejudiisin loukkaamaksi kokivat tulleen esimerkiksi: Memorial Adlerstierna R 2446, 17–18; Memorial Kurck R 2449, 24–25. Memorial Starenflycht R 2444, 378v–379.

Upseeri saattoi taktisista syistä hakea vaikkapa kapteenin jakopalkkaista virkaa, vaikka hän tosiasiallisesti puolusti olemassa olevaa luutnantin jakopalkkaista virkaansa. Upseeri ei siis ryhtynyt tosiasiallisesti valittamaan kohtelustaan muulloin kuin tapauksissa, joissa hän koki tulleen väärin kohdelluksi. Yleensä se tarkoitti vertaisiaan huonompaa kohtelua.⁴³⁵

Aatelissäädyn tarvetta erottautua muista säädyistä sekä näkyvää oman aseman korostamista on tutkimuksessa luonnehdittu arvonkipeydeksi. Wirilanderin mukaan ”arvonkipeys oli tartuttanut koko yhteiskunnan valtaneuvoksesta siltavoutiin saakka, ja erikoisesti juuri upseeristossa ja aliupseeristossa, missä ammoisista ajoista periytynyt sotilaallinen subordinaatio tiukasti jäsenytyneine arvoasteikkoineen tehosti voimakkaasti kaikkia käskyvallan ja käskynalaisuuden piiriin kuuluvia seikkoja, vaistottiin eriasteisten virkojen täyttämässä ilmenneet prejudiisit eli oikeudenloukkaukset, herkemmin kuin ehkä missään muussa virkakunnassa.”⁴³⁶

Prejudiisin synnyttämän tunteen nimeäminen ”arvonkipeydeksi”, antaa ilmiölle ainakin osittain liian pinnallisen ja jopa turhamaisen sävyn. Viran ja kunnian yhteisyys on jo edellä tuotu ilmi, eikä upseerikunnian vaatimusta oman aseman korostamiseen ja puolustamiseen sitä uhkaavia loukkauksia kohtaan tulisi pitää pelkkänä turhamaisuutena. Sotilaiden kohdalla arvonkipeyttä voisikin kuvata arvolatauksetta omanarvontunnoksi.

Myös aatelisten ja aatelittomien väliset jännitteet aiheuttivat juopaa upseeriston keskuudessa. Erityisesti kiistelyiden osapuoliksi ajautuivat Suuren Pohjan sodan jälkeen sotavankeudesta palanneet ja sodan voittoisalla alkupuoliskolla palvelleet etupäässä aateliset sekä sodan loppuaikoina palvelleet, lähinnä aatelittomat upseerit, jotka olivat täyttäneet näiden jäljiltä tyhjiksi jääneet virkapaikat. Kuoleman ja sotavankeuden harvennus upseeristossa merkitsi luonnollisesti myös aateliston osuuden suhteellista vähenemistä sotilasviroissa. Vuonna 1699 upseeristosta 45 prosenttia oli aatelittomia ja vuonna 1718 jo 70 prosenttia.⁴³⁷

6.2 Eriarvoisuus virkasijoittelussa, urakehityksessä ja palkkauksessa

Virkojen merkitys yksilöiden arvojärjestyksessä oli leimaavaa karoliinisella ajalla. Eri virka-asteet oli porrastettu tarkan hierarkian mukaisesti niin sanotussa rankijärjestyksessä. Sotilasammatin ensisijaisuus näkyi siinä selkeästi. Kun valtakunnan virallisessa rankijärjestyksessä kapteeni oli samanarvoinen hovioikeuden asessorin kanssa, niin todellisuudessa kapteeniksi oli paljon helpompi päästä kuin asessoriksi.⁴³⁸ Järjestelmä suosi muutenkin sotilaita, sillä vuoden

⁴³⁵ Vertaa Rådsprotokoll 29.8.1722, 128–131; Aineistoa on käytetty Petri Karosen tekemien muistiinpanojen pohjalta.

⁴³⁶ Wirilander 1950, 161; Katso myös Vilks 2005, 439–441.

⁴³⁷ Wirilander 1950, 145; Carlsson 1962, 18, 33.

⁴³⁸ Carlsson 1962, 18–19.

1696 rankijärjestyksen 14 ylimmässä asteessa esiintyi ainoastaan neljä siviilivirkkaa. Tosin rankijärjestyksen yläpuolella olleissa kuninkaallisissa neuvoksissa oli myös siviilivirkkamiehiä.⁴³⁹

Sotilasuralle tähtäävien omanarvontunto näkyi jo palveluksen alussa. Kun palvelus karoliinisella ajalla jouduttiin yleensä aloittamaan rivimiehen asemassa, se oli tietysti kiusallista uransa aloittaneelle soturinuurukaiselle, joka pyrki erottautumaan rahvaan parista värvätyistä rivimiehistä. Robert Petré kirjoitti päiväkirjassaan, kuinka eräs kenraalimajuri oli sanonut hänelle heti palveluksensa alussa, että hän oli liian arvokas tavalliseksi sotilaaksi. Petré työskenteli aluksi epävirallisena katselmuskirjurina, jolloin hänen oli suoritettava vahtipalvelusta muiden rivimiesten tavoin. Hän erottautui muista rivimiehistä pukeutumisellaan, mitä hän korosti päiväkirjassaan. Vajaan kahden kuukauden palveluksen jälkeen Petré vapautettiin epämiellyttävimmistä palvelustehtävistä ja viikkoa myöhemmin hänet nimitettiin katselmuskirjuriksi.⁴⁴⁰ Petré asetti siis suuren painoarvon näille seikoille palveluksensa alussa, jolloin hän oli vasta lunastamassa paikkaansa soturiyhteisössä.

Myös tietyt yksiköt, erityisesti kuninkaan henkirykmentti, *Kungliga livgardet*, tarjosivat mahdollisuuden nopeamman karriäärin luomiseen kuin tavallisissa maarykmenteissä tai värvätyissä joukoissa. Tätä taustaa vasten on varsin luonnollista, että henkirykmentissä esiintyi poikkeuksellisen paljon kreivejä ja vapaaherroja.⁴⁴¹

Henkirykmentin yhdeksi komppaniaksi laskettiin henkikaarti, *Drabantkår*, *Kungliga livdrabanterna*, joka oli kuninkaan lähin piiri, jossa ehti palvella Kaarle XI ja Kaarle XII:n aikana 1670-luvulta drabanttien synnystä alkaen yli 360 drabanttia.⁴⁴² Erityisesti henkikaartilla olikin käytännössä upseerikoulun luonne, josta miehiä komennettiin upseereiksi maakunnallisiin rykmenteihin ympäri valtakuntaa. Siellä palvelleista upseereista 40 prosenttia eteni Kaarle XI:n ajalla everstiksi tai ylempiin virkoihin. Sitä pidettiinkin peruskouluna sekä ylimpiin siviili- että sotilasvirkoihin.⁴⁴³

Virkoihin päästäkseen alempaa syntyperää olevat nousukkaat joutuivat huonompine kontakteineen luottamaan ammattitaitoonsa, ja he hakeutuivat usein erityisosaamista vaativiin aselajeihin; laivastoon, tykistöön ja linnoitusjoukkoihin.⁴⁴⁴ Aselajierot näkyivät myös upseereiden välisissä riidoissa, jotka saattoivat johtaa jopa kaksintaisteluihin. Ratsuväen upseeri saattoi haukkua jalkaväen upseerin vastaavan arvoltaan ratsuväen korpraalia.⁴⁴⁵ Kun upseeri Silfversparre halusi mainita osaamisensa linnoitustaidossa, mainitsi hän myös olevansa drabantti eli henkivartiokaartilainen, mikä oli paljon kunniakkaampaa.⁴⁴⁶

⁴³⁹ Artéus 1982, 119–155; Göransson 1990, 61; Tiihonen–Ylikangas 1992, 82–87.

⁴⁴⁰ Petrés dagbok, KKD 1, 4.

⁴⁴¹ Asker 1983, 69–78.

⁴⁴² Kuylenstierna 1919, 57–63.

⁴⁴³ Esimerkiksi Åberg 1998, 22.

⁴⁴⁴ Carlsson 1962, 20; Cavallie 1981, 60–75; Englund 1993a.

⁴⁴⁵ Collstedt 2007, 172–174.

⁴⁴⁶ Memorial Silfversparre, R2444, 57v. ”Wid belägringen af Thorn giorde iag tienst som insigneur efter iag förstad Fortification under Hr General Gyllenkroks Commando såsom iag war Drabant”.

Upseerit mainitsivat usein arvonsa ja palkkansa välisestä epäsuhdasta. Mainintaa ”aliupseerin palkalla” saatettiin käyttää kuvaamaan yksinomaan taloudellista epäoikeudenmukaisuutta, mutta todennäköisesti upseerin asettaminen aliupseerin palkalle loukkasi kunniaa. Upseeristo ja aliupseeristo muodostivat omat ryhmänsä, joiden välillä oli suuri hierarkkinen ero. Tämän voi havaita esimerkiksi sotilaiden palkkasuosituksista.⁴⁴⁷ Myös valtaneuvostossa katsottiin ”maailmassa ennen kuulumattomaksi, että kapteeni voitaisiin laittaa palvelemaan aliupseerin palkalla”.⁴⁴⁸

Tukholmalainen 32-vuotias Arvid Johan von Benten oli vuonna 1723 palvellut jo 17 vuotta. Hän oli haavoittunut Lesnajan taistelussa oikeaan jalkaansa, ja myöhemmin Pultavassa hän sai kehoonsa kaksi osunaa, toisen rintaansa ja toisesta reiän vasempaan jalkaansa. Taistelun jälkeen von Benten jäi vangiksi venäläisille. Hänen onnistui 1718 paeta ja liittyä Duvediin tällöin koolla olleeseen kenraaliluutnantti Armfeltin armeijaan. von Benten koki vielä Armfeltin armeijan toteuttaman Norjan tuntureiden kuolonmarssin. Kaikesta huolimatta von Benten oli memoriaalinsa mukaan sijoitettu luutnantin arvoisena kersantin palkalle, mikä tuskin riitti elämiseen. Lisäksi hän haki siirtoa Helsingin rykmentistä Jämtlannin rykmenttiin, mikäli korkeampi palkka ei järjestyisi omasta rykmentistä.⁴⁴⁹

Monen upseerin oli tyydyttävä aliupseerin palkkaan, sillä käytännössä samassa rykmentissä palvelleet upseerit ja aliupseerit olivat lähes kauttaaltaan painuneet virkaportaikossa alaspäin ylimmistä viroista aina alimpiin aliupseerinvakansseihin saakka. Vuonna 1723 Suomessa olevien vakinaisen väen jakopalkkaisten rykmenttien upseereista 30 % oli aliupseerien palkoilla. Kyseisenä vuotena Suomessa palveluksessa oli yhteensä 330 upseeria.⁴⁵⁰

Vankeudesta paenneiden karoliiniupseereiden ongelmana oli myös toteutumaton virkakierto. Vaikka sotavankeudessa vietetyt vuodet laskettiinkin palvelusvuosiksi, oli selvää, että heidän elonjääneet ystävänsä olivat edenneet uralaan muiden upseeritovereidensa kaatuessa tai kärsiessä vankeudessa. Upseerit, jotka olivat joko seuranneet hallitsijaa Dneprin yli tai paenneet vankeudesta aikaisemmin, olivat nousseet Pultavan taistelun ja sodan päättymisen välisenä aikana esimerkiksi luutnanteista everstiluutnanteiksi. Tämä oli vankeudesta palanneille herkkä kunniakysymys upseereiden yhdenvertaisuuden kannalta.

Niinpä esimerkiksi Adolph Herman Wrangel kirjoitti omia ansioita korostavassa memoriaalissaan jääneensä virkakierron ulkopuolelle. Wrangel oli 1716 paennut Venäjän vankeudesta Arkangelista laivalla Ruotsiin Norjan ja Nordkappin kautta. Wrangelin vankeuden aikana Kuninkaallisen henkikaartin toiset luutnantit olivat nousseet kenraaliadjutanteiksi tai everstiluutnanteiksi. Wrangel kutsui kirjoituksessaan näitä upseeritovereitaan ystävikseen.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Upseereiden ja aliupseereiden palkoista katso liite 1.

⁴⁴⁸ Rådsprotokoll.

⁴⁴⁹ Memorial von Benten, R 2444, 412–413. ”1708 Bewistat actionen wid Liesna, hwaräst blef blesserad i högra foten. 1709 Bewistat - - - actionen wid Pultava, hwaräst blef blesserad i bröstet och igenom wänstra benet. hafwandes alltså wid helsinge Regimentet tjänst i 17 år”.

⁴⁵⁰ Wirilander 1953, 109–140.

⁴⁵¹ Memorial Wrangel, R 2445, 259.

Peruspiirteenä virkajaossa esiintyi myös se, kuinka esimerkiksi luutnantin jakopalkalle sijoitettu kapteeni tai majuri haki kapteenin jakopalkkaa. Varrontapalkalle laitettu upseeri taas haki vakituista täysipalkkaista virkaa. Eläkkeelle siirretty sotilas puolestaan haki jonkinlaista virkaa ja kokonaan armeijasta erotettu saattoi hakea eläkettä. Toimintamekanismi oli memoriaaleissa sama upseerien virkasijoittelussa esiintyneestä asemasta huolimatta. Virkasijoitteluprosessi osoitti sen, ettei upseereiden korostama yhdenvertaisuuden periaate toteutunut käytännössä. Upseerit olivat virkariitatilanteissa käyttäneet asemansa turvaamiseen lukuisia keinoja, jotka sotivat yhdenvertaisuutta, ja siten myös sotilaskunniaa, vastaan. Mutta kuten kaikessa muussakin toiminnassaan, upseerin oli aina pyrittävä selittämään tekonsa hyveellisiksi ja muiden kunniaa loukkaamattomiksi teoiksi.

Upseeri saattoi vedota kunniaan tuntiessaan tulleen kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti. Kenraalimajuri Carl Bildstein oli menettämässä sijoittelukomission virkasijoittelussa paikkansa armeijassa. Hän totesi, että vaikka häntä ei ollut kohdeltu oikein, kukaan ei voinut kiistää hänen uskollista palvelustaan ja urhoollisuuttaan.⁴⁵²

Bildstein katsoi häntä lyhyemmän ajan palvelleiden ja vähemmän ansioituneiden upseerien ohittaneen hänet virantäytössä. Tällä tavalla hän vetosi hankkimaansa henkilökohtaiseen kunniaan ja upseereiden yhdenvertaiseen kohteluun, jota hänen tapauksessaan oli rikottu. Bildstein jatkoi, että hänen kohtelunsa uhkasi sekä maallista hyvinvointiaan että kunniaansa.⁴⁵³

Myös Gotthard Strick kirjoitti memoriaalissaan virkariidasta suorasanaisesti soturikunniansa loukkauksena. Strickin mukaan eversti Silfversparre oli väittänyt aatelissäädyn istunnossa puhuessaan, että hänen ansionsa olivat Strickiä merkittävämmät. Esitys oli loukannut hänen kunniaansa syvästi. Strick kirjoitti, kuinka ”mikään tässä maailmassa ei ole ollut hänelle tärkeämpää kuin viimeiseen hengenvetoon asti säilyttää hyvä nimi ja maine (*ryckte*), sekä pitää kunnia ja maine (*reputation*) tahrattomana”. Rykmentinmajoitusmestari J. H. Mahlerbe korosti memoriaalissaan olleensa ”sotapalveluksensa alusta, vuodesta 1701 asti kunniallinen ja uskollinen maansa lapsi, joka oli palvellut ja kärsinyt haavoittumisin.”⁴⁵⁴

Soturin tunnettavuuden ja maineen merkitys oli tärkeää virkahauissa. Monissa memoriaaleissa mainittiin esimiehiä ja kollegoita, jotka saattoivat antaa

⁴⁵² Memorial Bildstein, R 2445, 13v-14, (F 330). ” - - - efter den glorieuse freden nu Reform ibland officerarne måste skie, så kommer iag också att afgå, och ehuru man där tillägger mig mitt wällförtiente Loford af trogen tienst och alltid betygat tappert och förhållande, hwilket ingen förmår att betaga mig”.

⁴⁵³ Memorial Bildstein R 2445, 14, (F 330). ” - - - min heder *existimation* och alltid gudiska ära oförskränccte *honeur* nu lider så stoor Skiepsbrått”.

⁴⁵⁴ Memorial Strick, R 2444, 72v-82.” - - - Såsom mig ingenting i werlden *Sensiblare* har varit, åhn/åhr och till dödztunden den blifwa, än att behålla ett gådt namn och ryckte, sampt att min *honeur* och *reputation* må *olederad* blifwa; för sådan orsak skull efter Hr Öfwersten *Silfversparre* intet längesedan *in pleno voram protocollo* på Riddarhuset fälde de orden, att hans meriter wijda öfwerstege mina”. Memorial Malherbe, R 2454, 34. ”Åhr 1701 begaf iag mig uti krigstienst, hwar uti iag alt sedan som en åhr-lig trogen Landsens barn, uthårdad, tiänt och förhållit, med Blessurer, omskärpat - - -”.

viranhakijasta tarpeen vaatiessa lisätietoja. Näin upseerit vetoamisellaan kertoivat olevansa oman yksikkönsä upseeriston ryhmäkunnian mukaisia kunniallisia upseereita.

Sijoitteludeputaation pöytäkirjoihin kirjattujen memoriaalien lähettäjien nimilistoissa esiintyi myös lyhyitä mainintoja upseereiden kuntoisuudesta. Upseerien nimien kohdalla saattoikin lukea ”kelpo upseeri” (*god officerare*), ”urhea upseeri” (*brave officerare*), tai ”tuntematon upseeri” (*obekant*). Upseerin tunnettuus ja mahdolliset kontaktit sijoitteludeputaation jäseniin olivat tärkeitä virkojen jaossa.⁴⁵⁵

Toisen virkaan astuminen saattoi tuntua myös kiusalliselta. Hindrich Aminoff vakuuttikin memoriaalissaan ”puhtaalla omatunnolla”, ettei hän suinkaan ollut hakenut kapteeni ja vapaaherra Kurckin hoitamaa virkaa, vaan sen oli luovuttanut hänelle armollinen Majesteetti. Oikeuttaakseen virka-asemaansa inkerinmaalainen Aminoff korosti myös, että viime sota oli ”onnettomuus, joka oli meitä inkerinmaalaisia kohdellut kaikista Ruotsin kansanosista (*nation*) kovimmin”. Aminoff kamppaili virasta myös majuri von Brömsenin kanssa. Hän pahoitteli, ettei majurille riittänyt omaa komppaniaa. Tätä Aminoff ei katsonut omaksi murheekseen, koska itse oli häntä ansioituneempi.⁴⁵⁶ Koska virka oli yhteydessä haltijansa kunniaan, oli toisen viran saaminen periaatteessa viran aikaisemman haltijan kunnian loukkaus.

Käytännössä upseerit syrjäyttelivät virkatukoksessa säälimättä tovereitaan. Niinpä esimerkiksi Uudenmaan jalkaväkirykmentissä everstiluutnantin virassa vuodet 1711–1721 palvellut everstiluutnantti H. R. Taube pudotettiin majurin virkaan, koska hänen virkansa annettiin eversti J. Modéelle. Siten jo kymmenen raskasta sotavuotta everstiluutnantin virassa palvellut Taube painui majurin vakanssille vuosiksi 1721–1734. Kun Modée sai jälkimmäisenä vuonna siirron Bohusin linnoituksen komendantiksi, pääsi Taube vihdoinkin takaisin virkaan, joka oli ollut ensi kerran hänen hallussaan jo 23 vuotta aikaisemmin.⁴⁵⁷

Upseerit ryhtyivät oman asiansa ajamisessa käyttämään kaikkia voimasaolevia keinoja. Upseerikunnian edellyttämä lakonisuus sai väistyä koleerisen upseeriluonteen tieltä pulaan joutuneiden upseereiden alkaessa toteuttaa vähemmän kunniakkaita keinoja asemansa turvaamiseksi. Stralsundissa varuskuntarykmenttiä komentanut kenraalimajuri von Beckern oli menettänyt rykmentin komentajuuden kenraaliluutnantti Trautwetterille. Beckernin valitus oli erotteludeputaation (*urskilningsdeputation*) kautta kulkeutunut sijoitteludeputaatioon, josta kenraalimajuri oli kuitenkin vetänyt sen oikeusdeputaatioon (*justitiedeputation*). Valtiopäivien aatelissäädystä syntyi runsaasti keskustelua siitä, kuuluisiko asia käsitellä sijoittelu- vai oikeusdeputaatiossa.⁴⁵⁸

⁴⁵⁵ Placerinsdeputations protocooll, R 2451.

⁴⁵⁶ Memorial Aminoff, R 2449, 19v–20, (F 355). ”- - - hwiken olycka oss Ingermanländare fram för alla andra Swea Nationer gudi klagat hårdast träffät - - - Jag kan med mitt reena samwete betyga, att iagh hanns Compagnie aldrig söckt, utan hans Kongl Majjtt vår Allernådigste Konung hafwer haft Den höga nåden för mig”.

⁴⁵⁷ Wirilander 1950, 109–140.

⁴⁵⁸ S.R.A.P. II:II: 358–364.

Maamarsalkan mukaan kyseessä oli vakinaiseen rykmenttiin liittyvä asia, joka olisi käsiteltävä sijoitteludeputaatioissa. Perusteluna hän esitti, että muuten kaikki upseerit siirtäisivät valituksensa oikeusdeputaatioon. Päätös von Beckernin memoriaalin käsittelytavasta olisi tehtävä niin, ettei se olisi muiden päätösten kanssa ristiriidassa. Säädyssä korostettiin siis kaikkien upseerien yhdenvertaista kohtelua. von Beckernin ero muihin upseereihin oli, ettei kenraalimajurin asiaa ollut käsitelty lainkaan sotakomissiossa, vaan hänet oli syrjäytetty laittomasti, toisin kuin muut valituksia tehneet upseerit.

Lopulta rykmentin päällikkyuden kohtalo siirrettiin sijoitteludeputaatioon, mutta Beckernille myönnettiin kompensationsa rykmentin komentajan palkka taannehtivasti ajalta, jolloin hän oli ollut syrjäytettynä.⁴⁵⁹ von Beckernin saama kompensatio osoittaa, että ainakin kenraalikuuntaan kuuluva upseeri sai korvauksia vaatimuksilleen, kun hän oli aktiivisesti vaikuttanut asian käsittelyyn. Keskeistä hänen tapauksessaan oli, ettei häntä säädyn näkemyksen mukaan ollut kohdeltu muiden kanssa tasapuolisesti, koska hänen asiaansa ei ollut käsitelty sotakomissiossa. von Beckernin asia palautettiin sijoitteludeputaatioon yhdenvertaisuuteen vedoten. Yhdenvertainen kohtelu asetettiin yksilön kokemaa vääryyttä tärkeämmäksi.

6.3 "Vanhojen" ja "nuorten" karoliinien ristiriita

Sijoitteludeputaation memoriaaleissa näkyi upseereiden selkeä kahtiajako vanhoihin karoliineihin ja uudempiin upseereihin. Vanhemmat olivat enää jäänne loistokkailta vuosilta 1700-luvun ensimmäiseltä vuosikymmeneltä, jolloin Kaarlen XII:n kenttäarmeija oli kulkenut Euroopan sotakentillä voitosta voittoon. Nämä viimeiset eloonjääneet olivat kokeneet lähes kaikkien upseeritovereidensa ja miestensä kaatumisen sekä useimmiten sotavankeuden kärsimyksen. Vanhojen karoliinien memoriaalit olivat yleensä huomattavasti värikkäämpiä ja tapahtumarikkaampia kuin Pultavan taistelun jälkeen upseerin virkoihin päässeiden nuorempien upseerien. Vanhojen karoliinien ansiolistat olivat myös pidempiä ja täynnä mainintoja haavoittumisista sekä osallistumisista voitettuihin kenttätaisteluihin.

Kuninkaallisen henkivartiokaartin päällikkö Johan Giertha kutsui myös drabanttien puolesta tehdyssä kirjelmässään pitkään palvelleita drabantteja *vanhoiksi upseereiksi* millä haluttiin korostaa näiden pitkää palvelusta.⁴⁶⁰

Karoliinien välinen jako näkyi myös sijoitteludeputaation kirjoittamissa memoriaaleissa. Virkasijoittelussa nuorempien upseereiden kunniaksi mainittiin, että he olivat Pultavan taistelun jälkeinkin palvelukseen astuttuaan saatta-

⁴⁵⁹ S.R.A.P. II:II: 358–364.

⁴⁶⁰ Giertha R 2448, 166. "I anledning så wäl deraf som at iag som deras *Commandem* ald-rabäst har mig hwar och ens *meriter* bekante, så giorde iag wäl för *protocollet* uti den *Kongl. Placerings Commission* redan för et åhr sedan en ödmuck *påminnelse*, at *de äldste Officerarne wid Kongl. Drabante Corpsen* måtte derwid efter ålder och merite af deras *tienster* blifwa ihugkomma, - - -".

neet olla sotapalveluksessa (*kriegtjänst*) jopa 12 vuoden ajan. Kotimaassa palvelleista upseereista kaikki eivät kuitenkaan olleet ”paljastaneet miekkaansa isänmaan vihollisia vastaan”. Deputaation mietinnössä katsottiin, etteivät heidän ansionsa olleet niin suuria kuin Pultavassa ja sitä ennen palvelleiden upseereiden. Tämän takia heidän olisi annettava tilaa vanhemmille upseereille, oli heidän virkapaikalleen varsinainen edeltäjä tai ei.⁴⁶¹

Sijoitteludeputaation mietinnössä otettiin kantaa sotavankeuteen. Sotilaskunnian kannalta antautuminen oli erityisen problemaattista ja vanhempien sotavankeudesta palanneiden upseereiden ansioita punnittaessa tärkeäksi seikaksi muodostui se, oliko sotavankeus upseereille ansioksi laskettava asia vai ei. Virkapaikoilla istuvat nuoremmat upseerit olivat esittäneet, ettei vankeus ollut mikään ansio. Sotavankeudessa olleet vastasivat, ettei sotavankeus ollut mikään häpeä, vaan sitä tulisi pitää ansiona, sillä he olivat surkeissakin olosuhteissa osoittaneet kaiken kestäväää uskollisuutta.⁴⁶²

Sijoitteludeputaation mukaan oikeamielisten tulisi ottaa huomioon, että armeija oli epäonnisen suunnitelman [Kaarle XII:n suuren Venäjän retken] jälkeä ajettu niin surkeaan tilaan, että elämä oli vihollisen käsissä. Tässä tilanteessa rehellinen upseeri olisi valinnut mieluummin kuoleman kuin surkean vankeuden, jos asia olisi hänen vallassaan. Edelleen memoriaalissa korostettiin, että suurin sankari antautuu vastoin tahtoaan kärsivällisyydellä kohtaloonsa [sotavankeuteen].⁴⁶³ Tällä kiertoilmauksella viitattiin siihen, että armeija oli antautunut ylempien määräyksellä. Tämä antoi upseerille mahdollisuuden esittää olleensa henkilökohtaisesti valmis taistelemaan kuolemaan saakka. Esimerkki valaisee hyvin sotilaskunnian ja kunniaretoriikan ristiriitaisuutta. Kun antautuminen oli periaatteessa häpeällistä, oli se väännettävä näyttämään kunnialliselta. Sotilas oli ongelmassa aina kun hän joutui selittelemään tekemisiään.

Samankaltaiseen käytäntöön syyllistettiin sotaväessä myös Suomen sodan jälkeen, jolloin suomalaiset upseerit joutuivat puolustelemaan antautumistaan. Kati Katajisto on sivunnut eliitin kansallisen identiteetin murrosta ja suomalaisen isänmaan rakentumista autonomian ajan alussa käsittelevässä väitöskirjassaan Suomen sodan ajan upseereiden retoriikkaa, jossa upseerit esittivät kunnii-

⁴⁶¹ Memorial placeringsdeputation, R 2467, 58–59. ”2:o och ehuruwähl de hemma tienstgiörande förestådt en tiensth 2.3.4.5.6.7.8.9.10. a 12 åhr, sedan Pultawiska actionen; så emedan Riket nu fådt hem så många wälförtiente ledamöter,- - - och den skidde placeringen är rättwijs, och den hemman tienstgiörande antingen med eller utan antecessorer, som sådane förtienster i så hög grad ej äga, ja som til en deel ej torde haftt lägenheet och blotta sin wärja emot någon fäderneslandets fiende, böra för de hemkomma lemna place och stيجا tillbaka”.

⁴⁶² Memorial placeringsdeputation, R 2467, 63. ”- - - at fångenskap ei bör räknas för någon merite, som de samma tienstgiörande til de fångens prejudice anföra; så swarade fången der til, och fångenskap, som man sielf ei är wällande til, är ingen skam, utan bör augmentera ens förra meriter, för den conduite och beständige trohet man wid allt ärende, har wijsat”.

⁴⁶³ Memorial placeringsdeputation, R 2467, 63. ”- - -det hwar och en rättsint, af det som widare här på fölliar lär bejaka - - - så när en Armee, igenom en olyckelig *dessein*, är brakt i et så beklageligt tilstånd, at lifwet dependerar af fiendens *discretion*, och en redelig officerare skulle häldre utwällia döden, om det stodo i des makt, än at gifwa sig i et sådant ärende; men största hoopen wid sådant tilfälle skrijka och wällja häldre lifwet än döden: då händer at den största hielte emot sin willia måste gifwa sig med tålmod i sit öde”.

alliseksi turhaksi koetun taistelun lopettamisen vihollisen ylivoimaa vastaan. Päällisin puolin lukiessa asia toki näyttääkin tältä, mutta tarkempi sotilaalliseen kunniaan perehtyminen osoittaa kunnian vaatimukset todellisuudessa päinvas-
taisiksi. Mikäli sotilas kirjoitteli vuolaita perusteluja toimintansa kunniallisuu-
desta ja tarkoituseriensä puhtaudesta, oli kyseessä lähtökohtaisesti häpeälli-
nen teko, jota yritettiin selittää parhain päin ja monisanaisesti kunnialliseksi.⁴⁶⁴

Käänteiselle retoriikalle perustuva politikointi onnistui aina upseereiltakin ja tässä mielessä sotilaskunnian jyrkät vaatimukset saattoivat aina joustaa. Oma kilpi pyrittiin puhdistamaan näkökulman vaihdolla ja taistelukentällä henkensä antaneiden esimerkistä vaiettiin. Kuten siviilielämässäänkin, oli sotilasyhteisön jäsenellä, oli hän upseeri, rivimies tai renki tai muu, aina tärkeää olla hyvä-
maineinen, kunniallinen ryhmänsä jäsen. Hyvämaineisuudella varmistettiin yhteisön tuki tarvittaessa.⁴⁶⁵

Kun upseerilla ei ollut mitään riitoja ja hän oli rykmenttinsä tai kom-
paniansa kunniallinen jäsen, saattoi hän aina odottaa tukea upseeritovereiltaan. Ryhmäkunnian mukaisesti yhden kunniallisen upseerin loukkaaminen oli loukkaus heitä kaikkia kohtaan. Täten esimerkiksi Alexander Starck saattoi kir-
joittaa ansioluettelonsa loppuun, että hänen toverinsa pystyivät tarvittaessa to-
distamaan kaiken, minkä hän oli kirjoittanut.⁴⁶⁶ Myös edellisessä alaluvussa mainittu aateliton Carl Falkenklo vetosi muiden rykmentin upseereiden suo-
siolliseen kunniantuntoon vakuuttamalla saavuttaneensa kaikkien rykmenttiin-
sä upseereiden hyväksynnän asemalleen, kun hänen rykmenttinsä komentaja puolestaan oli antanut hänelle heikon arvostelun.⁴⁶⁷

Sijoitteluvaliokunnan periaatteissa korostui se, keillä oli ollut virka jo en-
nen Pultavan taistelua. Upseerin virkaikä noteerattiin siis keskeiseksi viran-
saantiperusteeksi. Kunniaan liittyvät ansiot tulivat vahvasti esiin virkaiältään samanveroisten kohdalla. Tällaisissa tapauksissa virka tuli antaa niille, jotka olivat ansioituneet muita enemmän.⁴⁶⁸

Bohuslänin rakuunoiden majurin virkaa koskevassa kiistassa M. Henrich Häy valitti tulleen kaltoin kohdelluksi. Kertomansa mukaan hänelle oli myönnetty virka majurin arvolla sekä valtakirja upseerin jakopalkkaiseen vir-
kaan. Tämän jälkeen hänelle oli myönnetty lupa matkustaa Saksaan, koska hänellä oli siellä läsnäoloa vaativia asioita. Kotiin palatessaan Häylle selvisi, että hänellä ollut virka oli katsottu sijoitteludeputaation toimesta vapaaksi muille upseereille, jotka Häyn mukaan olivat häntä itseään virkaiältä nuorempia sekä vähemmän ansioituneita. Häy oli asetettu varrontapaikalle odottamaan avau-

⁴⁶⁴ Katajisto 2008, 105–114.

⁴⁶⁵ Esimerkiksi Eilola 2003, 262–263.

⁴⁶⁶ Memorial Starck, R 2444, 188, (F 323) " - - - Hwilket alla mina Cambrater af regemen-
tet den Attestera om så vida skulle fodras".

⁴⁶⁷ Memorial Falkenklo, R 2444, 50v. "Gud skeep låffs iag har så skickat mig, at iag wun-
nit *approbation* tillförene af alla mina höga män och Cammerader, och aldrig varit
anklagan så mycket, at intet något förseende af mig varit Orsak till denna min
olycka, än Hr Öfwerstens swaga Re[com-]mendation".

⁴⁶⁸ Protocoll öfwer placeringsdeputation. Landshöfdingen Ribbings förslag öfwer Offi-
cerarnas placering i Lifguardiet. R 2451, 43–44. "7: De som varit fändrickar der ute
och hafwa någon särdele merite fram för andra".

tuva virkaa. Näin epäonnisesti oli Häylle käynyt ilmeisesti ainoastaan siksi, ettei hän ollut sijoittelua tehtäessä henkilökohtaisesti Tukholmassa valvomassa etuaan. Majuri Jean Hielmstierna valitti puolestaan kohtaloaan 33 vuoden palveluksen jälkeen. Hän oli sairastunut ja toivuttuaan saanut todeta virkansa menneen muille. Lohduksi Hielmstierna sai kuitenkin majurin eläkkeen, kun moni muu joutui tyytymään palvelusarvoansa alemmalle eläkkeelle.⁴⁶⁹

Ylipäänsä epätietoisuutta viroista ja niiden jaosta aiheutti se, ettei tieto kulkenut Tukholmasta maakuntiin saakka. Moni upseeri saattoi menettää virkansa, jos ei tiennyt olla Tukholmassa ajamassa etujaan.⁴⁷⁰ Tässä yhteydessä on huomattava maantieteellisen etäisyyden merkitys, kun koko valtakunnan asioita ratkaistiin yksittäisen miehen tasolle asti Tukholmassa. Rauhallisimmissa oloissa alemmat virat jaettiin oman rykmentin keskuudessa komentajan päätösten mukaan, jolloin täytölle hankittiin ainoastaan vahvistus rykmentin ulkopuolelta.

Moni karoliini toi memoriaalissaan ilmi harminsa huijatuksi tulemisesta. Pultavan katastrofien jälkeen kuningastaan Benderiin seurannut ja memoriaalinsa mukaan Kaarle-kuninkaan komentamana Jerusalemissakin käynyt Olof Langh, joka oli kotimatalla joutunut tanskalaisen fregatin vangiksi, valitti, että hänelle oli erotettaessa vuonna 1719 luvattu pikaisesti uusi virka, josta ei kuitenkaan ollut kuulunut mitään. Langh haki nyt virkaa tai ellei sellaista voitaisi antaa, niin ainakin eläkettä, jollainen oli myönnetty hänen kanssaan samanveroisille tovereille.⁴⁷¹

Upseerit saattoivat kirjoittaa memoriaaleihinsa myös, etteivät he lainkaan ymmärtäneet erottamisensa syytä. Alexander Starck ihmetteli, kuinka kaikki hänen rykmentissään palvelleet upseerit oli voitu katsoa häntä etevimmiksi ja pitempään palvelleiksi. Hän itse oli palvelnut 22 vuotta taistellen lukuisissa taisteluissa ja ollen sotapalveluksessa koko sodan ajan. Starck oli myös haavoittunut kahdesti ja jäänyt vangiksi Pultavassa.⁴⁷² Täten Starck anoi nöyrästi, ettei kukaan saman palvelusajan palvelnut, mutta vähemmillä koettelemuksilla selvinnyt ohittaisi häntä virkasijoitteluissa.

⁴⁶⁹ Memorial Häy, R 858, (F 60), [ei sivunumeroa]. "Sedan såsom den Höglofl. Kongl. Krigs Commissionen efter min hemkomst uthur fångenskapet, som skedde näst förledet år 1722, befan mine Meriter af den egenskap at jag genom underdånig Recommendation till hans Kongl. Maijt med Majors Character wardt benådad, samt der jemte Remitterad till Bohus-Lähns Dragoner, der samma städes at niuta placering efter den af högbennte Commission mig tillegde och af hans Kongl. Maijts genom fullmacht approberade Indehlning; Så erhöjt jag straxt den på Kongl. Permission at reesa till Tyskland för mina angelägenheter skull; som min närwarelse derstädes då för tijdne högst fordrade; Men förmärckte wid min återkomst till Sweriget huru såsom den högl. Riksens Ständers placeringz Deputation, den af Kongl. Krigs Commission mig een gång tilldelte Indhelning så wijda behagat andra; Att Jag i dess ställen är worden opfördt för Expectant, den doch Ena och annan af mina Cammerader, som både hafwer yngre Capitains fullmact och till Meriter äro mindre bewarade än jag"; Memorial Hielmstierna R 2454, 7-7v.

⁴⁷⁰ Wirilander 1950, 213-214, 230.

⁴⁷¹ Memorial Langh R 2444, 296-297. " - - - med någon mig anständig beställning, eller och till något understöd i min stora fattigdom med någon pension såsom mina wederlikar nådgunstigast blifwa behugnadt".

⁴⁷² Memorial Starck, R 2444, 189-189v. (F 323).

Uplannin rykmentissä ja Sigtunan komppanian kapteenin virassa varron-tapaikalle (*expectant*) siirretty Rudolf August von Hallern valitti myös tuntema-tonta syytä hakiessaan hänellä jo aiemmin ollutta luutnantin virkaa 13 vuoden sotapalveluksen jälkeen. Hän korosti vielä hakemuksessaan, ettei hänen ikänsä voinut olla syynä viratta jäämiselle. Lisäksi von Hallern valitti sitä, että komp-paniassa oli vieraita upseereja.⁴⁷³

Alexander Starckin ja Rudolf August von Hallernin luonnehdinnat ”tunte-mattomista” tai käsittämättömistä syistä edustavat negatiivista kunniaan vetoa-vaa retoriikkaa, jota käytettiin epäsuorasti. Tuntemattomat syyt olivat epäsuora viittaus syihin, jotka eivät voineet olla oikeudenmukaisia ja kunniallisia. Oli sel-vää, ettei valtiopäivämembraaleissa voitu lähteä avoimeen kritisointiin. Myös Niclas Noryn kertoi huolensa siitä, että rykmenttiin oltiin sijoittamassa vieraita upseereita. Hän turvautui vahvaan kunniaretoriikkaan ja siten kunniantuntoon. Hän puolusti vanhojen karoliinien asemaa vetoamalla näiden ansioihin.

Sotavankeudesta palanneet upseerit olivat Norynin mielestä osallistuneet moniin loistokkaisiin ja kunniakkaisiin taisteluihin. Lisäksi he olivat palvelleet omaisuutensa ja verensä kustannuksella, kokeneet vaikean sotavankeuden ja menettäneet kaiken maallisen omaisuutensa. Vaikeuksista huolimatta he olivat pysyneet uskollisina. Vanhempien karoliinien vankeusaikana kotona olleet (*hemmawarande*) upseerit olivat hyötäneet tilanteesta. Rykmenttiin ei Norynin mukaan voitu sijoittaa muualta tulevia upseereja, sillä jo nyt useat omat upsee-rit olivat aliupseerin palkalla.⁴⁷⁴

Kolme päivää Pultavan kentällä haavoittuneena virunut Noryn puolusti oman rykmenttinsä miehiä ulkoa tulevia vastaan. Hänen puolustuksensa kun-niakeskeisyys tulee ilmi jo siitä, että hän käytti sodan loppuajalla palvelleista upseereista nimitystä ”kotona olleet” verrattuna sotavankeudessa kärsineisiin tovereihinsa. Valtaneuvosto puolestaan käytti sotavankeudesta palaavista up-seereista nimitystä ”kotiin palanneet” (*hemkommande*).⁴⁷⁵ Tällä tavoin vanhem-mat karoliinit asetettiin kunnian tasolla nuorempien upseereiden edelle.

Jonas Liliequist on todennut kunniaan, hyveitä ja miehuullisuutta käsittele-vässä artikkelissaan kuinka 1600–1700-lukujen Ruotsissa katsottiin laajalti ko-tiin ja sodasta pois jääminen epämiehekkääksi. Kotiin jääviä pilkattiin halvee-raavin nimityksin esimerkiksi Johannes Messeniuksen näytelmässä *morsgris*,

⁴⁷³ Memorial von Hallern, R 2444, 320–321. ”- - många under Regementet instuckne främmande, och ifrån andra regementet Emploijerade Officerare”.

⁴⁷⁴ Memorial Noryn, R 2444, 38. ”- - - Dhe af Dess Regemente så tappre som redeliga Kongl. Maijts och Rikets trogne män och tienare hwilka eij allenast hela kriget uti så många *glorieuse actioner*, Eders Höggreflig *Excellence* med beröm fölliachtige warit, utan och det swåra fångenskapet, wijd hwilkets anträdande, Wij all wår timmelige wållfärd förlustige wordne, med all troheet utan att af dhe förmohner som dem hemmawarande - - - att för myckenheten af officerare, åthskillige Capitainer, äro wijd Regementet som allenast för under Officers indehlning och Löhn upförda finnas, - - - Officerare må *prajudiceras* igenom främmandes intrång, derest /: oförgripeligen att säija:/ så tappre och wål meriterade män, som andra främmande hwilka det söka kunna, finnas wijd regementet; - - -att wij som redeligen hans Kongl Maijt och Rijket uti all som största swårigheter med gods och Blodh tient och derigenom till all wårt timmerlige *ruinerade* äro”.

⁴⁷⁵ Rådsprotokoll, 28.5.1722, 260–264. Englund 1988, 217.

hemföding, askefis, skinnrädder. Isänmaan puolesta sotaan lähtö taas katsottiin kaikkein kunniaikkaimmaksi teoksi.⁴⁷⁶

Sotilasyhteisöjen tiuha verkostoituminen tuli esiin virkariidoissa, kun vierasta ainesta oli pyrkimässä yksikköön. Tällöin oli keskeistä torjua yksittäisenkin upseerin sisäänotto rykmenttiin, sillä näillä itsellään oli mahdollisesti, käytännössä todennäköisesti, oma sukulais- ja klientti-verkosto. Torjunnan oli oltava epäsuoraa, mieluiten ja tehokkaimmin kunniaan vetoavaa. Tällöin erityisesti vanhojen karoliinien oli helppoa torjua nuorempien upseerien virkatoiveet vetoamalla memoriaaleissaan siihen, että omassakin rykmentissä oli jo ennestään ansioituneita upseereita. Patriarkaalisessa sotilasyhteisössä kunniallisuudella oli keskeinen sijansa, mitä osoittivat upseereiden esimiehiltään saamat puoltolauseet. Ainoastaan kunniallisena pidetty upseeri sai puoltolauseita.

Upseerien virkavalintoihin vaikuttivat tietysti patronus-klientti-suhteet suosikkeineen sekä sukulaisuussuhteet. Nämä olivat ristiriidassa usein kunnian vaatimusten kanssa, sillä vaikka kunnia olikin tietynlainen ”tapalaki”, ei se käytännössä suinkaan ollut rikkomaton. Esimerkiksi virantäyttöasioissa suosikkeja tuettiin ainakin toisinaan kunnianvastaisesti, mutta mikäli suositeltava oli maineeltaan kunniaton, niin todennäköisesti suosituksia ei irronnut.

Kunnian tunto esti suurimmat väärinkäytökset, suosikkien ja omien sukulaisten suosimisen, tai ainakin kunnian tuntuun vetoamalla yritettiin torjua näitä epäoikeudenmukaisuuksia. Joka tapauksessa kunniallisuus lienee joutunut sivuutetuksi niin usein muista käytännön syistä, ettei upseereiden virkojen täyttöä ole mahdollista arvioida kunniallisuuden pohjalta. Tässä mielessä upseereiden memoriaalit eivät ole keskenään vertailukelpoisia. Väärinkäytöksiä esti myös se, että räikeä tai toistuva kunnianttomuus varmasti ”rasitti” patronusta, siten ettei hän voinut ainakaan loputtomasti toimia kunnianttomasti, sillä se olisi vienyt hänen oman kunniansa.

Sukusiteiden ja patronus-klientti-verkostojen lisäksi upseeristossa oli lukuisia erilaisia ryhmittymiä ja siten myös suuria jännitteitä. Rykmentin omat upseerit muodostivat oman kokonaisuutensa, joka suhtautui nurjasti vieraisiin upseereihin. Lisäksi oli aina olemassa aatelisten ja aatelittomien välinen juopa. Edelleen upseeristo jakautui vanhoihin, ennen Pultavan taistelua palvelleisiin sekä uusiin karoliineihin, jotka muodostivat laajemmat toisilleen vastakkaiset ryhmittymät.

Kunnia tuli ilmi virkasijoittelua koskevassa memoriaaliaineistossa myös karoliinien henkilökohtaisena oikeutena. Vaikka upseereiden kunnianvajetta ei pystytty täyttämään, oli heillä jäljellä oma kunniansa. Tässä mielessä sodassa parhaiten kunnostautuneilla sotilailta oli jäljellä omanarvontuntonsa ja yhteisöllinen arvostus, joiden merkitystä ei voi väheksyä, vaikkakaan niillä ei vatsa täyttynyt. Elinmahdollisuuksien kapeneminen ja kunniavelan täyttämättä jättäminen herättivät laajaa tyytymättömyyttä upseeristossa, mutta vahva omanarvontunto varmasti lievitti ahdinkoa.

⁴⁷⁶ Liliequist 2009, 120–121; Vertaa Siltala 2006, 50–51.

6.4 Omanarvontuntoiset koleeriset upseerit

Paitsi virkariitoja, upseereiden keskuudessa esiintyi aina myös muunlaista kamppailuhenkeä ja riidanhaluisuutta. Sotilaiden taipumus väkivaltaisuuksiin, joka yhdistyi upseerin herkkään kunniantuntoon, loi ilmapiirin, joka ei nykyihmisen silmin liiemmin mairittele karoliiniupseereita. Tämä onkin luonut tutkimuksellisesti mielenkiintoisen tilanteen. Sotilasyhteisöjä tutkivat sotahistorioitsijat kuvailevat sangen useasti upseereiden urheutta ja neuvokkuutta tai saattavat esittää heidät sankarillisina.⁴⁷⁷ Muussa esimodernin ajan historian tutkimuksessa törmäämme hyvin erilaiseen upseerikuvaan. Upseeri on riitainen ja tappeleva öykkäri, joka on alati konfliktissa muun ympäröivän yhteiskunnan ja väestön kanssa.⁴⁷⁸

Tähän ristiriitaan vastattiin osuvasti jo aikakauden lääketieteellisissä teorioissa. Nämä pohdinnat valaisevat sitä, miten sotilassäätyyn suhtauduttiin sen ulkopuolelta. Uuden ajan alussa Euroopassa ajateltiin oppineiden keskuudessa yleisesti, että yksilön luonne oli hänen edustamansa ryhmän mukainen. Tällöin kehiteltiin erilaisia teorioita kuvailemaan ihmisluontoa. Aatelisia ja erityisesti sotilassäätyläistä pidettiin ominaisluonteeltaan koleerisina. Tätä temperamenttia pidettiin kaikkein arvokkaimpana ominaisuutena. Koleerikolle luonteenomaista olivat jalous, korskeus, kopeus ja urheus. Päätavoitteena hänelle oli kunnia. Koleerisuus rinnastettiin voimakkaaseen verenkiertoon, joka ilmeni yksilön ulkonäössä kirjaimellisesti siniverisyytenä. Nämä ulkoiset ominaisuudet aiheuttivat myös sielullisia ominaisuuksia, kuten urheutta sekä tointen ja liikkeiden kiihkeyttä.⁴⁷⁹

Ajan humoraalipatologiaan pohjautuvaan lääketieteeseen nojaava uskomus katsoi kiihkeyden johtuvan vereen sekoittuneesta tulesta ja keltasapesta. Sapen öljymäisyys ja rikkipitoisuus kiihdyttivät verenkäyntiä. Kiihkeys synnytti myös säätypaheita kuten toisten halveksuntaan liittyvää korskeutta, julmaa vihaa, ankaruutta, huimapäisyyttä, kunnianhimoa ja kaksintaisteluja. Aateliset olivat etupäässä taipuvaisia ylimielisyyteen, mutta näitä paheita ymmärrettiin sinänsä, koska ne katsottiin kunniallisuuden eräänlaiseksi käänköpuoleksi, ihmisen toiseksi luonnoksi, jota ilman ei toistakaan olisi.⁴⁸⁰

Kasvava aatelinuori varttui osallisena ja tietoisena kaikesta tästä. Hän kasvoi sääty-yhteiskunnan arvo- ja ajatusmaailman mukaiseen hierarkiaan, jossa ihmiset olivat luontaisesti eriarvoisia ja aatelinuori oppi toimimaan, käyttäytymään ja ajattelemaan sukunsa ja säätynsä kunnian vaatimalla tavalla. Myös avioliitot solmittiin tiukasti pienen piirin kesken, sillä erilaisia yhteyksiä vahvistettiin hanakasti sukusitein.⁴⁸¹ Etuoikeutettu asema yhteiskunnassa legitimoitiin juuri säädyn ja suvun kunnialla. Privilegioitaan aatelisto perusteli myös suurilla

⁴⁷⁷ Esimerkiksi Hornborg 1952, 5–9.

⁴⁷⁸ Lappalainen 1975, 144–154; Aalto 1996, 162–164; Ylikangas 2000 248–282; Matikainen 2002, 86–87; Vilkkuna 2005, 439–441.

⁴⁷⁹ Wirilander 1974, 36–41; Joutsivuo 1998, 31–58.

⁴⁸⁰ Wirilander 1974, 36–41.

⁴⁸¹ Wirilander 1950, 90–92, 148; Englund 1989a, 40; Katajala 1994, 126–130.

taloudellisilla kuluillaan, jotka aiheutuivat säädynmukaisesta elämäntyylistä.⁴⁸² Oman sukunsa ja perheensä yhteiskunnallinen korkea asema ilmeni nuorelle selkeänä erona rahvaaseen, joka elintavoiltaan, pukeutumiseltaan, käyttäytymiseltään ja olemukseltaan erosi suuresti säätyläistöstä.

Aatelisnuoren ja hänen perheensä pukeutuminen oli paljon koreampaa kuin tavallisen rahvaan, sillä sen tuli kuvastaa aatelisten korkeampaa yhteiskunnallista asemaa. Erityisesti ylhäisaatelilla oli tarvetta asemansa korostamiseen. Vaatteet olivat kuosiltaan ja väreiltään erilaisia ja hienommista materiaaleista tehtyjä kuin muilla säädyillä. Kun rahvas pukeutui harmaaseen ja pappi mustaan, kuului soturisäädylle helakanpunainen. Aikuisten aatelisten kunnioitusta nostattamaan pyrkivät ilmeet ja käyttäytyminen julkisilla paikoilla olivat opiksi nuorukaisille siitä, miten rahvaan, vertaisten ja ylempien edessä tuli käyttäytyä. Soturin kasvoniilmeiden ja eleiden tuli huokua käskyvaltaisuutta, äksyyttä, julmistuneisuutta, vihaisuutta, kopeutta ja happamuutta. Aatelismies kantoi lisäksi mukanaan miekkaa, miehuullisuuden ja vallan keskeisintä symbolia.⁴⁸³

Tarkan hierarkkisissa seremonioissa ja rituaaleissa sekä eri yhteyksissä käytetyssä retoriikassa esiintyi selkeänä aikakauden ajatusmaailmalle ominainen jako ylempi- ja alempiarvoisiin ihmisiin. Hierarkkisuus, eriarvoisuus ja aateliston pyrkimys pysyä erillään muista säädyistä näkyi kaikille yhteisissä kirkollisissa asioissa niin elämässä kuin kuolemassa. Penkkijärjestys takasi aatelistille parhaat paikat jumalanpalveluksissa, hautojen järjestys maallisen vaelluksen päätyttyä hautapaikoissa. Kirkolliset ja muut juhlat olivat luonnollisesti aatelistilla muita säätyjä komeammat. Myös rangaistussäännöstö kohdistui eri tavalla säätyläisiin ja rahvaaseen, eikä ruumiillisia rangaistuksia pidetty säätyläisten keskuudessa heidän arvolleen sopiviksi.⁴⁸⁴

Koleeristen ja tulisieluisten aatelisupseereiden käyttäytymistä on tulkittu myös toisin. Se on nähty nimenomaan itsehillintää korostavaksi ja liikkeitä ja eleitä kontrolloivaksi.⁴⁸⁵ Tässä yhteydessä sitä on pidetty koleeriselle käyttäytymiselle vastakkaisena. Olisikin huomioitava etteivät nämä käyttäytymismuodot ole toisilleen vastakkaisia, vaan kyseessä on malli, jossa molemmissa yhteyksissä oli kyse vahvasti ritualisoidusta ja symbolisesta käyttäytymisestä. Kiihkeä ja korskea käytös oli samalla tapaa yhteisön vaatimuksia ja odotuksia täyttävää käyttäytymistä kuin tekojen ja eleiden hillintäkin.

Joissakin tilanteissa kahden upseerin välisiä riitoja saatettiin sovittelua näiden esimiehen määräämillä anteeksipyyntöillä ja veljenmaljan juomisella, jollaisella sopu rituaalisesti vahvistettiin.⁴⁸⁶ Tällaiset sovinnot jäivät kuitenkin merkityksettömiksi, jos jompikumpi osapuoli tahtoi jatkaa riitaa. Palvelusaikanaan ”koleeriset” karoliiniupseerit saattoivat joutua erinäisistä syistä myös ristiiriitoihin toisten upseerien kanssa. Tällaiset keskinäiset kaunat saattoivat kyteä osapuolten välillä pitkäänkin ja niistä muodostui helposti kunniakysymyksiä.

⁴⁸² Englund 1989a, 41; Ilmakunnas 2009.

⁴⁸³ Wirilander 1974, 45–62; Englund 1989a, 70–89; Tiuhonen–Ylikangas 1992, 86–87.

⁴⁸⁴ Wirilander 1974, 82–90; Englund 1989a, 40–41; Vilkkuna 1996, 50–52. Esimerkkitapauksena Lewenhaupts berättelse HH 34:2, 111–115.

⁴⁸⁵ Elias 1983; Englund 1989a, 70–76.

⁴⁸⁶ Esimerkiksi Spierenburg 1998c, 115; Matikainen 2002, 79.

Esimerkiksi Adam Ludwig Lewenhaupt oli riitautunut eversti Knorringin kanssa Baltian sotänäyttämöllä Suuren Pohjan sodan aikana ja heidän välillään kyti pitkään riita.⁴⁸⁷

Upseereiden kunnianherkkyys tuli ilmi myös arkisemmissä yhteyksissä. Tästä esimerkkinä on Leonard Kaggin kertomus Venäjän sotavankeuden ajalta. Vankiryhmä oli koottu kuulemaan tsaarin määräyksiä ja ottamaan hatut päästään. Kauempuna seisonet eivät ilmeisesti kuulleet käskyä. Oli vielä rankkasade ja miehet halusivat suojata päänsä. Venäläinen vartija löi yhdeltä upseerilta hatun päästä niin voimakkaasti, että tämän peruukki lensi päästä. Upseeri vastasi muutamalla voimakkaalla iskulla. Tätä seurasi kahakka, jossa muutama ruotsalainen menetti henkensä, mutta Kagg näki ainakin kahdeksan venäläistä sotilasta makaamassa maassa haavoittuneena.⁴⁸⁸

Päähän suunnattu isku, tavoitteena hatun ja/tai peruukin päästä lyönti oli aikakaudelle tyypillinen loukkaus, jolla saatettiin loukata lähes ketä tahansa, myös naisia.⁴⁸⁹ Kaggin tapaus osoittaa soturikulttuurin fyysisyyden sekä aikakaudelle yleisen miehisen kulttuurin mukaisen tavan vastata loukkauksiin tarvittaessa väkivallalla. Yleisesti ottaen sekä sotilaiden että siviilihenkilöiden väliset riidat johtivat usein nujakoihin ja tappeluihin.⁴⁹⁰

Tässä mielessä toteutettua käyttäytymistä on myös luonnehdittu rationaaliseksi väkivallankäytöksi.⁴⁹¹ Tällä tarkoitetaan kulttuurisidonnaista tarvetta puolustaa kunniaa tarvittaessa väkivalloin. Tällaisesta käyttäytymismallista kaksintaistelut olivat jälkimaailman silmissä huomiota herättävin osoitus puolustaa kunniaansa, tarvittaessa jopa oman hengen uhalla.

6.5 Suhtautuminen upseereiden kaksintaisteluihin

Vuoden 1723 valtiopäivillä aatelissäädystä käsiteltiin kiistaa Länsi-Göötanmaan ratsuväkirykmentin everstin viran täytöstä. Virkaa havittelivat säädyn istunnossa paikalla olleet eversti kreivi Carl Frölich ja kenraalimajuri Wilhelm Bennet. Miesten meriitit ja pätevyys olivat puntarissa, ja tulinen keskustelu kärjistyi Frölichin julistukseen Bennetille, että ”tästä tultaisiin vielä puhumaan kasvokkain”. Kolme päivää myöhemmin kiistakumppanit tapasivat sattumalta Tukholman Nygatanilla, mikä johti näiden väliseen kiivaaseen sananvaihtoon. Sanan säilän sivallukset eivät riittäneet tuliseluisille upseereille, vaan kiista kärjistyi miekkojen esiin vetämiseen ja kaksintaisteluun eli duelliin.⁴⁹²

Uuden ajan alun yleiseurooppalaiseksi ilmiöksi levinneiden kaksintaistelujen taustalla olivat keskiaikaiset kaksinkamppailut. Näitä olivat turnajaiset ja

⁴⁸⁷ Lewenhaupts berättelse, HH 34:2, 24–28, 47–50, 68–69, 77–78, 109. Wirilander 1950, 104–108.

⁴⁸⁸ Kansanaho 1950, 91.

⁴⁸⁹ Spierenburg 1998c, 103–127; Liliequist 1999, 174–207.

⁴⁹⁰ Esimerkiksi Liliequist 1999, 186–202.

⁴⁹¹ Blok 2001, 103–114; Katso myös Matikainen 2002, 86–104.

⁴⁹² S.R.A.P. 1723 II:II, 253–255; Roth 1999, 274.

germaanisien perinteen mukaiset oikeudelliset kaksintaistelut, joissa oikeuden edessä suoritettujen kamppailujen vahvempi osapuoli voitti samalla oikeusjutun. Lisäksi ilmiön synnyn mahdollistaneeksi seikaksi katsotaan esivallan löyhä kontrolli, jolloin sukuriidat ratkaistiin henkilökohtaisella kostolla mieluummin kuin auktoriteetteihin turvautumalla.⁴⁹³

1500-luvun kuluessa Euroopassa alkoi esiintyä uudentyypisiä, rituaalisen kaavan mukaisia ja tietynlaisin muodollisin käytöstavoin suoritettuja kaksintaisteluja. Tällaisten duellien edellytyksenä oli osapuolten sosiaalisen aseman yhteneväisyys, sillä vain saman säätyarvon ja -kunnian omaavat henkilöt saattoivat ryhtyä duelliin. Kahakoiden taustalla oli aina henkilökohtainen motiivi, ja ne syttyivät loukatun kunniaa kyseenalaistaneista loukkauksista. Herkkyys loukkauksia kohtaan loi pysyvän varuillaanolo-tilan ja siten tietynlaisen duellien kulttuurin. 1600-luvulla Euroopassa oli jo sangen monimuotoinen kaksintaistelukulttuuri, eikä aikakauden kirjoituksissa enää erotettu yksinkertaisempia tappeluita ja hienostuneempia duelleja toisistaan. Ne mainittiin samassa yhteydessä, sillä ritarillisesta ulkokuorestaan huolimatta duellit eivät välttämättä itse kamppailtaessa juurikaan eronneet rahvaan tappeluista.⁴⁹⁴

Kaksintaistelut saatettiin käydä lyömäaseiden asemesta myös ampumasein.⁴⁹⁵ Pistoolein suoritettua kaksintaistelua osapuolet lähestyivät toisiaan marssien ja vuorotellen laukauksia ampuen.⁴⁹⁶ Kaksintaistelu suoritettiin siis kenttätaistelun muotoa mukailevasti.

Duellit olivat uhka esivallan väkivaltamonopolia kohtaan. Ruotsissa niistä rangaistiin jo 1590-luvulla, mutta sotaväen piirissä sanktiot tulivat tunnetuiksi erityisesti 1620-luvulta eteenpäin Kustaa II Aadolfin sota-artikloiden myötä. Hallitsijat pyrkivät aktiivisesti vähentämään kaksintaisteluja myös kaikkialla muualla Euroopassa.⁴⁹⁷ Ruotsissa kaksintaistelut kiellettiin lopulta vuonna 1662. Määräys vahvistettiin 1682 säädetyssä duelliplakaatissa mikä kielsi duellit ja muut tappelukset.⁴⁹⁸ Tällöin rangaistavuutta täsmennettiin ja samalla rangaistusseuraamukset laajennettiin koskemaan myös kaksintaistelun edesauttamista, kuten sekundanttina toimimista.⁴⁹⁹

Rangaistavuuden täsmentäminen ja laajentaminen osoittaa, että ”kunnian laki” meni aikakaudella usein maallisen lain yläpuolelle. Näissä katsannoissa upseerikunta muodosti poikkeuksen kaikkiin muihin väestöryhmiin verrattuna. Yleisesti onkin katsottu, että esimodernilla ajalla kaksintaistelut olivat kytkeytyneet nimenomaan aateluuteen ja myöhemmin 1700-luvulta modernille ajalle tultaessa ne kytkeytyivät laajemmin miehisyteen.⁵⁰⁰

Markku Peltonen on korostanut käsitehistoriallisessa tutkimuksessaan esimodernin ajan Englannista, kuinka 1700-luku oli siirtymäaikaa vanhasta

⁴⁹³ Esimerkiksi Frevert 1995, 9–12.

⁴⁹⁴ Frevert 1995, 9–12; Peltonen 2003, 2–16.

⁴⁹⁵ Collstedt 2007, 11–13.

⁴⁹⁶ Collstedt 2007, 11.

⁴⁹⁷ Frevert 1995, 15.

⁴⁹⁸ Kaarle XI:n duelliplakaatissakin kiellettiin nimenomaan duellit ja muut tappelukset.

⁴⁹⁹ Göransson 1990, 61; Roth 1999, 271–272.

⁵⁰⁰ Peltonen 2003; Collstedt 2007, 14–15; Vainio-Korhonen 2008, 86–91.

kunniakulttuurista kohti kaupallista markkinatalouskulttuuria.⁵⁰¹ Vielä 1700-luvun Preussissa, Englannissa ja Ranskassa upseereiden keskinäiset duellit katsottiin kunniakysymysten ratkaisuisa välttämättömiksi. Kaksintaistelusta kiellettyä upseeria ei olisi enää huollittu minkään valtakunnan palvelukseen.

Preussin sotilas aristokratian enemmistö katsoi vielä 1848, että upseereita koski erilainen oikeuskäytäntö, ja kunniatuomioistuinten käyttö katsottiin tarpeelliseksi. Preussin prinssi Vilhelm katsoi, että miehiä tuleen lähettäviä ja henkensä yhteisen hyvän puolesta vaarantavia sotilassäätyläisiä oli kohdeltava yleisten mittapuiden yläpuolisin perustein.⁵⁰²

Ruotsin oikeusjärjestelmän tehokkuutta ja toimivuutta osoittaa se, ettei tämä yleiseurooppalainen ilmiö paisunut mittavaksi ongelmaksi Ruotsissa.⁵⁰³ Ruotsissa kaksintaistelut olivatkin jyrkkään sanktioituja ja niihin puututtiin herkästi. Christopher Collstedtin oikeusrevision pöytäkirjoihin perustuvan laskelman mukaan Ruotsissa käytiin vuosina 1700–1740 yhteensä 11 kaksintaistelua jossa toinen osapuoli kuoli, sekä 67 fyysisiä vammoja aiheuttanutta yhteenottoa.⁵⁰⁴

Oikeusrevision pöytäkirjat eivät kuitenkaan juuri avaa syytettyjen sotilaiden omia kunniakäsityksiä. Ne ovat esivallan sanelemaa, tuottamaa ja kirjoituttamaa pöytäkirja-aineistoa, toisin kuin esimerkiksi upseereiden valtiopäivämemoriaalit. Näissä syytöksissä syytetty vetosi kristilliseen rakkauteen ja veljeyteen, minkä Collstedt on tulkinnut uuden tyyppiseksi maskuliinisuudeksi.⁵⁰⁵

Havainto on osoitus siitä, ettei miehistä sotilaskulttuuria tule ymmärtää vain maskuliiniseksi hegemoniataisteluksi, jossa vahvat lyövät heikot. Olisi kuitenkin sängen outoa ajatella, että erittäin militäärisellä ajalla miehinen sotilaiden kulttuuri perustuisi laajemmalti rakkauden ja veljeyden periaatteille. Kunniakulttuuriin toki kuului periaatteellinen veljeys ja rakkaus, mitä esimerkiksi sijoittelu-deputaation memoriaalit hyvin osoittavat. Mutta tämä oli vain pieni osa taisteluhyveitä, uskollisuutta ja lojaalisuutta korostavassa sotilaskulttuurissa.

Kuningas Kaarle XI:n antaman duelliplakaatin esipuhe ilmensi soturikunniava vivahteikkaasti. Jyrkkäsanainen plakaatti oli vastaus itsevaltiaan hallitsijan väkivallan monopolia uhkaavalle ilmiölle. Plakaatti koski kaikkien alamaisten kunniaa loukkaavia väkivallantekoja ja loukkauksia, mutta erityisesti se oli osoitettu ritaristolle ja aatelille, sotapäällystölle ja heidän vertaisilleen. Plakaatin tarkoituksena oli estää se, ettei kenenkään kunnia tai hyvä nimi ja maine tulisi uhatuksi, sillä ”mikään ei voi vahingoittaa pahemmin kunniallista miestä kuin omalla puolella oleva kotimainen panettelija tai parhaaja, jonkalaisen päälle käymäksi voi joutua niin ylempi kuin alempikin henkilö”.⁵⁰⁶ Toisen kunnian loukkaaminen katsottiin siis erityisen halpamaiseksi.

Duelliplakaatin esipuhe tuo esiin kaksintaisteluiden takana piilevää ajatusmaailmaa. Näissä tapauksissa henkilön kunnia tuli haastetuksi ”häpeää tuot-

⁵⁰¹ Peltonen 2003.

⁵⁰² Frevert 1995, 39.

⁵⁰³ Wirilander 1950, 103–104; Lappalainen 1975, 149–151; Frevert 1995, 39.

⁵⁰⁴ Collstedt 2007, 53.

⁵⁰⁵ Collstedt 2007, 314–319.

⁵⁰⁶ Krigz-Articlar [1683], 211, 220–221. Duel placat art. IX.

tavalla ja kunnioittomalla tavalla tappelusten, ylenkatsovien sanojen, kunnioittomien syytöksien tai muutoin toisin hävyttömin syytöksien ja parjauksien” niin voimakkaalla tavalla, ettei hän pystynyt puolustamaan kunniaansa muuten kuin vastaamalla takaisin samalla mitalla. Kunniaa oli puolustettava ”elämän ja usein ikuisen ja ajallisen hyvinvoinnin menettämisen uhalla”.⁵⁰⁷

Upseerikunnan kollektiivinen kunnia on huomioitu laajemmin vaikutusvaltaiseksi. Preussissa saatettiin vielä 1800-luvun puolivälissä erottaa upseeri kunnia tuomioistuimessa virastaan, mikäli hän kieltäytyi kaksintaistelusta. Upseerien kollektiivinen kunnia olikin ristiriidassa muun yhteiskunnan kunniakäsitteiden ja lainkäytön kanssa, mistä todisti kunnia tuomioistuinlaitoksen ja muun oikeuslaitoksen rinnakkainen olemassa olo. Tämä korostaa selkeästi sitä erityisyyttä, mikä kunnialla oli nimenomaan sotilaiden keskuudessa.⁵⁰⁸

Henkilön ansaittu nimi ja maine katsottiin hänen elämänsä kannalta kallisarvoiseksi ja välttämättömäksi.⁵⁰⁹ On siis huomattava, että nykyajasta poiketen myös henkilön nimi saatettiin katsoa ansaituksi. Kunnostautunut soturi sai aatelisarvon yhteydessä myös uutta säätyasemaa kuvaavan aatelinimen, joka kertoi kantajansa korkean sosiaalisen aseman. Perittykin nimi oli suvun mainetekojen avulla hankittu, ja sen häpäiseminen halveksi kaikkia niitä uhrauksia ja sitä urheutta, jotka olivat nimeen oikeuttaneet.⁵¹⁰

Ruotsissa jo pelkästä kaksintaisteluun ryhtymisestä tuomittiin viran menetykseen, korkeisiin sakkoihin ja kahden vuoden vankeuteen.⁵¹¹ Jos duelli johti toisen osapuolen kuolemaan, korostettiin kaksintaistelun luonnetta kunnioittomana rikoksena, josta tuli tuomita mestattavaksi ilman armoa. Lisäksi hänet tuli haudata kirkkomaan ulkopuolelle ilman seremonioita. Sama kohtalo lankesi hautaamisen osalta myös duellissa henkensä menettäneelle osapuolelle.⁵¹² Sotartikloiden tuomioissa oli kyse normatiivista rankaisemisesta, ne oli tarkoitettu pelotteeksi yhteisölle, jolloin käytännössä syytettyjen kohdalla tuomioiden ankaruudesta soviteltiin.⁵¹³

Maallinen ja hengellinen esivalta katsoi kaksintaistelut kunnioittomiksi, koko kollektiivisen yhteisön hyvinvoinnin vaarantaviksi rikoksi. Säädettyistä rangaistuksissa korostui rikkomuksen tekijän ehdoton poistaminen yhteisöstä, jotta Jumalan viha ei sen yhteisön ylle. Myös vankeustuomiota istuva kaksintaistelija joutui plakaatin mukaan istumaan tuomionsa Tukholman kaupungin ulkopuolella tai muualla valtakunnassa oloissa, jotka vastasivat rikoksen aiheuttamaa häpeää ja kunnioittomuutta⁵¹⁴. Hautaaminen kirkkomaan ulkopuolelle ilman hautajaisseremonioita ulotti yhteisöstä karkotuksen myös tuonpuoleiseen.

⁵⁰⁷ Krigz-Articlar [1683], 212; Elias 1983, 93; Peltonen 2003, 44.

⁵⁰⁸ Frevert 1995, 37–38.

⁵⁰⁹ Krigz-Articlar [1683], 212.

⁵¹⁰ Aatelissukujen nimistä esimerkiksi von Törne 1934, 71–73; Nimenannosta yleisemmin Kotilainen 2008.

⁵¹¹ Krigz-Articlar [1683], 215–216, 220. Duel placat art. I, II, VII, VIII.

⁵¹² Krigz-Articlar [1683], 217. Duel placat art. III.

⁵¹³ Lappalainen 1975, 129–154.

⁵¹⁴ Krigz-Articlar [1683], 219–220. Duel placat art. VI; Jumalan vihasta esimerkiksi Matikainen 2002, 66–74; Vilkuna 2005, 240–242.

Kaksintaisteluiden välttämiseksi oli tärkeää, että esivalta tarjosi loukatulle osapuolelle mahdollisuuden säilyttää haastettu kunniansa tahrattomana, koska kunniaakoodi edellytti normaalisti loukkaukseen vastaamista vahvalla reagoinnilla. Loukatun katsottiin pelastavan ja säilyttävän kunniansa, jos loukkauksen tehnyt osapuoli saatiin julkisesti perumaan väitteensä. Näin ollen duelliplakaatissa määrättiin, että loukkaajan oli lausuttava julkinen anteeksianomus ja loukkauksensa peruutus läsnä olevan loukatun ja yleisön edessä. Jos näin myös tapahtui, loukkauksen tekijä selvisi loukkauksesta ilman rangaistuksia⁵¹⁵ ja loukatun kunnia palautui. Tämän lisäksi plakaatissa määrättiin, että loukkauksen uusiminen johti uuteen anteeksipyyntöön ja lisäksi sakkorangaistukseen ja puolen vuoden vankeuteen⁵¹⁶.

Kun joku toisen kunnian loukkaamisesta vankeuteen tuomituista oli kärsinyt rangaistuksensa, tuli hänen vielä oikeuden edessä antaa seuraavanlainen kirjallinen tai suullinen julistus sille, jota hän oli loukannut:

*Minä N.N. tunnustan, että olen hävyttömällä ja harkitsemattomilla sanoillani loukannut N.N:ä ja tunnustan täten tässä että semmoinen on ollut minulta pahanilkisesti ja puolustamattomasti tehty. Kunniani kautta minä N.N. haluan pyytää sitä anteeksi ja sen vääryyden minkä olen hänelle aiheuttanut toivon unohtettavaksi.*⁵¹⁷

Kun loukkauksen tekijä oli kärsinyt rangaistuksensa ja sovittanut näin syntinsä, tuli hänelle palauttaa täydellisesti hänen kunniansa ja hyvä nimensä. Tämän jälkeen ei kenelläkään ollut oikeutta soimata sovitetusta teosta ja siten jatkaa riitaa. Jos joku teki niin, tuli hänet tuomita yhtä lailla, ilman sääliä, kuin jo tuomionsa kärsinytkin osapuoli.⁵¹⁸

Kunnianloukkauksia koskevissa ratkaisuisissa oli tarpeellista synnyttää riitojen jatkumisen ehkäisemiseksi sellainen tasapainotila, ettei kummankaan osapuolen kunnia ollut enää haastetussa asemassa. Tämän takia plakaatissa määrättiin, että riidan aloittaneen osapuolen kunnia julistettiin tahrattomaksi rikoksen sovituksen jälkeen. Keskeistä riidan ratkaisussa oli tämän ohella nimenomaan ratkaisun julkisuus. Kunniaakoodi edellytti julkisen rituaalin suorittamista, jossa yhteisön mukanaolo merkitsi rikkomuksen tekijän hyväksymistä takaisin yhteisöön.

Kun joku aatelinen, sotapäällystön jäsen tai sen vertainen rikkoi duelliplakaattia, tuli syylliseksi epäillyn alueen maaherran koota muutamia ”ymmärtäväisiä ja oikeutta rakastavia” miehiä heidän vertaisistaan tutkimaan ilmitullutta tapausta. Tämä tutkinta lähetettiin aikanaan hovioikeuteen, joka langetti siitä tuomionsa.⁵¹⁹ Kyse oli eräänlaisista epävirallisista kunniatuomioistuimista⁵²⁰, joiden tehtävä oli tutkia säätyläisten keskinäisiä kunnianloukkaustapauksia. Tutkijoiden tuli luonnollisesti olla säätyhierarkiassa vähintään syytetyn vertaisia. Epäilemättä tällaiset kunniarikokset olivat aatelissäädylle arka paikka, ja

⁵¹⁵ Krigz-Articlar [1683], 220–222. Duel placat art. IX.

⁵¹⁶ Krigz-Articlar [1683], 220–222. Duel placat art. IX.

⁵¹⁷ Krigz-Articlar [1683], 222. Duel placat art. X.

⁵¹⁸ Krigz-Articlar [1683], 220–222. Duel placat art. XI.

⁵¹⁹ Krigz-Articlar [1683], 224–225. Duel placat art. XII.

⁵²⁰ Vertaa Roth 1999, 271–284.

hallitsija pyrki yhteiskunnallisen harmonian takia ottamaan laajasti säädyn ”yleisen mielipiteen” huomioon asian käsittelyssä.

Duelliplakaatin määräämiä sanktioita pidettiin todennäköisesti sangen ankarina, eikä normitason määräyksiä välttämättä toteutettukaan käytännössä. Eversti, kreivi Frölichin ja kenraalimajuri Bennetin tapauksen käsittelyssä pohdittiin sitä, tuliko tapaukseen soveltaa duelliplakaatin kahden vuoden vankeus-tuomiota ja sakkoja. Osapuolia ei edes vangittu asian käsittelyn ajaksi, vaan he istuivat arestissa kodeissaan, sillä oli kiistanalaista, voitaisiinko istuvien valtiopäivien edustajia lainkaan vangita. Tapauksessa ei myöskään syntynyt henkilö-vahinkoja, ja asia ratkesikin lopulta molempien armahdukseen, kun kaikki neljä säätyä olivat anoneet tätä kuninkaalta.⁵²¹

Kaksintaisteluun syylistynyt upseeri saattoi välttää esivallan rangaistuk-sen pakenemalla ulkomaille. Kun vuonna 1703 Viipurin jalkaväkirykmentissä 40 vuotta palvellut luutnantti Hans Larsson tuomittiin menettämään virkansa osallistuttuaan kaksintaisteluun, niin vuonna 1707 Etelä-Skoonen ratsuväkiryk-mentissä duelliin syylistynyt tarjokkaana palvellut Carl Otto Lagercrantz pys-tyi jatkamaan karriäriään paettuaan rykmentistään. Hän pestautui luutnantiksi Ranskan sotavoimissa palvelleen Erik Sparren rykmenttiin. Vuonna 1709 La-gercrantz oli jälleen Ruotsin armeijassa, ja seuraavana vuonna hän toimi jo rat-sumestarina samaisessa Etelä-Skoonen ratsuväkirykmentissä. Hän yleni aika-naan aina everstin arvoon saakka.⁵²² Lagercrantzin tapaus osoittaa sen, että tuomiotaan pakoileva upseerikin kelpasi pitkän sodan aikana palvelukseen ti-lanteessa, jossa pätevistä upseereista oli pulaa. Tällöin upseerikunniaa tahraneet teot painettiin esivallan toimesta villaisella valtakunnan käytännön tarpei-den edessä.

Upseereiden omanarvontunto johti ääritapauksissa ilmiöihin, jotka aiheut-tivat jännitteitä upseerien kunniaryhmän sisällä. Upseeriston herkkä omanar-vontunto oli ilmaus kunniakoodin aktiivisuudesta ja sotilaan kunnian puolus-tamisen tärkeydestä. Siten upseerit eivät turhamaisuuttaan riidelleet kunniansa puolustamiseksi tai ryhtyneet jopa kaksintaisteluihin. Ymmärrettävä on myös uuden ajan alun kaksintaistelijoiden maailmankuvan taistelukeskeinen luonne. Itse kaksintaistelu suoritettiin lineaaritaktiikan mukaista kenttätaistelua jäljitte-levästi. Monet kaksintaistelijat olivat olleet useissa kenttätaisteluissa aikaisem-min, joten suojatta eteneminen kohti vihamielistä ampujaa oli tuskin heille uusi kokemus. Kaksintaistelu saattoi olla sen osapuolille ”vain” yksi marssi lisää kohti tulitusta monien aikaisempien joukossa.

Kaksintaistelujen kuvaama miehisen kunnian olemassaolo onkin sidottava laajempiin yhteyksiin ja ennen kaikkea taistelukentälle. Olihan valtakunta suurvaltakaudella lähes jatkuvasti sodassa ja lukuisat miessukupolvet osallis-tuivat sotiin ja taisteluihin eri puolilla Pohjois-Eurooppaa. Täten tuntuisi mie-lekkäämmältä tutkia kaksintaisteluja myös nimenomaan taisteluihin liittyen, koska näitä sotilaskunniaa koettelevia tapauksia esiintyi lukemattomia määriä.

⁵²¹ S.R.A.P. 1723 II:II, 275–282; Roth 1999, 274–275.

⁵²² Lewenhaupt 1921, 376, 382.

7 SOTURIT, TAISTELMINEN JA ESIVALTA

7.1 Esivalta, sotalaitos ja soturikulttuuri

Esimodernin ajan uudentyyppisten keskusjohtoisten eurooppalaisten valtioiden syntykehityksessä katsotaan yleisesti sodankäynnin synnyttämien tarpeiden olleen keskeisessä roolissa. Ruotsi oli tehokkaalla valtakunnan resurssien käytöllään, modernilla hallintokoneistollaan ja sotaisuudellaan esimerkki näistä uuden tyyppisistä valtioista. Esimerkiksi Charles Tilly ja Jan Glete ovat tutkimuksissaan korostaneet uuden ajan hallitsijoiden ja uudenlaisten hallintatapojen esiinmarssia. Sodankäynti synnytti tarpeen valtion resurssien tehokkaammalle hyödyntämiselle ja näitä resursseja edelleen käytettiin uusiin sotiin. Tämän prosessin yhteydessä syntyi keskushallinto ja aikaisempaa laajempi esivallan tarve kontrolloida alamaisiaan. Alamaisten oli annettava resursseja esivallalle, jota esivalta puolestaan suojeli. Tämä vuorovaikutussuhde on nähty toisaalta myös vastavuoroisempana, hallitsijan ja alempien säätyjen välisenä vuorovaikutuksena.⁵²³

Sodat ja siten soturius ja militäärit ihanteet olivat voimissaan 1600–1700-luvun taitteessa. Tässä mielessä eurooppalaisessa kulttuurissa välttämättömyydestä tehtiin hyve. Niinpä suurvaltakauden Ruotsissa sotilaalliset ihanteet oli nostettava keskeisiksi esivallan hyväksymiksi hyveiksi. Hallitsija ja ylimmät säädyt eivät ainoastaan kuvanneet itseään sotaishanteina, vaan he olivat sitä vahvasti vielä 1700-luvun alkuun ja Suureen Pohjan sotaan asti. Kaikki Ruotsin suurvaltakauden kuninkaat olivat soturikuninkaita ja sellaisina halusivat itsensä esittää. Aikakauden hovikulttuurissa mahtipontinen barokkiarkkitehtuuri ja kuva-

⁵²³ Lind 1987, 221–243; Österberg 1989, 74–78; Tilly 1992; Glete 2002; Harnesk 2002, 78–90; Ericson 2004; Villstrand 2005, 63–83, 92–93; Engman-Villstrand 2008; Karonen 2008a, 182–185; Haikari 2009, 17–21.

taide heijastivat ja valjastettiin kuvaamaan soturiutta. Kuvakielessä näkyi militaarisuus vahvasti⁵²⁴

Ainoastaan kuningatar Kristiina esiintyi erilaisessa valossa, mutta hänkin oli soturikuningas Kustaa II Aadolfin, ”Pohjolan leijonan” tytär. Kristiina luovutti valtansa serkulleen pfalzkreivi Kaarle X Kustaalle, joka on tulkittu hyökkäävän ulkopoliittikkansa ja lähes groteskin ulkomuotonsa vuoksi enemmän karskin soturiuden edustajaksi ja on siten jäänyt hallitsijoita glorifiointia harrastavassa historiassa Kustaa II Aadolfin ja Kaarle XII:n varjoon.⁵²⁵

Valtakunnan rakentaja ja valloituspolitiikan hylännyt kuningas Kaarle XI ajoi läpi itsevaltiuden vuoden 1682 valtiopäivillä kirkastettuaan ensin soturikunniansa kunnostautumisellaan Lundin taistelussa 1676 ja esiintymisellään valtakuntansa pelastajana. Itsevaltius turvautui ja nojasi vahvasti soturiarvoihin ja militääristen symbolien käytölle 1600-luvulla. Soturikuningas Kaarle XII:n esiintyminen 1700-luvun alussa onkin nähtävä tätä aikaisempaa hallitsijataustaa vasten. Monet sotapäälliköt ja vähäisempääkin sotakokemusta omaava aatelisyylimys kuvautti itsensä maalaustaiteessa yleensä haarniskoituna soturina.⁵²⁶

Sotaisuuden ihannointi muuttui 1700-luvulla enemmän symboliseksi, kun sodankäynti ei enää ollut itsestään selvä hallinnon, hallitsijan ja valtakunnan päämäärä. Tai oikeammin sotaisat ihanteet jouduttiin hylkäämään kun valtakunnan sotamenestys ei siihen edellytyksiä enää antanut. Militäärit ihanteet toki vaikuttivat edelleen laajasti, esimerkiksi Kustaa III osasi ottaa saavuttamistään sotavoitoista kaiken propagandistisen hyödyn irti mutta niiden rinnalle alkoi kehittyä uudenlainen virkamies–hovimies-ihanne.⁵²⁷

Yhtenä osoituksena militaarisuuden muuttumisesta entistä enemmän symboliseksi olivat kunniamerkit, joita alettiin myöntää sotilaille 1700-luvun puolivälissä. Ensimmäinen ritarikunta perustettiin Ruotsiin moniin muihin Euroopan maihin verrattuna suhteellisen myöhään eli vasta Hattujen sodan jälkeen 1748. Symbolit olivat hyödyksi molemmille osapuolille, mitaleita oli helpompi antaa myös muustakin kuin todellisesta urheudesta, mutta ennen kaikkea esivallan kannalta mitalit olivat oivallinen tapa palkita upseereita ja sotilaita. Tätä ennen oli kuitenkin painettu mitaleja ja rahoja voitokkaiden taisteluiden kunniaksi, joten symboleita käytettiin koko valtakunnan kunnian ylistämiseksi.⁵²⁸

Kehityskulku sotilaiden palkitsemisessa heijastaa vallankäytön ja yhteiskunnan muutosta keskiajalta 1700-luvun loppuun. Alsnön sääntö vuodelta 1280 loi perustan verovapaalle rälssille kuninkaan suorittamaa ratsumiespalvelusta vastaan. 1500-luvun lopulla sotapäälliköitä palkittiin kruunun verotulojen luovuttamisella tietyiltä verotusyksiköiltä palkkioksi sotapalveluksista. 1600-luvulla käydyissä aikaisemmissa voitokkaissa sodissa, esimerkiksi kolmikymmenvuotisessa sodassa (1618–1648), upseerit olivat voineet luottaa, että mikäli

⁵²⁴ Korkiakangas 1974, 37–56; Raneke 1990; Tiihonen–Ylikangas 1992, 77; Sandstedt et al. 2006; Hakanen 2011, 60–67.

⁵²⁵ Katso esimerkiksi Englund 1993a ja 2000.

⁵²⁶ Katso taiteesta esimerkiksi tämän teoksen kuvitus sekä yleisesti viitatus kirjallisuudesta, sekä Hakanen 2011, 60–67.

⁵²⁷ Erityisesti Tandefelt 2007, 246–347 ja passim.

⁵²⁸ Aatelisvaakunoista Raneke 1990; Nordenvall 1998; Screen 2007, 461–464.

he vain selvisivät sodan koettelemuksista ehjin nahoin, seurasi heidän uhrauksistaan palkkiona läänityksiä, maita ja aatelisarvoja. Aatelisarvot ja niiden mukana tulevat verovapaudet sekä erityisesti läänitysten jako johtivat lopulta valtion verotulojen merkittävään laskuun.

Karoliinisen itsevaltiuden ajalla läänitysten peruutuksen eli isoreduktion jälkeen kruunuun läheisemmin kytkettyjen upseerien palkitsemismuodoksi vakiintuivat virat. Myös aateloiteja jatkettiin väliaikaisesti heti Suuren Pohjan sodan jälkeen, koska sota oli niellyt suuren osan valtakunnan aatelismiehistä.⁵²⁹ 1700-luvun puolivälissä ryhdyttiin jakamaan mitaleita, koska kruunulla ei enää ollut muuta mitä antaa. Kunniamerkein suoritettavan palkitsemisen helppous näkyi esimerkiksi Kustaa III sodan aikana sattuneesta tapauksesta, jossa Porrassalmen taistelussa 1789 kunnostautuneelle aliupseerille myönnettiin kunniamerkki. Kun ehdotettiin lisäksi hänen ylentämistään upseeriksi, seurasi tästä rykmentin koko upseeriston vastalauseryöppy.⁵³⁰

Soturikulttuuri oli vuorovaikutuksessa yhteiskunnan valtakulttuurin kanssa. Tämä vuorovaikutussuhde ymmärretään helposti vain yksisuuntaisena siviilielämän ilmiöiden heijastumisena sotilaskulttuuriin, ymmärtämättä miten esimerkiksi sotilaselämän ja sotaisuuden ihannointi vaikutti muuhun yhteiskuntaan. Militaarisuuden keskeisen roolin ymmärtämisen tulisi näkyä myös laajemmin esimodernia aikaa käsittelevässä tutkimuksessa. Esimodernin ajan alussa esimerkiksi sodankäynti, taktiikka ja strategia sekä sotajoukkojen ylläpitämät arvot olivat tällaisia laajemmin kulttuuriin vaikuttavia seikkoja. Ruotsissa oli karoliiniajalla vanha itsevaltius, joten myös sotajoukkojen toiminnan oli oltaava itsevaltaisen hengen mukaisesti kurinalaisen tarkasti kontrolloitua. Sotilasleirien ja sotajoukkojen geometriset muodot olivat jäljiteltäviä ihannemuotoja myös arkkitehtuurissa.⁵³¹

John Keeganin mukaan soturius on yhteiskunnassa voimakkaimmillaan silloin kun se on vahvassa yhteydessä poliittisen vallan kanssa.⁵³² Sotilaskulttuurin ja muun kulttuurin sidos näkyi Ruotsissa erityisen voimakkaana Suuren Pohjan sodan aikana, jolloin sotilaalliset hyveet esiintyivät vahvasti koko yhteiskunnassa. Ruotsia hallitsi aikakaudelle poikkeuksellisesti kenttätaisteluita itse johtava soturikuningas Kaarle XII. Lisäksi useimmat valtakunnan hallinnon avainasemissa olevat henkilöt olivat yhä sodan jälkeen pitkän sotilasuran tehneitä miehiä. Esimerkiksi vuonna 1711 90 prosenttia asekuntoisesta aatelistosta laskettiin olleen sotilasviroissa ja vuonna 1725 valtakunnan korkeimmista virkamiehistä 62,5 prosenttia oli sotilashenkilöitä. Kun mukaan lasketaan lisäksi entiset sotilashenkilöt, saadaan esimerkiksi vuodelta 1750 lukumäärä, jonka mukaan $\frac{3}{4}$ korkeimmista virkamiehistä toimi tai oli toiminut sotilasvirassa.⁵³³

Ruotsin esimodernin aikakauden koko yhteiskuntajärjestelmää sotilasvaltioksi tai mahtivaltioksi (*militärstat, makstat*) luonnehtiva tutkimustraditio on

⁵²⁹ Carlsson 1962, 36; Elmroth 1962, 59–60; Karonen 2008a, 363; Karonen 2008b, 203–225.

⁵³⁰ Wirilander 1950; Screen 2007, 461–464.

⁵³¹ Korkiakangas 1974, 37–56; Raneke 1990; Tiihonen–Ylikangas 1992, 77; Sandstedt et al. 2006.

⁵³² Keegan 2005, 254.

⁵³³ Artéus 1982, 49, 380; Karonen 2009, 262–287.

vahvistanut käsitystä soturiuden ja militaarisuuden keskeisestä roolista yhteiskunnassa. Tällöin säädyt, erityisesti talonpoikainen rahvas, joutui kruunun tiukkojen pihtien otteeseen ja kontrolliin, koska jatkuvasti sotivan niukka-resurssisen valtakunnan oli saatava kaikki resurssinsa tehokkaaseen käyttöön. Tutkimus on keskittynyt rakenteen sosiaalis-taloudellis-materialistisiin näkökulmiin. Sotilasvaltiotematiikan henkisen puolen tutkimus on sen sijaan jäänyt vähemmälle, joskin esimerkiksi upseerinvirkojen ja -koulutuksen merkitykseen sosiaalisena pääomana on kiinnitetty huomiota.⁵³⁴

Virkakunta oli kokonaisuudessaan hyvin militääristä, mikä tietysti heijasti esivallan roolia alamaisen rahvaan silmissä. Kaarlo Wirilanderin mukaan virat jakautuivat Suomessa 1720-luvun lopulla seuraavasti: upseereiden osuus kaikista Suomessa olleista viranhaltijoista oli 17 prosenttia. Lisäksi aliupseereiden ja sotilasvirkamiehistön huomioiminen nosti sotilasvirkojen osuuden (yhteensä 733) kaikista viroista 42 prosenttiin.⁵³⁵ Kun hengellisen säädyn virat suljetaan ulkopuolelle, oli sotilasvirkojen osuus kruunun viroista peräti 66 prosenttia. Siten esivalta esittäytyi arkielämässä ihmisille usein aseistettuna sotilaana.

Ruotsi olikin 1700-luvun alun Euroopassa poikkeuksellisen militaristinen valtio. Vähäiset aineelliset ja inhimilliset resurssit oli käytettävä tehokkaasti. Vuosien 1620–1720 välisenä aikakautena syntyneistä ruotsalaisista ja suomalaisista miehistä 40 prosenttia palveli sotaväessä. Suurin osa heistä jäi sille tielle, sillä koko miesväestöstä yli kolmasosa myös menetti henkensä sodissa.⁵³⁶ Väestöosuuden suuruutta selittää toki valittu aikajänne, joka oli esimodernin ajan sotaisin.

Sotalaitoksen ylläpito oli myös keskeisin valtion talouden tehtävä. Sotavoiman supistuksista huolimatta armeijan merkitys aikakauden valtiolle oli niin keskeinen, että leikkauksien jälkeenkin puolustusmenot täyttivät silti vielä yli puolet valtion budjetista. On laskettu, että läpi 1700-luvun sotilasmenot veivät noin 60 prosenttia valtion menoista.⁵³⁷ Kun valtion varojen hankinnan tarkoitus suurvalta-ajalla oli sotalaitoksen varustaminen, niin armeijan tarpeet olivat edelleen 1700-luvulla itsestään selvä perusta valtionaloudelle, vaikka valtakunta ei käynyt enää 1600-luvun sotiin verrattavia laajoja pitkäkestoisia sotia.⁵³⁸

Karoliiniarmeijan sotilaita tutkittaessa on tehtävä myös perushuomioita armeijan luonteesta. Ruotsi oli erityisen militaristinen valtio ja Kaarle XII:n karoliiniarmeijalla oli runsaasti omaleimaisia piirteitä. Se rakentui poikkeuksellisen vahvasti kansalliselle pohjalle ja sillä oli käytössä armeijan ylläpitämisessä omaleimainen taloudellishallinnollinen ratkaisu eli ruotujakolaitos (*indelningsverket*), jota oli alettu rakentaa ja uudistaa vanhemman ruotujakolaitoksen pohjalta Kaarle XI:n uudistusten yhteydessä 1680-luvun alussa. Tosin järjestelmä rakentui ja vastaanotettiin hitaasti, esimerkiksi Pohjanmaalla vasta 1733.⁵³⁹

⁵³⁴ Carlsson 1962, 31 ja 1967 147–160; Cavallie 1981; Artéus 1982; Nilsson 1990; Lindegren 1992a; Larsson 2005a; Thisner 2007.

⁵³⁵ Wirilander 1950, 156.

⁵³⁶ Artéus 1982; Lindegren 1985, 305–336; Lindegren 1992a, 4–7, 185.

⁵³⁷ Häggman 1922, 43–49; Artéus 1982, 93.

⁵³⁸ Juvelius 1919; Artéus 1982; Melkersson 1997, 49, 152–153;

⁵³⁹ Kaarle XI:n ruotujakolaitoksen uudistuksesta esimerkiksi Viljanti 1940; Vanhemmas-ta ruotujakolaitoksesta erityisesti Pylkkänen 1996.

Toisaalta armeija edusti perusluonteeltaan paljolti tyyppillistä 1700-luvun alun eurooppalaista armeijaa. Erityisesti upseeriston kulttuurikontaktit Manner-Eurooppaan olivat vahvat, mikä näkyi heidän tavoissaankin. Suuri vaikutus tuli perinteisesti saksalaiselta kulttuurialueelta, josta lukuisien ammattiupseerien lisäksi oli levinnyt esimerkiksi soturi-ihanteita kuvaavaa kirjallisuutta jo 1500-luvulla.⁵⁴⁰

Ludvig XIV:n Ranska oli 1600-luvun lopussa kuitenkin Euroopan arvostetuin sotamahti ja ranskalainen vaikutus näkyi muun muassa Kaarle XI:n armeijan aseistuksessa ja univormuissa. Palvelus ulkomailla oli verrattain yleistä etenkin kotimaassa vallinneen rauhan aikana ja onkin arveltu yli tuhannen ruotsalaisen upseerin palvelleen vuosien 1650–1800 aikana Manner-Euroopassa. Suurvaltakauden rykmenttien upseeristosta noin viisi prosenttia oli palvellut ulkomailla. Määrä saattaa kuulostaa pieneltä, mutta kulttuuristen virtausten nopeaan vaihtoon se oli varmasti riittävä.⁵⁴¹

Kaarle XI:n vuosina 1675–1679 käydyin Skoonen sodan jälkeisellä 20-vuotisella rauhankaudella kymmeniä ruotsalaisia palveli ulkomailla. Tällöin oli myös tavallista, että yksityiset upseerit vierailivat Euroopan ruhtinaiden armeijoissa. Toisaalta varsin heterogeeninen karoliiniarmeija oli myös ottavana osapuolena ja Ruotsin armeijassa palveli suurvaltakaudella paljon ulkomaalaisia. Näiden sotateiden kautta levisi paitsi tieto-taitoa, niin myös upseeri-ihanteet ja soturikunnian ilmenemismuodot sekä Ruotsiin että Ruotsista.⁵⁴² Täten karoliiniarmeijaan keskittyvä tutkimus kertoo laajemmin myös esimodernin ajan eurooppalaisissa armeijoissa vaikuttaneesta kulttuurista.

7.2 Kaarle XII:n rooli karoliiniupseeriston maailmankuvassa

Karoliineja ei voi ymmärtää huomioimatta heidän johtajaansa ja keulakuvaansa, itsevaltiasta Euroopan viimeistä soturikuningasta Kaarle XII:ta. Termi karoliini tai kaarlelainen, *karolin*, tulee Kaarlen latinankielisestä muodosta *Carolus*. Kaarle XII:n sotiin osallistuneet soturit nimettiin hallitsijansa mukaan jälkikäteen karoliineiksi. Termiä alettiin käyttää viimeistään 1700-luvun jälkipuoliskolla.⁵⁴³

Kaarle oli ajan propagandan mukaan tietynlainen "*virtus militaris*", soturihyveiden ideaalinen ruumiillistuma, johon koko karoliiniarmeijan menestys henkilöityi. Karoliinit olivat tottuneet seuraamaan Kaarlea, joka johti miehiään henkilökohtaisesti taistelukentällä. Hyökkäyshenkinen ja kylmäverinen *gå på* -taktiikka väritti koko karoliiniarmeijan hengen. Kaarlen armeija oli sodan alussa torjunut vihollisen kavalan yllätyshyökkäyksen, joka tavallaan oikeutti vihollisen rankaisemisen tavalla, joka ei vihollista eikä sen siviiliväestöä säästänyt.⁵⁴⁴

⁵⁴⁰ Sjöstrand 1941, 1–71; Göransson 1990, 18–19, 23–25.

⁵⁴¹ Korhakangas 1974, 60–63; Wolff 2004, 154–177.

⁵⁴² Korhakangas 1974, 60–63; Cavallie 1981, 76–87.

⁵⁴³ Katso www.saob.se: Hakusana *karolin*.

⁵⁴⁴ Artéus 1970, 1972; Lappalainen 1989, 96–104; Kujala 2001, 190–207; Kuvaja 2008, 37–39.

Kovuudestaan huolimatta itsevaltiias monarkki nähtiin sekä sotapropagandassa että karoliiniupseereiden ja sotilaiden omassa keskuudessa soturiihanteiden mukaisesti elävänä sankarina, joka jakoi alaistensa hädän ja tuskan mukauttamalla tapansakin soturiensa mukaisen karuksi. Kaarlesta liikkui samantapaisia myyttisiä kertomuksia kuin antiikin suurista sotasankareista. Jopa yli kymmenen vuoden sotavankeuteen joutuneiden karoliiniupseereiden kirjoittamien journalien, päiväkirjojen ja valtiopäivämemoriaalien perusteella karoliiniupseereiden keskuudessa näyttää eläneen uskollisuus heidän hallitsijaansa kohtaan jopa raskaan sotavankeuden vuosina, vaikka Kaarlen sotaretket olivat ajaneet hänen joukkonsa suureen kurjuuteen. Karoliinisoturit vetosivat kirjoituksissaan erityisesti johtajaansa ja koko armeijansa sieluun, joka nautti elinaikanaan sankarikuninkaan mainetta.⁵⁴⁵

Suuren Pohjan sodan aikainen sotapropaganda hyödynsi taitavasti sankarikuningas Kaarle XII:n saavuttamia voittoja taistelukentillä. Kaarlesta oli helppo rakentaa selkäranka sotapropagandalle. Onkin keskusteltu Kaarle-myytin synnystä. Olivatko tarinat Kaarlesta ja hänen sankaruudesta vain propagandan rakentamaa? Oliko Kaarle hyveellinen sotasankari vai esiintyikö hän askeettisena soturihahmona ainoastaan julkisesti?⁵⁴⁶

Kaarlesta luotiin myyttistä hahmoa sotapropagandan käyttöön esimerkiksi ylistämällä hänen voittojaan. Kaarleen liittyvää laajaa ja monipuolista, ehkä hieman anakronistisesti ainoastaan sotapropagandaksi tulkittua aineistoa levitettiin painetuilla lehtisillä, erityisesti voitettujen taistelujen jälkeen. Näissä ylistettiin omia joukkoja ja niiden erinomaisuutta sekä halvennettiin vihollista. Erityisesti kansan pariin propaganda levisi kuitenkin pappien saarnastuolien välityksellä. Jumalan suosiollisuus korostui propagandassa, mutta siinä odotettiin ja korostettiin myös ihmisten uhrivalmiutta.⁵⁴⁷

Sotapropaganda ylisti hallitsijaa soturikunniain ilmaiseksi hyveellisyyttä kuvaavilla adjektiiveilla. Esimerkiksi vuoden 1700 Narvan taistelun voiton johdosta Oulussa sepitetty ilolaulu ylisti voittoisaa kuningasta arkkiveisussa, jossa oli myös runsaasti suomalaisten kansanrunojen vaikutusta. Laulussa kuvattiin muun muassa, kuinka Kaarle oli Jumalan siunaamin sota-asein ja kirkastamin kilvin rientänyt alamaistensa avuksi Narvaan ja kuinka hän oli ”Ruotsin suuri sotaherra, Kaarle kaikkein parahin” sekä vahvin ”Ruotsin ruhtinain seasta, suurten sankarein sivulla”, viitaten myös Kaarlen isään ja isoisään. Kaarlea ja tämän miehiä kuvattiin myös uljaiksi urhoiksi ja miehuullisiksi miehiksi, ”joilla on miekka miestä myöten, sotakilvet kiiltäväiset.”⁵⁴⁸

Tsaari Pietari ensimmäistä pilkattiin laulussa tämän jätettyä sotajoukkonsa Narvassa toteamalla, että ”itse meni miekkoinensa, pakohon pahatapanen, luotetehensa luottamatta”.⁵⁴⁹ Voittoisa Kaarle kuvattiin siis suoranaiseksi soturikun-

⁵⁴⁵ Katso upseereiden memoriaalit ja päiväkirjat; Generalstaben II 1918, 307; Ullgren 2006, 203–222.

⁵⁴⁶ Englund 1988; Lindegren 1992b, 149–225; Oredsson 1998, 275–305; Liljegren 2000; Karlsson 2003, 32–64; Villstrand 2008, 9–36.

⁵⁴⁷ Tarkkiainen 1986, 215–237; Ericsson 2002.

⁵⁴⁸ Ilolaulu Narvan taistelun johdosta, Gummerus 1912, 10–15.

⁵⁴⁹ Ilolaulu Narvan taistelun johdosta. Gummerus 1912, 10–15. Kaarleen liittyvästä sotapropagandasta Ericsson 2002.

nian ruumiillistumaksi, kun taas tsaari Pietaria halveksittiin pahatapaisena, pelkuruutensa takia alaistensa pettäneenä hallitsijana.

KUVA 7 Kaarle XII David von Krafftin maalaamana 1700. Kaarle XII tuli aikanaan kuuluisaksi yksinkertaisesta pukeutumisestaan ja tavastaan olla käyttämättä peruukkia. Kaarle mielsi itsensä soturiksi jota hän korosti pukeutumisellaan. Myöhemmin esimerkiksi Napoleon ja Adolf Hitler jäljittelivät Kaarlen esiintymis- ja pukeutumistapaa.

Erään näkökulman Kaarlen luonteeseen avaa esivallan edustajien käyttämä retoriikka, jota käytettiin hallitsijaa lähestyttäessä. Esimerkiksi kuninkaallisen neuvosto kirjoittama selostus Kaaralle tappiollisesta Isonkyrön taistelusta vuodelta 1714 on kauttaaltaan soturihyveitä korostava. Selostus korostaa hävinneen

Suomen armeijan (*Armée i Finland*) urhoollisuutta. Se on osoitus siitä millaisten asioiden neuvosto käsitti olevan Kaarlen arvomaailman mukaisia.⁵⁵⁰

Kaarle samaisti itsensä ilmeisen vahvasti Aleksanteri Suureen ja Julius Caesariin ja heistä kertovat teokset, Quintus Curtius Rufuksen *De rebus gestis Alexandri Magni* ja Julius Caesarin *Gallian sota* olivat hänelle hyvin tärkeitä.⁵⁵¹ Aikalaispropagandassa Kaarlela verrattiin puolestaan Herkulekseen ja Akhilleukseen sekä vanhan testamentin Daavidiin. Hänen joukkojensa koettelemuksia ja taisteluita verrattiin myös Raamatun kertomuksiin.⁵⁵²

Kaarlesta itsestään liikkui myös samantapaisia myyttisiä kertomuksia kuin näistä kahdesta antiikin suuresta sotasankarista. Myös Pietari I ja toinen saman aikakauden suuri sotapäällikkö John Churchill, ensimmäinen Marlborough'n herttua, vertautui aikalaiskuvauksissa antiikin sankareihin. Aleksanteri Suuri oli brittiläisessä 1700-luvun alun kuvauksessa kieltäytynyt tarjotusta vedestä aavikolla, koska sitä ei riittänyt hänen sotilaillekaan, "jolloin hänen juomisensa olisi erkaannuttanut hänet miestensä sydämistä".⁵⁵³

Eräs Kaarleen liittyvä tarina kertoi Kaarlen ottaneen pilaantuneesta ja maatoisesta leivästä nurisevan sotilaansa kädestä tämän leivänpalan, syöneensä sen, ja tokaisseen: "Se ei ole hyvää, mutta sitä voi kyllä syödä." Voltairen vuonna 1731 ilmestyneen Kaarle XII:n historian mukaan Suuren Pohjan sodan sytyttyä Kaarle käyttäytymiseen tuli muutos. "Ajatellen alituisesti Aleksanteria ja Caesaria hän päätti jäljitellä näitä kahta valloittajaa kaikessa muussa paitsi heidän vioissaan".⁵⁵⁴ Kaarle oli tunnettu askeettisuudestaan, mistä parhaana esimerkkinä oli Kaarlen tapa pukeutua yksinkertaiseen univormuun sekä olla käyttämättä peruukkia.⁵⁵⁵

Karoliinit havainnoivat myös itse Kaarle XII:n askeettisuuden vaikutusta ihmisiin. Joachim Lyth kertoi päiväkirjassaan silminnäkijäkuvauksen Kaarlesta ja tämän kohtaamisesta saksilaisen rahvaan kanssa. Vuonna 1706 Fraustadtin taistelun jälkeen Kaarle miehineen, joiden joukossa Lyth oli, saapui pieneen saksilaiseen kaupunkiin Kämbergiin. Tällöin koko kaupunki kerääntyi sotasankaria ihmettelemään. Ruotsalaiset jakoivat almuja väkijoukoille, jotka kyselivät, olivatko he nyt nähneet ruotsalaisten kuninkaan. Väki ihmetteli kuninkaan vaatetusta, koska hänellä oli yllään vain sininen takki eikä lainkaan kultaa. Ihmiset itkivät ja laskeutuivat polvilleen, ja kuninkaan lähdettyä eteenpäin jäivät he kokoontuneena ihmettelemään tapahtumaa.⁵⁵⁶

Myös Kaarlen hovipappi ja elämäkerran kirjoittaja Jöran Nordberg maalasi Kaarlesta erittäin ylistävän soturikuvan. Parikymmentä vuotta Kaarlen kuoleman jälkeen ilmestynyt elämäkerta perustui paljolti silminnäkijäkuvauksien pohjalta kirjoitettuun matkajournaliin, jota Nordberg piti Kaarlen sotaret-

⁵⁵⁰ Rådet till Konungen med berättelse om slaget vid Storkyro 30.4.1714, HH 14, 127–130.

⁵⁵¹ Liljegren 2000, 31–32, Sandstedt 2000, 169–182.

⁵⁵² Ljustrov 2009, 271–287.

⁵⁵³ Jonathan Swift, 3.1–17.1.1711; Holmes 1993; 229–233.

⁵⁵⁴ Voltaire [1731], 40, 142. Kaarlen Aleksanteri Suuri -roolista Sandstedt 2000, 169–182; Ljustrov 2009, 271–287.

⁵⁵⁵ Kuvia Kaarle XII:sta esimerkiksi Liljegren 2000.

⁵⁵⁶ Lyths Dagbok, KKD 2, 43–44.

killä.⁵⁵⁷ Kuvausta voinee pitää enemmän henkilökohtaisen ihailun ja uskollisuuden osoituksena kuin tavoitteellisena propagandistisena vääristelynä. Nordberg ylisti esipuheessa Kaarlen suurta sydäntä, tappavia hyökkäyksiä, tasaista mielenlaatua ja yhtä lailla vastoinkäymisissä kuin menestyksissä osoitettua jalomielistä, ylevää rohkeutta. Hän myös korosti, kuinka Kaarle oli ollut sotilas nuoresta iästään asti. Nordberg toi esiin kuinka Kaarle hämmästytti teoillaan koko maailmaa ja kuinka sekä hänen ystävänsä että vihollisensa Saksassa, Ranskassa, Englannissa ja Hollannissa ihailivat häntä syvästi.⁵⁵⁸

Nordberg suositti vuonna 1740 ilmestynyttä historiaansa Kaarle XII:n kuolemattomasta nimestä luettavaksi majesteetin pysyville kuninkaallisille neuvoksille ja muille oikeamielisille tahoille. Lisäksi hän suositti teostaan kaikille, jotka ilman syytä olivat olleet, ja yhä olivat, suuren kuninkaan vihollisia ja jotka mieluummin näkisivät hänen muistonsa syvemmällä unohduksessa ja pimeydessä, kuin hänen ruumiinsa makaavan haudassa.⁵⁵⁹ Nordberg esittää edesmenneen hallitsijan hyveiksi nimenomaan hänen soturiluonteeseensa liittyviä piirteitä.

Kaarlen omat alaiset käyttivät kuninkaastaan pakollisen perustitulatuuran lisäksi myös vapaamuotoisempia nimityksiä. Memoriaaleissa esiintyi kuninkaaseen viitatta ylistäviä nimityksiä kuten ”niin suuri ja armollinen kuningas” tai ”muistoissa ylistetty”.⁵⁶⁰ Karoliiniupseerit toivat näin esiin kunnioitustaan edesmennyttä hallitsijaansa kohtaan.

Upseerit kuvasivat suhdettaan kuninkaaseensa yksityiskohtaisimmin päiväkirjoissaan. Näissä mainittiin mieluusti kohtaamiset majesteetin kanssa. Myös rivimiehet mainitsivat koteihinsa kirjoitetuissa kirjeissään monarkin läsnäolon.⁵⁶¹ Kun tieto Suuren Pohjan sodan päättäneen rauhan solmimisesta saapui Venäjän sotavangeille, esimerkiksi luutnantti Lyth kirjoitti päiväkirjaansa, etteivät upseerit voineet iloita rauhasta, kun heidän kuninkaansa oli poissa.⁵⁶²

Elämänkohtaloansa ja sen suhdetta Kaarle-kuninkaaseen selvitti vapaa-herra Axel Roos 38-vuotiaana vuoden 1723 kirjoittamassaan memoriaalissa. Hän kuvasi palvelusaikaansa korostamalla, että oli ”seurannut ja palvelut Hänen korkeimmin edesmennyttä Kuninkaallista Majesteettia koko sodan ajan.”

⁵⁵⁷ Sandstedt 1972, 84–90.

⁵⁵⁸ Nordberg 1740, VI, VIII, ” - - - til den Hög=Sal. Konungens Wärda åminnelse; ty, aldenstund hans Stora hierta, hans dråpeliga Actioner, Hans jämna sinne och lika adelmodighet i sin lycka och olycka, satte i lifstiden ei mindre hela werlden i förundran, än wänner och owänner I högacktning och wördnad, at åtskillige Tyskar, Fransosor, Engelsmän, Holländare hafwa låtit wara sig angeläget--- Eder Kongl. Majjt hafver ifrån yngre åren warit soldat”.

⁵⁵⁹ Nordberg 1740, XI. ”Carl den Tolftes odödeliga namn, recommendera mig och hans Historia uti eders Majjt:s beständiga Kongl. Råd, och dernäst i alle rättsinnigas Ynnest; allom dem till trotz, som, utan sak, Warit och äro den Store Konungens fiender, och skulle aldrahälst se hans åminnelse diupare i glömsko och mörcker, än hans kropp ligger i grafwen”.

⁵⁶⁰ Esimerkiksi Memorial Starenflycht, R2444, 378. ”en så stoor och nådig konung”; memorial Hielm, R 2444, 51–54. ”Hans högst. Sal. Majjt. Konung Carl den XII, Prijsvär-dig i åminnelse”.

⁵⁶¹ Ullgren 2006, 203–222.

⁵⁶² Lyths dagbok, KKD 2, 96–97.

Roos käytti siis termiä "seurannut" (följt) eikä ainoastaan termiä palvellut (tjänt).⁵⁶³

Heinäkuussa 1708 käydystä Holowczynin taistelusta Lyth kuvasi päiväkirjassaan, kuinka venäläisten asemien edessä olleen pienen joen ylityksessä "Kuningas hyppäsi ensimmäisenä veteen, mikä oli aina hänen tapanaan." Pul-tavan taistelun yhteydessä Lyth niin ikään ylisti Kaarlea siitä, että hän vielä "tappion jälkeenkin nousi hevosen selkään ja tarttui miekkaan."⁵⁶⁴ Hän esittää kertomuksessaan Kaarlen rohkeana ja periksi antamattomana sotilaana. Holowczynin taistelun jälkeisessä kahakasta kertoi myös C. M. Posse päiväkirjassaan. Hänen mukaansa Kaarle ampui kolme vihollista eräälle sillalle. Tässä huomionarvoiseksi nousee, että kuningas itse tarttuu ampuma-aseeseen ja toimii kylmäverisesti.⁵⁶⁵ Nämä kertomukset olivat samantyyppisiä kuin Voltaire viljeli laajalti Kaarle XII:n historiassaan.⁵⁶⁶

Upseerit saattoivat perustella viransaantiaan sillä, että Kaarle XII oli omakätisesti nimittänyt heidät virkoihinsa.⁵⁶⁷ Ylipäänsä memoriaaleissa ja päiväkirjoissa karoliinit kertoivat aina henkilökohtaiset tapaamisensa ja kosketuksena itsevaltiaaseen majesteettiinsa. Esimerkiksi C. M. Posse kirjoitti, kuinka hän oli Venäjän retken aikana seissyt Kaarlen luona jumalanpalveluksessa.⁵⁶⁸

Karoliiniupseeri Berent Christopher von Phasian kirjoitti puolestaan memoriaalissaan, kuinka hän oli alamaisella uskollisuudella palvellut Ruotsin kruunua ja "muistossa kaikkein kunniakkainta Kaarle XII:ta". Hänen jouduttuaan eläkkeelle itsestään riippumattomista syistä oli Kaarle määrännyt hänelle eläkkeen. Von Phasian kuitenkin ilmoitti, että säädyt olivat leikanneet tätä eläkettä Kaarlen "mitä korkeimmin pahoiteltavan kuoleman jälkeen".⁵⁶⁹ Tekstin sanamuodon valinnassa arvosteltiin siis selkeästi, joskin epäsuorasti, säätyjen toimintaa ja sitä, kuinka ne olivat rohjenneet muuttaa Kaarle XII:n tekemää päätöstä.

Kaarle oli ilmiselvästi miestensä keskuudessa suosittu. Tämä selittyy vain sillä, että hän onnistui luomaan itsestään kuvan alaistensa häden jakavana miehenä. Kaarlen oli oltava kovapintainen soturi, jotta hän saattoi vaatia miehiltään ponnistuksia.

⁵⁶³ Bengtsson 1989 [1935], 220–221.

⁵⁶⁴ Lyths dagbok, KKD 2, 56, 73.

⁵⁶⁵ Posses dagbok, KKD 1, 319.

⁵⁶⁶ Voltaire [1731].

⁵⁶⁷ Memorial Starenflycht, R 2444, 378. "At såsom iag efter mehr högstb: Glorwändigst högst i åminnelse Sahl Kongl Majjt. Konung Carl d 12tes egen höga fullmacht allernädigste wittnesbörd mig således uti alla tillfällen, in till denna stund opfordt och förhållit, - - -"; Memorial Falkenklo, R 2444, s. 49v. "1717 kom till Swerige igen benådade hans Kongl. Majjts mig i Lund med allernädigst *Confirmation*, på min förra Capitains beställning".

⁵⁶⁸ Posses dagbok, KKD 1, 347.

⁵⁶⁹ Memorial von Phasian, R 2419, 1600, (F 228), "Jag Hafwer Sweriges Cronan med en underdånig trohet och Zeele i från beginnelse af denna öfwerståndene Långwariga kriget i åthskyllige caracteres, - - - till 1718 d. 11 Junij tient, då iag, doch emot min vilja, - - - eller mijssgiärning, - - -moste min beställning quitera, och den emot mig - - - af hans Kongl. Majjtt Carl den 12: glorwürdigst i åminnelse i nåder för mina trogne tienster, som iag alltid giord och bewist hafwer, benådade pension för nöija. Sub A. Hwilken sig då för tiden för ½ åhr 279. och altså för att åhr 558 C:Sm: besteg, Sub B. Men effter hans Kongl. Majjttz högstbeklageliga dödeliga fränfalle och A: 1719 hafwe höglofl Riksens Ständer denna pension satt till 400 C: Sm".

Täten karoliinisoturit sitoivat itsensä Kaarleen ja tämän sankarimaineeseen. Kuninkaan sankarimaineen ylläpito olikin tärkeää karoliineille, koska he olivat hänen miehiään ja siksi heidän kosketuksensa häneen tulivat sitä merkittävämmiksi. Upseereiden taktiikkana oli hallitsijaa ylistämällä nostaa kynnystä hänen tekemiensä päätöksiensä muuttamiselle.

Koko pääkenttäarmeijan personoituminen vahvasti hallitsijaan käy ilmi karoliinien päiväkirjoista. C M Posse kuvaa päiväkirjassaan usein armeijan toimia personoidussa muodossa. Tällöin esimerkiksi armeijan aamulla lähtiessä liikkeelle Hänen Majesteettinsa ”nousi ylös ja lähti marssille” ja armeijan pysyessä paikallaan ”Hänen Majesteettinsa pysyi aloillaan”.⁵⁷⁰

Soturikunnian idealistisuus tulee hyvin problemaattisesti esiin karoliinien kuvaillessa Kaarle-suhdettaan. On mahdotonta sanoa, millaisin eri tavoin lukuisiin kärsimyksiin ajettut soturit mielsivät suhteensa kuninkaaseen. Kuitenkin esimerkiksi Joachim Lythin päiväkirja sekä memoriaalien kuvaukset Kaarlesta luovat vaikutelman, että miehet todella kunnioittivat syvästi ja kiintyneesti hallitsijaansa.

Myös Peter Ullgren tuo selvästi esiin Kaarlen läheisen merkityksen karoliineille ”Uppsnappade brev” -teoksessa, joka perustuu Norjan sotaretken aikana ruotsalaisten viholliselle joutuneisiin kirjeisiin. Sotilaiden yksityiskirjeenvaihdossa tuotiin lukuisia kertoja esiin rivimiesten Kaarlea kohtaan tunnettu kunnioitus. Siten Kaarle -kuvausten positiivisuutta voidaan pitää vilpittömän aitona, sillä kukaan ei käsenyt sotilaita kirjoittamaan kuninkaastaan omaisilleen ylistävästi.⁵⁷¹ Karoliinien elämänkohtalo oli niin sidoksissa monarkkiin, että hänen arvostelunsa olisi ilmeisesti mitätöinyt koko heidän elämänsä ja elämäkokemuksen mielekkyyden ja tarkoituksen.

Jonas Nordin korostaa tutkimuksessaan ”Frihetstidens monarki” -monarkian keskeistä merkitystä instituutiona esimodernin ajan ruotsalaisille. Kuninkas oli aina muutakin kuin vain henkilö, eikä Ruotsissa esiintynyt ennen 1800-lukua ajatusta siitä, että valtakunnan hallitusmuoto voisi olla muuta kuin monarkia. Monarkki oli pysyvä ja koskematon osa yhteiskuntajärjestystä.⁵⁷² Teoksessaan ”Pultava” Peter Englund kuvaa Kaarlea eräänlaiseksi taikakalukseksi, joka oli takeena heidän voittoisuudelleen.⁵⁷³

Itsensä sitominen Kaarlen XII:n maineeseen ja siihen vetoaminen tuovat esiin mielenkiintoisen toimintastrategian, jolla esivaltaan pyrittiin vaikuttamaan virkasijoittelussa. Karoliinien taktiikkana oli vedota Kaarlen tekemiin päätöksiin periaatteella ”mitä Kaarle on tehnyt, sitä älköön muut muuttako”. Tällöin Kaarle tuli tietysti esittää suurena kuninkaana, joka oli muiden aikalaistensa ja nykyhallinnon yläpuolella. Taktiikan toimivuutta on vaikea arvioida, mutta joka tapauksessa se perustui soturikunniaan vetoamiseen. Kun ei pystytty vaikuttamaan vallitseviin realiteetteihin, vedottiin siihen miten asioiden tulisi olla nostamalla ihanteet esiin.

⁵⁷⁰ Esimerkiksi Posses dagbok, KKD 1, 319–322. ”Brööt Hans Maj:tt up och marscerade”, ”Stod Hans Maj:tt stilla”.

⁵⁷¹ Ullgren 2006, 203–221.

⁵⁷² Villstrand 2005, 67–84; Nordin 2009, johdanto ja passim.

⁵⁷³ Englund 1988, 94.

Vetoaminen uhrauksiin, kärsimyksiin ja nuoruuden antamiseen isänmaalle kertoo puolestaan karoliinien soturikulttuurin fyysisyydestä. Yksilö antoi ruumiinsa kuninkaan ja valtakunnan palvelukseen. Edelleen Kaarle XII:n sankarimaineeseen vetoaminen kertoo, että ylin upseeristo sitoi itsensä edesmenneeseen monarkkiin hänen kuolemansa jälkeen. Heidän keskuudessaan esiintyneen säätyjen vallalle suopean suhtautumisen taustalla olivat ilmeisesti poliittisten realiteettien hyväksyminen, sotaväsymys sekä oman poliittisen vallan tavoittelu.⁵⁷⁴

Kaarle XII:n itsevaltiuden ja soturiarvojen mukainen velvollisuudentuntoisuus ilmeni myös siten, että hän katsoi olevansa yksin vastuussa koko valtakunnan kohtalosta. Hänen oli ratkaistava koko valtakunnan kohtalo omilla teoillaan. Historiantutkijat ovat arvostelleet Kaarleä siitä, että hän laittoi kaiken ”yhden kortin varaan” keskittyessään vain oman sotajoukkonsa toimintaan, viitaten kintaalla muiden Baltian ja Suomen armeijoiden tilanteille. Tällöin ei ole oikeastaan otettu huomioon itsevaltaisuuden perusluonnetta.⁵⁷⁵

Nordberg ja Voltaire aloittivat Kaarle XII tutkimuksen tradition, johon on kuulunut jopa hänen hautansa avaaminen ja palsamoidun ruumiin tutkiminen noin sadan vuoden välein. Kaarlen hauta on avattu kolme kertaa, viimeksi 1917. Tutkimuksessa on etsitty vastausta hänen mysteeriksi muuttuneeseen kuolemaansa, murhattiinko Kaarle vai kaatuiko hän vihollisen ampumana. Kaarlekuva on joka tapauksessa jäänyt elämään historiantutkimukseen ja kansan käsityksiin Ruotsissa. Hänen henkilökohtaista rohkeuttaan ei kukaan ole ikinä kiistänyt. Kaarle on nähty miehisyyden symbolina mutta toisaalta edesvastuuttomana ja itsekkäänä. Hänen sotilaallisia kykyjään on luonnehdittu toisaalla nerokkaiksi ja esimerkillisiksi, toisaalla häntä on pidetty fanaattisena sotahulluna.⁵⁷⁶

Suomessa historiankirjoituksen Kaarle kuva on perinteisesti ollut yksinomaan negatiivinen. Hänen vaikutuksensa on kuitenkin Suomessa jäänyt vähäisemmälle kuin esimerkiksi Kustaa II Aadolfin, jonka kuolinpäivänä vietetään Suomessa ruotsalaisuuden päivää. Syynä negatiiviseen tai Ruotsia vähäisempään kuvaan ovat olleet isovihan koettelemukset ja kuninkaan valloituspolitiikka, jota Suomessa on moitittu sillä perusteella, että hän valloitushimossaan laiminlöi valtakuntansa ydinalueiden puolustamisen.⁵⁷⁷ Kaarlelle oli kuitenkin loogista pyrkiä ratkaisemaan sota marssittamalla pääarmeijansa Moskovaan. Itsevaltiasta soturikuningasta onkin arvioitu, jopa anakronistisesti, reaalipoliittisena toimijana. Kaarlella oli kuitenkin soturikuninkaan, eikä poliitikon vaikuttimet.

Tutkimuksen memoriaaliaineisto ja vuoden 1723 virkasijoitteluprosessi viittaavat siihen, että karoliinien vetoaminen Kaarle XII:een oli myös ”nykyhallinnon” ja valtakunnan alennustilan kritiikkiä. Upseereille virkasijoittelu oli

⁵⁷⁴ Artéus 1982, 335–337.

⁵⁷⁵ Villstrand 1993 ja 2005; Liljegren 2000; Kujala 2001; Lappalainen 2001, 171–208; Vilkuuna 2005; Karonen 2008, 307–326; Kuvaja 2008, 130–241; Ullgren 2008; Larsson 2009. Esimerkiksi Lindegren 1992b; 149–226; Oredsson 1992 ja 1998, 275–305; Karlsson 2003, 32–64; Lista keskeisistä Kaarle XII julkaisuista: Lindegren 1992b, 235–236.

⁵⁷⁷ Lindeqvist 1919, 31, 66–70, 80; Juva 1942, 167–168; Hornborg 1952, 8–9; Luukko 1967, 772–778; Villstrand 1993, 295–299; Kujala 2001, 27–30; Lappalainen 2001, 171–208; Karonen 2008a, 326–328.

osoitus valtakunnan alennustilasta. Memoriaaleista on luettavissa karoliinien esittämä ajattelumalli, ettei moaisessa tilanteessa edes oltaisi, jos kaatunut kuningas olisi edelleen elossa. Siksi juuri upseeristo esiintyi myöhemmin varsin revanssihenkenä Venäjää kohtaan. He elivät ikään kuin menneisyydessä. Kyvykkäät sodanjohdon ja karismaattisen hallitsijan turvin suurvalta-asema oli heidän mielissään palautettavissa. Karoliinit olivat omin silmin nähneet, kuinka tehokas sotakone ja karismaattinen hallitsija olivat pitkään johtaneet sotamenehtykseen, millä oli pitkään pystytty korvaamaan vastustajia vähäisiä aineellisia voimavaroja. Heillä oli näin perusteltu tarve sitoa elämäntyönsä edesmenneeseen hallitsijaansa. Karoliinit olivat osa Ruotsin mennyttä loistoa ja kunniaa, joka oli menetetty rauhassa ja hävityssä sodassa.

Oli jälkimaailma Kaarlesta mitä mieltä tahansa, itsevaltiainen monarkki oli upseereilleen sankarikultin ympäröimä johtaja. Monarkin asema institutionaalisessa mielessä oli jo lähtökohtaisesti esimodernin ajan Ruotsissa yhteiskuntajärjestyksen kannalta merkittävä. Kuninkaas ymmärrettiin soturikuninkaaksi joiden tehtävä oli johtaa armeijoitaan sodassa. Kaarle nähtiin paitsi valtakuntansa, myös suoranaisemmin koko armeijansa symbolina ja voittoisuuden takeena. Sankarikultin avulla hallittiin ja edesautettiin myös rahvaan suosiollisuutta kruunun sotatalouden ylläpitoon.⁵⁷⁸

Kunniallisuuteen ja sankarikulttiin perustuva sotapropaganda saattoi tehotta ihmisiin enemmän kuin nykyihminen voi arvella, sillä kulttuurinen etäisyys on suuri. Tutkimuksessa käytetyt arkkiveisut ja taistelukertomukset voitaneen mieltää sotapropagandaksi, mikä on silti jonkinlainen anakronismi, mikäli sotilaallisten hyveiden keskeisyyttä esimodernin ajan maailmassa ei ymmärretä. Propaganda ei aina ole niin ylhäältä annettua ja todellisuudelle vierasta kuin etäältä ulkopuolisena tarkkailevan tutkijan silmä voi luulla. Propagandalla on monesti syvempi ja toimivampi ote, kun se vastaa alhaalla olevien kohteidensa tunteisiin. Propagandalla vedotaankin ihmisten syvempiin tunteisiin, ei järkeen. Siksi se vaikuttaa ulkopuolisen silmin kömpelöltä.

⁵⁷⁸ Ullgren 2006, 203–221; Nordin 2009, 241–245.

KUVA 8 Kaarle XII Narvassa. Antautuvat venäläiset laskevat lippunsa voittoisan kuninkaan jalkoihin. Gustaf Cederströmin maalaus. Maalattu vuosina 1907–1910.

7.3 Soturiuteen perustuva muuttuva Jumalasuhte

Karoliiniarmeijan päivärutiinia sävytti puhdasoppisen luterilaisuuden mukainen hurskaus, jota edusti tiukka kirkkokuri. Itsevaltiaan monarkin Kaarle XII:n valta tuli Jumalalta ja hän oli vallankäytöstään vastuussa ainoastaan Jumalalle. Sota-artikloissa määriteltiin tarkasti sotaväen päivärutiini sekä se, miten Jumalaa tuli armeijassa oikeaoppisesti palvella. Sotilaiden ja upseereiden vallassa vannottiin puolustettavan Jumalaa ja kaikkeen toimintaan pyydettiin Hänen apuaan.⁵⁷⁹

Uskonnonharjoittaminen katsottiin armeijassa niin keskeiseksi, että ensimmäiset sota-artiklat koskivat nimenomaan uskonnon harjoittamista. Niissä määriteltiin uskonnon ja Jumalan rooli sekä armeijassa toteutettava puhdasoppinen luterilaisuus.⁵⁸⁰ ”Koska kaikki hyvä tulee Jumalasta, tulee häntä armeijassa oikein palvella, kuten sanassa sanotaan.”⁵⁸¹ Sota-artiklojen ensimmäisen pykälän mukaisesti katsottiin jumalanpelko tärkeäksi hyveeksi sotaväessä. Täten kaikki epäkristilliseksi katsottava toiminta oli kunniakoodin vastaista. Jotta jumalanpelko juurtuisi sotaväen sydämiin, tuli armeijassa pitää hartaushetki joka

⁵⁷⁹ Krigz-Articlar [1683], 78–82. Om alla Officerares samt Gemenas Eed och plicht.

⁵⁸⁰ Sota-artiklat 1642, 10–14, art. I–XV; Krigz-Articlar [1683], 6–14, art. 1–17.

⁵⁸¹ Krigz-Articlar [1683], 78–82. Om alla Officerares samt Gemenas Eed och plicht.

aamu ja ilta. Lisäksi joukoille tuli pitää varsinainen jumalanpalvelus vähintään kerran viikossa. Armeija kokoontui paljaan taivaan ja Jumalan silmien alle.⁵⁸²

Karoliiniarmeijassa määriteltiin Jumalan rooli ja asema kaiken yläpuolelle. Jumalanpalvelusten ensisijaisena tarkoituksena oli turvata taistelunni, joka edellytti Jumalan suosiollisuutta armeijan aseille. Suosiollisuuden takasi joukoissa vallitseva ja toteutettava luterilainen puhdasoppisuus. Pappien rooli Jumalan suosiollisuuden tulkkina oli tärkeä. Sota-artikloissa määriteltiin kenttäpappien velvollisuudet ensimmäisenä heti koko armeijaa koskevien kollektiivisten velvollisuuksien jälkeen.⁵⁸³ Sotilaiden oli joka päivä lausuttava rukous (*En skön och Gudfruchtigh krigsmans Böön/ dagelig at låfa*), jossa nämä rukoilivat Jumalalta kaitselmusta ja helpotusta sotilaan raskaaseen taakkaan.⁵⁸⁴

Yksittäisen sotilas sai rukouksin vahvistusta sielulleen. Sotilas saattoi lohduttaa itseään rukouksin myös ennen taistelua. Kaarle XI:n sota-artikloihin liitetty upseerin rukous kuvasti soturin esimiesasemaa ja velvollisuudentuntoa. Ennen kaikkea se oli kuitenkin tarkoitettu antamaan voimia ja rohkeutta taistelun alla.

Rukouksessaan upseeri tunnusti nöyrästi omien voimiensa heikkoudesta aiheutuvan kelvottomuuden, jota paikkaisi kuitenkin Jumalan upseerille antamat neuvot ja rohkeus. Hän pyysi voimaa toimia ennemmin kuninkaansa ja isänmaansa kuin oman henkensä hyväksi. Upseeri rukoili suojeluksekseen ”Jumalan ja pyhien enkelien kaitsentaa koko elämänsä ajaksi, jotta hänen ei tarvitsisi pelätä mitään, mitä toinen ihminen voisi hänelle tehdä.”⁵⁸⁵

Rukouksessaan upseeri pyysi taisteluissa voimakkaalta Jumalalta apua miestensä johtamiseen tilanteissa, joissa hätä oli suuri. Hän rukoili, ettei pelkäisi kuolemaa, vaan pystyisi uskollisesti täyttämään annetut tehtävät. Upseeri pyysi alaisilleen rohkeamielisyyttä ja tottelevaisuutta, jotta nämä seuraisivat häntä taisteluissa.⁵⁸⁶ Rukoukseen liittyi vahva uskomus siihen, että taistellessaan he olivat Jumalan asialla ja Jumala oli heidän puolellaan.

Upseeri rukoili Jumalaa antamaan myös yksimielisyyttä (*enighet*) ja rakautta miesten keskuuteen, jotta he voisivat elää keskenään kuin veljet. Näin he voisivat palvella uskollisina Jumalan pyhän nimen kunniaksi ja kuninkaansa hyväksi. Lopuksi upseeri pyysi Jumalaa antamaan heille toivomansa Kristuksen tähden.⁵⁸⁷ Myös uhrautuvaisuuden ihanne näkyi selkeästi rukouksessa.

Luterilainen puhdasoppisuus vallitsi karoliiniarmeijassa paitsi uskonnollisena oppisuuntauksena, niin myös vallankäytön muotona. Puhdasoppisuus oli tärkeässä roolissa karoliiniarmeijassa, uskonto näytteli keskeistä osaa sodankäynnissä eikä varsinaisista uskonsodista ollut kulunut vielä 1700-luvun alussa kuin vuosikymmeniä. Kustaa II Aadolf oli korostanut käyvänsä sotaa oikean

⁵⁸² Sota-artiklat 1642, 9–12, art. I–IX. Krigz-Articlar [1683], 9–14, art. 7–17; Huhtala 1989, 95–101.

⁵⁸³ Krigz-Articlar [1683], art. 18–22. Sotilaspapeista Kansanaho 1950, 223–266; Laulaja 1989, 91–94.

⁵⁸⁴ De la Chapelle 1669, 110–112; Åberg–Göransson 1976, 14–17. Katso De la Chapellesta myös Göransson 1990, 118–119.

⁵⁸⁵ Krigz-Articlar [1683], en officerares böön.

⁵⁸⁶ Krigz-Articlar [1683], en officerares böön.

⁵⁸⁷ Krigz-Articlar [1683], en officerares böön; Vertaa Collstedt 2007, 315–316.

uskon puolesta mikä näkyi hänen vahvistamisensa sota-artikloissa. Kaarle XI:n sota-artiklat perustuivat yhä vahvasti Kustaa II Aadolfin artikloille, lähinnä vain aikaisempaa täsmentävin lisäyksin.⁵⁸⁸

Erkki Kansanaho tulkitsi vielä 1950-luvulla karoliiniarmeijan uskonnollisuuden hyvin idealistisesti. Hänen mukaansa Kaarlen armeijan uskonnollisuus ei ollut vain Kustaa II Aadolfin armeijan perinteiden jäljittelyä, vaan sitä elähdytti vankka tietoisuus siitä, että sekin oli ase puhtaana opin puolustamiseksi ja levittämiseksi.⁵⁸⁹

Kirkkokuri ja kollektiivinen jumalasuhteet pitivät sotilasyhteisön kurissa ja nuhteessa. Tiivis yhteisöllisyys mielletään yleensä tutkimuksessa negatiiviseksi juuri kurinalaisuuden vuoksi, mutta esimodernin ajan maailmassa se oli yksinkertaisesti elinehto. Ihmiset olivat aina riippuvaisia ympäristöstään, eikä heillä ollut laajoja kontakteja kotitaloutensa, eikä varsinkaan kyläyhteisönsä ulkopuolelle. Oli sotilaiden tietoisuus kuinka vankkaa tai ei, ankara kirkkokuri määrittä karoliinisotilaiden arkea ja päiväjärjestystä. Yhteisö kontrolloi jäseniään.⁵⁹⁰

Kaarlen armeijalle voittoisalla 1700-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä saavutetuista voitoista kuulutettiin kirkoissa kiitosta läpi valtakunnan. Taistelukertomukset ja karoliinien päiväkirjat kiittivät Jumalaa voitokkaista koitoksista. Jumalaa ylistettiin myös sotapropagandassa. Sotavoitot olivat osoitus Jumalan suosiollisuudesta ja niistä oli aina Jumalaa kiittäminen.⁵⁹¹ Myös yksittäinen upseeri saattoi korostaa oman hengen säilymisen ja onnekkouden vihollisuudessa olleen Jumalan ansiota. Esimerkiksi kapteeni Segerfelt kirjoitti memoriaalissaan, kuinka hän oli ”Jumalan avulla säilynyt vahingoittumattomana Pultavan taisteluun asti,” missä hän oli lopulta haavoittunut.⁵⁹²

Karoliiniarmeijassa uskonnonharjoitus perustui Jumalan tahtoon ja kunniaan käskyyn.⁵⁹³ Karoliiniarmeijassa pidettiin kunnia-asiana noudattaa niitä ulkonaisia muotoja, joita kristillisen valtakunnan lait edellyttivät vaikka sotilaiden synnit toki kukoistivat armeijassa.⁵⁹⁴ Karoliiniarmeijan mentaalisen selkärangan voikin katsoa muodostuneen sotilaallisen kunniavaatimuksen ja vankan uskonnollisuuden yhdistelmästä. Maallinen kunniavaatimus säätelä elämäntapaa, mutta hengellinen kunnia, Jumalan ylistäminen ikään kuin mahdollisti ja turvasi tämän elämäntapaa. Karoliinisoturi antoi ”Jumalan armosta rakkaalle isänmaallensa henkensä ja verensä”, kuten Anders Mörning asian ilmaisi.⁵⁹⁵

Syntiä tuli armeijassa kaikin tavoin välttää, sillä puhdasoppisessa luterilaisuudessa uskottiin syntien teon sytyttävän Jumalan vihan, joka ilmeni vastoinkäymisinä ja onnettomuuksina.⁵⁹⁶ Karoliiniarmeija esiintyi valtakunnan keihäänkärkenä, sinä johon jumalallinen suosiollisuus laskeutui, mutta johon toi-

⁵⁸⁸ Vertaa Kustaa II Aadolfin ja Kaarle XI:n sota-artikloja; Ericsson 2002, 74–82.

⁵⁸⁹ Kansanaho 1950, 9.

⁵⁹⁰ Yhteisön kontrollista esimerkiksi Villstrand 1993, 269–279; Ylikangas 2000; Einonen-Karonen 2002; Eilola 2003; Karonen 2008a, 161–170.

⁵⁹¹ Esimerkiksi Tarkiainen 1986, 215–225; Englund 1988, 15–18.

⁵⁹² Memorial Segerfelt, R 2444, 13.

⁵⁹³ Kansanaho 1950, 19.

⁵⁹⁴ Kansanaho 1950, 17.

⁵⁹⁵ Memorial Mörning R 2444, 300v.

⁵⁹⁶ Kansanaho 1950, 18–19; Ericsson 2002, 84–89.

saalta Jumalan viha ensimmäisenä iskisi. Puhdasoppisuus kokikin vastaiskun, kun Jumalan suosiollisuus siirtyi vihollisen aseiden puolelle. Tämä muutti armeijassa toteutunutta karoliinien uskonnollisuutta kun hurskas puhdasoppisuus ei tuonutkaan lopullista voittoa vaan tappioita ja loputtomalta tuntuvia kärsimyksiä.

Loputtomien marssireittien kärsimykset, kylmät talvet kenttäoloissa, sairaudet ja alituinen kuoleman näkeminen muuttivat karoliinien maailmankuvaa. Erityisesti vaikea Venäjän vankeus teki monista karoliineista hartaita pietistejä. Uskonnollinen herätysliike pietismi muodosti kokonaan omanlaisensa liikkeen, joka vaikutti merkittävästi mentaalisesti erityisesti sotavankeudessa olleiden karoliinien keskuudessa. Pietismi oli kotoutunut karoliiniarmeijaan ja sen korostama omaehtoinen jumalayhteys levisi karoliinien keskuudessa. Sotavankeuteen joutuneiden keskuudessa elävä kuolemanpelko herätti myös kiinnostuksen henkisiin asioihin.⁵⁹⁷ Puhdasoppinen luterilaisuus oli aluksi suhtautunut pidätyvästi ja ankaruudella pietistiseen herätysliikkeeseen, mutta erityisesti Venäjän sotavankien keskuudessa herätyksen leviämistä ei pystytty tukahduttamaan.

Pultavassa vangiksi jäänyt kenraali Lewenhaupt kirjoitti kertomuksensa elämästään ja viimeisistä taisteluvuosistaan. Hän aloitti kertomuksensa otsikolla ”Jeesuksen nimeen” (*In Nomine Jesu*). Jumala ja pietistisen uskon mukainen harras ja nöyrä uskonnollisuus esiintyi muutenkin vahvasti hänen kertomuksessaan.⁵⁹⁸

Karoliiniarmeija oli saanut kosketuksen pietismiin jo Sleesian ja Saksin sotaretkellä vuosien 1705–1707 aikana, mutta varsinaisesti sotavankeudessa syttyi into tähän liikkeeseen. ”Pietistijohtaja” August Hermann Franckesta tuli uskonnollinen vaikuttaja heidän elämässään. Hänen oppeihinsa päästiin tutustumaan saksalaisten välityksellä joita Pietari I oli kutsunut maahansa ja erityisesti Moskovaan.⁵⁹⁹

Kaikien maallisen kärsimyksen näkeminen ja elämän katoavaisuuden kokeminen muutti huomattavasti karoliiniupseereiden maailmankuvaa. Maallisen kunnian tavoittelu samaistui tähän katoavaisuuteen, joka ymmärrettiin turhamaisuudeksi. Myös sotilaallisen kunniavaatimuksen mukaisen maailmankuvan voisi olettaa murtuneen sotavankeuden synnyttämässä uudessa tilanteessa. Muutos ei kuitenkaan murtanut ajattelumaailman kunniakeskeisyyttä, vaan valjasti sotilaallisen kunniavaatimuksen mukaisen ajattelutavan palvelukseensa. Kohde muuttui ainoastaan maallisen kunnian tavoittelusta taivaallisen tavoitteluun. Pietistisen herätyksen kokeneiden karoliinien tuli nyt palvella kunninkansa sijasta Jumalaa. Usko puolestaan oli jatkuvaa taistelua ja kilvoittelua, vaeltamista uuden elämän tiellä ja päämääränä iankaikkinen ilo. Kristitty kulki kaitaa tietä taivasta kohti.⁶⁰⁰

Jotta pietismin sana tuli ymmärrettäväksi sotureille, se puettiin militääriinseen muotoon. Taistelu sotakentillä muuttui nyt taisteluksi Jumalan sanan ja ”todellisen” uskon puolesta. Kunnian polku vaihdettiin ristin tieksi. Sotureille pie-

⁵⁹⁷ Kansanaho 1950, 86. Wallmann 1997, 120–123, 157–160.

⁵⁹⁸ Lewenhaupt's berättelse, HH 34:2, 5 ja passim.

⁵⁹⁹ Kansanaho 1950, 20–32, 40–41; Wallmann 1997.

⁶⁰⁰ Esimerkiksi memorial von Schulz, R 2444, 266–266v; Kansanaho 1950, 64.

tismi ”myytiin” vanhassa kunniakaavassa. Suomalaisen ratsuväkirykmentin komentaja eversti Carl von Morath rohkaisee eräässä säilyneessä kirjeessään kaukana olevia ystäviään soturin tavoin: ”Toivotan teille runsasta armoa ja siunausta, ettette antaisi Herran puoleen ojennettujen käsien laskea alas, vaan palvelisitte kunnan sotilaina nyt tuntemaanne taivaallista Ruhtinasta yhtä uskollisesti kuin aikaisemmin maallista kuningastanne ja kävisitte saatanaa ja hänen varustuksiinsa vastaan yhtä rohkeasti kuin maallistakin vihollistanne vastaan”.⁶⁰¹ Siten upseereiden kunniaretoriikka ja kunniakeskeinen maailmankuva säilyi.

Pietismi ei siis oikeastaan murtautunut heränneiden karoliinien maailmankuvaa, se vain muutti ei-kristillisen kunnian taivaalliseen kunniaan. Pietistijohtaja Francke kirjoitti karoliineille, että heitä käytettäisiin Jeesuksen Kristuksen sotureina, ”siunattuina astioina ja työaseina, joiden avulla monia johdatetaan Kristuksen luo”.⁶⁰² Pietistijohtaja Wreech korosti puolestaan heränneiden karoliinien kääntyneen pelkästä ”suu- ja harhauskosta totiseen ja elävään uskoon, julkisesti jumalattomasta tai vain pelkästä pakanallisen kunniallisesta elämästä Kristuksen oikeaan yhteyteen”.⁶⁰³ Wreech korosti siis herännäisliikkeen uskon mukaan henkilökohtaista jumalayhteyttä ja soimasi puhdasoppiselle luterilaisuudelle ominaisten yhteisöllisten rituaalien keskeisyyttä uskon harjoituksessa.

Taisteluiden merkitys näkyi myös pietistisen heräämisen kokeneiden karoliinisotureiden mielissä. Vaikka heidän maalliset taistelunsa olivat ohitse, säilyi pietisteillä taistelu oleellisena maailmankuvan osana. Kun aikaisemmin oli taisteltu maallisen kuninkaan ja valtakunnan puolesta, hengellisen herätyksen jälkeen pietistit taistelivat ”Jumalan kunniaksi Jeesuksen Kristuksen sotureina”.⁶⁰⁴ Parannus ja elämän uudistuminen olivat pietismin keskeisimpiä termejä.⁶⁰⁵

Moskovan seudun pietistiupseereita oli ennen muuta everstiluutnantti Johan Christoffer von Issendorff, joka oli alkuaan saksalainen Kaarle XII:n armeijan upseeri. Heränneiden sotavankien kamppaillessa kaikille yhteisten vaivojen lisäksi epäuskoa vastaan, Issendorff kirjoitti itsestään maan matosena, jonka ainut kunnia oli ”Kristuksen rakkaus”. Usko puolestaan oli jatkuvaa taistelua ja kilvoittelua, vaeltamista uuden elämän tiellä ja päämääränä iankaikkinen ilo. Kristitty kulki kaitaa tietä taivasta kohti. Vuonna 1736 kirjoitetussa testamentissaan Issendorff rohkaisi pietistejä toteamuksella ”armopalkka on Jumalan lupauksen mukaan tallennettu niille, jotka neuvovat apua tarvitseville rauhan polun”.⁶⁰⁶ Tällöin sotaisia retoriikka oli hävinnyt ja tilalle tuli rauhan polun korostaminen.

Hurskaana pietistinä tunnetusta kenraali Lewenhauptista kerrottiin, kuinka iäkäs kenraali riutui yksinäisyyteen, puutteeseen ja suruun, mutta samalla kun hänet riisuttiin kaikesta tämän maailman turhasta kunniaista, hän oppi päivä päivältä yhä kirkkaammin näkemään Jumalan kalliin armon. Kansanahon

⁶⁰¹ Kansanaho 1950, 57.

⁶⁰² Francken kirje 24.11.1713, suomennos Kansanaho 1950, 105.

⁶⁰³ Wreech, suomennos Kansanaho 1950, 108.

⁶⁰⁴ Yhdeksän upseerin kirje Franckelle Tobolskista 21.6.1713, suomennos Kansanaho 1950, 102–105.

⁶⁰⁵ Kansanaho 1950, 56.

⁶⁰⁶ Kansanaho 1950, 70; Vertaa nimiölehden kuparipiirrosta teoksesta *Der soldat, nach dem Sprichwort oder das Lustige Elend*.

mukaan syvä nöyryys ja synnintunto olivat yhteistä kaikille heränneille karoliineille. Karoliinien keskuudessa ei esiintynyt kuitenkaan hurmahenkisyyttä, vaikka muutama karoliinisoturi myöhemmin liittyi radikaalipietisteihin.⁶⁰⁷

Sotavangit eivät hevin vaihtaneet puolta vihollisen palvelukseen. Vain muutama korkea karoliiniupseerisotavanki siirtyi tsaarin palvelukseen. Upseerien tarve olisi ollut suuri Pietarin hallinnossa, sillä Venäjän hallintouudistus oli parhaillaan käynnissä ja nimenomaan ruotsalaisen esikuvan mukaan. Uskollisuuden kannustimena oli kotimaahan palatessa odottava ankara tuomio, mikäli olisi asettunut vihollisen palvelukseen. Käytännössä palvelukseen astuminen olisi merkinnyt loppuelämän viettämistä Venäjällä.⁶⁰⁸

⁶⁰⁷ Kansanaho 1950, 25, 53, 57-70.

⁶⁰⁸ Peterson 2009, 233-234.

8 VUODEN 1723 VALTIOPÄIVIEN VIRKATAISTELU

8.1 Upseeriston ahdinko Suuren Pohjan sodan jälkeen

Suuren Pohjan sodan dramaattinen tappio asetti sekä esivallan että upseeriston tukalaan tilaan. Vuoden 1723 upseeriston suuren virkasijoittelun yhteydessä valtiopäivillä oltiin tilanteessa, jossa virkoja ei voitu jakaa läheskään kaikille upseereille.⁶⁰⁹ Ruotsin sotavoiman vahvuus oli supistunut rajusti siitä mitä se suurimmillaan oli ollut. Tästä kertovat oheiset esimerkit eri vuosilta.⁶¹⁰

TAULUKKO 2 Ruotsin armeijan vahvuus eri vuosina.

1700	1708	1718	1728
76 000	115 000	65 000	55 000

Vuosien 1708 ja 1728 välisellä kahdenkymmenen vuoden jaksolla karoliiniarmeija supistui dramaattisesti. Yksistään Kaarle XII:n pääarmeijan kovan talvimarssin ja Pultavan taistelun sekä Perevolotsnan antautumisen seurauksena 1708–1709 menetettiin 48 000 sotilasta. Yhteensä 23 000 jäi venäläisten sotavangiksi.⁶¹¹ Taloudellisten tekijöiden ohella rauhaan palaavaa yhteiskuntaa ei helpottanut se, että Venäjän vankeudesta palanneet, viroissa toistaiseksi olevat sekä lakkautettujen rykmenttien upseerit ryhtyivät kilpailemaan vähistä vakansseista. Kaarle XII:n kuollessa upseeristo koostui 1 300 aatellisesta ja 2 600 aatelittomasta upseerista.⁶¹² Näiden lisäksi 1720-luvun alussa sotavankeudesta saapui muutaman vuoden aikana noin tuhat upseeria, jotka esittivät vaatimuksia viran saamiseksi.⁶¹³

⁶⁰⁹ Karonen 2008b, 203–225.

⁶¹⁰ Lindegren 1992a, 129.

⁶¹¹ Ericson 1997, 97–98.

⁶¹² Carlsson 1962, 33.

⁶¹³ Noin tuhanteen sotavankeudesta palanneen upseerin lukumäärään päädytään kun vähennetään Carlssonin laskemat 1 300 + 2 600 upseeria 5 000 eloonjääneestä. Sodassa oli Adam Lewenhauptin karoliiniupseerien matrikkelin mukaan noin 20 000 upseeria, joista noin 15 000 kuoli sodassa; Lewenhaupt 1921, III–IV; Carlsson 1962, 33; Lindegren 1992a, 181. Katso myös Wirilander 1950, 145, 194–201.

Karoliiniarmeijan demobilisaatio alkoi heti Norjan retken jälkeen vuonna 1719, vaikka sota itsessään oli vielä kesken ja venäläiset tekivät painostavia hyökkäyksiä Ruotsia vastaan miehittämältään Suomen alueelta. Jo kesällä ja syksyllä monet saivat puolen vuoden palkan ja eron. Suureksi osaksi nämä erotetut olivat puolalaisia ja saksalaisia palkkasotureita.⁶¹⁴

Karkeasti arvioiden Suuren Pohjan sodan jälkeen kolme viidesosaa Ruotsin armeijan upseereista potkittiin ulos armeijasta. 1720-luvun lopussa valtakunnassa oli noin 2 000 upseerin virkaa, joista likimain puolet oli aatelin ja puolet aatelittomien hallussa.⁶¹⁵ Upseerien määrä väheni vielä tästäkin, sillä vuoden 1735 upseerinvirkojen ja kersanttia korkeampien tai vastaavien aliupseerin virkojen määräksi on laskettu valtakunnassa yhteensä 1 365 virkaa.⁶¹⁶ Luvuissa on laskutavasta riippuen aina hieman hajontaa, mutta ne ovat silti käyttökelpoisia suuntaa antavina lukuina. Tiedoista paljastuu armeijan voimakas supistaminen ja aatelittomien upseerien suhteellisen määrän dramaattinen lasku.

Yksittäisille upseereille tilanne oli uusi. Sodan aikana kärsineet karoliiniupseerit ajautuivat entistä vakavampaan henkiseen ja taloudelliseen ahdinkoon. Aseellisen kunnian päivät olivat ohi, ja tällä kertaa upseereiden oli tartuttava kynään ja kirjoitettava valtiopäiville tilastaan.

Millä halulla ja ilolla olenkaan palvellut kaikkein armollisinta kuningastani ja isänmaatani päättyneen sodan aikana. Ja millaisella kärsivällisyydellä istuin vankeudessa isänmaani puolesta vaikka olin hylännyt [sotapalvelukseen astuessani] 14 vuotta jatkuneet opintoni. Kestin vankeudessa kahdesti epäonnistuneista pakoyrityksistä rangaistuksena saamani venäläisten kidutuksen, mutta rakkaudesta isänmaatani kohtaan uskaltauduin vielä kolmanteen pakoyritykseen, joka päättyi onnellisesti. Mutta mitä surua minun pitääkään kärsiä nyt, kun olen joutunut vaihtamaan nuoruuteni hedelmät vanhuuden ahdinkoon ja kurjuuteen.⁶¹⁷

- Lorentz von Schultz 1723

Lorenz von Schultz puki sanoiksi paljon niistä tunnelmista, joissa Ruotsin valtakunnan upseeristossa elettiin Suuren Pohjan sodan jälkeen. Sodan ensimmäiset loistokkaat kymmenen vuotta olivat jo hamassa menneisyydessä. Niitä olivat seuranneet ensin sotavankeuden kärsimykset ja sitten menetyksen tunne, pettymys ja väsymys. Kovia kokeneet karoliinit anoivat nyt korvausta kärsimyksistään. Sitä haettiin maalliselta esivallalta, jonka tärkein ja mahtavin ilmentymä Kaarle XII:n itsevallan jälkeen olivat valtiopäiville kokoontuneet säädät.⁶¹⁸

⁶¹⁴ Wirilander 1950, 211.

⁶¹⁵ Wirilander 1950, 242.

⁶¹⁶ Artéus 1982, 103; Katso myös 1700-luvun lopulta Screen 2007, 84–104.

⁶¹⁷ Memorial von Schultz, R 2444, 266–266v. ”Med hwad lust och glädie iag min allernådigste konung och fädernesland tient, uti förflutne krigstijd, sampt hwad talamod iag under mitt fängelse för fäderneslandet burit, betygar så wäl det att iag mina studier öfvergaf, sedan iag dem 14 åhr idkat, som och när jag i fängelset 2nne ryska Torturer uthärdat för twenne olyckelige Echiaperningar; dock sådant oachtadt, af kiärlek till fäderneslandet den tredje gången wägadt, som wart ett lyckligt sluit. Men hwad sorg iag nu där emot lider, som måste för mina ungdoms fruchter på älterdomen i nöd och älende förwandlas”.

⁶¹⁸ Esimerkiksi Häggman 1922; Enblom 1925; Jern 1993; 325–344; Karonen 2008a, 334–397.

Armeijassa upseerielämän ihanteena oli olla kuuliainen ja tottelevainen kruunun palvelija. Karoliiniupseerit olivat tottuneet palvelemaan esivaltaa ja kruunua edustajineen sekä viime kädessä itse soturikuningas Kaarle. Tämä olikin erityisen keskeinen asia, johon upseereiden kannatti vedota, sillä uskollisuus kuningasta ja valtakuntaa kohtaan korostui jo sotilaiden normistossa, sotilaan valassa ja sota-artikloissa:

Minä N.N. lupaan ja vannon Jumalan ja hänen Pyhän Evankeliumin kautta palvelevani kuningastani – – ja hänen perillisiänsä. – – – Lupaan olla rakastava, kunnollinen ja uskollinen sotilas ja palvelija sekä kaikin tavoin toimia Hänen Kuninkaallisen Majesteetin ja Valtakunnan menestykseksi ja hyvinvoinniksi. Lupaan estää ja torjua hänen Majesteetilleen ja Valtakunnalle aiheutuvaa vahinkoa ja onnettomuutta, sekä varoittaa kaikesta hänen Majesteettiaan ja Valtakuntaa uhkaavasta vaarasta.”⁶¹⁹

Sotilaiden normisto edellytti siis karoliineilta vahvaa sitoutumista kruunuun. Sotilaan osana olikin toimia kuninkaan ja valtakunnan palvelijana. Tämä normatiivinen ohjeistus ei yleensä ollut ristiriidassa sotureiden omien käsitysten kanssa, sillä uskollisuus ja uhrautuvaisuus perustuvat periaatteessa vastavuoroisuuteen. Kun esivaltaa toteltiin, odotettiin siltä saatavan myös vastinetta.

Tutkitulle aikakaudelle tunnusomainen vastavuoroisuuden periaate on havaittu myös muunlaisten konfliktitilanteiden toimintastrategioiden tutkimuksessa.⁶²⁰ Aikakaudella, jolloin kaikkeen toimintaan liittyivät läheiset kontaktit, oli vastavuoroisuus kaiken esivallan kanssa käytävän kanssakäymisen ihanteena. Tosin monesti tämä suhde käytännössä oli hyvin yksisuuntaisesti ylhäältä alaspäin kulkeva, jolloin tavoiteltava harmoninen ihanne jäi toteutumatta.⁶²¹ Sota-aikoina esimerkiksi väenotot saatettiin toteuttaa pahimmillaan jopa ihmismetsästyistä muistuttavien periaattein kuten Suuren Pohjan sodan alkuaikoina Suomessa tapahtui.⁶²²

Kruunun vaatimuksia saatettiin vastustaa monella tavalla, joista äärimuotona esiintyi tietysti avoin kapinointi, aseisiin tarttuminen esivallan edustajaa vastaan. Vastarinta saatettiin toteuttaa myös hienovaraisemmin passiivisin keinoin, kuten esimerkiksi Pohjanmaalla 1600-luvulla.⁶²³ Toteutumattomaksi koetun vastavuoroisuuden lähettiläitä olivat toki sotilassäätyläiset itsessään. Sotilaiden ja upseereiden toimintapiiriin kuului tarvittaessa väestön kurittaminen kruunulle kuuliaiseksi.⁶²⁴

Kun upseeri toteutti velvoitteitaan kruunulle, oli hän karoliinisella ajalla saanut palkaksi viran sen mukaisine etuineen. Täten sotilas varmisti virka-asemallaan elantonsa ja urakehityksensä, mutta virka liittyi oleellisesti myös muuhun kuin suoraan elannon hankkimiseen. Se määrittä yksilön aseman yh-

⁶¹⁹ Katso liite 5.

⁶²⁰ Katso myös esimerkiksi Katajala 1994, 62; Vastavuoroisuudesta Einonen 2005, 117–124; Karonen 2008a, 266–271.

⁶²¹ Keskustelua analysoinut erityisesti Harnesk 2002, 78–90; Villstrand 2005, 63–83, 92–93; Haikari 2009, 18–21.

⁶²² Kujala 1998, 92–118 ja 2001, 107–116; Vilkuna 2005, 124–126.

⁶²³ Katso erityisesti Villstrand 1992 ja 2000; Katajala 1994, 2002 ja 2009, 163–191; Kujala 2001, 87–155.

⁶²⁴ Krigs-articlar [1683]; Vilkuna 2005, 437–441.

teisössään ja virkamiehellä olikin oikeus nauttia myös kuhunkin virkaan kuuluvaa arvostusta ja kunniaa.⁶²⁵ Tässä yhteydessä kunnia näkyi siis etuoikeutena, joka ansaittiin sodassa. Sodassa kunnostautuminen toi siten taloudellisten etujen lisäksi sosiaalista, aineetonta pääomaa, joka oli tiiviisiin sosiaalisiin suhteisiin perustuvassa upseeristossa tärkeää.⁶²⁶

Monien upseerien kohtaloksi koitui ennen kaikkea Pultavan taistelun katastrofi, eikä ehdotettuja ylennyksiä ollut pystytty vahvistamaan sodan aikana. Vangitut ja vankeudesta takaisin virkoihinsa palanneet saattoivat päästä vasta vuosien päästä ehdotetuille vakansseille ja ylennyksille, joita heille oli lupailtu jopa vuosikymmeniä aikaisemmin.⁶²⁷ Moni karoliini vetosi sodan jälkeen Lorentz von Schultzin tavoin siihen, kuinka he olivat vaivoista ja kärsimyksistä huolimatta palvelleet uskollisesti kuningastaan ja isänmaataan.

8.2 Valtiopäivät ja sijoitteludeputaation synty

Suuren Pohjan sodan jälkeen vallan siirryttyä itsevaltiaalta Majesteetilta valtakunnan säädylle upseerien virka-asioita käsiteltiin aatelissäädystä, joskin tehtyihin päätöksiin tuli hankkia muiden säätyjen suostumus.⁶²⁸ Aatelissäätö kokoontui Tukholman ritarihuoneella, jonne jokainen suku lähetti omaksi edustajakseen suvun päämiehen tai tämän sijaisen. Sota-asioissa valtiopäivien toimintaan vaikutti lisäksi sotapäällystö (*krigsbefälet*), johon jokaisesta jakorykmentistä oli asetettu kaksi upseeria, jotka saattoivat olla joko aatelisiä tai aatelittomia. Sotapäällystöllä ei ollut päätäntävaltaa, vaan se teki ainoastaan muistutuksia ja kysymyksiä valtiopäiville.⁶²⁹

Valtiopäivillä asioita käsiteltiin salaisessa valiokunnassa, erilaisissa deputatioissa (*deputation*) ja *in pleno* säädyn kokoontuessa. Hallitsijalta eli käytännössä hallintokoneistosta valtiopäivien käsiteltäviksi tuli ehdotuksia (*propositioner*). Sääty kokonaisuudessaan teki yhteisiä valituksia (*allmänna besvär*) ja yksittäinen valtiopäivämies tai ryhmä valtiopäivämiehiä saattoi tehdä joko yksittäisiä valituksia (*enskilda besvär*) tai memoriaaleja (*memorial*).⁶³⁰

Jokaisella säädylle oli yksi ääni ja päätösten vahvistaminen vaati kolmen säädyn hyväksynnän lukuun ottamatta säätyprivilegioita, joiden muuttamiseen vaadittiin kaikkien neljän säädyn hyväksyntä. Säätyvallan ajan alun ensimmäisiä valtiopäiviä vuosina 1719, 1720 ja 1723 luonnehtivat säätyjen keskinäiset taistelut privilegioista ja valtion virkoihin vaadittavista pätevyysvaatimuksista. Aatelissäädyn puheenjohtajana toimi maamarsalkka, jonka sääty valitsi jokaisil-

⁶²⁵ Tiihonen–Ylikangas 1992, 62.

⁶²⁶ Thisner 2007, 261–307.

⁶²⁷ Wirilander 1950, 196.

⁶²⁸ Esimerkiksi S.R.A.P. II:I, 158–166.

⁶²⁹ Häggman 1922, 120–160; Enblom 1925; Lagerroth–Nilsson–Olsson 1934; Renvall 1962, 233, 237; Göransson 1990, 56–59.

⁶³⁰ Katso S.R.A.P. II:I, II:II; Renvall 1962, 212–237; Karonen 2004, 103–119.

le valtiopäiville. Vuoden 1723 valtiopäivillä maamarsalkkana toimi vapaaherra Sven Lagerberg.⁶³¹

Lagerberg oli osallistunut Pultavan taisteluun 1709 majurin arvoisena Skaraborgin rykmentissä. Hänen yksikkönsä oli joutunut katkeraan lähikamppailuun venäläisten kanssa, jolloin Lagerberg oli haavoittunut pahasti (*genomskuten*) ja tullut venäläisen osaston ”ylikävelemäksi”. Eräs rakuuna onnistui kuitenkin pelastamaan hänet ja Perevolotsnassa hänet kuljetettiin Dneprin yli, jotta hän seurasi Kaarle XII:a Turkkiin.⁶³²

Vuoden 1720 hallitusmuoto määritteli virantäytöissä yleisiksi pätevyysvaatimuksiksi kyvykkyyden (*skicklighet*), kokemuksen (*erfarenhet*) ja ansiot (*förtjänst*). Armeijan virkoja täytettäessä oli lisäksi voimassa ohje, jonka mukaan arvoltaan vanhin ja ylennysvuorossa lähinnä oleva tuli asettaa etusijalle virantäytössä.⁶³³

Virantäytössä painoi siis selkeästi kaksi keskenään ristiriidassa olevaa seikkaa; virka-asema sekä osoitettu pätevyys. Käytännössä seikka antoi virantäytöissä tilaa loputtomille tulkintamahdollisuuksille. Ongelmien ratkaisemiseksi vuonna 1722 asetettu sotakomissio (*krigskommission*) sai laajat valtuudet virkasijoitteluun. Komission laatima sijoittelu nostatti kuitenkin tyytymättömien upseerien vastalauseryöpyn, jota ryhdyttiin purkamaan vuoden 1723 valtiopäivillä.⁶³⁴

Tammikuun lopussa 1723 perustettiin erityinen sijoitteludeputaatio (*placeringsdeputation*), joka keskittyi rykmenttien virkajärjestelyihin. Deputaation työ koostui lukemattomien yksittäisten tai upseeriryhmien tekemien memoriaalien käsittelystä. Muita sotilaallisia asioita käsittelemään perustettiin sotadeputaatio (*krigsdeputation*) sekä merivoimien asioita varten amiraliteettideputaatio (*amiralitetsdeputation*).⁶³⁵ Kokonaan aatellisista kokoonpantu puolustusdeputaatio (*defensionsdeputation*) käsittelee puolestaan varsinaisia maanpuolustusasioita. Tämän tutkimuksen näkökulmasta muilla deputaatioilla ei ollut kovin suurta merkitystä, sillä ne tuottivat aineistoa paljon vähemmän kuin sijoitteludeputaatio, eikä materiaali sisällä samankaltaista kunniaan vetoamista.⁶³⁶

Sijoitteludeputaatio koostui sotilaista ja muiden säätyjen edustajista, mutta upseeriston sisäisessä virkajaossa sotilaat lienevät olleet tosiasiallisia päättäjiä. Tosin aatelissäädyn edustajana sijoitteludeputaatiossa istunut hovikansleri Carl Gyllenborgin veli, Länsi-Göötanmaan laamanni kreivi Olof Gyllenborg,⁶³⁷ korosti, että kolmea muuta säätyä oli kuultava sijoitteluasiassa. Oli tiedettävä, paljonko säädyt pystyivät sitomaan varoja upseereiden palkkoihin. Silti aatelissäädyn keskusteluissa upseerien virkasijoittelusta oli vahvasti esillä niin ikään sijoitteludeputaation jäsenen, maaherra ja vapaaherra Conrad Ribbingin näkemys, että säätyjen tuli olla kiitollisia valtakunnan puolustajille. Sijoittelun suo-

⁶³¹ Enblom 1925; Hallendorff 1926, 283; Lagerroth–Nilsson–Olsson 1934.

⁶³² Grauers 1979, 47–51.

⁶³³ Wirilander 1950, 162–163.

⁶³⁴ Wirilander 1950, 212.

⁶³⁵ S.R.A.P. II: I, 51–53.

⁶³⁶ RA, förteckning över frihetstidens utskottshandlingar.

⁶³⁷ SBL, Band 17, 524–529. Olof Gyllenborg.

rittamista arvostellut ratsumestari Sparrschiöld perusteli memoriaalissaan upseereiden aseman parantamista sillä, että ”sotavoima on asia, josta koostuu suuri osa maan hyvinvoinnista, vahvuudesta ja turvallisuudesta.”⁶³⁸ Siksi aatelissäädystä edellytettiin muiden säätyjen hyväksyvän virkasijoittelun. Heillä oli mahdollisuus esittää huomautuksia sijoittelun yleisistä linjoista, ei niinkään puuttua käytännön toteuttamiseen eli siihen, kuka sai viran ja kuka ei.⁶³⁹

Sijoitteludeputaation upseerijäsenten rooli oli kaksijakoinen. Upseerit olivat kruunun virkamiehiä, mutta toisaalta soturikunnian sisäistäneitä ja sen arvoja ylläpitäviä sotureita. Virkajaottelun taustalla oli valtakunnan taloudellisten resurssien sanelemien pakkotoimien ja upseerien kunniallisen kohtelun vahva ristiriita. Deputaation upseerit tunsivat upseereiden kunniavaateen omakohtaisesti, sillä he jakoivat saman arvomaailman virkaa hakevien tai niitä puolustavien upseereiden kanssa. He joutuivat selkeään ristiriitaan virkasijoittelussa, jossa tehtiin käytännön pakosta soturikunnian vastaisia päätöksiä.⁶⁴⁰ Virkoja hakeneet upseerit tiedostivat juuri tämän kunniallisuuden ja taloudellisen ahdingon synnyttämän ristiriidan. Koska taloudellisiin realiteetteihin ei voitu vaikuttaa, tehtiin se, mikä oli mahdollista ja vedottiin upseereiden kunniantuntoon.

Sijoitteludeputaatio koostui neljästä kreivissäädystä, neljästä vapaaherrasäädystä ja 13 aatelissäädystä jäsenestä sekä kolmesta aatelissäädystä sihteeristä. Lisäksi siihen kuului 12 pappis-, 12 porvaris- ja 12 talonpoikaissäädyn asettamaa jäsentä. Näin ollen aatelissäädyllä (yhteensä 24 jäsentä) oli kaksinkertainen edustus muihin säätyihin verrattuna. Tarkasteltaessa jäsenlistaa huomio kiinnittyy siihen, että aatelisjäsenten enemmistöllä oli sotilastausta. Kreivi- ja vapaaherrasäätä edustavista kahdella, kreivi Eric Wrangelilla ja vapaaherra, maaherra Conrad Ribbingilla, ei ollut sotilastaustaa, mutta he molemmat olivat vanhasta sotilassuvusta. Vapaaherra Gustaf Oxenstierna oli kenraalimajuri, kreivi Ernest August Welling oli toiminut kamariherrana, mutta myös kenraaliadjutanttina ja everstinä. Hovikansleri Carl Gyllenborgillakin oli lyhyt kolmivuotinen sotilasura 1701–1703, mistä hänen uransa jatkui kuitenkin siviiliviroissa. Loput kolme vapaaherraa olivat kenraaliadjutantti Jöran Rosenhane, everstilutnantti Sten Coyet ja eversti Jöran Knorring.

Loput 13 jäsentä koostuivat kapteenin ja everstin arvojen välisistä sotilaisista sekä yhdestä sotilasvirkamiehestä, pääsotakomissaarista. Heidän lisäksi aatelisjäsenistä löytyi yksi laamanni, kamariherra ja ylikomissaari.⁶⁴¹ Lisäksi deputaatiossa oli kolme sihteeria, joista ainakin kaksi tuli sotilassuvusta.⁶⁴²

Sijoitteludeputaation jäsenten puolueettomuuteen kiinnitettiin huomiota siten, että luonnollisesti esimerkiksi sotakomission jäseniä tai palkkaa nauttivia upseereja ei saanut kuulua siihen.⁶⁴³ Upseerijäsenet olivatkin armeijasta eron-

⁶³⁸ Memorial Sparrschiöld, R 2467, 10–11. ”Såsom Krigsmackten är en ting hwaruti en stor del af hela landets wälfärd, styrckia och säkerhet består - -”.

⁶³⁹ S.R.A.P. II:I; 152–154.

⁶⁴⁰ Vertaa Hyrkkänen 2002, 105; Liliequist 2009, 117–125.

⁶⁴¹ Sijoitteludeputaation jäsenlista, R 2451, 2–4; R 2467, 36–37. Katso liite 2.

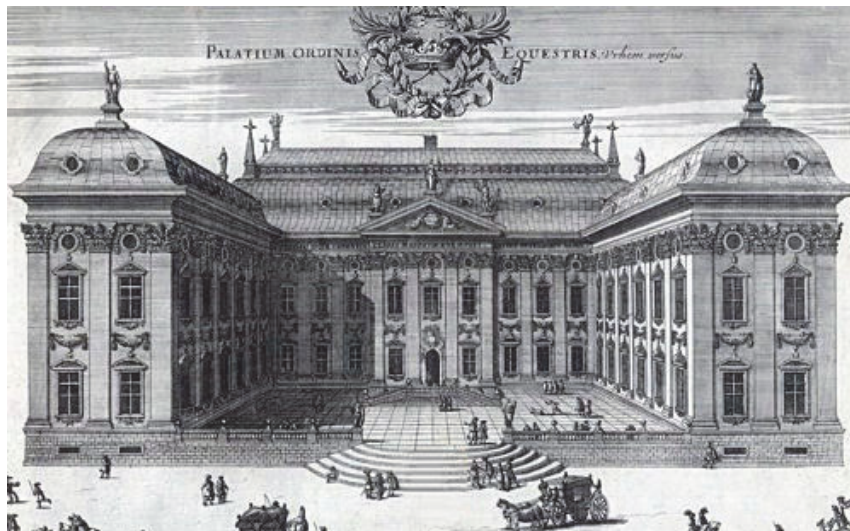
⁶⁴² Lewenhaupt 1921.

⁶⁴³ S.R.A.P. II:I, 54.

neita, joista esimerkiksi Sten Coyet oli myös ollut Venäjällä sotavankeudessa.⁶⁴⁴ Gabriel Oxenstierna oli puolestaan aloittanut sotilasuransa kreivi Lewenhauptin joukoissa Hannoverin armeijassa 1692 ja palannut kotimaahansa 1697. Suuren Pohjan sodan alkaessa hän palveli Itä-Göötanmaan kolmikasrykmentissä kapteenina. Oxenstierna oli haavoittunut päähän, mikä sinänsä todennäköisesti pelasti hänen henkensä, sillä hän kykeni palaamaan palvelukseen vasta 1710 suurten Pultavan ja Perevolotsnan tappioiden jälkeen, tällöin Kalmarin jalkaväkirykmenttiin everstiluutnantin arvoisena.

Cantersten, Ulfhielm ja Wilsdorh olivat myös vanhoja sotakonkareita. Samoin Odelström, joka jäi vangiksi Perevolotsnassa, mutta onnistui palaamaan kotimaahan samana vuonna, mitä seurasi aatelointi 1711. Olof Lagerborg erosi/erotettiin virastaan haavojen takia 1708, mutta hän palasi takaisin palvelukseen ja aateloitiin vuonna 1719. Kenraaliadjutantti Sparresta mainitaan hänen olleen linnoitusupseeri. Sijoitteludeputaation jäsenet edustivat kattavasti myös sodan aikana käytyjä kenttätaisteluista eri puolilta. Näin heillä oli omakätistä kokemusta eri kenttätaisteluista, aselajeista, sotajoukoista, voitoista, tappiosta, vankeudesta ja kaikesta kärsimyksestä ja kunniaista.⁶⁴⁵

Sijoitteludeputaation tuli siis pystyä ratkaisemaan tämä sotilassäädyn vakava kiista sen ajan oikeuskäsitysten ja -tapojen mukaisesti. Tehtävä ei ollut mitenkään mieluinen, sillä kyseessä oli maataan vuosia sodassa palvelleiden veteraanien etujen leikkaaminen tilanteessa, jossa aikaisemmin oli totuttu palkitsemiseen.

KUVA 9 Tukholman Ritarihuone 1600-luvulla. Erik Dahlbergin kuparipiirros teoksesta *Suecia antiqua et hodierna*.

⁶⁴⁴ Lewenhaupt 1921, 120.

⁶⁴⁵ Katso mainitut henkilöt Lewenhaupt 1921 ja SBL.

8.3 Soturikunniaa murjova virkasijoittelu

Sijoitteludeputaation esitysten käsittely ritarihuoneella johti yleensä sekaan-nukseen, kun aatelismiehet huutelivat maamarsalkan esitystä puoltavia tai sitä vastustavia esityksiään.⁶⁴⁶ Maaliskuussa 1723 ongelman ratkaisemiseksi jouduttiin turvautumaan Kuninkaallisen Majesteetin nimissä tehtyyn ehdotukseen (*proposition*), jossa esitettiin seuraavanlaisia kysymyksiä.⁶⁴⁷

”Tulisiko kaikkien vakinaisten maa- ja varuskuntarykmenttien vakinaisen viran omaavien upseerien pysyä viroissaan? Mikäli näin päätetään, tulisiko tällöin kaikkien lakkautetuissa rykmenteissä tai värväytyinä vakinaisissa rykmenteissä olevien upseerien erota, vaikka he olisivat yhtä ansioituneita tai ansioituneempia kuin vakinaisissa viroissa olevat?”

”Tulisiko Venäjällä vankeina olleet upseerit, joilla ei ole vakinaista asemaa, jättää erottamatta vai tulisiko heidät täysin ohittaa virantäytössä?”

”Valtion ylimääräisestä menosäännöstä palkattujen kenraalien, rykmentinupseerien ja kenraaliadjutanttien virkoja ei tulisi nyt lakkauttaa, vai tuleeko heidän täysin erota siitä huolimatta, että vakinaisessa väessä olisi vähemmän ansioituneita?”

”Vai olisiko halvempi ja parempi, että kukin ansioineen kuninkaan ja valtakunnan palveluksessa ollut myös kykyjensä mukaan ohittaisi vähemmän kyvykkäät ja vähemmän kokeneet mutta nyt virassa olevat, kuten asia näyttää olleen vuoden 1719 valtiopäivien säätyjen memoriaalissa, sotakollegion ja kenraalikunnan mietinnössä, sekä Hänen Majesteettinsa kunin-gattaren kirjeessä kaikille rykmenteille 22.5.1719 ja jonka Kuninkaallinen Majesteetti yhteis-ymmärryksessä valtaneuvoston kanssa (med råds råde) on armoissaan hyväksynyt ja vahvistanut.”

Näiden kysymysten jälkeen esitettiin Kuninkaallisen Majesteetin nimissä vahvistus sotakomission kokoontumiselle.

”Olen tämän seurauksena armollisella vahvistuskirjalla määrännyt sotakomission kokoontumaan ja harkitsemaan millä tavalla upseerien sijoittaminen rykmentteihin parhaiten voisi tapahtua siten, että taitavimmat vankeudesta kotiin palanneet upseerit samoin kuin vakinaiset jotenkin voitaisiin sovittaa, sekä miten autettaisiin sellaisia upseereita, joita ei voida sijoittaa. Tämän johdosta komissio syntyi ja on toimeenpannut useimpien rykmenttien sijoittelut säätyjen ohjeiden mukaan, mikä on selvitettävissä komission omista alamaista kertomuksista.”

Esitystä ei kuitenkaan nielty sellaisenaan, vaan valtiopäivämies Lars Åkerhielm ryhtyi ponnekkaasti vastustamaan sijoittelua. Hän korosti puheenvuoroissaan sitä, että kaikki upseerit olivat palvelleet valtakuntaa, jolloin heidät olisi palkittava vaivoistaan ja koko sijoitteluasia olisi palautettava sijoitteludeputaation käsittelyyn. Hän totesi myös, että siviilivirkamiesten palkkoja tulisi leikata siten, että virkoihin voitaisiin palkata lisää upseereja.⁶⁴⁸ Vapaaherra [Magnus Reinhold tai Reinhold Gustaf] von Ungern-Stiernstedt puolestaan vaati pitkään

⁶⁴⁶ Esimerkiksi S.R.A.P. II:I, 146.

⁶⁴⁷ S.R.A.P. II:I, 151–152. Kongl. Majjt proposition.

⁶⁴⁸ S.R.A.P. II:I, 154–155.

vatvotulle asialle pikaista päätöstä, kun taas kreivi Olof Gyllenberg vaati itsevaltiuden ja suurvalta-ajan hengen mukaisesti asian ratkaisemista yksimielisesti ja harmonisesti.⁶⁴⁹

Kun sijoittelukysymyksen ratkaisuksi vaadittiin äänestystä, julisti Åkerhielm vielä, ettei asian käsittely saisi luisua (*skrida*) äänestykseen tuoden näin valitsemallaan sanamuodolla esiin enemmistöpäätösten kunniantomuuden. Aikakaudelle tyypillinen pyrkimys yksimielisyyteen ja harmonisuuteen enemmistöpäätösten ja äänestämisen sijaan tuli siten esiin. Päätöksenteon hitautta tuskasteleva von Ungern-Stjernberg vastusti Åkerhielmiä kysymällä, ”haluaako hän vihonviimeistenkin vankeudesta palanneiden jäävän yhä ilman leipää, toisin kuin hän ja kaikki muut”.⁶⁵⁰

Lopulta päädyttiin äänestämään ja äänin 387–145 Kuninkaallisen Majesteetin ehdotus rykmentteihin sijoitteluun kykyjen ja kokemuksen mukaan hyväksyttiin. Samoin hyväksyttiin myös sotakomission tekemä sijoittelu.⁶⁵¹ Asian vahvistamiseksi aatelissäätö lähetti lähetystöt muihin säätyihin hankkimaan näiltä hyväksynnän sijoittelulle.⁶⁵² Päätös merkitsi virkojen jakamista kyvykkäimmille ja kokeneimmille, mikä käytännössä tarkoitti sitä, että kokeneet, yleensä aatelissukuiset upseerit syrjäyttivät aatelittomat asetoverinsa.

Sijoitteludeputaation mietinnöistä käy ilmi, minkälaisia ristiriitoja upseereiden sijoittelussa nähtiin. Esimerkiksi maaliskuulle 1723 päivätyssä memoriaalissa kiinnitettiin huomioita useisiin sotilaita askarruttaneisiin virkasijoittelukysymyksiin. Ensinnäkin todettiin, että edellisenä vuonna suoritettu sotakomission virkasijoittelu soti Ruotsin lakeja, hallitusmuotoa ja Kuninkaallisen Majesteetin antamia vakuutuksia vastaan.⁶⁵³ Upseereiden lisäerottamisten varalta memoriaalissa muistutettiin, että jo vuonna 1719 oli 2 000 upseeria ja aliupseeria erotettu armeijasta siten, että heidän oli ollut tyytyminen ainoastaan puolen vuoden palkan suuruiseen erorahaan.⁶⁵⁴

Vaikka päädyttiin periaatteelliseen vahvistettuun ratkaisuun, esiintyi valtiopäivillä yhä ristiriitoja upseerien kesken. Lopulta elokuussa 1723 ritarihuoneella luettiin läpi luettelot kaikkien rykmenttien upseerinviroista ja niistä, jotka oli nyt niihin lopullisesti nimetty.⁶⁵⁵ Sijoittelu sinetöitiin lopullisesti 26.8.1723, kun Kuninkaallinen Majesteetti vahvisti suunnitelman. Armeijassa oli nyt runsaasti upseereita. Henkilösijoittelut olivat painaneet miltei jokaisen upseerin ja aliupseerin entisiltä jakopalkoiltaan astetta paria alemmalle tasolle. Eroamiset ja kuolintapaukset vähensivät vasta vähitellen urakehityksen, sotilasarvon ja palk-

⁶⁴⁹ S.R.A.P. II:I; 152–154.

⁶⁵⁰ S.R.A.P. II:I; 155; Katajala 1997, 318; Jokiaho 2000, 140–141; Liliequist 2002, 80; Eilola 2003, 291–294; Jarlert 2005, 254–256; Karonen 2008b, 203–225.

⁶⁵¹ S.R.A.P. II:I; 156.

⁶⁵² S.R.A.P. II:I; 158–166.

⁶⁵³ Memorial placeringsdeputation, R 2467, 49–49v. ”- - - Kongl Krigs Comissionen år 1722 skiedde placering, strijda twärt emot Sweriges Rikes fundamental Lag, Regeringsformer och deras Kongl. Maijts utgifvne försäkrings skrifter - - -”.

⁶⁵⁴ Memorial placeringsdeputation, R 2467, 52. ”- - - så och inom 1719 åhrs slut, i anledning af Hr öfwerstarnes in sände projecter, inemot 2000 Öfwer och underofficerare blefwo förafskedade; hwilka allenast wed et halffs åhrs lön til afskieds penningar måste låta sig åtnöija”; Karonen 2008b, 203–225.

⁶⁵⁵ S.R.A.P. II:II; 518–522.

kauksen epäsuhtaa. Tämä aiheutti pitkäaikaista tyytymättömyyttä upseeristossa, sillä vuosina 1723–1741 yksittäisen sotilasviran haltija sai tavallisesti korkeintaan yhden ylennyksen.⁶⁵⁶

Esimerkiksi Suomen jakopalkkainen sotilassääty oli vuoden 1723 jälkeen käytännössä jähmettynyt paikoilleen. Virkakiertoa esiintyi selvemmin vasta Hattujen sodan alla vuonna 1741. Kun aikavälillä 1719–1723 oli tapahtunut 422 virkojen haltijan muutosta, eli noin 84 muutosta vuodessa pelkästään suomalaisissa rykmenteissä, vuosina 1724–1728 viranhaltija vaihtui ainoastaan 131 kertaa eli vain 26 kertaa vuodessa.⁶⁵⁷

Kipeäksi virkasijoittelun teki se, että alusta alkaen oli selvää, ettei kaikille upseereille löytyisi virkoja. Käytännössä virkasijoittelussa suosittiin aatelisia. Tällöin aatelittomat, joilla yleensä oli lyhyin palvelusaika, vähäisempi kokemus sekä huonoimmat suhteet ja kontaktit, joutuivat suurimmalta osalta tyytymään alempiin palkkaluokkiin. Monelle myönnettiin valtakunnalle tekemistään palveluksista ainoastaan ero ja vuoden palkka. Useat työnnettiin aliupseerin vakansseille tai varrontavirkaan eli puolelle palkalle odottamaan tulevaisuudessa avautuvia virkoja. Toisaalta aatelittomista upseereista parhaiten menestyneitä aateloitiin sodan jälkeen. Valtakunnan aatelissääty oli menettänyt sodassa aatelisupseeriston korkeiden tappioiden johdosta runsaasti miehiä, jolloin säädystä oli tilaa joillekin uusille tulokkaille.⁶⁵⁸

Helmikuun puolivälissä luettiin sijoitteludeputaation mietintö. Siinä esitettiin rahaston perustamista, josta voitaisiin maksaa kiinteää palkkaa viratta jääneille upseereille. Ratsumestari Åkerhielm vastusti ehdotusta, koska palkkarahoja ei voitu myöntää ennen varsinaisten jakopalkkaisten virkojen jakamista. Sinänsä maamarsalkan ehdottama periaate, jossa varrontaupseereille maksettaisiin puolta palkkaa, sai yksimielisen hyväksynnän. Koska mikään deputaatio ei ottanut asiaa käsiteltäväksi, sitä käsiteltiin säädyn täysistunnoissa, kunnes rykmenttien komentajat saapuisivat valtiopäiville.⁶⁵⁹ Asia jäi auki, mutta myöhemmin maamarsalkka ajoi edelleen varrontaupseerien rahastoasiaa ja rahasto lopulta perustettiin.⁶⁶⁰

Valtiopäivillä käsiteltiin myös varrontamiesten valituksia näiden vaatiessa itselleen etuoikeutta avautuviin virkoihin. Tästä syntyi jälleen yksi epäkohtiin johtanut ristiriita, sillä avautuvia virkoja hakemassa oli varrontapalkkaisen upseerin lisäksi muutoin ylenemisvuorossa oleva rykmentin oma mies. Siksi monet jäivät varrontapalkalle useiksi vuosiksi. Ruotsin puoleisessa valtakunnassa oli 1720-luvun lopulla lähes 500 varrontaupseeria ja Suomessa kahdeksikymmentä.⁶⁶¹

Lopullisessa sijoittelussa luettiin elokuussa 1723 varrontapalkkaisten lisäksi lista upseereista, joita deputaatio suostutteli siirtymään eläkkeelle. Suosi-

⁶⁵⁶ Wirilander 1950, 194, 198, 212; Vertaa Screen 2007, 84–104.

⁶⁵⁷ Wirilander 1950, 194.

⁶⁵⁸ S.R.A.P. II:II; 518–522; Carlsson 1962, 36–37; Elmroth 1962, 59–60; Ericson 1997, 146–147; Karonen 2008a, 361–365.

⁶⁵⁹ S.R.A.P. II:I, 98–99.

⁶⁶⁰ S.R.A.P. II:I, 153.

⁶⁶¹ Wirilander 1950, 213; Ericson 1997, 147.

tus lienee merkinnyt sitä, että virka oli ehditty jo nimetä jollekin toiselle. Lopulta esitettiin lista upseereista, joiden nimi pyyhittiin kokonaan pois upseeriluettelosta. Näitä olivat ne, ”joilla ei ollut taitoa riittävästi” ja ne, jotka oli erotettu tai jotka olivat jääneet vangeiksi ja erotettu. Sotavammaat ja ”rainnaisuus” olivat usein syynä erottamiseen.⁶⁶²

Kaikkien sijoitteluongelmien lisäksi rahapalkkaista upseeristoa ja aliupseeristoa odotti myös palkanromahdus. Palkat oli jo vuonna 1719 ohjeistuksen mukaan maksettava vuoden 1696 normaalimenosäännön mukaisesti. Vastustuksesta huolimatta palkkoja ei korotettu, mikä merkitsi upseerien reaalityulojen romahdusta. Hyödykkeiden ja palvelusten hinnat olivat sodan aikana nousseet roimasti, eikä luvattujakaan palkkoja pystytty säännöllisesti maksamaan rahapalkkaisille (*extra stat*) upseereille. Sota-aikana upseereille kertyi mittavia palkkarästejä, joita yritettiin periä 1720-luvun valtiopäivillä. Myös puustellilaitos oli retuperällä etenkin Suomessa isovihan jäljiltä, joten päällystön jakopalkkaisen (*med indelning*) osan, joka sai palkkansa elintarpeina, talous oli heikoilla kantimilla.⁶⁶³

Erityisesti erotetut aliupseerit ja upseerit joutuivat taloudelliseen ahdinkoon. Lisäksi virkakierron pysähtyminen heikensi virka-asteikkoon jääneiden taloudellista asemaa, kun ylennyksiä ei enää entiseen tapaan tapahtunut. Vähäiset eroamiset ja kuolemantapaukset vähensivät vasta vähitellen urakehityksen, sotilasarvon ja palkkauksen epäsuhtaa.⁶⁶⁴ Tänä aikana alkoi useilla suvuilla taloudellinen ahdinko, joka ilmeni joissain tapauksissa alenevana säätykiertona. Kun Suuri Pohjan sota niitti upseeristoa ankarasti, oli se mahdollistanut monille uusien sukujen miehille upseerinarvoihin kohoamisen. Heidän poikansa ja pojanpoikansa perivät ammatin, mutta eivät enää kohonneet yhtä korkeisiin virkoihin, vaan painuivat monesti aliupseereiksi.⁶⁶⁵

Sijoitteludeputaatio ehdotti yhtenä ratkaisuna virattomien upseerien sijoittelua siviilivirkoihin, mutta se torjuttiin välittömästi.⁶⁶⁶ Poikkeuksina olivat sotapapit, sillä muun muassa rykmentinpastorina toiminut Nils Lagerlund sai säädyltä tuen hakemukselleen pastorin virkaan Wesbyhyn Skooneen.⁶⁶⁷ Karoliinisella ajalla ei juuri muutenkaan esiintynyt sosiaalista liikkuvuutta upseeristosta siviilivirkamiehistöön.⁶⁶⁸

Vuoden 1723 upseeriston suuren virkasijoittelun yhteydessä valtiopäivät olivat tilanteessa, jossa virkoja ei riittänyt läheskään kaikille. Tämä rikkoi räikeästi vastavuoroisuuden periaatetta, minkä säädyt vallan hyvin tiedostivat. Ongelman kunniasidonnaisuus ja soturikunnian suoranainen loukkaus kävi vuo-

⁶⁶² S.R.A.P. II:II, 518–522. Katso memoriaalit Nide R 2452: Memorialer som höra icke till någon viss regter[regementen]; Nide R 2453: Expectanter; Nide R 2454: Lista och memorialer av fler officerare som fått pension; Wirilander 1950; 230–231.

⁶⁶³ Wirilander 1950, 196–197; Vilks 2005, 437–445.

⁶⁶⁴ Wirilander 1950, 194, 198.

⁶⁶⁵ Wirilander 1953. Melkein minkä tahansa komppanian viranhaltijaluettelo osoittaa selkeästi kuinka tietyn sukunimen omaavat henkilöt jäävät urakehityksessään isiensä urakehityksestä jälkeen.

⁶⁶⁶ S.R.A.P. II:II, 333–334.

⁶⁶⁷ S.R.A.P. II:II, 459.

⁶⁶⁸ Elmroth 1962, 229–231.

den 1723 valtiopäivien valtiopäiväpäättöksestä ja upseereiden memoriaaleista hyvin ilmi.⁶⁶⁹

8.4 Kunniaan vetoaminen virkasijoittelussa

Karoliinien virkasijoittelua koskevat memoriaalit ja muu valtiopäiväaineisto kuvasivat selvästi yksilön ja esivallan välistä kanssakäymistä. Itselleen tai laajemmalle upseeriryhmälle oikeutta vaatineissa kirjoituksissa korostui vastavuoroisuuden periaate. Virkasijoittelun erityinen kunniaherkkyys, vastavuoroisuuden periaatteen rikkominen, tuli siis jo lähtökohtaisesti vahvasti esiin. Tämän jokainen upseeri ymmärsi, eikä asianlaitaa pyritty mitenkään peittelemään. Mitä kunniaikkaampana upseeri pystyi esiintymään ansioidensa valossa, sitä vaikeampaa olisi hänen asettamisensa arvoansa alemmalle jakopalkalle, varrontapalkalle tai hänen erottamisensa. Upseerin aseman heikentäminen tuli esittää mahdollisimman räikeänä soturikunnian loukkauksena, jolloin siihen kenties pystyttäisiin vielä vaikuttamaan. Tällöin upseeri vetosi asioihin, jotka soturit ymmärsivät kunniaakoodin mukaisesti hyveellisiksi ja kunniallisiksi.

Karoliinien memoriaaleissa korostui kärsiminen ja siitä huolimatta uskollisena pysyminen. Kuninkaalle ja valtakunnalle osoitettu uskollisuus joutui koetukselle kaikkina niinä koettelemuksina, jotka tuottivat kärsimystä karoliineille. Upseereille vaikeat sotavuodet, lukuisat taistelut, marssit, partioiretket, kahakat ja kenttätaistelut sekä niissä koetut haavoittumiset, sairaudet ja muut vaivat olivat kuninkaan ja valtakunnan puolesta kestettyjä kärsimyksiä. Niistä odotettiin myös kunniallista korvausta. Valtiopäivämies Lars Åkerhielmin aatelissäädyssä esittämässä vaatimuksessa kaikkien valtakuntaa palvelleiden upseereiden palkitsemisesta vastavuoroisuuden periaate korostui eniten.

Åkerhielmin ehdotus siviilivirkamiesten palkkojen leikkaamisesta kertoo vastavuoroisuuden vaatimuksesta, joka ulotettiin koskemaan myös kruunun muita virkamiehiä. Heidän olisi niin ikään osoitettava solidaarisuutta sotilaitoksessa palvelleille säätyveljilleen. Sotilaiden siviilivirkoihin nimittämistä koskevien kaavailujen jyrkkä torjuminen kertoi virka-aseman ja sen mukaisen aseman menettämisen pelon lisäksi satureiden sitoutumisesta sotilasuraan elämäntapana. Sodassa kärsineen oli saatava kunniansa edellyttämä sotilasvirka.

Esivalta joutui vastaamaan tähän vastavuoroisuuden vaatimukseen parhaansa mukaan. Resurssipula upseereiden palkkaamiseen oli huutava, mutta tilanteen lukuisat ratkaisupyrkimykset ja asian saama laaja huomio valtiopäivillä ja valtaneuvostossa osoittavat, että esivalta uhrasi paljon resursseja ja aikaa

⁶⁶⁹ Ständernas beslut och försäkringar, den 17 oktober 1723. R 56, (F 10). ”8: Elliest beklaga Riksens Ständer högeligen af om kärlek och omsorg för sine älskelige medlemmar/at af de så utur fångenskapen hemkomne/ som elliest afgångne Officerare, et större antal sig befunnet/ än at de alle/ efter förtjänst och välförhållande/ kunnat komma at niuta värdigt framsteg eller tilträde och indelning wid Regementerne/hwilket wi likwäl så mycket häldre önskat wara giörligit”; Memoriaaleista esimerkiksi memorial Meijer R 2449, 11–18; Wirilander 1950, 211–223.

asian ratkaisemiseksi. Tätä osoittavat asian käsittelystä syntyneet laajat aineistot.⁶⁷⁰ Voidaankin todeta, että vastavuoroisuus kruunun puolelta jäi toteuttamatta, mutta sen toteuttamiseksi nähtiin paljon vaivaa. Esivalta koki asian niin tärkeäksi.

Veteraanien taloudellisen aseman heikkeneminen sekä soturikunnian halveksuminen saattoivat johtaa poliittisen epävakauden lisääntymiseen. Edelleen on pidettävä mielessä, kuinka suuri osuus valtion viroista ja johtavista asemista oli sotilaallisia. Ryhmittymä saattoi mahdollisesti muodostaa vahvankin painostusryhmittymän esivaltaa vastaan. Kyseessä oli siis varsin tulenarka aihe.

Säätyjen valtiopäiväpäätöksessä lokakuussa 1723 sanottiin upseereiden virkasijoittelusta seuraavaa: säädyt pahoittelivat, etteivät ne voineet ”rakkauudessaan ja huolenpidossaan, jota se rakkaille jäsenilleen osoitti”, myöntää virkauralle jatkoa ja jakopalkkaista virkaa rykmenteissä kaikille upseereille, jotka palasivat sotavankeudesta. Sama koski niitä, jotka oli muutoin erotettu armeijasta. Upseereiden lukumäärä oli yksinkertaisesti liian suuri. Periaatteeksi, jota olisi ”erityisen mieluusti toteutettu”, myönnettiin, että ”voimakkain kannustin kunniaan, hyveisiin ja urheuteen oli, että upseereille annettiin se, mikä jokaiselle hänen kunniansa puolesta kuului.”⁶⁷¹

Viran ja kunnian yhtäläisyys nähtiin siis niin, että virka ymmärrettiin suoraan upseerin kunniallisuuden palkaksi. Siten viratta jääminen oli suoraan upseerin kunniaan kohdistuva loukkaus. Tällöin suuri pahoittelu säätyjen taholta oli paikallaan. Säätyjen retoriikassa käytetty muotoilu ”rakkaudesta ja huolenpidosta jota se rakkaille jäsenilleen osoitti” kertoo, että vaikea virkasijoittelu tuli esittää pyrkimyksenä kollektiiviseen harmonian toteutumiseen.

Soturikunnian keskeisyys tuli valtiopäivien päätöksessä esiin. Niissä rikottiin selvästi aikakaudelle keskeistä vastavuoroisuuden periaatetta. Upseeri palveli kuningasta ja valtakuntaa ja tästä uskollisuudesta oli myös palkittava. Tähän valtiopäiville memoriaaleja kirjoittaneet upseerit vetosivat, joko hienovaraisesti omiin kunniallisiin ansioihin viittaamalla, tai hyvin suorasanaisena loukatun kunnian puolustamisena. Täten upseeri vetosi asioihin, jotka soturit ymmärsivät yhtäläisesti kunniallisiksi. Näin upseereiden virkasijoitteluprosessin tutkiminen tuo esiin satureiden kunniakeskeisen maailmankuvan sisällön, käyttövoiman ja keskeisen merkityksen uuden ajan alun Ruotsissa.

Kunnia oikeutena tuli esiin jo sotilaan valassa. Tällöin soturilla oli oikeus kunniaansa, kun hän toimi valassa lupaamiensa velvoitteiden mukaisesti. Tämä velvoite perustui vastavuoroisuuteen. Vastavuoroisuuden periaatetta ei missään vaiheessa kyseenalaistettu upseereiden virkasijoittelussa, mutta käytännössä sitä ei pystytty toteuttamaan. Sotilaat olivat täyttäneet velvollisuutensa soturikuningas Kaarle XII:lle ja suurvallalle, eikä 1720-luvun alun resursseiltaan supistunut valtakunta pystynyt täyttämään tätä kunniavajetta. Tappion kärsinyt valtakunta jätti puolustajansa lähes kirjaimellisesti nuolemaan haavojaan.

⁶⁷⁰ S.R.A.P. II:I, II:II; Rådsprotokoll.

⁶⁷¹ Ständernas beslut och försäkringar, den 17 oktober 1723. R 56, (F 10). ”8: - - - hwilket wi likwäl så mycket häldre önskat wara giörligit/ som den kraftigaste upmuntring til ähra/ dygd och tapperhet äfwen är/ at tilägna den samma dess wälförtiente heder och belöning”.

Kunniavaje näkyikin memoriaaliaineistossa siten, että karoliinit vetosivat Kaarle XII:n sankarimaineeseen, ikään kuin tiedostamatta valtakunnan sodanjälkeistä alennustilaa. Tässä mielessä kunnia esiintyi pääomana, johon vetoamalla pyrittiin täyttämään kunniavajetta.

Sotilasyhteisössä upseereilla oli oikeus nauttia asemansa mukaista kunnioitusta. Tällöin korostui periaate, jonka mukaan kaikki upseerit kuuluivat samaan kunniaryhmään. Tällöin upseerit vetosivat yhdenvertaisuuteen. Kun upseeri ei tuntenut tulleen kohdeksi tämän yhdenvertaisuuden periaatteen mukaisesti, oli hänen kunniansa tullut loukatuksi.

Valtiopäivillä vellonut keskustelu viroista osoitti sen, ettei virkasijoittelulle ollut löydettävissä helppoa ratkaisua. Vetoamukset harmonian, yksimielisyyden ja yhdenvertaisuuden puolesta olivat suorastaan katteettomia, kun upseeristoa oltiin jakamassa syrjäytyviin ja syrjäyttäjiin. Sijoittelun vastustamisessa vedottiin siihen, että kaikki upseerit olivat palvelleet urheasti valtakuntaansa sekä siihen, että muiden siviilivirkamiesten palkkoja leikkaamalla tulisi pystyä luomaan enemmän virkoja upseereille. Tätä perusteltiin sillä, että näiden tuli olla kiitollisia valtakunnan pystyssä pitäjille, sotakentillä ja vankeudessa vilua ja nälkää kärsineille upseereille.

Virkasijoittelu synnytti runsaasti ristiriitoja sekä yksilöiden että laajempien ryhmien kesken. Aateliton-aateli -vastakkainasettelun ohella varrontapalkalle joutuneet upseerit joutuivat taistelemaan virkaan pääsystä eri rykmenttien omien ylenemisvuorossa olevien upseerien kanssa. Lisäksi virkasijoittelu toi majuria alemmillekin virka-asteille vierasta upseeristoa rykmentin ulkopuolelta, mikä lisäsi sisäisiä ristiriitoja rykmenttien upseeristossa.

Karoliiniarmeijan demobilisaatio ja jäljelle jääneiden virkojen uudelleenjako muodostui valtiopäiville ja aatelissäädyille hyvin ongelmalliseksi. Valtakuntaa urheasti puolustaneiden upseerien aseman heikentäminen ennenkuulumattomalla tavalla oli poliittisestikin riskialtista, sillä ei ollut lainkaan selvää, että vaikutusvaltainen upseeristö tyytyisi kohtaloonsa ilman kummempia vastalauseita. Sijoittelu tuli tehdä niin, että valtakunnan merkittävimmät tahot, joita edustivat vanhimmat aatelissuvut, joutuisivat kärsimään mahdollisimman vähän sijoittelussa. Sijoittelulla oli turvattava yleisen rauhallisuuden säilyminen valtakunnassa, jossa myös onnistuttiin. Siksi ei yllätä, että sijoittelussa eniten kärsimään joutuivat aatelittomat upseerit, joilla oli vähiten suhteita ja kontakteja.

Upseereiden virkasijoitteluprosessi osoitti sen, ettei upseereiden korostama yhdenvertaisuuden periaate toteutunut käytännössä. Upseerit olivat virkariitatilanteissa käyttäneet oman asemansa turvaamiseksi lukuisia keinoja, jotka sotivat upseeriston korostamaa yhdenvertaisuutta, ja siten myös sotilaskunniaa vastaan. Mutta kuten kaikessa muussakin toiminnassaan, upseerin oli aina pyrittävä selittämään tekonsa hyveellisiksi ja muiden kunniaa loukkaamattomiksi teoiksi. Yhteisön konfliktien välttämiseksi ja valtakunnan edun nimissä oli upseerien yksityiset vaateet saatava vaikuttamaan pyyteettömiltä kokonaisuuden edun mukaisilta toimilta.

Ajan oikeuskäsitysten mukaisesti sijoittelun tuli tietysti tapahtua lainmukaisesti. Vuoden 1723 tilanteessa oli varsin helppoa nojata aikaisempiin ja val-

litseviin säädöksiin ja sillä tavoin perustella virkasijoittelun oikeudenmukaisuus. Vaikka sijoittelu kohteli aatelittomia nousukkaita varsin kaltoin, oli menettely kuitenkin helpoiten toteutettava huolimatta siitä, että virkasijoittelu käytännössä lopulta runnottiin läpi kuninkaallisen auktoriteetin turvin. Säädystä jouduttiin jopa äänestämään, mikä lopulta kuitenkin takasi kiistassa voiton vanhemmille aatelissuvuille.

Kuninkaan nimissä tehdyn ehdotuksen mukaisen sijoittelun vastustamisessa vedottiin lisävirkojen toivossa siihen, että kaikki upseerit olivat urheasti palvelleet valtakuntaa sekä siihen, että muiden siviilivirkamiesten palkkoja leikkaamalla tulisi pystyä luomaan enemmän virkoja upseereille. Tätä perusteltiin sillä, että näiden tuli olla kiitollisia valtakuntaa pystyessä pitäneille, sotakentillä vilua ja nälkää kärsineille upseereille.

9 KUNNIA YHTEISÖSSÄ PYSYMISEN JÄRJESTELMÄNÄ KAROLIINISELLA AJALLA

9.1 Soturikulttuuri yhteiskunnassa

Mistä asioista ja millä tavalla soturikunnia rakentui? Mitä kunnia merkitsi karoliiniupseereille ja miten se vaikutti yhteiskunnassa? Kunnia voidaan yleisluontoisimmin määritellä tavaksi tehdä asiat yhteisöllisesti oikein. Yksilölle kunnia oli yhteisön odotuksista ja arvostuksista nouseva tunnetila, jonka pohjalta yksilö kiinnittyi yhteisöönsä.

Karoliiniupseereiden todellisuuteen liittyvät eri elämäntilanteet ja niistä kertovat lähteet todistavat kunniakeskeisen ajattelumaailman vahvuuden. Lähdeaineistot kertovat laajasti sotureiden arvo- ja ajatusmaailmasta, kun tutkimus keskittyy tutkittavien ihmisten eletystä todellisuudesta nouseviin tutkimuskysymyksiin. Siten esimerkiksi päälähdeaineistonani käytetty memoriaaliaineisto kertoo laajasti karoliinisotureiden elämästä. Elävimmillään, ja käytännössä parhaiten analysoitavissa, kunnia oli silloin kun se tuli haastetuksi, ja silloin kun siihen vedottiin.

Kunnian eri merkityksiä ja ulottuvuuksia analysoitaessa yhteisön lujittaminen nousee kaikkein keskeisimmäksi. Karoliinisotureiden kohdalla yhteisöllisyys vaikutti voimakkaasti. Upseerit kuuluivat tiiviisti sukuunsa ja perheeseensä. Heidän suhteensa kuninkaaseen ja esivaltaan käsitettiin myös hyvin persoonalliseksi. Edelleen sotilasyhteisö, komppaniat ja rykmentit, muodostivat tiiviin yhteisön, jossa esimies-alais-suhteet miellettiin perheenomaisiksi. Upseeristo taas muodosti keskenänsä veljeskunnan. Kunnia onkin keskeinen osa tiiviiden yhteisöiden elämää. Tiiviiden tunnusmerkkinä voidaan erityisesti pitää perheenkaltaisuuden ja henkilökohtaisuuden korostamista.

Vastaavasti yksilöllisyyttä korostavissa löyhemmissä yhteisöissä mahdollistuu kunniaan toiminta huomattavasti helpommin. Yksilöllisyyden arvostaminen näyttää siten johtavan kunnian ja kunniallisuuden arvostuksen vähenemiseen. Kunnian sidonnaisuus yhteisöllisyyteen näyttää niin tiiviiltä, ettei sitä voi oikein mieltää tutkimusaiheeksi kuin yksilöllisyyttä korostavassa kulttuurissa.

Yllä mainittu kertoo myös militaarisuuden asteittaisesta merkityksen vähenemisestä ja muutoksesta. Myöhempien aikojen symbolisempi ja etäisempi suhtautuminen militaarisuuteen on rajoittanut myös historiallista ymmärrystä sen merkityksestä laajempaan yhteiskuntaa leimaavana ilmiönä. Esimerkiksi erillisen sotilaskoulutuksen puuttuminen pitkään 1700-luvun loppupuolelle asti havainnollistaa, kuinka sotilaallisuus oli elimellinen osa yhteiskuntaa. Sotilaskoulutus alettiin ymmärtää tarpeelliseksi vasta kun sotilassäädyn ja militaarisuuden vaikutus väheni. Siten 1700-luvun alun sotilaskulttuuri voidaan helposti ymmärtää vain tietynlaiseksi alakulttuuriksi, joka vaikutti armeijoiden sisällä eikä muualla yhteiskunnassa. Avoimesti kunniaan pohjautuva kulttuuri on länsimaisessa kulttuuripiirissä marginalisoitunut, vain joitakin rippeitä säilyttänyt piirre. Sen sijaan tutkimuksessani esiin nousseiden soturiarvojen tunnusmerkien tietoista ja tiedostamatonta vaikutusta voi havaita esimerkiksi nykyajan kielenkäytössä, urheilussa, väkivaltaviitteessä ja lukuisissa alakulttuureissa.

Tässä mielessä karoliinien soturiarvoja voidaan pitää todellisena hävinneiden historiana. "Hävinneiden historia" -käsitteellä ei tässä ymmärretä historiassa erilaisiin, vähempiosaisiin tai vastaaviin kohdistuvaa "historiaa alhaalta" -tutkimusta, vaan sillä korostetaan pikemminkin erilaisuutta, joka on havaittavissa karoliinisoturien kunniasävytteisen maailmankuvan ja länsimaisen nykyihmisen yksilöllisyyttä, vaurautta, vakautta ja pitkäikäisyyttä korostavan ajattelutavan välillä.

9.2 Taistelukeskeinen ja fyysinen soturikulttuuri

Upseerit vetosivat memoriaaleissaan ensisijaisesti kertomiinsa taisteluansioihin. Virkariitatilanteissa upseereille oli kaikkein tärkeintä todistaa, että he olivat urheita sotureita ja kunnostautuneempia kuin heidän kilpailijansa. Normatiivisesta aineistosta sota-artiklat liitteineen olivat taistelukeskeisiä. Niiden perimmäisenä tarkoituksena oli turvata osastojen taistelukelpoisuus. Muut painetut aineistot alleviivasivat soturikunniain hyveellisenä ihanteena.

Vasta taistelemisen teki soturin, johon toki pitkät kuluttavat marssit, nälkä ja vilu jättivät jälkensä. Sotureiden maailmassa on kuitenkin vaikea ajatella mitään enemmän kunnioitusta herättävää kuin vuosikymmenien aikana useasti haavoittunut haavojaan ylpeästi ja eleettömästi kantanut upseeri ratsastamassa kootuissa riveissä seisovien miestensä edessä.

Sotilaat lunastivat asemansa yhteiskunnassa nimenomaan taistelukentällä ja vasta toissijaisesti muussa yhteiskunnallisessa tekemisessä. Kuolemanvaarassa eläminen antoi heidän maailmankuvassaan oikeuden toimia siviilejä kohdattaessa miten tahansa, sillä heillä ei käytännössä ollut paljoakaan arvoa sotilaiden maailmankuvassa. Kun sotilaita kuvataan siviiliyhteisössä toimijoina, tulisi heidän toimintansa ja konfliktinsa siviilien kanssa ymmärtää tätä taustaa vasten.

Pelon hallinta taistelussa määritti upseerin toimintaa, käyttäytymistä ja asemaa yhteisössään. Pelkuruus tai osoitettu urheus toimivat yksilön yhteisölli-

sen aseman määrittäjänä, ei pelkästään syntyperä, arvonimet tai yksilön käyttäytyminen muunlaisissa, arkisemmissä tilanteissa. Miehisyyden ja maskuliinisuuden mittapuuna olivat taisteluansiot.

Mistä muista syistä kuoleman kentille marssittiin? Ensinnäkin paikallisyhteisöön sidotulle karoliinisotilaalle sotakentille lähtö oli monesti ainoa tai helppoin sosiaalisen nousun mahdollistava ratkaisu. Se oli myös tapa päästä näkemään maailmaa, ja seikkailunhalu painoi monien kohdalla varmasti merkittävästi. Ihmiskohtalo oli Jumalan käsissä ja sotapolku tarjosi mahdollisuuden värikkääseen elämään.

Sotilaiden käyttäytymistä kenttätaistelussa on selitetty fatalistisella suhtautumisella. Selitysmallia voi pitää kuitenkin jopa ylimielisenä. Ensinnäkin esimodernin ajan kenttäarmeijoiden taistelua välttävän strategian, taistelutavan ja linjataktiikan ymmärtäminen auttaa ymmärtämään aikakauden sodankäyntitapoja. Kulttuurinen etäisyys 1700-luvun ihmiseen on jo niin suuri, että heidän elämäänsä voidaan liittää helposti arkitodellisuuden vastaisia selitysmalleja. Kukaan ei kuitenkaan väitä esimerkiksi ensimmäisen maailmansodan brittisotilaita fatalisteiksi, vaikka he juoksivat kuolemaan yhtä lailla kuin 1700-luvun karoliinit. Tulitaisteluun ja teräsein käytyyn lähitaisteluun antautuminen vaati kuolemaa halveksivaa rohkeutta eikä niinkään uskoa oman elämänkohtalonsa ennaltamääräytymiseen.

Karoliinien päiväkirjat ja memoriaalit paljastavat myös partioretkien merkityksen, jota ei aikaisemmassa tutkimuksessa ole tuotu laajemmin esiin. Tutkimuksessa on korostettu liikaa ratkaisevien kenttätaisteluiden roolia yksittäisen sotilaan kunnostautumisen näkökulmasta. Kenttätaistelut olivat toki sotilaan koetinkivi, mutta kunnostautumiselle tarjosivat mahdollisuuksia lukuisimmat oma-aloitteisuutta vähemmän rajoittavat partioretket.

Käytetyissä aineistoissa taisteluiden lisäksi keskeisenä teemana korostui soturielämän fyysisyys. Haavat ja vuodatettu veri saivat suuren roolin karoliinien memoriaaleissa. Soturin ruumiinvammat olivat todistus urhoollisuudesta, joten niillä oli kaikkein suurin symbolinen arvo kunniallisuudessa. Paradoksaalisesti haavoittumiset eivät saaneet olla esteenä sotilaan toimintakyvylle. Sotilaan raihnaisuus oli syynä monesti erottamiselle.

Soturikulttuurin fyysisyys ilmeni myös siten, että se korosti tekoja, ei sanoja. Tästä syntyykin tutkimuksen kannalta ristiriitainen tilanne, koska esimerkiksi valtiopäivämemoriaaleissa upseerit joutuivat sanallisesti puolustamaan kunniaansa. Tällöin soturi ei saanut yleensä korostaa liikaa ansioitaan, vaan ne tuli mainita ikään kuin ohimennen. Upseerit kirjoittivatkin paljon teoistaan, joiden he toivoivat puhuvan puolestaan. Vasta kunnian tultua räikeästi loukatuksi saatettiin siihen vedota suoremmin ja vuolaammin. Tällöinkin selittelemisen oli upseerikunnialle ongelmallista.

Kunnian puolustamiseksi oli urheudesta oltava konkreettisia todisteita, jolloin kunnian symbolit olivat keskeisiä. Konkreettinen vastine ja tunnustetun kunnian symboli oli upseerinvirka. Viran ja kunnian yhtäläisyys tulikin vahvasti ilmi tutkimuksen aineistossa. Viran ja sotilaan ruumiin lisäksi keskeisiä symboleja olivat upseerilla miekka ja joukko-osastolla lippu. Symbolien merkityk-

sestä kertoo erityisesti miekkaan liittyvä runsas retoriikka. Soturikulttuurin fyysisyyden takia sitä kannattaakin tutkia myös kuvallisen ja esineellisen aineiston avulla.

Rituaalit olivat keskeisiä soturikulttuurissa, sillä niillä vahvistettiin olemassa olevia käytänteitä. Tutkimukselle ne ovat merkittäviä sikäli, että niistä on monesti jäänyt kuvauksia, joista kunniasidonnaisuus näkyy selkeästi. Sotilaan vala korosti kunniaa rakenteena, eli yksilön yhteisöön ottamisen järjestelmänä. Sotaoikeuksissa punnittiin yhteisössä pysymistä. Myös linnakkeiden antautumisrituaaleissa pyrittiin korostamaan antautuneille, että he olivat säilyttäneet kunniansa. Tällöin he pysyivät sotilaiden kunnian polulla. Kaksintaistelut puolestaan toimivat yhteisössä pysymisen ja sieltä ulos sulkemisen järjestelmänä. Rikoksista tuomittu taas menetti kunniansa ja hänet suljettiin kunniayhteisön ulkopuolelle.

Sotilaskulttuuri oli siis taistelukeskeinen fyysinen kulttuuri, jossa uhrauksien ja kärsimyksen kestämisestä odotettiin palkkiota. Kunnia liittyi keskeisesti saman kunnariyhmän jäsenten väliseen kanssakäymiseen, jonka periaatteessa tuli tapahtua yhdenvertaisuuden periaatteen pohjalta. Käytännössä tätä kunniaan pohjautuvaa vuorovaikutusta vahvistettiin symbolein ja rituaalien. Yksilö asetti kunniakeskeisessä kulttuurissa ruumiinsa kollektiivin palvelukseen, saaden siitä vain vähäistä hyötyä. Sen sijaan kollektiivi eli yhteisö sekä rajoitetummin esivalta hyötyivät tästä suuresti. Siinä mielessä kunniamailman ymmärtämiseksi on tiedostettava sen yhteisökeskeisyys.

Käyttämässäni lähdeaineistoissa miehisyyden ihanne tuli esiin lähes kauttaaltaan soturiuden kautta. Urheuden ja fyysisen voiman lisäksi myös kärsimyksen merkitys korostui. Ristiriitatilanteissa esiin tulleessa kunnian puolustamisessa oli kyse myös paljolti miehisyyden puolustamisesta, millainen käytös oli yleistä sotilasyhteisön ulkopuolellakin. Memoriaaleissa upseerit toivat toistuvasti esiin, kuinka he olivat kestäneet kurjuutta ja köyhyyttä. He korostivat sitä, kuinka he olivat menettäneet omaisuutensa, useat jopa moneen kertaan esimerkiksi tappiollisissa taisteluissa. Upseerien, kuten muidenkin miesten, oli oltava ensisijaisesti kestäviä kunnian miehiä. Tämän pohjalta he saattoivat täyttää muita roolimallinsa mukaisia odotuksia, joihin yhteisö heidät velvoitti.

Karoliinien miehisyyteen kuului lisäksi patriarkaaliset velvoitteet suvun ja perheen aseman ja elannon turvaamisesta, jolloin oli luontevaa, että karoliinit vetosivat perheestä huolehtimiseen. Soturit kertoivat, kuinka he eivät olleet saaneet palkkaansa, ja kuinka heillä oli ollut koko perheensä mukana kurjuudessa. Silti he olivat olleet uskollisesti palveluksessa.

Kolmanneksi tulivat upseereiden ja laajemminkin sotilaiden ryhmäkunnian mukaiset velvoitteet tukea tovereitaan, koska sotilasyhteisön ymmärrettiin muodostavan veljeskunnan, jonka jäsenten oli tuettava toisiaan ulkopuolisia vastaan. Upseereiden virkasijoittelu todisti, että keskinäinen veljeys sai kuitenkin väistyä oman suvun ja perheenjäsenten etujen tieltä.

Hegemonisen maskuliinisuuden näkökulmasta tarkasteltuna 1700-luvun alun karoliiniupseeristossa esiintyi sotaisa edellä kuvatun mukainen maskuliinisuus. Mielestäni on korostettava, että sotaisuus oli ihanne jota yksilöt toteut-

tivat vaihtelevasti. Miehet saattoivat arvostaa muitakin maskuliinisuuden muotoja kuin sotaisuutta ja saada silti arvostusta yhteisöltään. Helppointa ja korkeinta arvostusta upseeri sai kunniakkaan soturin roolista, mutta muut miehisyyden muodot täydensivät tätä.

9.3 Vetoaminen ja julkisuus kunniakulttuurin julkilausumana

Mitä kunnia merkitsi karoliiniupseereille ja miten se vaikutti yhteiskunnassa? Sotapalvelukseen astuva sai sotilasyhteisöön liittyessään ja valan antaessaan myös sotilaan kunniansa. Tämän jälkeen kunniavaade vaikutti sotilasuran alusta kuolemaan saakka. Tärkeää sotilaille oli myös, lähtikö hän tästä maailmasta kunniallisena vai kunniattomana, sillä ihmisestä jäi elämään maallisen vaelluksen jälkeen muisto. Kunniallisen ihmisen muistoa vaalittiin, kun taas kunniattomasta vaiettiin. Tämä oli tärkeää hänen suvulleen, jonka nimeä hän oli velvoittavasti kantanut uransa läpi. Kaikkein keskeisimmin tämä vaikutti hallitsijoiden elämässä, mutta myös aatelin kohdalla yksilön elämään vaikutti ajatus, että hänen tekonsa jäisivät elämään vielä hänen maallisen vaelluksensa päätyttyä.

Tutkimuksen pääaineistona käytettyjen valtiopäivien memoriaaliaineistojen tutkiminen toi kokonaisvaltaisimmin esiin kaikki ne viitteet, mitä sotilaskunniasta on eri lähteistä voitu havaita. Muut aineistot lähinnä vahvistavat ja täydentävät näistä aineistoista saatua kuvaa, eivät niinkään tuo lisäarvoa. Tutkimuksen pääaineistossa sotilaallinen kunniavaade esiintyi merkittävänä tekijänä sekä itse upseereiden virkasijoitteluprosessissa että siitä kertovan aineiston kielenkäytössä.

Memoriaaliaineisto ei kunniaa kirjoitettaessa eronnut upseereiden päiväkirja-aineistosta. Upseerit korostivat niissä ansioitaan samalla tavalla. Se vahventaa tulkintaani siitä, että sotilaiden valtiopäivämemoriaalit kertovat sotilaiden itsensä ihanteista, arvomaailmasta ja maailmankuvasta, vaikka ne oli kirjoitettu maalliselle esivallalle. Sama kunniaideaali tuli ilmi myös muista lähdeaineistoista. Memoriaaleissa upseereiden kuva sotilaan elämästä on toki idealisoitu, mutta kunnian maailma nimenomaan pelasi ideaalisuuden pohjalta muutenkin.

Upseerin tapa käyttäytyä ja jäsentää asemaansa maailmassa rakentui sotaisan todellisuuden pohjalle mutta sosiaalisesti rakentuneen soturiuden ja sille asetettujen merkitysten kautta. Upseereiden pyrkimys lakonisuuteen korosti retorisen taidon vaadetta, sillä vähäeleisyys korosti kaikkien tekojen ja eleiden merkitystä.

Aikaisempaan tutkimukseen verrattuna tuon esiin konkreettisesti upseereiden ja lähes koko Ruotsin valtakunnan eliitin sekä laajemminkin miessukupuolen todellisuuden rakentumisen paljolti soturi-ihanteille. Väkivaltainen sota-aika loi myös sotaisan mentaliteetin.

Mahtivaltion mentaliteettihistoriallista tai maailmankuvallista todellisuus pohjaa ei ole aikaisemmassa tutkimuksessa kokonaisvaltaisesti ymmärret-

ty. Karoliinien toimintamallien symbolinen ja rituaalinen merkitys ei ole avautunut, koska monia toimintamalleja ei voitu nähdä tutkijoiden omien rationaalisuuskäsityksen takia. Syvällisempi kunniaan pohjautuva rituaalien ja symbolien ymmärrys avaakin monia asioita, joita ei aikaisemmin ole lähdeaineistoilta osattu kysyä.

Kunniaan vetoaminen oli paitsi tietoinen toimintastrategia, myös implisiittisesti syvempi toimintatapa. Yksilö, jonka kunnia oli tullut haastetuksi, pyrki aina vetoamaan yhteisönsä kunniantuntoon sanoin, elein tai teoin. Tässä mielessä sama sotilaallinen kunniavaatimus vaikutti karoliinisotilaan toimintaan yhtäläillä virkariidoissa, kenttätaisteluissa kuin upseereiden välisissä riidoissa. Se määräiti, miten alaisten, ylempien, vertaisten ja siviilien edessä tuli käyttäytyä. Kunnia tuli haastetuksi kaikissa näissä yhteyksissä ja niissä kaikissa puolustettiin kunniaa samanlaisella vetoamistavalla. Kunniaan vetoaminen voidaan nähdä myös vastarinnan muotona ja strategiana. Tällöin karoliiniupseeri kunniaan vetoamalla kyseenalaisti vastapuolen kunniallisuuden.

Kunnian käyttöarvoa lisäsi yksilön mahdollisuus korostaa niitä asioita elämässään, joita pidettiin kunniallisena ja pysyä hiljaa niistä, jotka eivät olleet sitä. Tässä mielessä kunnia oli pääomaa, jota useilla karoliinisotureilla oli runsaasti käytettävänä. Siksi memoriaaliaineistosta löytyy viitteitä kunniaan. Kaikissa memoriaaleissa kunnia ei kuitenkaan näy. Näyttääkin siltä, että mikäli upseerilla ei ollut paljoa kunniaa pääomana, oltiin sen olemassaolosta vai. Tämä näkyi niiden upseereiden memoriaaleissa, jotka eivät esimerkiksi olleet osallistuneet lainkaan tai vain rajoitetusti kenttätaisteluihin.

Millä tavalla kunniaan vetoaminen tuotti tulosta? Tähän kysymykseen ei voida antaa tarkkaa vastausta, sillä lopulta upseereiden virkasijoittelun toteuttamiseen vaikuttavia tekijöitä on vaikea arvioida. Esimerkiksi sukulais- ja muut suhteet painoivat varmasti kunniantuntoa enemmän. Silti räikeä kunnian rikominen oli aina erittäin vaikeaa, ja merkittävää on, kuinka maallisen esivallan oli tehtävä merkittäviä ponnistuksia, jotta sotilaskunniaa loukattaisiin niin vähän kuin mahdollista. Siksi kunniaan kannatti joka tapauksessa vedota. Kunnia määräiti siten yksilön ja esivallan suhdetta sekä sotilasyhteisön välisiä suhteita ja edelleen yksilön omaa minäkuvaa ja asemaa yhteisössään.

Mahtivaltio-Vuorovaikutus-keskustelun kannalta karoliiniupseereiden suhde esivaltaan oli selkeän vuorovaikutteinen. Esivalta pyrki sovitteluun upseereiden virkasijoittelua pitkään ja hartaasti niin valtiopäivillä kuin valtaneuvostossa. Tosin kyseessä oli aatelille ja aatelittomalle virkamiehistöille keskeinen "säädyn oma asia" ja armeijasta erotetut sotilaat muodostivat valtakunnan turvallisuuden kannalta riskialttiin ryhmän.

Kunnia oikeutena (kunnia 1) näkyi tutkimuksen lähdeaineistossa siten, että tässä mielessä esiintynyt kunnia oli se lähtöarvo, jolla soturi odotti tulevansa kohdelluksi. Hän edellytti asemansa mukaista kohtelua esivallalta, tovereiltaan, alaisiltaan sekä muilta ihmisiltä. Kunnia oli vakaa ja näennäisen passiivinen, mikäli yksilö tunsu itseään kohdeltavan kunniansa mukaisesti. Sotilaan oli kuitenkin oltava erityisen tarkkana, ettei hänen oikeuttaan vastaanottaa hänelle

kuulunutta kunniaa loukattaisi. Karoliinisoturit joutuivat aktiivisesti ja toistuvasti osoittamaan, ettei heidän kunniaansa kannattanut loukata.

Kunnia oikeutena kuului kaikille, mutta memoriaaliaineistosta ja muistakin sotilaiden itsensä kirjoittamista aineistoista voi päätellä, että kunnia oli sitä keskeisemmässä roolissa, mitä ylempiarvoisesta tai -säätyisestä sotilaasta oli kyse. Memoriaaliaineistossa kenraaleiden ja ylhäisaatelin upseereiden memoriaaleissa kunniaa kirjoitettiin eniten. Myös vertailuaineistona ollut normitason aineisto tukee kuvaa, että ylemmillä sotilashenkilöillä oli kaikkein eniten kunniaa, toisin sanoen he liittivät kunnian vahvemmin osaksi elämäänsä.

Vaikka ylemmillä upseereilla olikin muita enemmän kunniaa, oli kunnia-vaade samanlainen kaikille päällystön jäsenille. Siten heillä oli yksi samantyyppinen kunnia. Tätä tukee upseereiden vuoden 1723 valtiopäivillä tehdyn sijoittelun luonne sekä siitä kertovan memoriaaliaineiston sisältö. Kunnia oikeutena kuului kaikille.

Sotilas oli esimodernin ajan yhteiskunnassa poikkeusasemassa siinä mielessä, että hänelle *kunnian tavoittelu* (*kunnia 2*) oli keskeisellä sijalla elämässä. Tämän takia sotapäällystöä ja aatelisia nimitettiin aikakaudella kunnian säädiksi. Kunnia tavoitteena tuli ilmi ennen kaikkea yksilön pyrkimyksinä. Sotilasura oli paras keino hankkia kunniaa, ja eniten sitä oli jaossa sotakentillä. Kunniaa vastaan soturi joutui antamaan panokseksi oman henkensä.

Soturin maailmankuva poikkesi erityisesti muista ihmisistä suhtautumisessa kuolemaan. Soturi sai kunnian ja sankarimaiseen palkaksi siitä, että vaaransi henkensä taistelukentällä. Aikakauden sodankäyntitavat vaativat maailmankuvan sotaistausta. Tämä koski erityisesti säätyläistaustaisia sotureita, jotka olivat periaatteessa omasta halustaan taistelukentillä. Linjatakatiikan mukaiset kenttätaistelut tarjosivat kuitenkin rajoitetusti mahdollisuuksia yksittäisiin sankaritekoihin, joten upseerit olivat hanakasti osallistumassa partiointiretkiin ja pienempiin kahakoihin, joissa he pääsivät kunnostautumaan. Näiden retkien tärkeyttä satureiden elämässä ei kenttätaisteluihin keskittyneessä tutkimuksessa ole aikaisemmin riittävästi huomioitu. Tavallinen rivimies oli pakotettu sotiin, eikä hän ollut tehnyt valintaa, joten hän ei siinä mielessä ollut sankarillinen. Tilannetta voinee verrata siihen, kuinka rikasta pidetään jalona hänen luopuessaan omaisuudestaan, kun taas alun perin köyhä on vain köyhä, koska se on hänen alkuperäinen osansa tässä maailmassa.

Kunnian hankkiminen (*kunnia tavoitteena*) oli periaatteessa, ei kuitenkaan aina käytännössä, jyrkästi ristiriidassa muiden elämän tavoitteiden kuten varallisuuden ja lasten hankkimisen sekä pitkän iän kanssa. Kunnia tavoitteena oli ennen kaikkea ihanne, jollaisen mukaisena soturi pyrki esittämään toimintansa. Tämänkaltaista idealismia ei tule väheksyä, sillä soturi saattoi todellisuudessa antaa henkensä soturikunnian edellyttämällä tavalla. Vaikka kunnia oli siis oikeutena ja rakenteena ehdottomasti yhteisöllisyyttä korostava ja yksilöllisyyttä väheksyvä, oli kunnialla tavoitteena nimenomaisesti yksilöllisyyttä korostava puoli.

Kunnia rakenteena (*kunnia 3*) oli alati läsnä karoliinisotilaiden elämässä toiminnan kontrollointijärjestelmänä. Tämän rakenteellisen kunnian aktiivisuus

ei kuitenkaan usein tule ilmi, sillä yhteisöllisen kontrollin toimiessa ei syntynyt ristiriitatilanteita, joista kunnian olemassaolosta voisi löytää jälkikäteistodisteita. Tällöin tutkimukselle käytettäväksi jää aineistoa, joka on syntynyt silloin, kun yksilön toiminta on tullut kunnian kannalta haastetuksi. Kunnia tuli haastetuksi tilanteissa, joissa idealistiset vaatimukset kunniallisuudesta joutuivat ristiriitaan karun todellisuuden kanssa.

Erityisesti kunniaa oli kyse sisällä pysymisen järjestelmästä. Mikäli kunnian puhutaan vain sisään ottamisen ja ulos sulkemisen järjestelmänä, jää siitä kuva liian passiivisena järjestelmänä. Kunnia ja sen mukainen ihmisen asema yhteisössään oli jatkuvasti uhattuna ja karoliinin oli alati teoissaan ja puheissaan puolustettava kunniaansa. Soturin elämä oli tässä mielessä jatkuvaa kunniaan pohjautuvien konfliktien välttelyä.

Kun lähdeaineistoista tutkitaan yksilön kunniaa sekä oikeutena että tavoitteena, muodostuva kuva on sangen negatiivinen. Kunnia rajoitti ihmisen toimintaa, ja sitä voitiin vain ajoittain käyttää hyväksi, ja silloinkin vain tarkoin rajatuissa puitteissa. Soturikunnia näyttäisi olleen painolasti, jota ihminen joutui kantamaan läpi elämänsä. Miksi tällainen kunnia sitten oli olemassa?

Selitys piilee kunnian yhteisöllisyydessä. Käsitys kunnian käyttöarvosta ja hyödyllisyydestä muuttuu oleellisesti, kun kunniaa tarkastellaan yhteisölähtöisesti eikä yksilölähtöisesti. Kunnia tarkoitti sotilaiden yhteisössä pikemminkin yhteisön vahvistamista kuin yhteisöllisyyden vahvistamista. Kunnia rakenteena (kunnia 3) ilmeni siten, että juuri virka-asemalla yksilö sidottiin yhteisöönsä. Saadessaan viran karoliinisoturi otettiin esivallan suojiin, mutta hänelle syntyi velvollisuussuhde hallitsijaan ja valtakuntaan, joita oli puolustettava kaikissa olosuhteissa. Tämä konkretisoitui fyysisyyteen, oman ruumiinsa ja voimiensa antamiseen kuninkaalle ja isänmaalle. Esivallalta pyrki valjastamaan kunnian käyttöarvoksi. Kunnia liittyi yhteisöllisyyteen, jossa korostettiin velvollisuudentuntoisuutta, vastuuta, uskollisuutta ja uhrautuvaisuutta. Sillä ylläpidettiin sotajoukon taistelukelpoisuutta ja -henkeä.

Kunniasta oli etupäässä hyötyä sekä esivallalle että yhteisölle. Ainoastaan kaksintaistelut voidaan ajatella esivallan kannalta haitallisiksi, mutta yhteisölle niilläkin oli roolinsa. Toisaalta liiallinen oman kunnian tavoittelu johti sotilas-yhteisössä katastrofaalisiin seurauksiin kuten kenttätaisteluiden massiivisiin tappioihin.

Kunniakoodi toimi soturille ohjeistuksena ja ideaalimallina, kunniadiskurssina tai tietynlaisena "tapalakina" siitä, miten tuli toimia. Tällöin yksilön käyttäytymiseen vaikutettiin roolimallein sekä tavoiteltavien hyveiden ja vältettävien paheiden korostamisella. Ihannemallit vaikuttivat yksilön tekemisiin ennen toimintaa ja itse toiminnassa. Toiminta oli myös jälkikäteen saatava vaikuttamaan ihannemallien mukaisesti. Yksilön yhteisösuhteen kannalta kaiken oli tapahduttava kunnian mukaisesti, tai oikeammin, kaikki toiminta oli saatava näyttämään kunnialliselta. Soturin rooli ja asema oli parhaimmillaan silloin, kun hänen kokemuksensa omasta kunniastaan sekä yhteisön käsitys hänen kunniastaan olivat mahdollisimman vähän ristiriidassa.

Kaikessa toiminnassa oli siten keskeistä *kunnian julkisuus*. Karoliinien soturikunnian mukaisessa maailmankuvassa esiintyi ihanne, jonka mukaisena asiat toteutuivat todellisuudessa vain harvoin. Sen sijaan todellisuudessa oli merkittävää, että toiminta, tavat ja puheet oli esitettävä tämän ihanneroolin mukaisena. Siten kunniallinen soturi oli sosiaalinen konstruktio, jota rakennettiin ja ylläpidettiin retorisin keinoin. Tiivis yhteisöllisyys korostaa sen merkitystä, että karoliinisotureiden maailmankuva rakentui vahvasti sosiaalisessa ympäristössä.

Ihanteiden merkitys yksilöille oli kuitenkin vaihteleva. Joka tapauksessa karoliinien soturiarvot hallitsivat 1700-luvun alun Ruotsin valtakunnassa asuvien laajojen ihmisryhmien vuorovaikutusta. Toiset ihmiset olivat ja ovat idealistisempia kuin toiset.

SUMMARY

Carolean Warrior Values: An Honour-Dominated Worldview in Early-Eighteenth-Century Sweden

Introduction

Military honour and commitment to serve king and country played a central role in the lives of the veteran officers of the Caroline army, known as the Caroleans (*karoliner*), who had fought for Charles XII of Sweden in the Great Northern War (1700–1721). For the people of the time, these two factors strictly controlled the character, thought, speech, habits, actions and decisions of the military, in other words, their whole way of life. The imagined ideal of the noble-minded warrior on the one hand and the harsh brutal reality of life in the field armies on the other created a contradictory military culture under which the Caroline officers lived their dramatic lives.

The military code of honour created an idealistic picture of a model masculine military man. An officer must be honourable because he could then live as he was expected to live in his society. He earned the right to be treated with the respect due to a man of his standing. An honourable man had the right to a livelihood and a decent position in society. An officer's role in society was socially constructed.

In this dissertation, my aim is to show, that in order to obtain that respect, a military man had to present himself as a person who had offered his life in the service of his king and country. This was the masculine ideal against which officers had to measure themselves, and they consequently represented their actions in a manner that satisfied the requirements of this ideal. In this respect, honour, masculinity and the physical body were closely linked.

In this dissertation, my first aim is to show the ways by which and the elements out of which military honour was constructed. Secondly, I will show the significance of honour for officers and the relationship between honour and society.

I will demonstrate how the warrior life was idealized in the lives of the Caroline officers in the form of suffering and the sacrifice of their youth for king and country. I will also show that wounds and shed blood were the physical evidence that the Caroline officers needed in order to prove their honour.

The written and oral traditions of many different cultures preserve stories of heroic manly soldiers and warriors. This kind of world-view takes honour and military glory as the main objects of life. For the Caroline officers, too, warrior ideals were an integral part of their lives, especially in the time of the warrior king Charles XII. He was regarded by his officers and men as the personification of warrior honour and the heart and soul of the whole army. Heroic tales about the King's deeds were widely told throughout Europe

during his life and after his death. Charles XII can also be seen as model example of the prevailing Caroline homosocial masculine ideal, which equated an honourable masculine man with a fighting man.

On the other hand, life in the army in the early modern period was in many ways far removed from the imagined glory of the battlefields. The members of the regiments, companies, and field armies formed a society which lived its everyday life, with all its daily routines and problems, in a state of war. The officer's role as a patriarchal father figure was evident. In practice, the mentalities and models of action of the fighting men were formed within a contradictory culture in which the masculine role of the warrior, dictated by a code of honour, was constantly challenged. Honour, masculinity and corporality were challenged by a culture which was highly performance-oriented. In this way, historical military research is also linked to wider studies of early modern mentalities and everyday practices.

In this dissertation, those about 15,000 commissioned and non-commissioned officers (as well as the volunteers who wished to become officers in the Swedish army) who fought and mostly died in the Great Northern War are regarded as combatants (*krigare*). Because of the lack of primary sources for other ranks, this kind of study necessarily focuses on the officers. However we should recognize that many of the officers' masculine values, especially those which were closely linked to qualities such as bravery on the battlefield, were also characteristics of the common soldiers.

My main empirical primary sources are the archive records of the Swedish Diet, which include committee records from the Age of Freedom 1719/1721–1772 (*Riksdagsarkiven, frihetstidens utskottshandlingar*). They contain the records of the Placement Committee (*placeringsdeputations handlingar*) from the 1723 Diet, which comprise altogether 11 volumes and about 9000 pages of material; these contain mostly claims (*memorialer*) from individual veterans of the Great Northern War but also the minutes of the committee itself. Many of the members of the Placement Committee were officers themselves, so they shared much the same values as those who wrote the claims.

This material, which was written in the exceptional situation that existed after the Great Northern War, has rarely been examined. Previous historical research has often used lists of credentials and patents of nobility (*meritlistor* and *adelsbrev*) as primary sources. The veterans' *memorialer* constitute a deeper and wider repository of source material than those often simple and monotonic materials, because the officers could express themselves rather more expressively and freely in them. The importance and usefulness of the Placement Committee records is evident because the placement process itself was a challenge to officers' honour.

In addition to my main primary sources, I have also consulted several different kinds of printed sources. This material – normative sources such as articles of war (*krigs artiklar*) and accounts (*berättelser, relationer*) of fighting – provides an insight into the ideals of warrior life and reveals the wider extent to which warrior values permeated early modern society. Battle accounts and

soldiers' written diaries (especially the series *Karolinska krigares dagböcker*) also reveal a great deal about those everyday actions in which honour was sometimes closely involved. The behaviour of soldiers in combat is a key example of a situation in which the role of honour is easy to discern from the actions of men.

The Honour of fighting

The warrior code of honour of the Caroline officers emphasised honourable merits. These merits can be divided into four different hypothetical categories. The first group is made up of qualities that were connected with bravery on the battlefield. The second group comprises attributes emphasising physical prowess and the willingness to sacrifice youth, health and life for the fatherland, if required. The third group is connected with the warrior's role as a member of the officer corps and as a patriarchal father figure. The fourth group consist of qualities that were linked to the fighting man's role as a loyal servant of his king, country and his superior officers.

Military honour was tested in many situations, especially in combat and other actions in which a soldier faced death and had the choice of either fleeing or remaining at his post. The challenge to one's manliness and honour and the fear that the reality could make one cowardly and dishonourable were ever-present.

The battlefield was necessarily regarded as the main arena that separated valiant warriors from cowards. The baptism of fire was important. Before it, a soldier was just a man in a uniform. The warrior was born on the battlefield after a baptism of fire. His status as a fighting man was defined by how many battles (*batailler*), assaults (*stormningar*) and patrol missions (*partier*) he had experienced. This can be seen from the claims: if he had distinguished himself in battle, he was considered a gallant officer, and he enjoyed greater respect both in his warrior society and among the civilian population. Officers of higher rank might even become heroes in the legends of the common people.

The Body, Symbols and Rituals in the Caroline Army

A warrior needed evidence of his bravery. The clearest proofs were combat wounds, which constituted direct physical evidence of bravery, loyalty and suffering. When a warrior had enough physical evidence to show, no explanations were needed. Second Lieutenant (*kornett*) Alexander Starck could simply point directly to his wounds as testimony that he had fought in five major battles. For a man of honour, this laconic statement was sufficient. Starck's claim offers an example of a physically oriented warrior culture where actions and concrete physical evidence went far beyond words. A laconic "rhetoric of the body" prevailed.

It was a problem for the fighting man if he did not have any wounds on his body, and in such a situation he would need to justify the claim that he was nevertheless, a brave soldier. That is the reason why Pehr Cedersparre wrote in

his claim that although he had managed to get through the war without wounds, he had been surrounded by the enemy many times. He had lost his horse and equipment in a situation in which he had also been in great danger of losing his life. In such cases it was necessary for the claimants to resort to self-justification, but this was always very problematical for fighting men in a culture where actions and physicality played the key role, not words.

During the post-war peace, civilians also showed an interest in the wounds of veterans. Corporal (*drabantkorpral*), Rühl of the Royal Bodyguard, who had suffered greatly in captivity, died at home in Finland in 1740. When he died, people counted 16 scars on his body. In the cavalry, the not uncommon case of a rider having his horse shot from under him was regarded as comparable to battle wounds. This also constituted concrete proof of bravery and the risk of loss of life.

The practice of appealing to wounds is also interesting because wounds and physical "infirmity" were in fact often used as criteria for the dismissal of officers from the army. It was honourable for an officer to carry battle wounds on his body, but these wounds should not appreciably impede his ability to perform his duties. It was sometimes the case that an officer's wounds healed so that he was able to carry out his duties, but with increasing age his old battle wounds might begin to trouble him. When young, the Caroline officers bore their wounds proudly, but in old age they started to cause health problems – although even then the wounds still aroused awe among their fellow officers. It was also possible that older officers were branded as physically unfit because it made it easier to dismiss them.

Apart from their wounds, the Caroline officers also referred to their blood and the shedding of it. The most usual rhetorical formula referred to service with "life and blood" (*lif och blod*). It may be noted that civilian officials in the eighteenth century also swore to serve the Crown with their "life and blood". The formula obviously passed from military usage into civilian life. In many claims, officers referred rhetorically to fighting "to the death" (*in til dödstund*). Behind these expressions, which did not directly refer to any specific event, lay the fact that most of the Caroline officers actually did give their lives in the war and literally fought to their deaths. In this sense they were very concrete rhetorical expressions.

The officers also made more specific references to blood. Rudolf August von Hallern, who applied for a post in the Upland Regiment, stated: "I with my innermost heart's blood hold myself unsparingly in the military service of His Royal Majesty". Lorentz von Schultz, who was severely tortured, wrote in his claim that he "never in the least complained, but enjoyed all of [his] blood's work", and that he had "with blood earned [his] salary". The symbolism of bleeding was strongly present in many of the *memorialer*. Swords, guns, flags and banners were other important symbols.

The sacrifice of one's blood could be also invoked in very different situations. After the Hats' Russian War in the 1740s, General von Buddenbrock was sentenced to death for his unsuccessful conduct of the war. Although he

was given the option of fleeing, his sense of honour made him refuse this chance. He stated: 'A soldier must always be ready to sacrifice his blood for his fatherland, even if it be at a place of execution.'

Honour was also involved in many rituals like in the way that fallen soldiers were treated. Comrades who had been killed in battle were given a gun salute by their units. For example, C M Posse described in his diary how fallen Swedes were buried after the Battle of Holowczyn and were saluted with two rounds. It should be noted that two rounds was the battle signal in the Swedish Army. Officers were usually buried in individual graves, but the common soldiers were generally laid to rest in mass graves.

Many of the Caroline officers mentioned the funerals of their fellow officers in their diaries. They also carried away the bodies of their fallen comrades afterwards from the battlefield so that they could be buried decently and honourably. In a report, Captain Colling le Clair describes how he and a comrade carried away from the field the body of their regimental commander, Colonel von Essen, who was killed in a battle at Isokyrö (Storkyro) in 1714. They had found his and two other officers' bodies in a pile of naked corpses. In this account, too, specific mention was made of von Essen's battle wounds. The dire consequences of major battles were visible long afterwards. Many of the wounded remained with the armies fighting for their lives for weeks and months after the battles. Some of them recovered, others died.

Officers and Society:

Concepts connected with the officer's role as a member of the regiment and its officer corps and as a patriarchal father figure were central in the texts which dealt with the lives of the Caroline officers. We can see the importance of physical prowess even in the Officers' and other Ranks' Oath (*Officerares samt Gemenas Eed och plicht*), which was laid down in King Charles XI's Articles of War in 1683. The oath also emphasised the many trials which circumscribed military life. Service in field armies consisted mainly of physical duties, so the oath took a form in which soldiers and officers pledged their loyalty and physical strength. The individual swore that he would not spare his life or his strength and would always remain an honourable soldier. Thereafter he promised loyalty to his regiment and the fatherland over his own advantage and fealty over his body and soul in the face of God.

The connection between body and soul was also central to the medical theories of the time. In early modern Europe, it was a common belief that spiritual qualities were manifested in an individual's physical make-up. Noblemen and military persons were often described as choleric, which was regarded as the most valued humour, even though it had its negative manifestations such as anger, irrationality and rashness. Such persons were characterised by nobility of soul, pride, arrogance and courage. Their main goal in life was honour and glory. Choler was equated with strong blood circulation, which manifested itself visibly in the form of blue blood. These physical

qualities also made for spiritual attributes such as bravery and impetuosity in action and movement.

The family name and blood also played a central role in the lives of the Caroline officers. In a patriarchal society which attached great importance to the family, the individual officer could also invoke his family and their sacrifices in his claims. References to family members who had fallen in battle were also used by individuals as a strategy for holding on to their positions, because the individual's name and honour were closely linked to those of his family. For example, an officer called Olof Renberg had lost his father and his brother in the Great Northern War, and this was one of the arguments that he used in his claim. Death in action in the service of king and country was a sacrifice that called for the members of the family of the fallen warrior to be rewarded. After all, the same blood that had been spilled ran in their veins. The family's honour was also created by the deeds which their forefathers had performed. The forefathers' actions had to be revered because the status and wealth of the family were based on them. Many officers thus lived in a debt of gratitude to their forebears.

The life of an officer was also strictly controlled by military society and its norms. He belonged to the army. Consequently it was permissible for his superiors to inflict corporal punishment on a soldier. The body and the soul were also connected in this way; the body defiled the soul, and the soul could be purged by punishing the body.

This can be seen in the articles of war and in the functioning of courts-martial. All the soldiers were required to attend a court-martial if the charge involved a threat to life, limb or honour. The court-martial was essential for the proper functioning of the military society. Because the actions of the guilty brought God's wrath on the whole military community (the army or the regiment), it was important to purge the collective sin that lay over the community by removing the perpetrators from it. That was why such courts-martial were always held in the open air. Crimes that did not threaten the whole community were dealt with indoors. The different forms of capital punishment reflected the baseness of the crime. Death before a firing squad was more honourable than hanging. The most dishonourable crimes, such as high treason, were punished by mutilation of the perpetrator's body.

Likewise, the regiment's *esprit de corps* was maintained by regarding the whole regiment as a living organism. Consequently, its diseased parts had to be removed. In the worst cases, it was possible to decimate the regiment by choosing every tenth man by lot to be hanged. Incompetent officers were expelled from their regiments if they broke the regiment's code of honour. In several crimes it was also possible to order a whole unit to live outside a military camp for a temporary period.

Superior officers had a right to maintain discipline physically and in that way violate their subordinates' bodily integrity. A good example is a case which Sergeant Major (*fältväbel*) Robert Petré described in his diary. In 1705, during the siege of a fortification, Petré had ordered his subordinate, Sergeant

Hedberg, and his men to perform some duties while he went to see his own superiors. When Petré returned to his post, he found Hedberg and his men sleeping. Petré asked the sergeant why he had not obeyed the order. Because Hedberg's response did not satisfy him, Petré hit him with his sword a couple of times. The sergeant felt that he had been insulted and complained about Petré's behaviour to two captains. They found, after hearing Petré, that the sergeant major had acted correctly. Sergeant Hedberg did not leave the case there, however, but insisted on going to see the commander of the regiment, Colonel Knorring. The latter offered no sympathy to the complaining sergeant either and instead ordered him to be arrested for failing to obey his superior's command, which had been given in the service of His Royal Majesty (*Kungliga Majestet*). Although Hedberg was released that same evening, he had surely received a lesson about patriarchal order and obedience. Even so, the individual soldier had felt that he had a right to complain about chastisement by his superiors.

Because corporal punishment could be easily inflicted on a soldier by his superiors, it is not surprising that insults from other sources caused extreme reactions. Thus conflicts between common soldiers and civilians often led to fights. It has been claimed that this kind of violent behaviour was a rational use of violence. It highlights the culture-related need to defend one's honour with force, if necessary. For posterity, the most striking form that this took was the duel, which was especially favoured by military officers.

Duels were usually fought to the first blood, which meant that blood had to be spilled before the fight was over. The shedding of blood settled a verbal insult, again a demonstration of the close link between the body and honour.

One example of this can be found in Leonard Kagg's story about the time when he was in Russian captivity. A group of prisoners of war had been assembled to hear orders from the Czar, and they were commanded to take off their hats. Some men who were standing further away apparently did not hear the order. It was raining heavily, and they wanted keep their heads covered. A Russian guard knocked one officer's hat off so fiercely that his wig also fell to the ground. The officer responded quickly with a couple of heavy punches. This act started a scuffle in which two Swedes lost their lives. Kagg also saw at least eight Russian soldiers lying wounded on the ground. Kagg's account demonstrated the physical nature of military culture. The whole early modern cultural code of manliness expected men to respond to insults with physical force.

The Warrior, the Crown and God

The Caroline officers had experienced many misfortunes in the war even before the catastrophic defeat in Poltava in 1709. Large numbers of officers had fallen in battles or were lost to diseases. Many of the survivors carried multiple battle wounds. The officers' claims (*memorialer*) submitted to the 1723 Diet tell the story of the numerous wounds they had collected during Charles XII's war and other campaigns. Moreover, the sufferings of many of the Caroline officers

increased in captivity after defeats in the battles. Their pledge to sacrifice themselves and their bodies in the loyal service of their king and country was truly put to the test.

In a world dominated by the concept of honour, its attainment was closely linked with suffering. Here, we must naturally note the significance of Christianity and the suffering of Christ in the worldview of early modern Europeans. Physical suffering was thought to ennoble a person and enhance his honour and glory. Many of the Caroline officers also experienced a pietistic awakening during their captivity.

Many Caroline officers appealed after the war to the fact that they had loyally served king and country despite their suffering. For officers this was a crucial point to make, because loyalty to king and country was emphasised in their oath of service and the articles of war.

The soldiers' norms required strong devotion to the Crown. Usually this did not conflict with the views of the Caroline officers themselves because in principle their loyalty and self-denial were based on reciprocity. The principle of reciprocity, which was characteristic of this age, has also been widely recognised in research into strategic plans of action in other kinds of conflict situations.

After the Great Northern War, numerous stories were told about the brave veterans, whose endurance had proved almost superhuman, and who, at least in some cases, were decently rewarded. The above mentioned Corporal Rühl of the Royal Bodyguard took part in a plan to organize a mass escape from captivity. The plan was revealed to the Russians. It was related that Rühl was then thrown into a vile underground dungeon for nine years, where he lived mainly on bread and water. Rühl endured his incarceration and after the war returned to his homeland. In 1727 he was ennobled and promoted to the rank of colonel.

As a reward for their loyalty, officers received posts and their concomitant benefits from the state. This secured the officers' living conditions and career prospects, but it was also closely linked to other factors in society. It determined an individual's position in his community, and the holder of a post thus had the right to enjoy the respect and honour that came with it. In this context, honour was regarded as a merit that was earned in war.

In their claims, the Caroline officers also made appeal to the fact that they had sacrificed their youth for king and country. As a member of the force that followed Charles XII from Perevolochna to Bender, an officer called Olof Langh of the Upland Regiment appealed in his claim to fact that he had not had any time in his youth to learn a civilian profession. He had learned only what was necessary to be a soldier. Anders Mörning also appealed to the fact that he had sacrificed part of his youth to warfare (*krigsoväsendet*).

Johan Palander, who held a captain's warrant (*fullmakt*), and who was applying for classification (*indelning*) as a lieutenant in the placement, appealed the fact that in his 14 years of service he had sacrificed his best years to learning soldiery. Carl Frestare, who had served in the Västmanland Regiment, also

claimed that he had given his best years to the realm, and he emphasised his sacrifice by pointing out that he had done so languishing in captivity.

Officers sometimes used their youth as an argument in a rather different way. Berent Christopher von Phasian, who had served right from the beginning of the Great Northern War and had recently been discharged, wrote in his *memorial* that he had been dismissed against his will, and that he still possessed qualities that fitted him very well for military service. Von Phasian thus emphasised his willingness and his physical capacity in his claim. Carl Ulbrich Schilt stated more eloquently that after the war he was in the full bloom of youth (*blomstrande ungdom*) and was therefore highly fitted for a military post.

Schilt and many others appealed to the practical fact that their age made them extremely very suitable for military positions, so their dismissal would be a waste of human resources. Younger officers like these, usually appointed after the defeat in Poltava, could not in most cases cite many battle merits, so they had to use a different tactic. Their argument was their youth and good physical condition, while that of their competitors, the older Caroline officers, was that they had survived many major battles and years in captivity. Officers swore their unity, but they created groups that vied with each other over offices. Detriment (Latin: *praejudicium* in the claims), a sense of personal injury, was involved when officer felt that he had been bypassed by another officer.

Officers and the Placement Process in the Diet of 1723

After the defeat in the Great Northern War, the armies of Sweden were dramatically reduced, which meant a huge decrease in the number of officers. After previous wars during the era when Sweden was a major power, officers had been rewarded for their wartime sacrifices, but now the lost war and the collapse of Sweden's great power status meant a personal catastrophe for many officers. Some who retained their rank in the army were paid reduced salaries, there was enforced retirement for older officers, and many were discharged from the army altogether. The placement of officers in the early 1720s was a major operation, as can be seen from the large number of committee records. Of all the 1723 committee records, half concern the placement of officers. This unique situation consequently produced a large and unified collection of soldiers' accounts, which offer an insight into warrior mentalities.

Military posts were considered to be a direct reward for honourable service. This was evident in the records of the final proceedings of the Diet in 1723 concerning the placement of officers. The Diet expressed its regret that it was impossible to find posts for all those officers who had made sacrifices for the Crown. This statement also emphasised the principle that "the strongest spur to honour, virtue and bravery is that all officers should get that which their honour and reward deserve". So if a deserving officer did not obtain a post, it was a direct affront to his honour. Officers appealed to the sense of honour when they applied for posts. Many government officials had a military background so they shared the same worldview and sense of honour as the applicant officers.

In these claims, the Caroline officers also appealed to the fact that they had no skills to equip them for civilian life and professions. The fighting man's life did not demand the same kind of skills that were needed in civilian life. In this way the officers tried to forestall dismissal from the army in the placement process. Officers were trained for war and for nothing else. They had chosen a soldier's life and they should be treated like soldiers, be the country at war or peace. An officer's career was not just a profession but rather a way of life in the broader sense. At the 1723 Diet, the veterans strongly rejected proposals for officers to be placed in civilian posts.

The personal honour of the veterans was challenged and offended by the situation in 1723. Honour, in this sense, only came to light when it was challenged. Although it is possible to find references to honour in many kinds of sources, the material used here is unique because of its broad scale. The homogeneity and breadth of the source material make research on this subject both practically and economically viable. The Placement Committee convened only in 1723, never meeting before or after that date in early modern Sweden.

Conclusion

The importance of military honour becomes manifest in a situation where warrior ideals and the harsh brutal reality of life clashed. The placement of officers in Sweden after the Great Northern War presented a situation in which the fighting men's sense of honour was challenged. Scaling-down the army also involved a major problem with regard to ensuring the veterans' livelihoods, while the warrior ideal required that in the claims they made they appealed to matters of honour.

The placement process was also very difficult for those officers who sat on the Placement Committee. They were obliged to offend the military honour of the claimants by rationing privileges that they themselves, being members of the same honour group, regarded as earned rights. The claimants knew this, and they tried both implicitly and explicitly to appeal to the officers' shared sense of honour. Merits and actions had to be presented as matters of honour under the laws of the code of honour. The soldiers always tried to emphasise the honourable acts they had performed. They could make reference only to what could be regarded as honourable in their lives and keep silent about those matters that were not so noble.

In the light of the evidence of my above-mentioned primary sources, the connection between honour, masculinity and the body was significant in the military culture of the Caroline officers. This ideal was manifested most visibly by the warrior king Charles XII, who embodied the homosocial masculine ideal of the Caroline warrior. An appeal to one's merits in battle was the best way of defending a claim to a post because bravery in combat was the most respected quality in military life. A secondary option for an officer was to invoke his role as a patriarchal father figure -- the masculine ideal included the idea that officers had to support their families. Or he could appeal to the principle of

equality between officers, for the officer corps was seen principally as a brotherhood.

However, the writing of claims involved one further problem. The warrior culture was a physical culture of actions, not words. Those officers who had clear proofs of their bravery, especially combat wounds, were in the best position. They could use a very laconic rhetoric that needed no further explanations. If an officer did not have battle wounds, he could use other means to show his bravery, but these demanded justification, which was always suspect with regard to one's military honour.

The appeal to honour and merits clearly emphasises the fact that the warrior code of honour was not just a system for admitting individuals to society or excluding them from it; the warrior code of honour rather required activity on the part of the individual. In order maintain his position in society, the individual officer had to be active and repeatedly perform actions connected with honour.

It was harder to discharge an officer who possessed honourable merits. In practice, of course, when the army was heavily reduced, factors like close relationships and patriarchal duty meant that favourites of the members of the Placement Committee might bypass officers of greater merit. On the other hand, it was more difficult to overlook an officer with merits, and even harder to ignore the claim of a brave officer. For the soldiers, and especially for those without notable patrons, an appeal to warrior honour was their best ploy.

As such, this reveals an insight into the minds of the fighting men of early modern Europe.

LÄHTEET

Arkistolähteet

Riksarkivet (RA), Tukholma

Riksdagsarkiven, Frihetstidens utskottshandlingar 1719–1772 Riksdagshandlingar år 1723:

Supplique till secr. Uthskott, R 2411.

Justitiedeputationen, R 2433.

X, Placeringsdeputationen, R 2444-2452.

Deputationens betänkanden R 2467.

Meritförteckningar ur placeringskommission 1722 (M-serien)

M 982

Krigshovrätten:

Eds Formulair för civile ämbetsmän

E VII

Generalkrigsrätten:

Skrivelser och akter, huvudserie

E II a:3 1719-1722

Krigsarkivet, (Kra), Tukholma

Mikrokort:

Meritförteckningar, 3.3.2.

Krigsfångar, 3.4.2.

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Suomen historian perustutkimustoimikunnan (SHPT) arkisto:

F 1-415, Mikrofilmirullat SHPT 89, 90, 94–98.

J.E.A. Grönbladin kokoelma:

Nimettömän kertomus Napuen tappelusta. VII fol. 245–246.

Armfeltin arkisto:

III 8 1-4. Friherrediplom för C.G. Armfelt, (Vapaaherrakirje C.G. Armfeltille).

Mikrokortti VAY 611.

Painetut lähteet

- Adam Ludwig Lewenhaupt's berättelse med bilagor: Utgiven av Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Genom Samuel E. Bring. *Historiska Handlingar* 34:2, 1952. Stockholm; Norstedt & Söner.
- Armfeltin taistelukertomus: Teoksessa Hannula, J.O. 1929: *Napuen taistelu*, Liite I. Helsinki 1929 (Suomennos taistelukertomuksesta: Ilkka 5.7.1930).
- de la Chapelle, Julius, Richard 1669: *Militarisk Exercitie Book eller Regimentz spegel af et Infanteri*. Stockholm: Ingatio Meurer, kongl. booktr.
- Domen över Georg Lybeckers befälsföring: *Karolinska förbundets årsbok* 1934. Utgiven av Herman Brulin, 180–231.
- Grefve C.H.P. Sperlings dagbok. *Karolinska krigares dagböcker* 3. Utgiven af August Quennerstedt, 1907. Lund: Gleerup.
- Ilolaulu Narvan taistelun voitosta: Teoksessa Gummerus, Jaakko (toim.), *Muistelmia Ison vihan ajoilta*. Jyväskylä: Gummerus 1913, 10–15.
- Joachim Lyths dagbok: *Karolinska krigares dagböcker* 2. Utgiven af August Quennerstedt, 1903. Lund: Gleerup.
- Kansanaho, Erkki 1950: Kirjesuomennokset. Teoksessa *Heränneitä karoliineja. Pietismin soihdunkantajia Kaarle XII:n armeijassa*. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Karolinska krigares dagböcker I–XII, 1901–1921*. Lund: Gleerup.
- Kort berättelse om then härliga seger och framgång hwarmed Gud den allerhögste hans kongl. maj:tz til Swerige wapen, genom then lyckeliga öfwerfarten öfwer Dünaströmen, emot konungens i Polen sachsiska armee, til alla åskådandes högsta förundran, hafwer behagat wälsigna. Riga den 9. julii, anno 1701. Stockholm: Tryckt uti kongl. booktr. hoos sal. Wankifs änkia.
- Koskinen, Yrjö 1865: *Lähteitä Ison Vihan historiaan*. Helsinki: C.R. Lindberg.
- Krigz-Articular af Carl den XI förnyade och stadgade den 2 Martii 1683*. Åbo 1789: Tryckt hos K. Acad. boktryckaren mag. J. C. Frenckell.
- Nordberg, Jöran 1723: [Rehnskiölds likpredikan]. *Hwad en christelig soldat är, när Gud honom utrustar, styrcker och hielper: i anledning af konung Davids ord psalm, 18, v. 33–36. förestäldt, närwarande hans kongl. Majestet wår allernådigste konung, och en öfrig hög. förnäm och anseelig församling, uti S. Nicolai eller Stockholms stads stora kyrko, år 1722 den 15 martii, då hans hög-grefl. excell:ce kongl. maj:ts och Swerjes rikes högtbrtodde man, råd och fält marschalk ... nu i herranom salige Carl Gustaf Rehnschöld der sammanstädes begrofs/ af Jöran A. Nordberg*. Stockholm: Björkman.
- Nordberg, Jöran 1740: *Konung Carl den XII:s historia, förre delen, ifrån hans Maj:ts födelse år 1682, til slutet af Junii Månad År 1709*. Stockholm: Kungl. tryckeriet.
- Relation, om den actionen som den 9 julii 1703 wid Systerbäck emellan herr generalmajoren Cronhiorts, armeé och fiendens förefallit*. Stockholm: Tryckt uti kongl. boktr. hoos sal. Wankifs enckia.
- PK II 1936: *Pedagogiska källskrifter II, Adelssönens fostran*, av B. Rud. Hall. Lund: Föreningen för svensk undervisningshistoria.

- Posses dagbok: *Karolinska krigares dagböcker 1*. Utgiven af August Quennerstedt, 1901. Lund: Gleerup.
- Relation om then härliga seger, hwarmed Gud then aldrahögste wälsignat hans kongl. may:tz af Swerige wapen, under generalens hög-wällborne grefwe Magnus Stenbocks anförande emoot den danske armeen wid Helsingborg den 28 febr. 1710*. Möjligen tryckt i Lund.
- Robert Petrés dagbok: *Karolinska krigares dagböcker 1*. Utgiven af August Quennerstedt, 1901. Lund: Gleerup.
- Roos' relation: Gen. Major Roses relation. Sanfärdig relation. Om det som wid Fiendens Skantzar wid Pultava passerade d. 28 Junij 1709. Adam Ludwig Lewenhaupts berättelse med bilagor. Utgiven av Kungl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia. Genom Samuel E. Bring. *Historiska Handlingar 34:2*, 1952. Stockholm.
- Rustmästare Björcks anteckningar. *Karolinska krigares dagböcker 3*. Utgiven af August Quennerstedt, 1907. Lund: Gleerup.
- Rådet till Konungen, med berättelse om slaget vid Storkyro. *Historiska Handlingar 14*, 1892, Stockholm.
- Sota-artiklat 1642: *Krigs Articular Såsom the aff Höglofligh uthi Åminnelse Konungh Gustavo Adolpho...* nu Nyligen förfärdigat och til Tryckz skaffat Aff Hartt-wijk Hendrichsson Speitz Tavast-Finlando. Stockholm.
- Sveriges ridderskaps och adels riksdags-protokoll från och med år 1719: II:I, II:II*. Riksdagen 1723. Stockholm: Norstedt 1875, 1876.
- Sveriges rikes ständers beslut, giordt, samtyckt och föräfskedat på den allmänna riksdagen, som slöts i Stockholm den 17. october 1723*. Cum gratia & privilegio s:ae r:ae maj:tis. Stockholm: Uti kongl. boktryckeriet uplagdt, hos Johan: Henr. Werner, directeur öfwer alla tryckerien i riket.
- Utförlig berättelse, om den lyckelige action, som af öfwerstens och commendantens herr Carl Gustaf Skyttes detacherade partie under herr majoren Freudenfeldts commando förelupen är emot ryszarne den 25 maji anno 1703*. Stockholm: tryckt: uti kongl. boktr. hos sal. Wankifs enckia.

Elektroniset lähteet

Jatkosodan katsaukset. DVD-julkaisu. Suomen elokuvasäätiö.

SBL. Svenskt biografiskt lexikon. CD -Rom.

Talvisodan katsaukset. DVD-julkaisu. Suomen elokuvasäätiö.

www-lähde: *Sinclairvisan 1739*. Polku: wikipedia > hakusana Sinclairvisan. Viitattu 3.11.2011.

Alkuperäislähteisiin pohjautuvat muistiinpanot

Karonen, Petri: *Muistiinpanot Valtaneuvoston pöytäkirjoista*: Viitattu Rådsprotokoll.

Matriikkelit

- Elgenstirena, Gustaf 1925–1936: Den introducerade svenska adelns ättartavlor.
Utgiven av Gustaf Elgenstierna. Stockholm: Norstedts.
- Lewenhaupt, Adam 1921: Karl XII:s officerare I-II. Biografiska anteckningar av
Adam Lewenhaupt. Stockholm: P.A. Norstedt & Söners förlag.
- Wirilander, Kaarlo 1953: Suomen armeijan upseeristo ja aliupseeristo 1718–
1810. Virkatalonhaltijain luettelot. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Luettelot

- RA, Riksarkivet
Frihetstidens utskottshandlingar, Förteckning.
Krigshovrätten, förteckning nr. 42.

Hakemistot, kortistot

- KA, Kansallisarkisto
Kortisto, suomalaiset aatelissäädystä
Konseptikortisto, valtiopäivämateriaalit 1723, 1726–27.
C 7a SHPT
Kansio 1

Sanakirjat

- SAOB. Svenska Akademiens Ordbok www.saob.se

Lähdeoppaat

- Narva, Aila 2002: Tiedonjyväsiä. Asiakirja-aineistojen käyttäjän opas. Helsinki:
Kansallisarkisto.
- Saarni, Kerttuli 1973: Suomalaisten valtiopäivämiesten aloitetoiminta vapau-
denajalla. (Suomen historian perustutkimustoimikunnan mikrofilmit, va-
lokuvasuurenokset ja kortistot.). Painamaton opinnäytetyö.

Kirjallisuus

- Aalto, Seppo 1996: Seksuaalirikollisuus, kontrolli, ja yhteiskunta 1500- ja 1600-luvulla. Teoksessa *Laittomuuden laitateillä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Toimittanut Sari Forsström. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Ahlbäck, Anders 2010: *Soldiering and the Making of Finnish Manhood. Conscription and Masculinity in Interwar Finland, 1918–1939*. Åbo: Åbo Akademi University.
- Alanen, Aulis, J. 1948: *Etelä-Pohjanmaan historia 4. Isostavihasta Suomen sotaan 1700–1809*. Vaasa: Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta.
- Alasuutari, Pertti 1995: *Laadullinen tutkimus*. 3. uudistettu painos. Tampere: Vastapaino.
- Andersson, Hans 2002: Jag mig nöjd under bilan böjer. Berättelser av och om avrättade i Stockholm 1720–1910. *Släkt och hävd* nr 3-4 2002, 322–360.
- Artéus, Gunnar 1970: *Krigsteori och historisk förklaring I. Kring Karl XII:s ryska fälttåg*. Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg. Göteborg: Historiska institutionen i Göteborg.
- Artéus, Gunnar 1972: *Krigsteori och historisk förklaring II. Karolinsk och europeisk stridstaktik 1700-1712*. Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg nr. 5. Göteborg: Historiska institutionen i Göteborg.
- Artéus, Gunnar 1979: Lewenhaupt Adam Ludwig. Ingår i *Svenskt Biografiskt Lexikon* 22. Red. Erik Grill & Birgitta Lager-Kromnow. Stockholm: *Svenskt Biografiskt Lexikon*.
- Artéus, Gunnar 1982: *Krigsmakt och samhälle i frihetstidens Sverige*, Stockholm: Militärhistoriska förlaget.
- Asker, Björn 1983: *Officerarna och det svenska samhället 1650–1700*, Studia Historica Upsalensia 133. Uppsala: Uppsala universitet.
- Asker, Björn 1997: Perspektiv på klientväsendet i svenskt 1600-tal. *Historiska Etyder. En vänbok till Stellan Dahlgren*. Redaktörer: Janne Backlund, Anders Florén, Åsa Karlsson, Hans Norman och Maria Ågren. Uppsala: Historiska institutionen.
- Bengtsson, F. G., 1989 [1935]: *Karl XII:s levnad*. Till uttåget ur Sachsen. Stockholm: Norstedts.
- Berggren, Anne Marie (red.) 1999: *Manligt och omanligt i ett historiskt perspektiv*. Stockholm: Forskningsrådsnämnden.
- Blok, Anton 2001: *Honour and Violence*. Cambridge: Polity Press.
- Bourke, Joanna 1999: *An Intimate History of Killing. Face-to-Face Killing in the Twentieth-Century Warfare*. Great Britain: Granta Books.
- Bourke, Joanna 2006: "Uusi sotahistoria". Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisen kokemuksen talvi- ja jatkosodasta*. Toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Helsinki: Minerva.
- Burr, Vivien 1995. *An Introduction to Social Constructionism*. Routledge: London.
- Carlsson, Einar 1932: *Freden i Nystad I. Fredrik I:s personliga politik och dess betydelse för förhållandet mellan Sverige och England sommaren 1720*. Uppsala: Almqvist Wiksells Boktryckeri A.-B.

- Carlsson, Sten 1962: *Bonde-präst-ämbetsman. Svensk ståndscirkulation från 1680 till våra dagar*. Stockholm: Prisma.
- Carlsson, Sten 1967: Suomen virkamiehet ja Ruotsin valtakunta 1700-luvulla. Teoksessa *Näkökulmia menneisyyteen. Eino Jutikkalan juhlakirja*. Toimittaneet Sven-Erik Åström, Yrjö Blomstedt & Ilkka Hakalehto. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Cavallie, James 1981: *De höga officerarna. Studier i den svenska militära hierarkien under 1600-talets senare del*. Militärhistoriska studier nr 4. Lund: Militärhistoriska förlaget.
- Collstedt, Christopher 2007: *Duellanten och rättvisan. Duellbrott och synen på manlighet i stormaktsväldets slutskede*. Lund: Sekel.
- Delblanc, Sven 1965: *Åra och minne. Studier kring ett motiökomplex i 1700-talets litteratur*. Stockholm: Bonnier.
- Donagan, Barbara 1994: Atrocity, War Crime, and Treason in the English Civil War, *American Historical Review*, Vol. 99, No. 4, 1137–1166.
- Edlund 1954: *M.G. de la Gardies inrikespolitiska program 1655: Ett bidrag till den ståndspolitiska och pedagogiska debatten under 1600-talet*. Lunds universitets årsskrift. Första avdelningen, Teologi, juridik och humanistiska ämnen. Lund: Gleerup.
- Ehrnrooth, Jari 1992: *Sanan vallassa vihan voimalla. Sosialistiset vallankumousopit ja niiden vaikutus Suomen työväenliikkeessä 1905–1914*. Helsinki: SHS.
- Eilola, Jari 2003: *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81, Helsinki: SKS.
- Eilola, Jari, 2009: *Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*. Historiallinen arkisto 128. Toimittanut Jari Eilola. Helsinki: SKS.
- Eilola, Jari, 2009: *Johdanto. Teoksessa Makaaberin ruumis. Mielikuvia kuolemasta ja kehosta*. Historiallinen arkisto 128. Toimittanut Jari Eilola. Helsinki: SKS.
- Einonen, Piia 2005: *Poliittiset areenat ja toimintatavat. Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n. 1592–1644*. Bibliotheca Historica 94. Helsinki: SKS.
- Einonen, Piia, Karonen, Petri 2002: *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkaalisen järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Toimittaneet Piia Einonen & Petri Karonen. Historiallinen arkisto 116. Helsinki: SKS.
- Elias, Norbert 1983 [1969]: *The Court Society. [Die höfische Gesellschaft]*. Trans. Edmund Jephcott. Oxford: Basil Blackwell Publisher Limited.
- Elmroth, Ingvar 1962: *Nyrekrytering till de högre ämbetena 1720–1809. En socialhistorisk studie*. Bibliotheca historica Lundensis 10. Lund: Gleerup.
- Enblom, Walfrid 1925: *Privilegiestriderna vid frihetstidens början 1719–1723. Ett bidrag till ståndsutjämnings historia*. Uppsala: Almqvist Wiksells Boktryckeri A.-B.
- Englund, Peter 1988: *Poltava, Berättelsen om en armés undergång*, Stockholm: Atlantis. Julkaistu 1989 suomeksi, *Pultava*. Suomentaja Seppo Hyrkäs. Helsinki: Art House.

- Englund, Peter 1989(a): *Det Hotade huset: adliga föreställningar om samhället under stormaktstiden*, Atlantis, Stockholm.
- Englund, Peter 1989(b): *Slaget vid Poltava. Närkingar i krig och fred. Soldater och militär organisation i Örebro län. Närkes militärhistoria, del. 1*. Red. Berg, Lars, Otto, Klingnéus, Sören & Norman, Hans. Örebro: Stiftelsen Nerikes regemente.
- Englund, Peter 1993a: *Ofredsår: om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt*. Julkaistu 1996 suomeksi, *Suuren sodan vuodet*. Suomentaja Timo Hämläinen. Helsinki: WSOY.
- Englund, Peter 1993b: "Om klienter och deras patroner". *Makt & vardag. Hur man styrde, levde och tänkte under svensk stormaktstid*. Red. Dahlgren Stellan, Florén, Anders & Åsa Karlsson. Stockholm: Atlantis.
- Englund, Peter 2000: *Den Öövertvinnerlige. Om den svenska stormaktstiden och en man i dess mitt*. Stockholm: Atlantis. Julkaistu 2001 suomeksi, *Voittamaton*. Suomentanut Seppo Hyrkäs. Helsinki: WSOY.
- Engman, Max, Villstrand Nils Erik 2008: *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman & Nils Erik Villstrand. Helsingfors: SLS. Stockholm: Atlantis.
- Ericson, Lars 1992: *Krigsakademiens tillkomst och första tid 1792–1819. Teokessa Karlberg, slott och skola. Utbildning till officer 1792–1992*. Red. Erik Norberg. Stockholm: Historiekomm. Krigsskolan.
- Ericson, Lars 1997: *Svenska knektar. Indelta soldater, ryttare och båtsman i krig och fred*. Lund: Historiska Media.
- Ericson, Lars 2004: *Krig och krigsmakt under svensk stormaktstid*. Lund: Historiska Media.
- Ericsson, Peter 2002: *Stora nordiska kriget förklarar: Karl XII och det ideologiska tilltalet*. Studia historica Upsaliensia 202. Uppsala: Uppsala universitet.
- Eriksson, Ingvar 2007: *Karolinen Magnus Stenbock*. Stockholm: Atlantis.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Change*. Cambridge: Polity Press.
- Foucault, Michel 2005 [1969]: *Tiedon arkeologia*. [L'archéologie du savoir]. Suomentanut Tapani Kilpeläinen. Tampere: Vastapaino.
- Frevert, Ute 1995: *Men of Honour*. [Ehrenmänner das Duell in der bürgerlichen Gesellschaft]. Translated by Anthony Williams. Cambridge, MA, USA: Polity Press: Blackwell Publishers.
- Fryxell, Anders 1856–1859: *Berättelser ur svenska historien. Till ungdomens tjänst 21-29*. Stockholm: Hjerta.
- Generalstaben 1918–1919. *Karl XII på slagfältet I-IV*. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners.
- Gilbert, Arthur 1976: *Law and Honour among Eighteen-Century British Army Officers*. *The Historical Journal*, Vol. 19, No. 1, 75-87.
- Glete, Jan 2002: *War and the State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch republic and Sweden as fiscal military states, 1500–1660*. London & New York: Routledge.

- Goldsworthy, Adrian 2006: *Rooman puolesta: Sotilaat, jotka loivat Rooman valtakunnan*. [In the name of Rome: The men who won the empire, 2003.] Suomentanut Heikki Tiilikainen. Helsinki: Ajatus.
- Grauers, Sven 1973: Horn, Henning Rudolf (1651–1730), *Svenskt Biografiskt Lexikon* 19. Red. Erik Grill. Stockholm: Svenskt Biografiskt Lexikon.
- Grauers, Sven 1979: Sven Lagerberg (1672–1746). *Svenskt Biografiskt Lexikon* 22. Red. Erik Grill & Birgitta Lager-Kromnow. Stockholm: Svenskt Biografiskt Lexikon.
- Göransson, Göran 1990: *Virtus militaris. Officersideal i Sverige 1560–1718*. Bibliotheca Historica Lundensis 68. Lund: University Press.
- Hacking, Ian 2008: *Mitä sosiaalinen konstruktivismi on?* [The Social Construction of What?]. Suomentanut Inkeri Koskinen. Tampere: Vastapaino.
- Haikari, Janne 2009: *Isännän Jumalan ja rehellisten miesten edessä. Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä 1600-luvun jälkipuoliskolla*. Bibliotheca Historica 121. Helsinki: SKS.
- Hakanen, Marko 2005: Mikä oli Klienttijärjestelmä? Klienttijärjestelmäkäsitteet uuden ajan alun Ruotsissa. *Historiallinen Aikakausikirja* 3/2005, 308–316.
- Hakanen, Marko 2011: *Vallan verkostoissa. Per Brahe ja hänen klienttinsä 1600-luvun Ruotsin valtakunnassa*. Jyväskylä Studies of Humanities 157. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Hakanen, Marko & Koskinen Ulla 2009: From friends to patrons. Transformations in the social power structure as reflected in the rhetoric of personal letters in sixteenth- and seventeenth-century Sweden. *Journal of Historical Pragmatics* 10, 1–22.
- Hallendorf, Carl, (red.) 1926: *Sveriges riddarhus*. Stockholm: Historiska förlag.
- Hannula, Joose, Olavi 1929: *Napuen taistelu*. Sotakorkeakoulun upseerikerhon julkaisuja 5. Helsinki: Otava.
- Hannula, J.O. 1930–1933: *Sotataidon historia I-III*. Helsinki: Otava.
- Hansson, Anders 2003: *Armfeldts karoliner*. Stockholm: Prisma.
- Harnesk Börje 2002: Den svenska modellens tidigmoderna rötter? *Historisk tidskrift* 2002 (122), 78–90.
- Hassan Jansson, Karin 2002: *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600-1800*. Studia historica Upsaliensia 205. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Henderson, Frank, Stewart 1994: *Honor*, Chicago: University of Chicago Press.
- Higate, Paul, R., 2003. *Military Masculinities. Identity and the State*. edited by Paul Higate. Westport, CT: Praeger.
- Himanka, Mikko 1989: Karoliinit taiteessa. Teoksessa *Karoliinien kuolonmarssi 1718–1719*. Takamaa, Reijo (toim.). Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto.
- Hjärne Harald 1902: Karl XII. Omstörtningen i Östeuropa 1697–1703. Stockholm: Ljus.
- Holmes, Geoffrey 1993: *The Making of a Great Power*. London: Longman.
- Holmström, Bengt 1983: Karl XII – Riksrådet – Finland. Brevväxlingen rörande finländska angelägenheter mellan Karl XII och rådet under åren 1700–1715. Ingår i *Ockuperat område. 18 elevuppsatser kring stora ofreden i Finland*

- och i synnerhet Åbolands historia.* Åbo Akademi Historiska institutionen. Meddelanden 7. Red. Nils Erik Villstrand. Åbo: Åbo Akademi.
- Hornborg, Eirik 1931: *Finlands Hävder 3. Det svenska väldets upplösning. Tiden 1697–1809.* Helsingfors: Schildt.
- Hornborg, Eirik 1952: *Karolinen Armfelt och kampen om Finland under Stora nordiska kriget.* Julkaistu 1955 suomeksi *Karoliini Armfelt ja kamppailu Suomesta Isonvihan aikana.* Suomentanut Kai Kaila. Porvoo: WSOY.
- Huhtala, Heikki 1989: *Karoliinien usko.* Teoksessa *Karoliinien kuolonmarssi 1718–1719.* Toimittanut Reijo Takamaa. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto.
- Hyrkkänen, Markku 2002: *Aatehistorian mieli.* Tampere: Vastapaino.
- Hägglman, Jean 1922: *Studier i frihetstidens försvarspolitik. Ett bidrag till Sveriges inre historia 1721–1727.* Stockholm: Nordiska Bokhandeln.
- Ilmakunnas Johanna 2009: *Kuluttaminen ja ylhäisaatelin elämäntapa 1700-luvun Ruotsissa.* Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Jahnukainen, O., S., 1953: *Sotataidon historia 4. Lineaaritaktiikan aikakaudesta ensimmäiseen maailmansotaan.* Helsinki: Otava.
- Jacobson, Gustaf 1945: *Från Geijer till Hjärne. Studier i svensk historieskrivning under 1800-talet.* Helsingfors: Söderströms.
- Janowitz, Morris 1960: *The Professional Soldier.* Glencoe (IL): Free Press.
- Jarlert, Anders 2005: *Kyrka och Tro.* Teoksessa *Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden.* Red. Jakob Christensson. Lund: Signum.
- Jern, Kurt 1993: *Frihetstiden och Gustavianska tiden 1721–1809.* Teoksessa *Finlands historia 2.* Rainer Fagerlund, Kurt Jern, Nils Erik Villstrand. Esbo: Schildts.
- Jokiaho, Mika 2000: *Suvun, perheen ja kotitalouden kunnian tähden. Seksuaalisuus ja sivilisoituminen uuden ajan alusa Pohjanmaalla (1540–1690).* Teoksessa *Rikos historiassa.* Jyväskylän historiallinen arkisto, vol. 5. Toimittanut Olli Matikainen. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Jonasson, Gustaf 1997: *Krigsfångar som resurs.* Teoksessa *Historiska Etyder. En vänbok till Stellan Dahlgren.* Red. Janne Backlund, Anders Florén, Åsa Karlsson, Hans Norman & Maria Ågren. Uppsala: Historiska Institutionen.
- Jonson-Torstendahl Salytjeva 2009: *Poltava: Krigsfångar och kulturutbyte.* Red. Lena Jonson & Tamara Torstendahl Salytjeva. Stockholm: Atlantis.
- Jorikson, Håkan 2005, *Granne med Fienden. Karolinska Förbundets Årsbok 2005,* 47–148.
- Joutsivuo-Mikkeli 1995: *Terveiden lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa.* Historiallinen Arkisto 106. Toimittaneet Timo Joutsivuo ja Heikki Mikkeli. Helsinki: SHS.
- Juva, Einar, W 1942: *Suomen taistelu itää vastaan.* Helsinki: Otava.
- Juvelius, Einar 1919: *Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana 1721–1741.* Historiallisia tutkimuksia 2. Helsinki: SHS.
- Juvelius, Einar 1931: *Suomen kansan aikakirjat V. Suomalaisen historiallisen kirjallisuuden ja Carl Grimbergin suurteoksen pohjalta esittänyt Einar W. Juvelius.* Helsinki: Otava.

- Jääskeläinen, Jussi 2011: *Paikallisyhteisö resurssina ja tuhojen kohteena. Venäjän armeijan logististen ratkaisujen seuraukset Suomen sodassa 1808–1809*. Åbo: Åbo Akademi.
- Kangas, Sini 2005: Miles Christi – Herran soturi sydänkeskiaikaisena supersankarina. *Historiallinen aikakauskirja* 1/2005, 41–49.
- Kangas, Sini 2007: *Deus vult. Images of crusader violence c. 1095–1100*. Helsinki: Department of History. University of Helsinki.
- Kangas, Tomi 1996: *Uudenkaupungin "siunattu" rauha 1721. Suuren Pohjan sodan ja Isonvihan päätös*. Uusikaupunki: Uudenkaupungin Merihistoriallinen yhdistys ry.
- Kansanaho, Erkki 1950: *Heränneitä karoliineja. Pietismin soihdunkantajia Kaarle XII:n armeijassa*. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Karlsson, Mikael 2000: Den manlige karolinen. *Karolinska Förbundets Årsbok 2000*, 183–206.
- Karlsson, Åsa 2003: Karl XII. *Karolinska förbundets årsbok 2003*, 32–64.
- Karlsson-Sjögren, Åsa 2009: Hopes and Fears of marriage. Violence, Ownership and Power in Early Eighteenth-Century Sweden. *Hopes and fears. For the Future in Early Modern Sweden 1500–1800*. Ed by Petri Karonen. Helsinki: SKS.
- Karolinska Förbundets Årsbok 2010*.
- Karonen, Petri 1998: A Life for a Life Versus Christian Reconciliation. Teoksessa *Five Centuries of Violence in Finland and the Baltic Area*. Edited by Mirkka Lappalainen. Helsinki: Publications of the History of Criminality Research Project. Julkaistu myös Columbus (Ohio): Ohio State University Press 2001.
- Karonen, Petri 1999: In Search of Peace and Harmony? Capital Crimes in late Medieval and early Modern Swedish Realm. In *Crime and control in Europe from the past to present*. Editors Mirkka Lappalainen & Pekka Hirvonen. Helsinki: Academy of Finland.
- Karonen, Petri 2004: *Patruunat ja poliitikot. Yritysjohdajien taloudellinen ja yhteiskunnallinen toiminta Suomessa 1600–1920*. Historiallisia Tutkimuksia 217. Helsinki: SHS.
- Karonen, Petri, Tarjamo, Kerttu 2006: *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Historiallinen arkisto 124. Toimittaneet Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo. Helsinki: SKS.
- Karonen, Petri 2006b: Johdanto. Kun rauha tuo omat ongelmansa. Teoksessa *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Toimittaneet Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo. Historiallinen arkisto 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karonen, Petri 2008a: *Pohjoinen suurvalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809, 3. uudistettu painos*. Helsinki: WSOY.
- Karonen, Petri 2008b: Coping with Peace after a Debacle: the Crisis of the Transition to Peace in Sweden after the Great Northern War (1700–1721). *Scandinavian Journal of History* 3/2008, vol 33, 241–271.
- Karonen, Petri 2008c: De finska borgarna och begreppet "Finland". Om borgarståndet och dess krav på ständertidens riksdagar. Ingår i *Maktens mosaik*.

- Enhet, särart och självbild i det svenska riket.* Red. Max Engman & Nils Erik Villstrand. Helsingfors: SLS. Stockholm: Atlantis.
- Karonen, Petri 2009: Hope, Fear and Realities. The Council of the Realm and the Quest for Peace in Sweden 1718–1721. In *Hopes and fears. For the Future in Early Modern Sweden 1500–1800*. Ed. by Petri Karonen. SKS: Helsinki.
- Katajalla, Kimmo 1994: *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta Karjalassa 1683–1697*. Helsinki: SHS.
- Katajalla, Kimmo 1997: Kruunu kansanuskoa kitkemässä: noituus- ja taikuus-syytteet Käkisalmen läänin käräjillä 1600-luvulla. Teoksessa *Tie tulkintaan: juhlaakirja akatemiaprofessori Heikki Ylikankaalle*. Toimittaneet Anu Koskivirta ja Aleksanteri Suvioja. Porvoo: WSOY.
- Katajalla, Kimmo 2002: *Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin ajalla n. 1050–1800*. Helsinki: SKS.
- Katajalla, Kimmo 2008: Diffentiering och unifisering. Provinspolitiken vid det svenska rikets östgräns ca 1617–1809. Ingår i *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman & Nils Erik Villstrand. Helsingfors: SLS. Stockholm: Atlantis.
- Katajalla, Kimmo 2009: En för alla, alla för en. *Karolinska förbundets årsbok 2009*, 163–191.
- Katajisto, Kati 2008: *Isänmaamme keisari. Eliitin kansallisen identiteetin murros ja suomalaisen isänmaan rakentuminen autonomian ajan alussa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Keegan John 1976: *The Face of Battle*. Connecticut: Easton Press.
- Keegan, John 2005: *Sodankäynnin historia*. Suomentanut Jouni Suistola. Jyväskylä: Ajatus. Original, 1993: *A History of Warfare*. London: Hutchinson.
- Kempainen, Ilona 2006: *Isänmaan uhrit. Sankarikuolema Suomessa toisen maailmansodan aikana*. Helsinki: SKS.
- Keskisarja, Teemu 2006: *"Secoituxesta järjettömään luondocappalden canssa." Perversiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kiernan, Victor, Gordon 1989: *The Duel in European History. Honour and the Reign of Aristocracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Kinnunen, Tiina 2006: *Kiitetyt ja parjatut. Lotat sotien jälkeen*. Helsinki: Otava.
- Kinnunen Tiina & Kivimäki, Ville 2006: Sodan psykohistoriaa. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Helsinki: Minerva.
- Kivimäki, Ville 2006: Psykiatrien paperisota. Suomalaissoitilaiden psyykkisten vammojen diagnoosit ja hoito toisen maailmansodan aikana. *Historiallinen aikakauskirja* 3/2006, 235–252.
- Kokkonen, Jukka 2002: *Rajaseutu liikkeessä. Kainuun ja Pielisen Karjalan asukkaiden kontaktit Venäjän Karjalaan kreivin ajasta sarkasotaan (1650–1712)*. Bibliotheca Historica 79. Helsinki: SKS.

- Konovaltjuk, Pavel, Lyth, Einar 2009: *Vägen till Poltava. Slaget vid Lesnaja 1708. Studier i äldre militärhistoria: 2.* Stockholm. Svenskt Militärhistorisk biblioteks förlag.
- Korkiakangas, O, 1974: *Kaarle XII:n kenttäarmeijan huolto sotaretkillä 1700–1701 mannereurooppalaisten huoltojärjestelmien näkökulmasta.* Historiallisia tutkimuksia 89. Helsinki: SHS.
- Koskinen, Yrjö 1865: *Lähteitä Ison vihan historiaan. Handlingar till upplysande af Finlands öden under det Stora nordiska kriget 1.* Helsinki: SKS.
- Kotilainen Sofia 2008: *Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle.* Bibliotheca Historica 120. Helsinki: SKS.
- Kujala, Lauri 1955: *Pohjanmaan puolustus suuren Pohjan sodan aikana.* Historiallisia tutkimuksia 39. Helsinki: SHS
- Kujala, Antti 1998: *Sotapalveluksen välttely suuren Pohjan sodan alkupuolella: kolmikkaat vai kaksinnusmiehet vai kenties kummatkin? Teoksessa AO: Lisiä historiaan. Ystäväkirja Aarno Nirkolle.* Helsinki: Pertti Vuorinen.
- Kujala, Antti 2001: *Miekka ei laske leikkiä. Suomi suuressa pohjan sodassa 1700–1714.* Helsinki: SKS.
- Kuvaja, Christer 1999: *Försörjning av en ockupationsarmé. Den ryska arméns underhållssystem i Finland 1713–1721.* Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Kuvaja, Christer 2008: *Karolinska krigare 1660–1721. Kringen kring Östersjön, del 4.* Helsingfors: Schilts.
- Kuylensstierna, Oswald 1918: *Kring Karl XII. Karolinska studier.* Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Laidre Margus 1998: *Segern vid Narva. Början till en stormakts fall.* Stockholm: Natur och Kultur.
- Lagerqvist, Lars, O, Nathorst-Böös, Ernst 1985: *Vad kostar det? priser och löner från medeltid till våra dagar.* Stockholm: LT.
- Lagerroth, Fredrik, Nilsson, J.E. & Olsson, Ragnar 1934: *Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772. Sveriges riksdag. Historisk och statsvetenskaplig framställning Band 5, Frihetstidens maktägande ständer 1719–1772, del 1.* Stockholm: Sverige, Riksdagen.
- Lagerstedt, Ilpo 1989: *Karoliinien kuolonmarssi. Karoliinien kuolonmarssi 1718–1719.* Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto.
- Landquist, John, Husén, Torsten 1973: *Pedagogikens historia.* Lund: Gleerup.
- Lappalainen, Jussi T. 1975: *Elämää Suomen sotaväessä Kaarle X Kustaan aikana.* Studia Historica Jyväskyläänsia. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lappalainen, Jussi T. 1989: *Aseet ja taistelut.* Helsinki: Otava.
- Lappalainen, Jussi T. 2001: *Sadan vuoden sotatie.* Helsinki: SKS
- Lappalainen, Mirkka 2005: *Suku Valta Suurvalta. Creutzit 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa.* Helsinki: WSOY.
- Larsson, Esbjörn 2005a: *Från adlig uppfostran till borgerlig utbildning: Kungl. krigsakademierna mellan åren 1792 och 1866.* Studia historica Upsaliensia 220. Uppsala: Uppsala universitet.
- Larsson, Esbjörn 2005b: *Resencion av Män och manlighet från vikingar till Kalle Anka. Welinder, Stig, (red.).* Stockholm 2003. *Historisk Tidskrift* 1/2005. 133–134.

- Larsson, Olle 2009: Stormaktens sista krig: Sverige och stora nordiska kriget 1700–1721. Lund: Historiska Media.
- Laulaja, Jorma 1989: Sotilasoppi Nils Idman, karoliinien kohtalon jakaja. Teoksessa *Karoliinien kuolonmarssi 1718–1719*. Toimittanut Reijo Takamaa. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto.
- Lidman, Satu 2002: Häpeän merkityksestä ja hyödyntämisestä rangaistuksissa. *Historiallinen aikakauskirja* 4/2002, 258–269.
- Lind, Gunner 1987: Military and Absolutism. The Army Officers of Denmark–Norway as a Social Group and Political Factor, 1660–1848. *Scandinavian Journal of History* 12, 221–243.
- Lindgren, Jan 1985: The Swedish “Military State” 1560–1720. *Scandinavian Journal of History* 10, 305–336.
- Lindgren, Jan 1992a: *Maktstatens resurser*, (opublicerad).
- Lindgren, Jan 1992b: Karl XII. *Ingår i Kungar och krigare. Tre essäer om Karl X Gustav, Karl XI och Karl XII*. Red. Anders Florén. Stockholm: Atlantis.
- Lindeqvist, K.O. 1919: *Isonvihan aika Suomessa*. Porvoo: WSOY.
- Lindström, Dag 1994: Oärlige mästare och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden. *Historisk tidskrift* 4/1994, 513–554.
- Liljequist Jonas 1995: Staten och "sodomiten" - tystnaden kring homosexuella handlingar i 1600- och 1700- talets Sverige. *Lambda Nordica I*. 1-2/1995 Stockholm: Föreningen Lambda Nordica, 9–31.
- Liljequist, Jonas 1997: "Att inte kunna förstå sig är att inte kunna leva". Om personlighet, identitet och kön i 1600- och 1700-talens Sverige. *Individ och struktur i historisk belysning*. Red. Tom Ericsson & Agneta Guillemot. Umeå: Forskningsrapporter inom Historiska institutionen vid Umeå Universitet 10.
- Liljequist, Jonas, 1999: Violence, honour and manliness in early modern northern Sweden. *Crime and control in Europe from the past to present*. Ed. by Mirikka Lappalainen and Pekka Hirvonen. Helsinki: Academy of Finland.
- Liljequist, Jonas 2001: Mannens våld och välde inom äktenskapet. En studie av kulturella stereotyper från reformationstiden till 1800-talets början. *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Red. Inger Lövkrona. Lund: Nordic Academic Press.
- Liljequist, Jonas 2009: Ära, dygd och manlighet. Strategier för social prestige i 1600- och 1700-talets Sverige. *Lychnos 2009, årsbok för idé och lärdomshistoria*.
- Liljegren, Bengt 2000: *Karl XII. En biografi*. Historiska Media.
- Ljustrov, Michail 2009: Rysk och Svensk Krigspanegyrik under Stora nordiska kriget. *Poltava. Krigsfångar och kulturutbyte*. Red. Lena Jonson, Tamara Torstendahl Salytjeva. Stockholm: Atlantis.
- Luukkko, Armas 1967: *Suomen Historia VIII 1617–1721*. Porvoo: WSOY.
- Lövkrona, Inger 2001: *Mord, misshandel och sexuella övergrepp. Historiska och kulturella perspektiv på kön och våld*. Lund: Nordic Academic Press.
- Malkki, Janne 2008: Malkki, Janne, Marjomaa, Risto, Raitasalo, Jyri, Karasjärvi, Tero, Sipilä, Joonas, *Sodan historia*. Helsinki: Otava

- Marjomaa, Risto 2000: Kuolema taistelukentällä. Teoksessa *Ilmestyskirjan ratsastajat. Sota, nälkä, taudit ja kuolema historiassa*. Toimittaneet Risto Marjomaa, Jouko Nurmiainen & Holger Weiss. Tampere: Vastapaino.
- Marklund, Andreas 2006: På fädernas Axlar. Faderssymboler, manlighet och patriotisk gemenskap under Stora nordiska kriget. *Scandia* 72:1. 22–38.
- Marklund, Andreas 2008: *Stenbock. Ära och ensamhet i Karl XII:s tid*. Lund: Historiska Media.
- Matikainen, Olli 2000: Johdanto teoksesta *Rikos historiassa*. Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 5, toim. Olli Matikainen. Jyväskylä: Kopijyvä.
- Matikainen, Olli 2002: *Verenperijät. Väkiältä ja murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvuilla*. Bibliotheca Historica 78. Helsinki: SKS.
- Mauss, Marcel 1974: The Notion of Techniques of the Body. *Economy and Society*. vol 2. 1/1973, 70–88.
- McCarthy, Barry 1994: Warrior Values. A socio-historical survey. In *Male Violence*. Ed. John Archer. London: Routledge.
- Melkersson, Martin 1997: *Staten, ordningen och friheten. En studie av den styrande elitens syn på statens roll mellan stormaktstiden och 1800-talet*. Studia historica Upsaliensia 184. Uppsala: Uppsala University.
- Miller, William, Ian 2000: *The Mystery of Courage*. Cambridge, Ma & London: Harvard University Press.
- Moyar, Mark 2007: The Current State of Military History. *The Historical Journal* 50,1, 225–240.
- Mäntylä Ilkka 1969: *Ja yhteinen rahvas todisti. Kollaasi 1600-luvun suomalaisista tuomiokirjoista*. Porvoo: WSOY.
- Niemelä, Jari 1995: Ruotuarmeijan merkitys 1700-luvun suomalaisessa yhteiskunnassa. Teoksessa *Niin tuli sota maahan! Sotien ja sotalaitoksen vaikutus suomalaiseen yhteiskuntaan*. Turun Historiallinen arkisto 49. Toimittanut Jari Niemelä. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.
- Niléhn, Lars, H. 1983: *Peregrinatio Akademica. Det svenska samhället och de utrikes studieresorna under 1600-talet*. Bibliotheca historica Lundensis 54. Lund: Liber/Gleerup.
- Nilsson, Sven, A 1990: *De stora krigens tid. Om Sverige som militärstat och bondesamhälle*. Studia Historica Upsaliensia 161. Uppsala: Uppsala University.
- Nordenvall, Per 1998: *Kungliga Serafimerorden: 1748–1998*. Per Nordenvall på uppdrag av Kungl. Maj:ts orden. Stockholm: Kungl. Maj:ts orden.
- Nordin, Jonas 2009: *Frihetstidens monarki. Konungamakt och offentlighet i 1700-talets Sverige*. Stockholm: Atlantis.
- Nuorteva, Jussi 1999: *Suomalaisten ulkomainen opinkäynti ennen Turun akatemian perustamista 1640*. Bibliotheca historica 27. Helsinki: SHS.
- Näre, S, Kirves, J, 2008: *Ruma sota. Talvi- ja Jatkosodan vaiettu historia*. Helsinki: Johnny Kniga.
- Oredsson, Sverker 1992: *Gustav Adolf, Sverige och Trettioåriga kriget. Historieskrivning och kult*. Bibliotheca Historica Lundensis 70. Lund.
- Oredsson, Sverker 1998: *Tsar Peter och kung Karl. Två härskare och deras folk*. Red. Sverker Oredsson. Stockholm: Atlantis.

- Peltonen, Markku 2003: *The Duel in Early Modern England*. New York: Cambridge University Press.
- Claes Peterson 2009: Peter den stores förvaltningsreformer. *Poltava: krigsfångar och kulturutbyte*. Red. Lena Jonson & Tamara Torstendahl Salytjeva. Stockholm: Atlantis.
- Perelman, Chaïm 2007: *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Perlestam, Magnus 2003: "Fienden hade doch intet det hiertat att attackera mig." Den karolinska krigarens syn på ett modigt beteende. *Män och manlighet från vikingar till Kalle Anka*. Red. Stig Welinder. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Perlestam, Magnus 2004: "Såsom en skyldig och oförfärad soldat och Tjänare". Mod i Karl XI:s krigsartiklar. *Blickar bakåt. Elva uppsatser om ett förgånget nu*. Rapport / Institutionen för humaniora, Mitthögskolan 15. Red. Christina Kjellson, Sven Olofsson & Per Sörlin. Härnösand: Institutionen för humaniora, Mitthögskolan.
- Perlestam, Magnus 2008: *Lydnad i karolinernas tid*. Lund: Nordic Academic Press.
- Persson, Fabian 1992: "Att leva på hoppet" – om den misslyckade klienten. *Historisk tidskrift* 1992, 112, 316–329.
- Petri, Gustaf 1958: *Kungl. Första livgrenadjärregementets historia Del 3. Östgöta infanteriregemente under Karl XI och Karl XII*. Stockholm: Norstedts.
- Pipping, Knut 1978 [1947]: *Komppania pienoisyhteiskuntana*. [Kompani som samhället]. Suomentanut Heikki Vilén. Helsinki: Otava.
- Pitt-Rivers, Julian 1966: Honour and social status. *Honour and shame: The Values of Mediterranean society*. Eds. Julian Pitt-Rivers and Ernest Gellner. The nature of human society-series. London: Weidenfield and Nicholson Ltd.
- Porter, Roy 1992: History of Body. *New Perspectives on Historical Writing*. e. Peter Burke. Cambridge: Polity Press.
- Porter, Roy 2001: History of Body Reconsidered. *New Perspectives on Historical Writing*. Second edition. Ed. Peter Burke. Cambridge: Polity Press.
- Pylkkänen, Ali 1996: *Talonpojan vainiolta sotilaan ruokapöytään. Tilojen ja niiden verojen osoittaminen sotilaille ja heidän perheillensä Suomessa 1636–1654*. Bibliotheca Historica 17. Helsinki: SHS.
- Raneke, Jan 1990: *Svensk adelsheraldik med Klingspors vapenbok*. Malmö: Corona.
- Resic, Sanimir 1999: *American Warriors in Vietnam, Warrior Values and the Myth of the War Experience During the Vietnam War 1965-1973*. Malmö: Team offset & media.
- Resic, Sanimir 2001: Krigaren som mansideal. *Genusperspektiv i historia: metodövningar*. Red. Magnus Perlestam. Lund: Studentlitteratur.
- Renvall, Pentti 1947: *Historiantutkimuksen työmenetelmät. Teoriaa, käytäntöä, tavoitteita suomalaiseen ainekseen sovellettuina*. Porvoo: WSOY.
- Renvall, Pentti 1962: Ruotsin vallan aika. *Suomen kansanedustuslaitoksen historia I*. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea.
- Renvall, Pentti 1965. *Nykyajan historiantutkimus*. Porvoo, Helsinki: WSOY.
- Roth, Thomas 1999: Heder och ära. Aspekter på det militära hedersbegreppet. *Athena och Ares. Till minne av vännen och kollegan Bengt M. Holmquist*. Red.

- Fred Sandstedt & Thomas Roth. Stockholm: Statens försvarshistoriska museer.
- Runeby, Nils: *Monarchia Mixta: Maktfördelningsdebatt i Sverige under den tidigare stormaktstiden*. Studia Historica Upsaliensia 6. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Rytjalovskij, Jevgenij 2009: Svenskarnas kulturella och sociala anpassning i rysk fångenskap. Ingår i *Poltava: krigsfångar och kulturutbyte*. Red. Lena Jonson, Tamara Torstendahl Salytjeva. Stockholm: Atlantis. 63–80.
- Sandstedt, Erik 1972: *Studier rörande Jöran Nordbergs Konung Carl XII:s historia*. Lund: Studentlitteratur.
- Sandstedt, Erik 2000: Karl XII och Alexanderrollen. *Karolinska Förbundets Årsbok 2000*, 183–206.
- Sandstedt, Fred et al. 2006: *In Hoc Signo Vincas, A Presentation of the Swedish State Trophy Collection*. Eds. Fred Sandstedt, Lena Enquist Sandstedt, Martin Skoog & Karin Tetteris. Stockholm: The National Swedish Museums of Military History.
- Sarkamo, Ville 2005: Karolinernas akillesval. Krigarären inom den karolinska armén under stora nordiska kriget (1700–1721). *Historisk Tidskrift för Finland* 4/2005, 413–438.
- Sarkamo, Ville 2009: Hederns och ärans språk. Ingår i *Språket i Historien – Historien i Språket*. Folkmålstudier 49, 205–215.
- Sarkamo, Ville 2010: Honour, Masculinity and Corporality in the Officer Corps of Early Eighteen-Century Sweden. *Sjuttonhundratals* 2010, 32–49.
- Screen, John, E, O 2007: *The Army in Finland During the Last Decades of Swedish Rule (1770–1809)*. Studia Historica 75. Helsinki: SHS.
- Sjöberg, Maria 2008: *Kvinnor i Fält 1550–1850*. Hedemora/Möklinta: Gidlunds förlag.
- Sjöstrand, Wilhelm 1941: *Grunddragen av den militära undervisningens uppkomst- och utvecklingshistoria i Sverige till år 1792*. Uppsala universitets årsskrift 1941:6. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Sjöström, Oskar 2008: *Fraustadt 1706: ett fält färjat rött*. Lund: Historiska Media.
- Shils, Edward, A, Janowitz, Morris 1948: Cohesion and Disintegration in the Wehrmacht in World War II. *The Public Opinion Quarterly* Vol. 12, No 2 (Summer, 1948), 280–315.
- Siltala, Juha 2006: Sodan psykohistoriaa. Teoksessa *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodasta*. Toimittaneet Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Helsinki: Minerva.
- Sotahistoriallinen aikakauskirja, 2000–2011*.
- Spierenburg Pieter 1998a: *Men and Violence: Gender, Honor and Rituals in Modern Europe and America*, ed. Pieter Spierenburg. Columbus: Ohio State University Press.
- Spierenburg Pieter 1998b: Masculinity, Violence and Honor: An Introduction. In *Men and Violence: Gender, Honor and Rituals in Modern Europe and America*, ed. Pieter Spierenburg. Columbus: Ohio State University Press.
- Spierenburg Pieter 1998c: *Knife Fighting and Popular Codes of Honor in Early Modern Amsterdam*. In *Men and Violence: Gender, Honor and Rituals in*

- Modern Europe and America*, ed. Pieter Spierenburg. Columbus: Ohio State University Press.
- Ståhl, Svante 2003: Karl XII:s död – gätans lösning. *Karolinska Förbundets Årsbok 2003*, 65–105.
- Strömberg, John 1996: *Studenter, nationer och universitet. Studenternas härkomst och levnadsbanor vid Akademin i Åbo 1640–1808*. Helsingfors: SLS.
- Söderberg, Ulf 2009: Recension av Maria Sjöbergs ”Kvinnor i Fält 1550–1850”. *Karolinska Förbundets Årsbok 2009*, 251–253.
- Takamaa, Reijo (toim.) 1989: *Karoliinien kuolonmarssi 1718–1719*. Seinäjoki: Etelä-Pohjanmaan Maakuntaliitto.
- Tallett, Frank 1992: *War and Society in Early Modern Europe 1495–1715*. New York: Routledge.
- Tandefelt, Henrika 2007: *Konsten att härska. Gustaf III inför sina undersåtar*. Helsingfors: SLS.
- Tarkiainen, Kari 1986: *Se Wanha Wainooja. Käsitykset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen*. Historiallisia tutkimuksia 132. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Tepora, Tuomas 2011: *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945*. Helsinki: WSOY.
- Tiihonen, Seppo & Ylikangas, Heikki 1992: *Virka valta kulttuuri*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Tilly, Charles 1992: *Coercion, capital and European States AD 990–1992*. Cambridge (Mass.): Blackwell.
- Thisner, Fredrik 2007: *Militärstatens arvegods. Officerstjänstens socialreproduktiva funktion i Sverige och Danmark, ca. 1720–1800*. *Studia historica Upsaliensia* 230. Uppsala : Acta Universitatis Upsaliensis.
- Tuunainen, Pasi 2009: Katsaus vuoden 2008 sotahistorialliseen kirjallisuuteen. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja 2009*, 28, 297–331.
- Tuunainen, Pasi 2010: Katsaus vuoden 2009 sotahistorialliseen kirjallisuuteen. *Sotahistoriallinen Aikakauskirja 2010*, 30, 262–294.
- Tuure, Harri 1998: Suomen sotilasrikoslainsäädännön kehityksestä. *Lakimies* 4/1998, 96, 568–589.
- von Törne, P. O. 1934: *Aatelissuvut. Teoksessa Suomen kulttuurihistoria II. Suolahti et. al. Jyväskylä: Gummerus*.
- Ullgren, Peter 2006: *Uppsnappade brev, Karl XII:s soldater i Norge 1716*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Ullgren, Peter 2008: *Det stora nordiska kriget 1700–1721: En berättelse om stormakten Sveriges fall*. Stockholm: Prisma.
- Vainio-Korhonen, Kirsi 2008: *Sophie Creutzin aika. Aateliselämää 1700-luvun Suomessa*. Helsinki: SKS.
- Wernstedt, Folke 1957: Lineartaktik och karolinsk taktik. *Karolinska förbundets årsbok 1957*, 153–164.
- Westerlund, Olof 1951: *Karl XII i svensk litteratur. Från Dahlstierna till Tegnér*. Lund: Gleerup.

- Viljanti, Arvo 1940: Vakinaisen sotamiehenpidon sovelluttaminen Suomessa 1600-luvun lopulla II. Uudenmaan-Hämeen lääni. Turku: Turun yliopisto.
- Villius, Hans 1951: *Karl XII:s ryska fälttåg*. Källstudier. C.W.K. Lund: Gleerup.
- Vilkuna, Kustaa, H., J. 1996: *Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 196. Helsinki: SHS.
- Vilkuna, Kustaa, H. J. 2005: *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostavihasta*. Historiallisia Tutkimuksia 229. Helsinki: SKS.
- Vilkuna, Kustaa, H. J. 2009: *Neljä ruumista*. Helsinki: Teos.
- Villstrand, Nils Erik 1983: *Ockuperat område. 18 elevuppsatser kring stora ofreden i Finlands och i synnerhet Åbolands historia*. Åbo Akademi Historiska institutionen. Meddelanden 7. Red. Nils Erik Villstrand. Åbo: Åbo Akademi.
- Villstrand, Nils Erik 1992: *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Villstrand, Nils Erik 1993: *Stormaktstiden. Finlands historia del 2*. Fagerlund, Rainer, Jern, Kurt, Villstrand, Nils Erik. Esbo: Schildts.
- Villstrand, Nils Erik 2000: *Adaption or Protestation : Local Community facing the Conscription of Infantry for the Swedish Armed Forces, 1620–1679. A Revolution from Above? The Power State of 16th and 17th Century Scandinavia*. Odense: Odense University Press.
- Villstrand, Nils Erik 1999: *Från konungens undersåtar till kejsarens. Den ryska tro- och huldhetseden i Vasa län år 1808. Krig kring Kvarken – Finska kriget 1808–09 och slaget vid Oravais i ny belysning*. Red. Martin Hårstedt & Göran Backman. Oravais: Oravais historiska föreningen.
- Villstrand, Nils Erik 2005: *Stormaktstidens politiska kultur*. Ingår i *Signums svenska kulturhistoria*. Red. Jacob Christensson. Lund: Signum.
- Villstrand, Nils Erik 2008: *Inledning*. Ingår i *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman & Nils Erik Villstrand. Helsingfors: SLS. Stockholm: Atlantis.
- Voltaire [1731]: *Kaarle XII:n historia*. [Histoire de Charles XII]. 4. painos julkaistu 2000. Suomentaja O. A. Kallio. Hämeenlinna: Karisto.
- Vuorimies, Heikki 2008: *Pääkatselmusrullat sukututkijan tietolähteenä. Sukutieto 3/2008, 25, 6–13*.
- Wallmann, Johannes 1997: *Totinen kääntymys ja maailmanparannus. Pietismi kirkkohistoriallisena ilmiönä*. Suomentanut Esko M. Laine. Helsinki: Kirjaneliö.
- Westin, Gunnar, T, 1953: *Dagböcker som källor för Karl XII:s ryska fälttåg. Karolinska förbundets årsbok 1953, 7–133*.
- Wirilander, Kaarlo 1950: *Suomen upseeristo 1700-luvulla, Sosiaalhistoriallinen tutkimus Suomen armeijan jakopalkkaisuudesta upseeristosta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjapainon Oy.
- Wirilander, Kaarlo 1974: *Herrasväkeä: Suomen säätyläistä 1721–1870*. Historiallisia tutkimuksia 93. Helsinki: SHS.
- Wolff, Charlotta 2004: *Vänskap och makt. Den svenska politiska eliten och upplysningstidens Frankrike*. Helsingfors: Helsingfors universitet.

- Wolke, Lars Ericson, Larsson Göran & Villstrand, Nils Erik 2006: *Trettioåriga kriget. Europa i Brand 1618–1648*. Lund: Historiska media.
- Ylikangas, Heikki 1998: *What Happened to Violence? An Analysis of the Development of Violence From Medieval Times to Early Modern Era Based on Finnish Source Material*. Helsinki: Suomen Akatemia.
- Ylikangas, Heikki 2000: *Aikansa rikos – historiallisen kehityksen valaisijana*. Helsinki: WSOY.
- Åberg, Alf, Göransson, Göte 1976: *Karoliner*. Stockholm: Bra Böcker.
- Åberg, Alf 1998: *Av annan mening. Karolinen Axel Gyllenkrok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Åberg, Alf 1999: *Karolinska kvinnoöden*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Åstrand, Sven 1984: Lybecker, Georg. Ingår i *Svenskt biografiskt lexikon XXIV*. Stockholm: Svenskt biografiskt lexikon.
- Österberg, Eva 1989: Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur. *Scandia* 55:1, 73–95.
- Österberg, Eva 1997: *Jämmerdal och fröjdesal. Kvinnor i Stormaktstidens Sverige*. Red. Eva Österberg. Stockholm: Atlantis.

LIITTEET

Liite 1. Vuosipalkat Ruotsin armeijan jakopalkkaisessa jalkaväessä (1680-luvulta)⁶⁷²

sotilasarvo	kymmenys viljatynnyriä	talonverot yhteensä	
		taaleria	taaleria
ups.			
eversti	-	1500	1500
everstiluutnantti	-	750	750
majuri	32	128	200
kapteeni	32	128	200
rykm. majoitusmestari	32	88	160
luutnantti	12	73	100
vänrikki	12	73	100
aliups.			
Rykmentinväepeli	10	27	49,5
Väepeli	5	30	41
kersantti	5	30	41
lippumies	4	20	29
majoittaja	4	20	29
varusmestari	4	20	29

Ratsuväessä palkat ylemmällä päällystöllä (everstit ja everstiluutnantit) olivat samat kuin jalkaväessä. Muulla päällystöllä ratsuväen palkat olivat paremmat. Esiupseerit (everstit, everstiluutnantit ja majurit) saivat lisäksi komppanianpäällikön (kapteenin) palkan niin jalka- kuin ratsuväessäkin. Palkkoja verrattaessa huomataan selkeä ero toisaalta ylemmän päällystön ja toisaalta upseeriston ja aliupseeriston kesken. Lisäksi aliupseereiden palkka oli huomattavasti korkeampi kuin tavallisella sotilaalla, joka sai käytännössä tyytyä juomarahoihin. Vuoden 1680 hintatason mukaan esimerkiksi kuudella taalerilla sai yhden rihlatun kiväärin. Miehen paita maksoi puolestaan 11 taaleria ja kahdeksan äyriä. Vuonna 1685 sai hopeoidun miekan 16 taalarilla ja 16 äyrillä. Nämä esimerkit riittänevät kertomaan siitä, millaiset suhteelliset tuloerot rivimiehillä, aliupseereilla ja upseereilla olivat.⁶⁷³

⁶⁷² Korkiakangas 1974, 100–101. Luku yhteensä saadaan kun kymmenysviljan arvo lasketaan kruununarvon eli 2,25 taalerin tynnyrihinnan mukaan; Katso palkkatietoja myös 1750-luvulta Thisner 2007, 76, sekä myöhemmältä 1700-luvulta, Screen 2007, 104–117.

⁶⁷³ Lagerqvist–Nathorst-Böös 1985, 73–74.

Liite 2. Sijoitteludeputaation aatelissäätöiset jäsenet

Kreivit:

1. Kreivi kanslianeuvos Wrangel kreivi Carl Adolf Gyllenstiernan valtakirjalla
2. Vapaaherra Gustaf Oxenstierna kreivi Sperlingin valtakirjalla
3. Hovikansleri kreivi Carl Gyllenborg kreivi Claes Bonden valtakirjalla
4. Kreivi Ernest August Welling

Vapaaherrat:

5. Maaherra, paroni, herra Conrad Ribbing
6. Kenraaliadjutantti herra Jöran Rosenhane
7. Everstiluutnantti Sten Coyet
8. Eversti Jöran Knorring

Aateliset:

9. Everstiluutnantti Fredrich Trolle
10. Kenraaliadjutantti Pehr Sparre
11. Laamanni [Carl Gustaf?] Gyllencreutz
12. Kapteeni Herman Brandt
13. Everstiluutnantti Carl Cantersten
14. Kamariherra Carl Gripenstierna
15. Everstiluutnantti Olof Lagerborg
16. Majuri [Isak?] Cedercrantz
17. Everstiluutnantti Eric Odelström
18. Majuri Ulfhielm
19. Ylikomissaari Petter Drufwa
20. Pääsotakomissaari Drysell [Dryssel]
21. Everstiluutnantti Wilsdorff
22. sihteeri Olof Estenberg
23. sihteeri Soldan
24. sihteeri Eric von Roland

Lisäksi 12 pappis-, 12 porvaris- ja 12 talonpoikaissäädyn edustajaa

Liite 3. Memoriaaliaineisto rykmentteihin jaoteltuna**Nide R 2444:**

Västmanlands regemente
Jämtlands regemente
Tavastehus regemente
Nylands och Tavastehus dragonregemente
Upplands regemente
Hälsinge regemente

Nide R 2445:

Savolax och Nyslotts regemente
Överste Baron Bengt Ribbings garnisonregemente i Göteborg
Österbottens regemente
Generalmajor Dyvalls regemente
Gref Posses regemente
Södra skånska kavalleriregement

Nide R 2446:

Norra skånska kavalleriregemente
Östgöta kavalleriregemente
Kungliga Majestäts adelsfana
Västgöta kavalleriregemente
Artilleriregemente

Nide R 2447:

Södermanlands regemente
Björneborgs regemente
Bohusläns kavalleri och dragoner
Nylands regemente
Kronobergs regemente
Jönköpings regemente

Nide R 2448:

Älvsborgs regemente
Åbo regemente
Närke och Värmlands regemente
Kungliga. livdrabanter
Dalregementet
Smålands kavalleriregemente

Nide R2 449:

GeneralmajorHorns regemente i Stockholm
Kungliga Majästets livgardet
Stralsundska garnisonregemente
Kungliga Majestäts livdragoner

Västerbottens regemente
Kymmenegårds regemente

Nide R 2450:

Adlerfelts regemente
Skaraborgs regemente
Västgötadals regemente
Kalmar regemente
Livregemente till häst

Nide R 2451:

Placeringsdeputations protocoll

Nide R 2452:

Memorialer som höra icke till någon viss regter[regementen]

Nide R 2453:

Expectanter

Nide R 2454:

Lista och memorialer av fler officerare som fått pension

Liite 4. Suomen historian perustutkimustoimikunnan mikrofilmit

Luettelo käytetyistä mikrofilmeistä:

Valtiopäivät:	F- numero	Mikrofilmirulla:
1723	F 1-70	89
1723	F 71-104	90
1723	F 105-201	94
1723	F 202-281	95
1723	F 282-300	96
1723	F 301-390	97
1723	F 391-415	98

Lisäksi apuna käytetty seuraavaa Kansallisarkiston konseptikortistoa:

C 7a SHPT

Valtiopäivämateriaalit 1723, 1726-27.

Kansio 1

Liite 5. Upseereiden ja rivimiesten vala Kaarle XI:n sota-artikloissa

Tit. XXV

Om alla Officerares samt Gemenas Eed och plicht.

Art. 143

Och på det alt hwad i desse *Articlar* upfördt och begripit är/ deste bättre och fogligare aff hwarior och enom må effterlefwat warda/ ock hwar och en för sin egen skada/ fahra och förderff/ sig deste mera till wahra taga må/ så skole alle *Officerare* och Gemene til Häst och Foot/ ingen undantagandes/ effterföllande Eed willigt och owågerligen swåria och aflägga.

Iag N.N.Låfwar och swår wijd Gud och hans Helga Ewangelium/ at iag wil oc skal/ för min rätta Konung och Arffurste hafwa och hålla/ den Stormechtigste högborne Furste och Herre CARL den XI Sweriges/ Giötes och Wändes Konung/ Storfurste till Finland/ Hertig uti Skåne/ Estland/ Lifland/ Carelen/ Brehmen/ Werden/ Stettin /Pommern/ Cassuben och Wenden/ Fürste till Rügen/ Herre öfwer Ingermanland och Wismar; Så och Pfalzgrafwe wijd Rein i Beijern/ til Gülich/ Clewe oc Bergen Hertigh/ Och effter hans Majestetz dödelige fränfälle/ det Gudh nådeligen fördröije/ hans M:z Ächta Bröstarfwingar/ Arfwinge effter Arfwinge/ alldeles effter *Successionen* och Arffzrätten/ som på det Åhr 1604 jämbwål på den/ Åhr 1682 begijnte/ och Åhr 1683 slutne Rijkz- dag/ aff menige Sweriges Rijkets Ständer/ upprättat worden är/ ock altså Hans Kongl. Majestet min nådigste Konung och Herre/ samt Hans Kongl. Maj:z Ächta Bröstarfwingar/ som til den Kongl: Regeringen komna/ en huld/ redelig och trogen Krigzman och Tienare wara/ så at iag i alla måtto/ ska sökia och befordra Hans Kongelige Majestez och des Rijkets gagn och wålfärd/ hindra och affwårja hans Maj:z och dess Rijkets skada och fördärff/ samt i tijd tillkänna gifwa och wara hans Maj:t för all des och des Rijkets olycka: Dher hoos skall iag och rätta mig effter Kongl. Maj:z författade och mig förelåfne Krigz *Articlar*, och them effter min yttersta förmågo effterkomma/ och fullgiöra/ samt mig som en redelig Soldat anstår manlige och wäll hålla/ i storm/ Slachtingar/ Schermysler/ samt alle andre *occasioner* som mig befalte warda til Land eller Watn: Iag will och skall jämwål willig och flitig wara / at waka och arbeta till Konungens och des Rijkets bästa/ dhett ware sig hwar dhett will/ och hwar dhett befaller: Mine förmän och *Officerare* högre eller lägre skall iag lydlig och hörsam wara/ i alt dhett dhe till Konungens och des Rijkets tjänst biuda/ och mig för Gud/ Konungen och hwar redelig man förswarligit wara kan ifrån dhett Regemente och *Compagnie*, som iag underhörer och förordnat är/ skall iagh eij wijka/ eller mig undanhöllia/ utan dhett så offta mig befaller/ och så länge Lijff och Macht i mig är/ stadigt och willigt föllia och achta/ samt mig så i dhett eena som andra/ såsom een skyldig och oförsårat Soldat och tianare ägnar och bör förhålla/ både i dhett fall iag nu hafwer/ så wäll som det framdeles mig ombe-

tros och befallas kan/ hwilket alt iag troligen och redeligen hålla skall: Så sant mig Gudh hielpe till Lijff och Siäl.

Vapaa suomennos keskeisiltä osilta:

Kaikkien upseereiden ja rivimiesten valasta ja velvollisuuksista.

Minä N.N. lupaan ja vannon Jumalan ja hänen Pyhän Evankeliumin kautta palvelevani kuningastani — — — ja hänen perillisiään. — — — Lupaan olla rakastava, kunnollinen ja uskollinen sotilas ja palvelija sekä kaikin tavoin toimia Hänen Kuninkaallisen Majesteettinsa ja Valtakunnan menestykseksi ja hyvinvoinniksi. Lupaan estää ja torjua hänen Majesteetilleen ja Valtakunnalle aiheutuvaa vahinkoa ja onnettomuutta, sekä varoittaa kaikesta hänen Majesteettiaan ja Valtakuntaa uhkaavasta vaarasta.

Lupaan palvella Hänen kuninkaallisen majesteetin antamien ja minun vannomien sota-artiklojen mukaisesti. Lupaan täyttää velvollisuuteni parhaan kykyni mukaan, kuten kunnollinen ja uskollinen sotilas tekee miehekkäästi ja hyvin taisteluissa niin maalla kuin merellä.

Minä haluan ja minä tulen palvelemaan halukkaasti ja uutterasti. Tulen valvomaan ja työskentelemään kuninkaan ja valtakunnan hyväksi mihin minut ikinä käsketäänkin. Esimiehiäni ja upseereitani kohtaan tulen olemaan tottelevainen ja kuuliainen kaikessa siinä mitä eteeni tulee kuninkaan ja valtakunnan palveluksessa.

Minä tulen puolustamaan Jumalaa, Kuningasta ja jokaista kunnollista miestä siinä Rykmentissä ja Komppaniassa, johon minut on määrätty ja jonka alaisuuteen minä kuulun. En pakene tai piiloudu niin kauan kuin minulle annetaan käskyjä ja niin kauan kuin Elämää ja Voimaa minussa on. Lupaan lujana ja halukkaana seurata taistelussa niin kuin jokainen velvollisuudentuntoinen ja haavoittumaton Sotilas sekä valtakunnan palvelija on omistautuen velvollinen tekemään niin nykyisessä kuin tulevaisuudessa tehtävissä, joihin minut asetetaan.

Tätä kaikkea minä lupaan uskollisesti ja rehellisesti noudattaa ja siinä Jumala minua ja minun sieluani auttakoon.⁶⁷⁴

⁶⁷⁴ Krigz-Articlar [1683], 78–82, art. 143.

Liite 6. Sotilasarvot Suuren Pohjan sodan aikana

Ylipäälyllystö:	Överbefälet:
Kenttämarsalkka	Fältmarskalk
Kenraali	General
Kenraaliluutnantti	Generalöjtnant
Kenraalimajuri	Generalmajor
Rykmentinupseeristo:	Regementsofficerare:
Eversti	Överste
Everstiluutnantti	Överstlöjtnant
Majuri	Major
Komppaniaupseeristo:	Kompaniofficerare:
Kapteeni	Kapten
(Rykmentin majoitusmestari*)	Regementskvartermästare)
Luutnantti	Löjtnant
Vänrikki, rv. kornetti	Fänrik, kornett
Aliupseeristo:	Underofficerare:
Vääpeli	Fältväbel
Kersantti	Sergeant
Lippumies	Förare
Majoittaja, furiiri	Furir
Varusmestari	Rustmästare
Korpraali**, ratsuväessä	Korpral
Miehistö:	Manskap:
Korpraali, jalkaväessä	Korpral
Nihti, rivimies, ratsumies	Knekte, gemene, ryttare

*Rykmentin majoitusmestari oli aikaisemmin 1600-luvulla ollut kapteenia ylempi arvo, mutta virka painui tätä alemmaksi arvoksi. Rykmentin majoitusmestari kuului kuitenkin rykmentinupseeristoon.

**Korpraali laskettiin jalkaväessä miehistöön kuuluvaksi.

Upseerinvirat jaettiin komppaniaupseeristossa etupäässä oman rykmentin sisällä kun taas rykmentinupseeriston virat jaettiin valtakunnan tasolla.

Järjestelmään kuului lisäksi paljon muitakin virkoja ja -tehtäviä. Esimerkiksi kenraaliadjutantti oli upseeri, joka auttoi kenraaleita. Rykmentinvääpeli oli puolestaan muita vääpeleitä korkeampi aliupseeri. Komppaniaupseeristossa käytettiin kapteeniluutnantin arvoa sekä luutnantin virkoja saattoi olla ensimmäistä- ja toista laatua. Lisäksi oli eri sotapappeja, sotilasvirkamiehiä, kirjureita ja sotilassoittajia. Näiden lisäksi armeijoissa oli vaimoja, upseereiden palvelijoita, renkejä, piikoja ja sotilaspoikia.

HAKEMISTO

Henkilö-, paikannimi- ja asiasanahakemisto:

Hakemisto ei sisällä jatkuvasti esiintyviä termejä kuten aateli, kunnia, upseeri, Kaarle XII ja sota.

- Aatelismatrikkeli 99
 Aateliton 11, 106, 118, 162
 Aejmelaesus, Nils 59
 Ahlbäck, Anders 22
 Aija 54
 Aleksanteri Suuri 72, 137
 Aliupseeri 13, 75, 78, 93, 98, 103, 110, 111,
 113, 120, 132, 133, 150, 157–159, 203,
 210
 Allegoria 49
 Alsnön sääntö 131
 Aminoff, Hindrich 115
 Antiikki 49, 72, 135, 137
 Arkangel 113
 Armfelt, Carl Gustav 45, 51, 53, 58, 59, 60–
 64, 71, 96, 102, 104, 113
 Arpi 75
 Artéus, Gunnar 47
 Asessori 106, 111
- Bahrman, Alex 71,
 Baijeri 93
 Barokki 31, 130
 de la Barre, Reinhold Johann 63
 von Beckern, kenraalimajuri 115, 116
 Behr, Johan 55
 Bennedich, Carl 18, 47
 Bennet, Wilhelm, kenraalimajuri 124, 129
 von Benten, Arvid Johan 11
 Bildstein, Carl 71, 97, 106, 114
 Björck, ratsumestari 77, 85
 Bonde, Claes 204
 Bourke, Joanna 22, 23
 Bohuslän 119, 206
 Brandt, Herman 204
 von Buddenbrock, kenraali 76, 176
- Caesar, Julius 137
 Cantersten, Carl 155, 204
 von Carnall, Ferdinant Ernest 97
Carolus 16, 134
 Cedercranz, Isak 204
- Cederhielm, Josias 51, 72
 Cederström, Gustaf 143
 Cedeparre, Pehr 73, 175
 de la Chapelle, Julius Richard 38, 68, 71,
 87, 91, 103, 107
 Churchill, John, Marlborough`n herttua
 137
Civiliter mortuus 109
 Colling le Clair, kapteeni 79, 177
 Collstedt, Christopher 21, 127
 Coyet, Sten 154, 155, 204
 Cronhiort, kenraali 51
- Demobilisaatio 150, 162
 Delblanc, Sven 26
 Dellwich, eversti 106
 Desna 74
 Diskurssi 36, 39, 171
 Dnepr 53, 56, 113, 153
 Drabantti 53, 75, 78, 112, 116, 205
 Drufwa Petter, ylikomissaari 204
 Drysell, pääsotakomissaari 204
 Duelli 21, 124–129. Katso myös kaksin-
 taistelu
 Duved 113
 von Döbeln 75
 Düna 65
- Eilola, Jari 4
 Ekman, Erich 78
 Englanti 25, 125, 126, 138
 Englund, Peter 20, 140
 von Essen, Anton 52
 von Essen, eversti 79, 80, 177
 Estenberg, Olof, sijoitteludeputaation
 sihteeri 204
Espirit de Corps 93, 109
- Falckenberg, eversti 81, 82
 Falkenklo, Carl 106–108, 118
 Fraustadt 32, 48, 56, 74, 80, 137
 Fredrik I 97

- Fredriksten 17, 44
 Frestare, Carl 35, 74, 77, 97, 180
 Freudenfelt, majuri 54
 Frevert, Ute 93
 Fryxell, Anders 16
 Frölich, Carl 124, 129
- de la Gardie, Magnus Gabriel 100–102
 Generalstaben 18
 Giertta, Johan 116
 Glete, Jan 130
 Glooria 12, 26–28, 131, 173, 174, 177, 180
 Golitsyn, Mihail, ruhtinas 59
 Gripenstierna, Carl 204
 Gyllenborg, Carl 153, 154, 204
 Gyllenborg, Olof 153, 157
 Gyllencreutz, Carl Gustaf 204
 Gyllenkrok, Axel 52, 53
 Gyllenstierna, Carl Adolf 204
 Göteborg 93, 205
- Haarniska 49, 131
 Haavat 34, 41, 42, 46–48, 50, 51, 56, 65, 67,
 72–75, 77–80, 82, 94, 97, 113, 114,
 116, 119, 124, 153, 155, 160, 161, 165,
 166, 209
 Hallanti 93
 von Hallern, Rudolf August 76, 120, 176
 Hannover 155
 Hannula, Joose Olavi 58, 60
 Hasveer, Herman 82, 83
 Hattu 54, 124
 Hattujen sota 15, 76, 131, 158
 Hedberg, kersantti 92, 178, 179
 Hegemoninen maskuliinisuus 21, 126, 167
 Helsingborg 41, 52, 54, 71
 Helsinki 81
 Heraldiiikka 31
 Herodotos 22
 Hielmstierna, Jean 119
 von Hiulhammar, Carl Gustaf 97
 von Hiulhammar, Leonhard Gustaf 97
 Hjärne, Harald 16
 Homoseksuaalisuus 96
 Homososiaalisuus 21, 95, 174, 182
 Hollanti 38, 74, 97, 138
 Holowczyn 50, 79, 139, 177
 Horn, Agneta 96
 Horn, Henning Rudolf 106, 205
 Hornborg, Eirik 19, 59
 Huoruus 96
- Hyveellisyys 25, 31, 88, 102, 114, 135, 160,
 162, 165
 Häy, M. Henrich 118, 119
- Ilmajoki 46, 59
 Inkerinmaa 12, 51, 80, 102, 104, 115
 von Issendorff, Johan Christoffer 147
 Isokyrö 58–62, 64, 79, 81, 104, 136
 Italia 100, 101
 Itä-Göötanmaa 155, 205
 Jahnukainen, O.S. 22, 23
 Janowitz, Morris 23, 25
 Jeesus 14, 146, 147
 Jerusalem 119
 Jämtlanti 64, 113, 205,
- Kaarle X Kustaa 131
 Kaarle XI 38, 75, 83, 87, 100, 102, 112, 126,
 131, 134, 144, 145, 208
 Kadetti 94
 Kagg, Leonard 53, 124, 179
 Kaksintaistelu 21, 27, 33, 81, 109, 112, 122,
 124–129, 167, 171
 Kansanaho, Erkki 145, 147
 Karjala 12
 Karlskrona 100
 Karlsson, Åsa 95
 Karoliininen taktiikka, kaarlelainen tak-
 tiikka 47, 48, 134
 Karonen, Petri 4
 Katajala, Kimmo 4
 Katajisto, Kati 117
 Keegan, John 23, 132
 Kempainen, Ilona 22
 Kenttäätaistelu 13, 18, 34, 41–44, 46–48, 51,
 52, 56, 59–61, 72, 75, 79, 80, 94, 103,
 116, 125, 129, 132, 155, 160, 166,
 169–171
 Kivimäki, Ville 22
 Knorring, eversti 92, 124, 179
 Knorring, Jöran 154, 204
 Koleerisuus 122
 Kolonnataktiikka 47, 85
 von Krafft, David 32, 136
 Kristiina, kuningatar 131
 Kunniakoodi 21, 28, 30, 39, 60, 66, 70, 84,
 88, 91, 93, 128, 129, 143, 160, 171
 Kustaa II Aadolf, kuningas 38, 83, 87, 125,
 131, 144, 145,
 Kustaa III, kuningas 16, 131, 132
 Kustaa IV Aadolf, kuningas 16
 Kuuliaisuus 67, 68, 88, 91, 107

- Kuurinmaa 12
Kyrönjoki 45
- Lagerberg, Sven 153
Lagerbring, Sven 16
Lagerborg, Olof 155, 204
Lagercrantz, Otto 129
Lagerlund, Nils 159
Langh, Olof 77, 119, 180
Larsson, Esbjörn 20
Larsson, Hans 129
Lesnaja 52, 113
Lewenhaupt, Adam Ludwig 56, 67, 70,
103, 124, 146, 147, 155
Lewenhaupt, Charles Emil 76
Liettua 12
Liivinmaa 12, 80
Liljequist, Jonas 20, 120
Lilliehöök, luutnantti 93
Linjatakkiikka, lineaaritakkiikka 46–48,
129, 166, 170
Lippu 16, 48, 54, 55, 66, 68, 69, 71, 72, 83,
85, 86, 90, 143, 166
Ludwig XIV 134
Lund 16, 32, 78, 99, 131
Lybecker, Georg 58, 60, 63, 64, 80
Lyth, Joachim 68, 78, 79, 86, 137–140
Länsi-Göötanmaa 124, 153, 155
- Maailmankuva 11, 20, 21, 31, 38, 39, 49,
60, 74, 129, 134, 146, 147, 161, 165,
168, 170, 172
Mahlerbe, J. H. 114
Mahtivaltio 18, 132, 168, 169 Katso myös
militaarisuus, militääri
Maine 15, 26–30, 32, 35, 48, 49, 52, 63–65,
70, 90, 93, 94, 102, 104, 107–109, 114,
118, 121, 126, 127, 135, 140, 141, 162,
170
Maskuliinisuus 20, 126, 166, 167
McCarthy, Barry 25, 26
Mentaliteetit 33, 48, 168, 174, 181
Meriartiklat 55, 92
Messenius, Johannes 120
Metodi 33, 36
Miehisyys 20–22, 25, 41, 125, 141, 166–168
Miekka 28, 32, 49, 54, 57, 69–72, 80, 84–86,
90, 92, 93, 100, 103, 104, 117, 123,
124, 135, 139, 166, 167
Militaarisuus 19, 20, 31, 131–133, 165
Militääri 18, 19, 29, 32, 38, 72, 126, 130,
131, 146
- Mitau 85
Modée, H. R. 115
Monarchia mixta 98
Mooseksen laki 87
von Morath, Carl 147
Moskova 14, 17, 56, 72, 86, 141, 146, 147
Moyar, Michael 22, 23
Musketti 51, 53, 55, 71,
Mühle, everstiluutnantti 57
Mühle, Robert 106
Mörning, Anders 77, 145, 180
- Narva 17, 44, 50, 56, 72, 77, 86, 102, 106,
135, 143
Napue 45, 58, 60, 62
Neva 80
Nordberg, Jöran 16, 32, 99, 137, 138, 141
Norja 12, 14, 17, 57, 64, 113, 140, 150
Nordin, Jonas 140
Noryn, Niclas 120
Närke 64
- Odelström, Eric 155, 204
Ordre de Bataille 63
Oxenstierna, Axel 98, 99
Oxenstierna, Gabriel 155
Oxenstierna, Gustaf, vapaaherra 154,
2004
- Palander, Johan 77, 180
Pappi 16, 38, 103, 123, 135, 137, 144, 154,
159
Parkumäki 16
Patkul, Johann Reinhold 80
Patriarkalisuus 94, 96, 97, 107
Peltonen, Markku 125
Penkkijärjestys 123
Perevolotsna 77, 96, 148, 149, 153, 155, 180
Perlestam, Magnus 21, 91
Petré, Robert 52, 56, 85, 92, 105, 112, 178,
179
Pietari Suuri 72, 80, 85, 86, 135–137, 146,
148, 200
Pietismi 146, 147
Pipping, Knut 91
Plantingh, Georg 67, 68, 74
Pohjanmaa 46, 58, 59, 62, 63, 133, 151
Posse, C. M. 79, 139, 140, 177, 181, 183
Porrassalmi 132
Preceptor 99
Prejudiisi, prejudice 27, 110, 111,
Preussi 71, 93, 126, 127.

- Privilegio 98, 122, 152, 186
 Propaganda 16, 54, 135, 137, 142, 145,
 katso myös sotapropaganda
 Prostituoitu 96
 Pufendorf, Samuel 32, 99
 Puhdasoppisuus 14, 87, 144, 146
 Pultava 12, 14, 17, 41, 44, 45, 48, 50–52, 54,
 56, 58, 64, 67, 72, 74–76, 79, 80, 82,
 83, 85, 86, 97, 113, 116–119, 121, 139,
 140, 145, 146, 149, 152, 153, 155
 Puola 12, 85, 101, 104, 150
 Puustelli 96, 110, 159
 Pälkäne 62, 63
 Pärson, Anders 72
- Rahvas 123, 133
 Rancke, August Hermann 146, 147,
 Ranska 25, 51, 100, 126, 129, 134, 138
 Rauhaan palaaminen 14, 149
 Rehnskiöld, C. G. kenttämarsalkka 32, 48,
 57, 68, 80, 99,
 Renberg, Olof 75, 178
 Rentzel, kenraaliluutnantti 84
 Renvall, Pentti 36,
 Retoriikka 33, 36, 40, 74, 75, 76, 117, 118,
 120, 123, 136, 147, 161, 167
 von Phasian, Berent Christopher 78, 139,
 181
 Ribbing, Conrad 153, 154, 204
 Ritarihuone 31, 155–157
 Rituaali 21, 27, 39, 40, 66, 69, 70, 71, 72, 81,
 83–86, 123, 125, 128, 147, 167, 169,
 175, 177, 199
 Roland, von Eric, sijoitteludeputaation
 sihteeri 204
 Rotkirch, everstiluutnantti 57
 Roos, Axel 138, 139
 Roos, Carl, kenraalimajuri 82–84
 Rosenhane, Jöran 154, 204
 Rufus, Quintius Curtius 137
 Rukawitznikoff, eversti 54
 Rukous 81, 144
 Runeberg, J. L. 74
 Ruotujakolaitos 15, 133
 Ruptuuri 12
 Ruumiillisuus 20, 66, 74
 Ruumissaarna 38, 57, 99
 Ryhmäkunnia 20, 93, 94, 108, 109, 110,
 115, 118, 167
 Rühl, drabantikorpraali, eversti 75, 78,
 176, 180
- Saksa 12, 25, 48, 80, 83, 85, 118, 134, 138,
 146, 147, 150
 Saksi 53, 80, 137, 146
 Saksi-Puola 12
 Samurai 49
 Schilt, Carl Ulbrich 78, 181
 Schmidefelt, Carl Detlof 104
 von Schultz, Lorenz 76, 150, 152, 176
 Segerfelt, kapteeni 145,
 Shils, Edward, A. 23
 Sigtuna 76, 120
 Sijoitteludeputaatio 34, 39, 40, 52, 70, 115–
 118, 126, 152–159, 204
 Silfversparre, eversti 112, 114
 Sinclair-viisu 16
 Siperia 57
 Sjöberg, Maria 95
 Sjöström, Oskar 48
 Skanssi 57, 81–84
 Skoone 32, 57, 78, 129, 134, 159
 Skytte, Carl Gustaf 54
 Sleesia 146
 Sodomia 96
 Soldan, sijoitteludeputaation sihteeri 204
 Sosiaalinen konstruktivismi 36, 117, 168
 Sota-akatemia 94
 Sota-artiklat 23, 38, 40, 41, 55, 67, 68, 70,
 71, 72, 73, 82, 83, 87, 88, 90, 91, 92,
 93, 96, 103, 107, 125, 127, 143, 144,
 145, 151, 165, 208, 209
 Sotahistoria 17, 19, 20, 22–24, 60, 122
 Sotahistoriallinen Aikakauskirja 23
 Sotaoikeus 72
 Sotapropaganda 12, 19, 38, 41, 51–54, 72,
 94, 135, 142
 Sotataito 22, 32, 101
 Sotavankeus 14, 15, 24, 34, 42, 56, 57, 70,
 75–77, 79, 81, 82, 86, 96, 97, 104, 111,
 113, 116, 117, 120, 124, 135, 146, 149,
 150, 155, 161,
 Sotilasrulla 96
 Soturiarvot 11, 13, 19, 20, 21, 23, 25, 31, 40,
 49, 70, 95, 131, 141, 165, 172
 Soturikulttuuri 24, 41, 49, 69, 124, 130,
 132, 141, 164–167
 Sparre, Axel 74
 Sparre, Erik 129
 Sparre, Pehr, kenraaliadjutantti 204
 Sparrschiöld, ratsumestari 154
 Spens, Jacob 101
 Sperling, kreivi 204
 Spierenburg, Pieter 26

- Springport(en), Magnus Wilhelm 56
 Stackelberg, Berndt Otto 85
 Starck, Alexander 73, 74, 75, 118–120, 175
 Stenbock, Magnus 52, 54
 Stiernroos, Magnus 53
 Strick, Gotthard 69, 70, 114
 Strindberg, August 17
 Sture, Friederich 51, 78, 105
 Suku 11, 27, 28, 31, 94, 95, 97, 102, 105,
 107, 110, 121–123, 125, 129, 152, 157,
 159, 164, 169
 Sukupuoli 20, 22, 26, 96, 168
 Suomen armeija, *Armée i Finland* 45, 58,
 62, 104, 137, 141
 Symboli 16, 19, 22, 28, 29, 32, 46, 49, 66, 69
 –72, 74–76, 83–86, 90, 123, 131, 141,
 142, 165–167, 169, 175, 176
 Säätyläinen 11, 40, 70, 90, 94, 100, 102,
 110, 122, 123, 126, 128, 151, 170

 Taistelukenttä 11, 23, 41, 44–46, 51, 55, 58,
 59, 60, 71, 79, 82, 93, 118, 129, 134,
 165, 170,
 Taistelukertomus 20, 33, 37, 38, 39, 44, 51,
 54, 59, 60, 65
 Taistelustressi 46
 Taisteluväsi 38
 Tanska 12, 81, 119
 Tarto 54
 Taube, everstiluutnantti 45
 Taube, H.R. 115
 Taube, kreivi 74
 Teilaus 80
 Teloitus 55, 70, 80,
 Tepora, Tuomas 22
 Thukydides 22
 Tilly, Charles 130
 Tobolsk 57
 Topelius, Sakari 64
 Torstensson, Anders 64, 65, 104
 Toteemi 71
 Triumfi 72, 86
 Trolle, Fredrich 204
 Trondheim 64
 Tukholma 18, 31, 58, 60, 63, 64, 74, 102,
 106, 113, 119, 124, 127, 152, 155
 Tulikaste 51, 81
 Tungelfelt, Marcus 56, 57, 73, 74
 Turppala 62
 Tykki 46, 55, 63, 72, 127

 Ukraina 12, 104

 Ulfhielm, majuri 155, 204
 Ullgren, Peter 140,
 von Ungern–Stiernstedt Magnus Rein-
 hold tai Reinhold Gustaf 156, 157
 Uplanti 67, 71, 76, 77, 97, 120, 176, 180
 Uusikaupunki 14
 Uusimaa 53, 56, 64, 115,
 Uusi sotahistoria 19, 20, 22

 Vala 11, 30, 38, 51, 60, 66–69, 71–73, 81,
 117, 122, 134, 143, 151, 161, 167, 168,
 208, 209
 Valtaneuvosto 38, 101, 113, 120, 156, 160,
 169,
 Vapaaherra 31, 51, 53, 64, 71, 104, 112,
 115, 138, 153–156, 204
 Varsova 56
 Vastavuoroisuus 110, 151, 159–161
 Venäjä 12, 14–17, 45, 48, 51, 56, 57, 74, 75,
 79, 81, 86, 96, 113, 117, 124, 138, 139,
 142, 146, 148, 149, 155, 156
 Veprick 78
 Verelius, professori 101
 Veri 46, 50, 52, 58, 60, 62, 73, 76, 80, 91, 94,
 97, 106, 107, 122, 166
 Västmanland 74, 77, 180, 205
 Viipuri 44, 86, 105, 129
 Vilhelm I, 127
 Vilkuna, Kustaa 4
 Villstrand, Nils Erik 4
 Viro 12
Virtus militaris 134
 Volontääri, *volonteur*, *tarjokas* 51, 69, 73,
 77, 103, 105, 129
 Voltaire 16, 137, 139, 141
 Väkiältä 21, 27, 43, 90, 122, 125, 165, 168
 Värsta 64

 Welling, Ernest August, kreivi 154, 204
 Wendou 54
 Wesby 159
 Wilsdorff, everstiluutnantti 155, 204
 Wirilander, Kaarlo 19, 20, 111, 112, 134
 Wrangel, Adolph Herman 50, 113
 Wrangel, Eric, kreivi 154, 204
 Wreech, karoliinipietistien johtaja 147
 Württemberg, prinssi, 78

 Yhdenvertaisuus 27, 46, 108–110, 113, 114,
 116, 162, 167
 Yksimielisyys 144, 157, 158, 162
 Ylhäisaateli 31, 100–102, 105, 123, 170

216

Ylipäälystö 37, 210

Zulu 49

Åberg, Alf 95, 96

Åkerhielm, Lars 156-158, 160

- 1 KOSTIAINEN, EMMA, Viestintä ammattiosaamisen ulottuvuutena. - Communication as a dimension of vocational competence. 305 p. Summary 4 p. 2003.
- 2 SEPPÄLÄ, ANTTI, Todellisuutta kuvaamassa - todellisuutta tuottamassa. Työ ja koti television ja vähän radionkin uutisissa. - Describing reality - producing reality. Discourses of work and home in television and on a small scale in radio news. 211 p. Summary 3 p. 2003.
- 3 GERLANDER, MAIJA, Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. - Tensions in the doctor-patient communication and relationship. 228 p. Summary 6 p. 2003.
- 4 LEHIKONEN, TAISTO, Religious media theory - Understanding mediated faith and christian applications of modern media. - Uskonnollinen mediateoria: Modernin median kristilliset sovellukset. 341 p. Summary 5 p. 2003.
- 5 JARVA, VESA, Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. - Russian influence and expressivity in the lexicon of Finnish dialects. 215 p. 6 p. 2003.
- 6 USKALI, TURO, "Älä kirjoita itseäsi ulos" Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957-1975. - "Do not write yourself out" The beginning of the Finnish Moscow-correspondency in 1957-1975. 484 p. Summary 4 p. 2003.
- 7 VALKONEN, TARJA, Puheviestintätaitojen arviointi. Näkökulmia lukioikäisten esiintymis- ja ryhmätaitoihin. - Assessing speech communication skills. Perspectives on presentation and group communication skills among upper secondary school students. 310 p. Summary 7 p. 2003.
- 8 TAMPERE, KAJA, Public relations in a transition society 1989-2002. Using a stakeholder approach in organisational communications and relation analyses. 137 p. 2003.
- 9 EEROLA, TUOMAS, The dynamics of musical expectancy. Cross-cultural and statistical approaches to melodic expectations. - Musiikillisten odotusten tarkastelu kulttuurien välisen vertailujen ja tilastollisten mallien avulla. 84 p. (277 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 10 PAAANANEN, PIIRKKO, Monta polkua musiikkiin. Tonaalisen musiikin perusrakenteiden kehittyminen musiikin tuottamis- ja improvisaatio-tehtävissä ikävuosina 6-11. - Many paths to music. The development of basic structures of tonal music in music production and improvisation at the age of 6-11 years. 235 p. Summary 4 p. 2003.
- 11 LAAKSAMO, JOUKO, Musiikillisten karakterien metamorfoosi. Transformaatio- ja metamorfoosisprosessit Usko Meriläisen tuotannossa vuosina 1963-86. - "Metamorphosis of musical characters". Transformation and metamorphosis processes in the works of Usko Meriläinen during 1963-86. 307 p. Summary 3 p. 2004.
- 12 RAUTIO, RIITTA, *Fortspinnungstypus* Revisited. Schemata and prototypical features in J. S. Bach's Minor-Key Cantata Aria Introductions. - Uusi katsaus kehitysmuotoon. Skeemat ja prototyyppiset piirteet J. S. Bachin kantaattien molliarioiden alkusoitoissa. 238 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 13 MÄNTYLÄ, KATJA, Idioms and language users: the effect of the characteristics of idioms on their recognition and interpretation by native and non-native speakers of English. - Idiomien ominaisuuksien vaikutus englannin idiomien ymmärtämiseen ja tulkintaan syntyperäisten ja suomea äidinkielenään puhuvien näkökulmasta. 239 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 14 MIKKONEN, YRJÖ, On conceptualization of music. Applying systemic approach to musicological concepts, with practical examples of music theory and analysis. - Musiikin käsitteellistämisestä. Systemisen tarkastelutavan soveltaminen musikologisiin käsitteisiin sekä käytännön esimerkkejä musiikin teoriasta ja analyysistä. 294 p. Yhteenveto 10 p. 2004.
- 15 HOLM, JAN-MARKUS, Virtual violin in the digital domain. Physical modeling and model-based sound synthesis of violin and its interactive application in virtual environment. - Virtuaalinen viulu digitaalisella alueella. Viulun fyysikaalinen mallintaminen ja mallipohjainen äänisynteesi sekä sen vuorovaikutteinen soveltaminen virtuaaliodellisuus ympäristössä. 74 p. (123 p.) Yhteenveto 1 p. 2004.
- 16 KEMP, CHRIS, Towards the holistic interpretation of musical genre classification. - Kohti musiikin genreluokituksen kokonaisvaltaista tulkintaa. 302 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 17 LEINONEN, KARI, Finlandssvenskt sje-, tje- och s-ljud i kontrastiv belysning. 274 p. Yhteenveto 4 p. 2004.
- 18 MÄKINEN, EEVA, Pianisti cembalistina. Cembalotekniikka cembalonsoittoa aloittavan pianistin ongelmana. - The Pianist as cembalist. Adapting to harpsichord technique as a problem for pianists beginning on the harpsichord. 189 p. Summary 4 p. 2004.
- 19 KINNUNEN, MAURI, Herätysliike kahden kulttuurin rajalla. Lestadiolaisuus Karjalassa 1870-1939. - The Conviction on the boundary of two cultures. Laestadianism in Karelia in 1870-1939. 591 p. Summary 9 p. 2004.
- 20 Лилия Сибберг, "БЕЛЫЕ ЛИЛИИ". ГЕНЕЗИС ФИНСКОГО МИФА В БОЛГАРИИ. РОЛЬ РУССКОГО ФЕННОИЛЬСТВА. ФИНСКО-БОЛГАРСКИЕ КОНТАКТЫ И ПОСРЕДНИКИ С КОНЦА XIX ДО КОНЦА XX ВЕКА. 284 с. - "Belye lilii". Genezis finskogo mifa v Bolgarii. Rol' russkogo fennoil'stva. Finsko-bolgarskie kontakty i posredniki s konca XIX do konca XX veka. 284 p. Yhteenveto 2 p. 2004.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES

- 21 FUCHS, BERTOLD, Phonetische Aspekte einer Didaktik der Finnischen Gebärdensprache als Fremdsprache. - Suomalainen viittomakieli vieraana kielenä. Didaktinen fonetiikka. 476 p. Yhteenveto 14 p. 2004.
- 22 JÄÄSKELÄINEN, PETRI, Instrumentatiivisuus ja nykysuomen verbinjohto. Semanttinen tutkimus. - Instrumentality and verb derivation in Finnish. A semantic study. 504 p. Summary 5 p. 2004.
- 23 MERTANEN TOMI, Kahdentoista markan kapi-
na? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa. - A
Rebellion for Twelve Marks? - The General
Strike of 1956 in Finland. 399 p. Summary
10 p. 2004.
- 24 MALHERBE, JEAN-YVES, L'œuvre de fiction
en prose de Marcel Thiry : une lecture
d'inaboutissements. 353 p. Yhteenveto 1 p.
2004.
- 25 KUHNA, MATTI, Kahden maailman välissä.
Marko Tapion *Arktinen hysteria* Väinö Linnan
haastajana. - Between two worlds. Marko
Tapio's *Arktinen hysteria* as a challenger to
Väinö Linna. 307p. Summary 2 p. 2004.
- 26 VALTONEN, HELI, Minäkuvat, arvot ja menta-
liteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntynei-
den toimihenkilönaisten omaelämäkertoista.
- Self-images, values and mentalities. An
autobiographical study of white collar
women in twentieth century Finland. 272 p.
Summary 6 p. 2004.
- 27 PUSZTAL, BERTALAN, Religious tourists.
Constructing authentic experiences in late
modern hungarian catholicism. - Uskontotu-
ristit. Autenttisen elämyksen rakentaminen
myöhäismodernissa unkarilaisessa katoli-
suudessa. 256 p. Yhteenveto 9 p. Summary in
Hungarian 9 p. 2004.
- 28 PÄÄJOKI, TARJA, Taide kulttuurisena kohtaa-
mispaikkana taidekavatuksessa. - The arts
as a place of cultural encounters in arts
education. 125 p. Summary 3 p. 2004.
- 29 JUPPI, PIRITA, "Keitä me olemme? Mitä me
haluamme?" Eläinoikeusliike määrittely-
kamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen
paniikin kohteena suomalaisessa sanomaleh-
distössä. - "Who are we? What do we want?"
The animal rights movement as an object of
discursive struggle, marginalization and
moral panic in Finnish newspapers. 315 p.
Summary 6 p. 2004.
- 30 HOLMBERG, JUKKA, Etusivun politiikkaa.
Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi
suomalaisissa sanomalehti uutisissa 1987-
2003. - Front page politics. Representation of
societal actors in Finnish newspapers' news
articles in 1987-2003. 291 p. Summary 2 p.
2004.
- 31 LAGERBLOM, KIMMO, Kaukana Kainuussa,
valtaväylän varrella. Etnologinen tutkimus
Kontiomäen rautatieläisyhteisön elinkaaresta
1950 - 1972. - Far, far away, nearby a main
passage. An ethnological study of the life
spans of Kontiomäki railtown 1950 - 1972.
407 p. Summary 2 p. 2004.
- 32 HAKAMÄKI, LEENA, Scaffolded assistance
provided by an EFL teacher during whole-
class interaction. - Vieraan kielen opettajan
antama oikea-aikainen tuki luokkahuoneessa.
331 p. Yhteenveto 7 p. 2005.
- 33 VIERGUTZ, GUDRUN, Beiträge zur Geschichte
des Musikunterrichts an den
Gelehrtschulen der östlichen Ostseeregion
im 16. und 17. Jahrhundert. - Latinankoulujen
musiikinopetuksen historiasta itäisen
Itämeren rannikkokaupungeissa 1500- ja
1600-luvuilla. 211 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 34 NIKULA, KAISU, Zur Umsetzung deutscher
Lyrik in finnische Musik am Beispiel Rainer
Maria Rilke und Einjuhani Rautavaara.
- Saksalainen runous suomalaisessa musiikis-
sa, esimerkkinä Rainer Maria Rilke ja Einju-
hani Rautavaara. 304 p. Yhteenveto
6 p. 2005.
- 35 SYVÄNEN, KARI, Vastatunteiden dynamiikka
musiikkiterapiassa. - Counter emotions
dynamics in music therapy. 186 p. Summary
4 p. 2005.
- 36 ELORANTA, JARI & OJALA, JARI (eds), East-West
trade and the cold war. 235 p. 2005.
- 37 HILTUNEN, KAISA, Images of time, thought
and emotions: Narration and the spectator's
experience in Krzysztof Kieslowski 's late
fiction films. - Ajan, ajattelun ja tunteiden
kuvia. Kerronta ja katsojan kokemus
Krzysztof Kieslowskin myöhäisfiktiossa.
203 p. Yhteenveto 5 p. 2005.
- 38 AHONEN, KALEVI, From sugar triangle to
cotton triangle. Trade and shipping between
America and Baltic Russia, 1783-1860.
572 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 39 UTRIAINEN, JAANA, A gestalt music analysis.
Philosophical theory, method, and analysis of
Igor Reznikoff's compositions. - Hahmope-
rustainen musiikkianalyysi. Hahmofilosofi-
nen teoria, metodi ja musiikkianalyysi Igor
Reznikoffin sävellyksistä. 222 p. Yhteenveto
3 p. 2005.
- 40 MURTORINNE, ANNAMARI, *Tuskan hauskaa!*
Tavoitteena tiedostava kirjoittaminen.
Kirjoittamisprosessi peruskoulun yhdek-
sännellä luokalla. - Painfully fun! Towards
reflective writing process. 338 p. 2005.
- 41 TUNTURI, ANNA-RIITTA, Der Pikareske Roman
als Katalysator in Geschichtlichen Abläufen.
Erzählerische Kommunikationsmodelle in
Das Leben des Lazarillo von Tormes, bei Thomas
Mann und in Einigen Finnischen Romanen.
183 p. 2005.
- 42 LUOMA-AHO, VILMA, Faith-holders as Social
Capital of Finnish Public Organisations.
- Luottojoukot - Suomalaisten julkisten
organisaatioiden sosiaalista pääomaa. 368 p.
Yhteenveto 8 p. 2005.

- 43 PENTTINEN, ESA MARTTI, Kielioppi virheiden varjossa. Kielitiedon merkitys lukion saksan kieliopin opetuksessa. - Grammar in the shadow of mistakes. The role of linguistic knowledge in general upper secondary school German grammar instruction. 153 p. Summary 2 p. Zusammenfassung 3 p. 2005.
- 44 KAIVAPALU, ANNEKATRIN, Lähdekieli kielenoppimisen apuna. - Contribution of L1 to foreign language acquisition. 348 p. Summary 7 p. 2005.
- 45 SALAVUO, MIikka, Verkkoavusteinen opiskelu yliopiston musiikkikasvatuksen opiskelukuluttuurissa - Network-assisted learning in the learning culture of university music education. 317 p. Summary 5 p. 2005.
- 46 MAIJALA, JUHA, Maaseutuyhteisön kriisi-1930-luvun pula ja pakkojuutokaupat paikallisena ilmiönä Kalajokilaaksossa. - Agricultural society in crisis - the depression of the 1930s and compulsory sales as a local phenomenon in the basin of the Kalajoki-river. 242 p. Summary 4 p. 2005.
- 47 JOUHKI, JUUKA, Imagining the Other. Orientalism and occidentalism in Tamil-European relations in South India. -Tulkintoja Toiseudesta. Orientalismi ja oksidentalismi tamileiden ja eurooppalaisten välisissä suhteissa Etelä-Intiassa. 233 p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 48 LEHTO, KEIJO, Aatteista arkeen. Suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapaperien synty ja muutos 1971-2005. - From ideologies to everyday life. Editorial principles of Finnish newspapers, 1971-2005. 499 p. Summary 3 p. 2006.
- 49 VALTONEN, HANNU, Tavallisesta kuriositeetiksi. Kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 -lentokoneen museoarvo. - From Commonplace to curiosity - The Museum value of two Messerschmitt Bf 109 -aircraft at the Central Finland Aviation Museum. 104 p. 2006.
- 50 KALLINEN, KARI, Towards a comprehensive theory of musical emotions. A multi-dimensional research approach and some empirical findings. - Kohti kokonaisvaltaista teoriaa musiikillisista emootioista. Moniulotteinen tutkimuslähestymistapa ja empiirisiä havain- toja. 71 p. (200 p.) Yhteenveto 2 p. 2006.
- 51 ISKANUS, SANNA, Venäjänkielisten maahan- muuttajapiskelijöiden kieli-identiteetti. - Language and identity of Russian-speaking students in Finland. 264 p. Summary 5 p. Peфepaт 6 c. 2006.
- 52 HEINÄNEN, SEIJA, Käsityö - taide - teollisuus. Näkemyksiä käsityöstä taideiteollisuuteen 1900-luvun alun ammatti- ja aikakausleh- dissä. - Craft - Art - Industry: From craft to industrial art in the views of magazines and trade publications of the early 20th Century. 403 p. Summary 7 p. 2006.
- 53 KAIVAPALU, ANNEKATRIN & PRUULLI, KÜLVI (eds), Lähivertailuja 17. - Close comparisons. 254 p. 2006.
- 54 ALATALO, PIRJO, Directive functions in intra- corporate cross-border email interaction. - Direktiiviset funktiot monikansallisen yrityksen englanninkielisessä sisäisessä sähköpostiviestinnässä. 471 p. Yhteenveto 3 p. 2006.
- 55 KISANTAL, TAMÁS, „...egy tömegmészárlásról mi értelmes dolgot lehetne elmondani?” Az ábrázolásmód mint történelemkonceptió a holokauszt-irodalomban. - „...there is nothing intelligent to say about a massacre”. The representational method as a conception of history in the holocaust-literature. 203 p. Summary 4 p. 2006.
- 56 MATIKAINEN, SATU, Great Britain, British Jews, and the international protection of Romanian Jews, 1900-1914: A study of Jewish diplomacy and minority rights. - Britannia, Britannian juutalaiset ja Romanian juutalaisten kansain- välinen suojele, 1900-1914: Tutkimus juuta- laisesta diplomatiasta ja vähemmistöoikeuk- sista. 237 p. Yhteenveto 7 p. 2006.
- 57 HÄNNINEN, KIRSI, Visiosta toimintaan. Museoi- den ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona, säätelymekanismina ja innovatiivisena viestintänä. - From vision to action. Environmental education in museums as a socio-cultural continuum, regulating mechanism, and as innovative communication 278 p. Summary 6 p. 2006.
- 58 JOENSUU, SANNA, Kaksi kuvaa työntekijästä. Sisäisen viestinnän opit ja postmoderni näkö- kulma. - Two images of an employee; internal communication doctrines from a postmodern perspective. 225 p. Summary 9 p. 2006.
- 59 KOSKIMÄKI, JOUNI, Happiness is... a good transcription - Reconsidering the Beatles sheet music publications. - Onni on... hyvä transkriptio - Beatles-nuottijulkaisut uudelleen arvioituna. 55 p. (320 p. + CD). Yhteenveto 2 p. 2006.
- 60 HIETAHARJU, MIKKO, Valokuvan voi repiä. Valokuvan rakenne-elementit, käyttöym- päristöt sekä valokuvatulkinnan syntyminen. - Tearing a photograph. Compositional elements, contexts and the birth of the interpretation. 255 p. Summary 5 p. 2006.
- 61 JÄMSÄNEN, AULI, Matrikkeliteilijaksi valikoituminen. Suomen Kuvaamataiteilijat -hakuteoksen (1943) kriteerit. - Prerequisites for being listed in a biographical encyclopedia criteria for the Finnish Artists Encyclopedia of 1943. 285 p. Summary 4 p. 2006.
- 62 HOKKANEN, MARKKU, Quests for Health in Colonial Society. Scottish missionaries and medical culture in the Northern Malawi region, 1875-1930. 519 p. Yhteenveto 9 p. 2006.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES

- 63 RUUSKANEN, ESA, Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot. Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59 kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa vuosina 1930-1932. - The workers' halls closed by scare-mongering and the use of special powers by the authorities. 248 p. Summary 5 p. 2006.
- 64 VARDJA, MERIKE, Tegelaskategoriad ja tegelase kujutamise vahendid Väinö Linna romaanis "Tundmatu sõdur". - Character categories and the means of character representation in Väinö Linna's Novel *The Unknown Soldier*. 208 p. Summary 3 p. 2006.
- 65 TAKÁTS, JÓZSEF, Módszertani berek. Írások az irodalomtörténet-írásról. - The Grove of Methodology. Writings on Literary Historiography. 164 p. Summary 3 p. 2006.
- 66 MIKKOLA, LEENA, Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa. - Meanings of social support in patient-nurse interaction. 260 p. Summary 3 p. 2006.
- 67 SAARIKALLIO, SUVI, Music as mood regulation in adolescence. - Musiikki nuorten tunteiden säätelyä. 46 p. (119 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 68 HUJANEN, ERKKI, Lukijakunnan rajamailla. Sanomalehden muuttuvat merkitykset arjessa. - On the fringes of readership. The changing meanings of newspaper in everyday life. 296 p. Summary 4 p. 2007.
- 69 TUOKKO, Eeva, Mille tasolle perusopetuksen englannin opiskelussa päästään? Perusopetuksen päättövaiheen kansallisen arvioinnin 1999 eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoihin linkitetyt tulokset. - What level do pupils reach in English at the end of the comprehensive school? National assessment results linked to the common European framework. 338 p. Summary 7 p. Sammanfattning 1 p. Tiivistelmä 1 p. 2007.
- 70 TUUKKA, TIMO, "Kekkonen konstit". Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933-1981. - "Kekkonen's way". Urho Kekkonen's conceptions of history and politics from theory to practice, 1933-1981. 413 p. Summary 3 p. 2007.
- 71 Humanistista kirjoja. 145 s. 2007.
- 72 NIEMINEN, LEA, A complex case: a morphosyntactic approach to complexity in early child language. 296 p. Tiivistelmä 7 p. 2007.
- 73 TORVELAINEN, PÄIVI, Kaksivuotiaiden lasten fonologisen kehityksen variaatio. Puheen ymmärrettävyyden sekä sananmuotojen tavoittelun ja tuottamisen tarkastelu. - Variation in phonological development of two-year-old Finnish children. A study of speech intelligibility and attempting and production of words. 220 p. Summary 10 p. 2007.
- 74 SIITONEN, MARKO, Social interaction in online multiplayer communities. - Vuorovaikutus verkkopeliyhteisöissä. 235 p. Yhteenveto 5 p. 2007.
- 75 SIJERNVALL-JÄRVI, BIRGITTA, Kartanoarkkitehtuuri osana Tandefelt-suvun elämäntapaa. - Manor house architecture as part of the Tandefelt family's lifestyle. 231 p. 2007.
- 76 SULKUNEN, SARI, Text authenticity in international reading literacy assessment. Focusing on PISA 2000. - Tekstien autenttisuus kansainvälisissä lukutaidon arviointitutkimuksissa: PISA 2000. 227 p. Tiivistelmä 6 p. 2007.
- 77 KÖSZEGHY, PÉTER, Magyar Alkibiadés. Balassi Bálint élete. - The Hungarian Alcibiades. The life of Bálint Balass. 270 p. Summary 6 p. 2007.
- 78 MIKKONEN, SIMO, State composers and the red courtiers - Music, ideology, and politics in the Soviet 1930s - Valtion säveltäjiä ja punaisia hoviherroja. Musiikki, ideologia ja politiikka 1930-luvun Neuvostoliitossa. 336 p. Yhteenveto 4 p. 2007.
- 79 SIVUNEN, ANU, Vuorovaikutus, viestintä-tekniologia ja identifiointuminen hajautetuissa tiimeissä. - Social interaction, communication technology and identification in virtual teams. 251 p. Summary 6 p. 2007.
- 80 LAPPI, TIINA-RIITTA, Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa. - Negotiating urban spatiality. An ethnological study on the interplay of social and material environment in urban narrations on Jyväskylä. 231 p. Summary 4 p. 2007.
- 81 HUHTAMÄKI, ÜLLA, "Heittäydä vapauteen". Avantgarde ja Kauko Lehtisen taiteen murros 1961-1965. - "Fling yourself into freedom!" The Avant-Garde and the artistic transition of Kauko Lehtinen over the period 1961-1965. 287 p. Summary 4 p. 2007.
- 82 KELA, MARIA, Jumalan kasvot suomeksi. Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty. - God's face in Finnish. Metaphorisation and the emergence of a religious expression. 275 p. Summary 5 p. 2007.
- 83 SAAKINEN, TAINA, Quality on the move. Discursive construction of higher education policy from the perspective of quality. - Laatu liikkeessä. Korkeakoulupolitiikan diskursiivinen rakentuminen laadun näkökulmasta. 90 p. (176 p.) Yhteenveto 4 p. 2007.
- 84 MÄKILÄ, KIMMO, Tuhoa, tehoa ja tuhlausta. Helsingin Sanomien ja New York Timesin ydinaseuutisoinnin tarkastelua diskurssi-analyttisestä näkökulmasta 1945-1998.

- "Powerful, Useful and Wasteful". Discourses of Nuclear Weapons in the New York Times and Helsingin Sanomat 1945-1998. 337 p. Summary 7 p. 2007.
- 85 KANTANEN, HELENA, Stakeholder dialogue and regional engagement in the context of higher education. - Yliopistojen sidosryhmävuoropuhelu ja alueellinen sitoutuminen. 209 p. Yhteenveto 8 p. 2007.
- 86 ALMONKARI, MERJA, Jännittäminen opiskelun puheviestintätilanteissa. - Social anxiety in study-related communication situations. 204 p. Summary 4 p. 2007.
- 87 VALENTINI, CHIARA, Promoting the European Union. Comparative analysis of EU communication strategies in Finland and in Italy. 159 p. (282 p.) 2008.
- 88 PULKKINEN, HANNU, Uutisten arkkitehtuuri - Sanomalehden ulkoasun rakenteiden järjestys ja jousto. - The Architecture of news. Order and flexibility of newspaper design structures. 280 p. Yhteenveto 5 p. 2008.
- 89 MERILÄINEN, MERJA, Monenlaiset oppijat englanninkielisessä kielikylpyopetuksessa - rakennusaineita opetusjärjestelyjen tueksi. - Diverse Children in English Immersion: Tools for Supporting Teaching Arrangements. 197 p. 2008.
- 90 VARES, MARI, The question of Western Hungary/Burgenland, 1918-1923. A territorial question in the context of national and international policy. - Länsi-Unkarin/Burgenlandin kysymys 1918-1923. Aluekysymys kansallisen ja kansainvälisen politiikan kontekstissa. 328 p. Yhteenveto 8 p. 2008.
- 91 ALA-RUONA, ESA, Alkuarviointi kliinisenä käytäntönä psyykkisesti oireilevien asiakkaiden musiikkiterapiassa - strategioita, menetelmiä ja apukeinoja. - Initial assessment as a clinical procedure in music therapy of clients with mental health problems - strategies, methods and tools. 155 p. 2008.
- 92 ORAVALA, JUHA, Kohti elokuvallista ajattelua. Virtuaalisen todellisen ontologia Gilles Deleuzen ja Jean-Luc Godardin elokuvakäsityksissä. - Towards cinematic thinking. The ontology of the virtually real in Gilles Deleuze's and Jean-Luc Godard's conceptions of cinema. 184 p. Summary 6 p. 2008.
- 93 KECSKEMÉTI, ISTVÁN, Papyrusesta megabitteihin. Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta. - From papyrus to megabytes: Conservation management of archival and photographic collections. 277 p. 2008.
- 94 SUNI, MINNA, Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa. - Second language in interaction: sharing linguistic resources in the early stage of second language acquisition. 251 p. Summary 9 p. 2008.
- 95 N. PÁL, JÓZSEF, Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természete és következményei. 203 p. Summary 3 p. 2008.
- 96 BARTIS, IMRE, „Az igazság ismérve az, hogy igaz”. Etika és nemzeti identitás Sütő András Anyám könnyű álmot ígér című művében és annak recepciójában. 173 p. Summary 4 p. 2008.
- 97 RANTA-MEYER, TUIRE, Nulla dies sine linea. Avauksia Erkki Melartinin vaikutteisiin, verkostoihin ja vastaanottoon henkilö- ja reseptiohistoriallisena tutkimuksena. - *Nulla dies sine linea*: A biographical and reception-historical approach to Finnish composer Erkki Melartin. 68 p. Summary 6 p. 2008.
- 98 KOIVISTO, KEIJO, Itsenäisen Suomen kanta-aliupseeriston synty, koulutus, rekrytointitausta ja palvelusehdot. - The rise, education, the background of recruitment and conditions of service of the non-commissioned officers in independent Finland. 300 p. Summary 7 p. 2008.
- 99 KISS, MIKLÓS, Between narrative and cognitive approaches. Film theory of non-linearity applied to Hungarian movies. 198 p. 2008.
- 100 RUUSUNEN, AIMO, Todeksi uskottua. Kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan tulkina vuosina 1964-1973. - Believed to be true. Reporting on the USSR as interpretation of a boundary surface in pro-communist partisan journalism 1964-1973. 311 p. Summary 4 p. 2008.
- 101 HÄRMÄLÄ, MARITA, Riittääkö *Ett ögonblick* näytöksi merkonomilta edellytetystä kielitaidosta? Kielitaidon arviointi aikuisten näytötutkinnoissa. - Is *Ett ögonblick* a sufficient demonstration of the language skills required in the qualification of business and administration? Language assessment in competence-based qualifications for adults. 318 p. Summary 4 p. 2008.
- 102 COELHO, JACQUES, The vision of the cyclops. From painting to video ways of seeing in the 20th century and through the eyes of Man Ray. 538 p. 2008.
- 103 BREWIS, KIELO, Stress in the multi-ethnic customer contacts of the Finnish civil servants: Developing critical pragmatic intercultural professionals. - Stressin kokemus suomalaisen viranomaisten monietnisisissä asiakaskontaktteissa: kriittis-pragmaattisen kulttuurivälisen ammattitaidon kehittäminen. 299 p. Yhteenveto 4 p. 2008.
- 104 BELIK, ZHANNA, The Peshekhonovs' Workshop: The Heritage in Icon Painting. 239 p. [Russian]. Summary 7 p. 2008.
- 105 MOILANEN, LAURA-KRISTINA, Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana. - Peasant values, estate society and the Finnish in late nineteenth- and early

- and early twentieth-century narrative literature. 208 p. Summary 3 p. 2008.
- 106 PÄÄRNILÄ, OSSI, Hengen hehkusta tietostrategioihin. Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan viisi vuosikymmentä. 110 p. 2008.
- 107 KANGASNIEMI, JUUKA, Yksinäisyyden kokemuksen avainkomponentit Yleisradion tekstitelevisiion Nuorten palstan kirjoituksissa. - The key components of the experience of loneliness on the Finnish Broadcasting Company's (YLE) teletext forum for adolescents. 388 p. 2008.
- 108 GAJDÓ, TAMÁS, Színháztörténeti metszetek a 19. század végétől a 20. század közepéig. - Segments of theatre history from the end of the 19th century to the middle of the 20th century. 246 p. Summary 2 p. 2008.
- 109 CATANI, JOHANNA, Yritystapahtuma kontekstina ja kulttuurisena kokemuksena. - Corporate event as context and cultural experience. 140 p. Summary 3 p. 2008.
- 110 MAHLAMÄKI-KAISTINEN, RIIKKA, Mätänevän velhon taidejulistus. Intertekstuaalisen ja -figuraalisen aineiston asema Apollinairen L'Enchanteur pourrissant teoksen tematikassa ja symboliikassa. - Pamphlet of the rotten sorcerer. The themes and symbols that intertextuality and interfigurality raise in Apollinaire's prose work L'Enchanteur pourrissant. 235 p. Résumé 4 p. 2008.
- 111 PIETILÄ, JYRKI, Kirjoitus, juttu, tekstilementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyypin kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771-2000. - Written Item, Story, Text Element. Finnish print journalism in the light of the development of journalistic genres during the period 1771-2000. 779 p. Summary 2 p. 2008.
- 112 SAUKKO, PÄIVI, Musiikkiterapian tavoitteet lapsen kuntoutusprosessissa. - The goals of music therapy in the child's rehabilitation process. 215 p. Summary 2 p. 2008.
- 113 LASSILA-MERISALO, MARIA, Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä. - On the borderline of fact and fiction. The poetics of literary journalism in Finnish magazines. 238 p. Summary 3 p. 2009.
- 114 KNUUTINEN, ULLA, Kulttuurihistoriallisten materiaalien menneisyys ja tulevaisuus. Konservoinnin materiaalitutkimuksen heritologiset funktiot. - The heritological functions of materials research of conservation. 157 p. (208 p.) 2009.
- 115 NIIRANEN, SUSANNA, «Miroir de mérite». Valeurs sociales, rôles et image de la femme dans les textes médiévaux des *troubairitz*. - "Arvokkuuden peili". Sosiaaliset arvot, roolit ja naiskuva keskiaikaisissa *troubairitz*-teksteissä. 267 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 116 ARO, MARI, Speakers and doers. Polyphony and agency in children's beliefs about language learning. - Puhujat ja tekijät. Polyfonia ja agenttiivisuus lasten kielenoppimiskäsityksissä. 184 p. Yhteenveto 5 p. 2009.
- 117 JANTUNEN, TOMMI, Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. - Syllable and sentence. Studies on the nature of two sequential basic units in Finnish Sign Language. 64 p. 2009.
- 118 SÄRKKÄ, TIMO, Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian political thought. - J. A. Hobsonin imperialismi. 211 p. Yhteenveto 11 p. 2009.
- 119 LAIHONEN, PETTERI, Language ideologies in the Romanian Banat. Analysis of interviews and academic writings among the Hungarians and Germans. 51 p. (180 p) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 120 MÁTYÁS, EMESE, Sprachlernspiele im DaF-Unterricht. Einblick in die Spielpraxis des finnischen und ungarischen Deutsch-als-Fremdsprache-Unterrichts in der gymnasialen Oberstufe sowie in die subjektiven Theorien der Lehrenden über den Einsatz von Sprachlernspielen. 399 p. 2009.
- 121 PARACZKY, ÁGNES, Näkeekö taitava muusikko sen minkä kuulee? Melodiadiktaatin ongelmat suomalaisessa ja unkarilaisessa taidemuusiikin ammattikoulutuksessa. - Do accomplished musicians see what they hear? 164 p. Magyar nyelvű összefoglaló 15 p. Summary 4 p. 2009.
- 122 ELOMAA, EEVA, Oppikirja eläköön! Teoreettisia ja käytännön näkökohtia kielten oppimateriaalien uudistamiseen. - Cheers to the textbook! Theoretical and practical considerations on enhancing foreign language textbook design. 307 p. Zusammenfassung 1 p. 2009.
- 123 HELLE, ANNA, Jäljet sanoissa. Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen tulo 1980-luvun Suomeen. - Traces in the words. The advent of the poststructuralist conception of literature to Finland in the 1980s. 272 p. Summary 2 p. 2009.
- 124 PIMIÄ, TENHO ILARI, Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa. - Setting sights on East Karelia: Finnish ethnology during the Second World War. 275 p. Summary 2 p. 2009.
- 125 VUORIO, KAIJA, Sanoma, lähettäjä, kulttuuri. Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos. - Message, sender, culture. Traditions of research into the history of the press in Finland and structural change in the media. 107 p. 2009.
- 126 BENE, ADRIÁN, Egyén és közösség. Jean-Paul Sartre *Critique de la raison dialectique* című műve a magyar recepció tükrében. - Individual and community. Jean-Paul Sartre's

- Critique of dialectical reason* in the mirror of the Hungarian reception. 230 p. Summary 5 p. 2009.
- 127 DRAKE, MERJA, Terveysviestinnän kipupisteitä. Terveystiedon tuottajat ja hankkijat Internetissä. - At the interstices of health communication. Producers and seekers of health information on the Internet. 206 p. Summary 9 p. 2009.
- 128 ROUHIAINEN-NEUNHÄUSERER, MAIJASTIINA, Johtajan vuorovaikutusosaaminen ja sen kehittyminen. Johtamisen viestintähaasteet tietoperustaisessa organisaatiossa. - The interpersonal communication competence of leaders and its development. Leadership communication challenges in a knowledge-based organization. 215 p. Summary 9 p. 2009.
- 129 VAARALA, HEIDI, Oudosta omaksi. Miten suomenoppijat keskustelevat nykynovellista? - From strange to familiar: how do learners of Finnish discuss the modern short story? 317 p. Summary 10 p. 2009.
- 130 MARJANEN, KAARINA, The Belly-Button Chord. Connections of pre-and postnatal music education with early mother-child interaction. - Napasointu. Pre- ja postnataalin musiikkikasvatuksen ja varhaisen äiti-vauva-vuorovaikutuksen yhteydet. 189 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 131 BÖHM, GÁBOR, Önéletírás, emlékezet, elbeszélés. Az emlékező próza hermeneutikai aspektusai az önéletírás-kutatás újabb eredményei tükrében. - Autobiography, remembrance, narrative. The hermeneutical aspects of the literature of remembrance in the mirror of recent research on autobiography. 171 p. Summary 5 p. 2009.
- 132 LEPPÄNEN, SIRPA, PITKÄNEN-HUHTA, ANNE, NIKULA, TARJA, KYTÖLÄ, SAMU, TÖRMÄKANGAS, TIMO, NISSINEN, KARI, KÄÄNTÄ, LEILA, VIRKKULA, TIINA, LAITINEN, MIKKO, PAHTA, PÄIVI, KOSKELA, HEIDI, LÄHDESMÄKI, SALLA & JOUSMÄKI, HENNA, Kansallinen kyselytutkimus englannin kielestä Suomessa: Käyttö, merkitys ja asenteet. - National survey on the English language in Finland: Uses, meanings and attitudes. 365 p. 2009.
- 133 HEIKKINEN, OLLI, Äänitemoodi. Äänite musiikillisessa kommunikaatiossa. - Recording Mode. Recordings in Musical Communication. 149 p. 2010.
- 134 LÄHDESMÄKI, TUULI (ED.), Gender, Nation, Narration. Critical Readings of Cultural Phenomena. 105 p. 2010.
- 135 MIKKONEN, INKA, "Olen sitä mieltä, että". Lukiolaisten yleisönosastotekstien rakenne ja argumentointi. - "In my opinion..." Structure and argumentation of letters to the editor written by upper secondary school students. 242 p. Summary 7 p. 2010.
- 136 NIEMINEN, TOMMI, Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa. - Origin of genres: Genre in the semiotic metatheory of linguistics. 303 p. Summary 6 p. 2010.
- 137 KÄÄNTÄ, LEILA, Teacher turn allocation and repair practices in classroom interaction. A multisemiotic perspective. - Opettajan vuoronanto- ja korjauskäytännöt luokkahuonevuorovaikutuksessa: multisemioottinen näkökulma. 295 p. Yhteenveto 4 p. 2010. HUOM: vain verkkoversiona.
- 138 SAARIMÄKI, PASI, Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. - The norms, practices and conflicts of sex and marriage. Premarital and marital sexual activity in rural Central Finland in the late nineteenth century. 275 p. Summary 12 p. 2010.
- 139 KUUVA, SARI, Symbol, Munch and creativity: Metabolism of visual symbols. - Symboli, Munch ja luovuus - Visuaalisten symbolien metabolismi. 296 p. Yhteenveto 4 p. 2010.
- 140 SKANIAKOS, TERHI, Discoursing Finnish rock. Articulations of identities in the Saimaailmiö rock documentary. - Suomi-rockin diskursseja. Identiteettien artikulaatioita Saimaailmiö rockdokumenttielokuvassa. 229 p. 2010.
- 141 KAUPPINEN, MERJA, Lukemisen linjaukset - lukutaito ja sen opetus perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmassa. - Literacy delineated - reading literacy and its instruction in the curricula for the mother tongue in basic education. 338 p. Summary 8 p. 2010.
- 142 PEKKOLA, MIKA, Prophet of radicalism. Erich Fromm and the figurative constitution of the crisis of modernity. - Radikalismmin profeetta. Erich Fromm ja modernisaation kriisin figuratiivinen rakentuminen. 271 p. Yhteenveto 2 p. 2010.
- 143 KOKKONEN, LOITTA, Pakolaisten vuorovaikutussuhteet. Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestäään uuteen sosiaaliseen ympäristöön. - Interpersonal relationships of refugees in Central Finland: perceptions of relationship development and attachment to a new social environment. 260 p. Summary 8 p. 2010.
- 144 KANANEN, HELI KAARINA, Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946-1959). - Controlled integration: Displaced orthodox Finns in postwar upper Savo (1946-1959). 318 p. Summary 4 p. 2010.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES

- 145 NISSI, RIIKKA, Totuuden jäljillä. Tekstin tulkin-
ta nuorten aikuisten raamattupiirikeskuste-
luissa. – In search of the truth. Text interpre-
tation in young adults' Bible study conversa-
tions. 351 p. Summary 5 p. 2010.
- 146 LILJA, NIINA, Ongelmista oppimiseen. Toisen
aloittamat korjausjaksot kakkoskielisessä kes-
kustelussa. – Other-initiated repair sequences
in Finnish second language interactions.
336 p. Summary 8 p. 2010.
- 147 VÁRADI, ILDIKÓ, A parasztpolgárosodás
„finn útja”. Kodolányi János finnországi
tevékenysége és finn útirajzai. – The “Finn-
ish Way” of Peasant-Bourgeoisization. János
Kodolányi's Activity in Finland and His
Travelogues on Finland. 182 p. Summary 3 p.
2010.
- 148 HANKALA, MARI, Sanomalehdellä aktiiviseksi
kansalaiseksi? Näkökulmia nuorten sanoma-
lehtien lukijuuteen ja koulun sanomalehti-
tiopetukseen. – Active citizenship through
newspapers? Perspectives on young people's
newspaper readership and on the use of
newspapers in education. 222 p. Summary 5
p. 2011.
- 149 SALMINEN, ELINA, Monta kuvaa menneisyy-
destä. Etnologinen tutkimus museokokoel-
mien yksityisyydestä ja julkisuudesta. – Im-
ages of the Past. An ethnological study of the
privacy and publicity of museum collections.
226 p. Summary 5 p. 2011. HUOM: vain verk-
koversiona.
- 150 JÄRVI, ULLA, Media terveyden lähteillä. Miten
sairaus ja terveys rakentuvat 2000-luvun
mediassa. – Media forces and health sources.
Study of sickness and health in the media.
209 p. Summary 3 p. 2011.
- 151 ULLAKONOJA, RIIKKA, Da. Eto vopros! Prosodic
development of Finnish students' read-aloud
Russian during study in Russia. – Suoma-
laisten opiskelijoiden lukupuhunnan prosodi-
nen kehittyminen vaihto-opiskelujakson
aikana Venäjällä. 159 p. (208 p.)
Summary 5 p. 2011.
- 152 MARITA VOS, RAGNHILD LUND, ZVI REICH AND
HALLIKI HARRO-LOIT (EDS), Developing a Crisis
Communication Scorecard. Outcomes of
an International Research Project 2008-2011
(Ref.). 340 p. 2011.
- 153 PUNKANEN, MARKO, Improvisational music
therapy and perception of emotions in music
by people with depression. 60 p. (94 p.)
Yhteenveto 1 p. 2011.
- 154 DI ROSARIO, GIOVANNA, Electronic poetry.
Understanding poetry in the digital environ-
ment. – Elektroninen runous. Miten runous
ymmärretään digitaalisessa ympäristössä?
327 p. Tiivistelmä 1 p. 2011.
- 155 TUURI, KAI, Hearing Gestures: Vocalisations
as embodied projections of intentionality in
designing non-speech sounds for communi-
cative functions. – Puheakteissa kehollisesti
välittyvä intentionaalisuus apuna ei-kielelli-
sesti viestivien käyttöliittymä-äänien
suunnittelussa. 50 p. (200 p.) Yhteenveto 2 p.
2011.
- 156 MARTIKAINEN, JARI, Käsitettävä taidehistoria.
Kuvälähtöinen malli taidehistorian opetuk-
seen kuvallisen ilmaisen ammatillisessa
perustutkinnossa. – Grasping art history. A
picture-based model for teaching art history
in the vocational basic degree programme in
visual arts. 359 p. Summary 10 p. 2011.
- 157 HAKANEN, MARKO, Vallan verkostoissa.
Per Brahe ja hänen klienttinsä 1600-luvun
Ruotsin valtakunnassa. – Networks of
Power: Per Brahe and His Clients in the
Sixteenth-Century Swedish Empire. 216 p.
Summary 6 p. 2011.
- 158 LINDSTRÖM, TUIJA ELINA, Pedagogisia merki-
tyksiä koulun musiikintunneilla peruso-
petuksen yläluokkien oppilaiden näkökul-
masta. – Pedagogical Meanings in Music
Education from the Viewpoint of Students
of Junior High Grades 7-9. 215 p. 2011.
- 159 ANCKAR, JOANNA, Assessing foreign lan-
guage listening comprehension by means of
the multiple-choice format: processes and
products. – Vieraan kielen kuullun ym-
märtämistaidon mittaaminen monivalinta-
tehtävien avulla: prosesseja ja tuloksia. 308
p. Tiivistelmä 2 p. 2011.
- 160 EKSTRÖM, NORA, Kirjoittamisen opettajan
kertomus. Kirjoittamisen opettamisesta
kognitiiviselta pohjalta. – The story of writ-
ing teacher. Teaching writing from cognitive
base. 272 p. Tiivistelmä 4 p. 2011.
- 161 HUOVINEN, MIKA, Did the east belong
to the SS? The realism of the SS demo-
graphic reorganisation policy in the light
of the germanisation operation of SS- und
Polizeiführer Odilo Globocnik. – Kuuluiko
Itä SS-järjestölle? SS-järjestön uudelleen-
järjestelypolitiikan realismisuus SS- ja poliisi-
johtaja Odilo Globocnikin germaanistamis-
operaation valossa. 268 p. Tiivistelmä 1 p.
2011.
- 162 PAKKANEN, IRENE, Käydään juttukauppaa.
Freelancerin ja ostajan kohtaamia journa-
lismia kauppapaikalla. – Let's do story
business. Encounters of freelancers and
buyers at the marketplace of journalism.
207 p. 2011.
- 163 KOSKELA, HEIDI, Constructing knowledge:
Epistemic practices in three television inter-
view genres. – Tietoa rakentamassa: epis-
teemiset käytänteet kolmessa eri
televisiohaastattelugenressä.
68 p. (155 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 164 PÖYHÖNEN, MARKKU O., Muusikon tietämisen
tavat. Moniälykyys, hiljainen tieto ja
musiikin esittämisen taito korkeakoulun
instrumenttituntien näkökulmasta. – The
ways of knowing of a musician: Multiple
intelligences, tacit knowledge and the art of
performing seen through instrumental
lessons of bachelor and post-graduate
students. 256 p. Summary 4 p. 2011.

J Y V Ä S K Y L Ä S T U D I E S I N H U M A N I T I E S

- 165 RAUTAVUOMA, VEERA, Liberation exhibitions as a commemorative membrane of socialist Hungary. 251 p. Yhteenveto 3 p. 2011.
- 166 LEHTONEN, KIMMO, Rhetoric of the visual – metaphor in a still image. – Visuaalisen retoriikka - metafora still-kuvan tarkastelussa. 174 p. Yhteenveto 1 p. 2011.
- 167 SARKAMO, VILLE, Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa. – Carolean warrior values: an honour-dominated world-view in early-eighteenth-century Sweden. 216 p. Summary 11 p. 2011.